

Mikko Ripatti

ARVID JÄRNEFELT

KASVATUSAJATTELIJANA

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2002

Mikko Ripatti

Arvid Järnefelt
kasvatusajattelijana

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Paulaharju-salissa
elokuun 23. päivänä 2002 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2002

Arvid Järnefelt
kasvatusajattelijana

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 203

Mikko Ripatti

Arvid Järnefelt
kasvatusajattelijana

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2002

Editors

Jouko Kari

Department of Teacher Education, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo and Olli Ahonen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Cover picture: Venny Soldan-Brofeldt teoksessa Järnefelt A. 1905. Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten. Helsinki: Otava.

ISBN 951-39-1248-5 (nid.), 978-951-39-5371-3 (PDF)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2002, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2002

ABSTRACT

Ripatti, Mikko

Arvid Järnefelt as an Educational Thinker.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2002, 246 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,
ISSN 0075-4625; 203)

ISBN 951-39-1248-5 (nid.), 978-951-39-5371-3 (PDF)

Summary

Diss.

The present thesis studies the philosophy of education of the Finnish author Arvid Järnefelt with a particular interest in the development and content of, and the public response to, of his philosophy during the years 1880-1917. The emphasis of the study is on Arvid Järnefelt's personal history and it belongs to the field of history of thought and history of methodology. In addition to the standard archival sources and educational magazines of the period, the primary reference materials consist of fiction, text books, newspaper and magazine essays by the writer himself, as well as his diary and correspondence. The study places a special emphasis on the Tolstoyan ideas behind Järnefelt's philosophy of education.

Järnefelt based his philosophy of education on the Fennoman movement for Finnish language and culture, on the philosophy of Immanuel Kant, on the social theories of Harald Höffding and on the thoughts of the Russian writer Lev Tolstoy and the American journalist Henry George. At the core of Järnefelt's pedagogical thinking is personal dualism, according to which a person has two images of himself: an inner and an outer image. The outer, peripheral image can be seen in the systems maintaining the social *status quo*. Järnefelt tried to educate people to discard the false images imposed by social systems and to obey their 'true selves'. The 'true self' was manifested in one's conscience. Children naturally obey the 'true self'. They are not spoiled by the social environment with its values and behavioural norms.

Consequently, childhood education should be free of the power structures of the ruling social class. Prevailing educational practices were based on coercion and false contents of the subjects to be studied at school. Coercion was based on reward and punishment. The contents of the school subjects were designed to support the ideology of the ruling class. In order to avoid coercion and false contents, Järnefelt replaced them with self-education and a pedagogy of liberty. The education of children meant self-education of the educator. The purpose of education was to freely distribute knowledge and to awaken individual thinking. Järnefelt also tried to apply Tolstoyan ideas to the problem of land ownership according to ideas of Henry George.

As an educational philosopher Järnefelt was an eclectic rather than a systematist. He never formulated any consistent general philosophy of education, but rather combined elements from the above-mentioned sources. Järnefelt may be classified as a Tolstoyan educator, since he considered Tolstoy as a pedagogical authority and followed his ethical principles. Järnefelt introduced Tolstoyism to Finnish educational thinking. He had, however, few followers. Järnefelt's pedagogical ideas may be classified under the heading of reform pedagogy of the early 1900s. Some of his ideas have contact points with those of Tolstoy, Key, Rousseau and Rabelais.

Key words: reform pedagogy, pedagogy of liberty, self-education, tolstoyism, history of education, philosophy of education

Author' address

Mikko Ripatti
Kirkkoniemenkatu 26
FIN-57510 Savonlinna
FINLAND

Supervisor

Professor Jouko Kari
Faculty of Education
University of Jyväskylä, Jyväskylä, Finland

Reviewers

Professor Martti T. Kuikka
Faculty of Education
University of Helsinki, Helsinki, Finland

Professor Juhani Suortti
Faculty of Education
University of Oulu, Oulu, Finland

Opponent

Professor Martti T. Kuikka
Faculty of Education
University of Helsinki, Helsinki, Finland

ESIPUHE

Tämä tutkimus sai ensimmäiset virikkeensä 1980-luvun puolivälissä. Lukion äidinkielen tunnille oli laadittava tutkielma suomalaisesta kirjailijasta. Äitini filosofian maisteri Inari Ripatin antamasta vihjeestä päätin tutustua tuntemattoman oloiseen suomalaiseen kirjailijaan ja laatia hänestä muutamien sivujen pituisen tutkielman. Opintojen edetessä on Arvid Järnefeltin kautta yhä syvemmin avautunut uudella tavalla kappale suomalaisen ja eurooppalaisen kasvatuksen aatehistoriaa. Samalla on tullut tutuksi yksi keskeinen osa suomalaisuuden syntyhistoriaa.

Vaikka vuosien saatossa olen koettanut luoda jonkinlaista kuvaa Järnefeltin näkemyksistä, tuo kuva ei aina ole piirtynyt kovin selvänä. Osasyynä lienee tuon ajan aatehistorialtaan rikas ja ainakin jonkin aikaa vallinnut poikkeuksellisen avara henkinen ilmapiiri. Toinen syy lienee Järnefeltin syvästi idealistisessa ajattelussa. Vaikka Järnefelt oli tolstoilainen ja seurasi Tolstoin näkemyksiä kekeisiltä osin vuosikymmeniä, hän oli myös aktiivinen ajassa eläjä. Järnefelt pyrki sovittamaan tolstoilaiseen aatetaustansa kulloinkin ajassa liikkuvia virtauksia. Kokonaiskuvan luominen Järnefeltin näkemyksistä on toisinaan ollut palapelin kokoamista.

Tässä palapelin kokoamisessa minua ovat auttaneet monet ihmiset. Matkan varrella esimieheni niin Janakkalassa, Riihimäellä kuin Joensuun yliopistossa ovat suhtautuneet kannustavasti tutkimustyöhöni. Savonlinnalainen yliopiston opettajakunta ja kollegani ovat seuranneet työni etenemistä ja kiinnittäneet huomiotani yhä laajemmin ja syvemmin kasvatustieteelliseen kenttään ja koululaitokseen. Tutkimuksen alkuun saattamisessa tärkeitä vihjeitä Järnefeltiin liittyvien lähteiden osalta ovat antaneet filosofian lisensiaatit Tapio Kopponen ja Mervi Tuomikoski. Nämä neuvot ovat muodostuneet sitä arvokkaammiksi, mitä etäämpänä arkistot kotipaikastani ovat sijainneet. Monien Järnefeltin ja Tolstoin vanhojen kirjaharvinaisuuksien löytämisestä ja saamisesta omaan käyttöön tahdon kiittää antikvaari Markku Laitista ja hänen varsinaiseksi kirjojen aarreiksi osoittautunutta lahtelaista antikvaarista kirjakauppaansa Aleksis K:ta. Professori Juha Sepon kanssa käyty keskustelu auttoi minua tutkimuksen jäsentelyssä. Professori Juhani Aaltolan kanssa käymäni keskustelut puolestaan ovat auttaneet tutustumaan syvemmin tieteenfilosofiaan sekä filosofian historiaan. Professori Reijo Wileniukselta, kasvatustieteen tohtoreilta Pentti Moilaselta ja Markku Leinoselta saamani kommentit ovat tutkielman teon eri vaiheissa kannustaneet minua eteenpäin. Filosofian lisensiaatti Marja-Leena Koppinen on perehdyttänyt minut tieteelliseen viestintään ja auttanut käsikirjoitukseni kielenhuollossa.

Isäni teologian tohtori Jaakko Ripatti on seurannut väitöskirjani valmistumista vuosien mittaan ja on tottuneena kynänkäyttäjänä tarkistanut tekstiäni ja esittänyt kriittisiä huomautuksia. Hänen kanssaan olemme käyneet monia aihepiiriin liittyviä keskusteluja. Vaihe vaiheelta epätietoisuuden iskiessä nämä keskustelut ja hänen rohkaisunsa ovat olleet työni etenemiselle arvokas tuki.

Työni ohjaajat professori Jouko Kari ja kasvatustieteiden tohtori Sakari Suutarinen ovat lukeneet useaan otteeseen käsikirjoitukseni, antaneet siitä arvokkaalla tavalla palautetta ja rohkaisseet minua työni eteenpäin viemisessä. Väitöskirjani käsikirjoituksen tarkistivat professorit Martti T. Kuikka ja Juhani Suortti. Kiitän heitä saamistani arvokkaista huomioista ja syvällisistä neuvoista työni viimeistelyvaiheessa.

Taloudellisesta tuesta kiitän Alfred Kordelinin säätiötä ja Emil Aaltosen säätiötä. Apurahojen turvin olen voinut keskittyä päätoimisesti tutkimustyöhön.

Kälyni kuvaamataidon opettaja Hanna Ripatti on auttanut kansilehden suunnittelussa. Veljeni valtiotieteen tohtori Antti Ripatti on opastanut monissa teknisissä yksityiskohdissa ja sisareni filosofian maisteri Maria Ripatti on auttanut minua Järnefeltin käsikirjoitusarkistosta löytyneiden venäjänkielisten kirjeiden ja käsikirjoitusten osien kääntämisessä. Puolisoni Hanna on suhtautunut kärsivällisesti ja tukien tutkimustyöhöni. Kirjan nyt valmistuessa on aika yhdessä huokaista ja odotella tulevaa.

Savonlinnan Kirkkoniemessä 25.7.2002

Mikko Ripatti

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	9
1.1	Tutkimuksen tehtävä ja tarkoitus	9
1.2	Aikaisempi tutkimus	12
1.3	Tutkimusmetodi ja lähdeaineisto	18
1.4	Kasvatusajattelu osana maailmankatsomusta	23
2	JÄRNEFELT KASVATUSAATTEELLISESSA KENTÄSSÄ 1800-LUVUN LOPULLA	27
2.1	Arvid Järnefeltin elämänvaiheet	27
2.2	Arvid Järnefeltin sosiokulttuurinen tausta.....	29
2.3	Uushumanismin ja herbartilaisuuden välinen jännite.....	40
2.4	Järnefelt Wundtin oppilaana ja uuskantilainen reaktio	48
2.5	Naturalismin haaste ja uuskantilaisuuden nousu Filosofisessa yhdistyksessä	61
2.6	Tolstoilaisia vaikutteita Venäjältä	67
3	KASVATUKSEN TOLSTOILAINEN SUUNNANMUUTOS JÄRNEFELTIN ANTROPOLOGIASSA	84
3.1	Järnefeltin pedagogiikan tolstoilaiset lähtökohdat	84
3.2	Systeemien vallasta yksityisyyden vapauteen – vuorisaarna eettisenä normina	91
3.3	Ihmisen ulkoinen ja sisäinen kuva – matkalla yhdenvertaisuuteen	100
3.4	Vapauden kautta velvollisuuden täyttämiseen	105
4	JÄRNEFELTIN YHTEISKUNNALLINEN KASVATUSREFORMI	114
4.1	Järnefeltin tolstoilaisuuden yhteiskunnallistuminen.....	114
4.2	Kansansivistys maakysymyksen osana	121
4.3	Järnefelt tolstoilais-georgelaisena yhteiskuntakasvattajana	125
5	LASTEN KASVATUKSEN JA OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN OSANA JÄRNEFELTIN YHTEISKUNTAREFORMIA	137
5.1	Lasten kasvatusta	137
5.1.1	Aikuiset lasten kasvattajina	137
5.1.2	Kasvattajan itsekasvatusta	143
5.1.3	Lasten kasvatuksen erityispiirteitä	145
5.1.3.1	Uskonnollinen kasvatusta	145
5.1.3.2	Sukupuolikasvatusta	148
5.2	Lasten opetus	151
5.2.1	Kasvatuksesta opetukseen.....	151
5.2.2	Opetuksen sisältö	153
5.2.3	Opetuksen käytäntö	156
5.2.3.1	Lukutupa	156

	5.2.3.2 Opettajat	162
	5.2.3.3 Oppiaineet	164
	5.2.3.4 Aapinen	170
6	JÄRNEFELTIN KASVATUSNÄKEMYSTEN VASTAANOTTO	180
	6.1 Järnefelt vapaamielisen pedagogiikan edustajana	180
	6.2 Kriittistä keskustelua lehdistössä	184
	6.3 Kiinnostus Järnefeltin kasvatustaateeseen laimenee	199
	6.4 Järnefelt Tolstoin pedagogiikan ja kasvatustieteellisen tutkimuksen varjossa	208
7	KASVATUKSEN KAUTTA KOHTI UUTTA YHTEISKUNTAA	213
	7.1 Reformipedagogiikka ja yhteiskunnan muutos	213
	7.2 Tolstoin ja Kantin seuraaja	214
	7.3 Lasten kasvatusta esimerkin voimalla	216
	7.4 Kasvatusta ja yhteiskunta	218
	7.5 Autonominen ihminen	221
	7.6 Järnefeltin kasvatusta reformi	223
	7.7 Utopia	225
	ENGLISH SUMMARY	227
	LYHENTEET	231
	LÄHTEET	232

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tehtävä ja tarkoitus

1800-luvun viimeiset vuosikymmenet ja 1900-luvun alkuvuodet olivat suomalaisessa yhteiskunnassa laajan muutoksen aikaa, jota historiankirjoituksessa on kutsuttu modernisaatiokriisiksi. Suomi kuului "ancién regimeen", autoritaariseen Venäjän suuriruhtinaskuntaan, joka rakentui sääty-yhteiskunnan pohjalle. Modernisoituminen murensi hitaasti, mutta vääjäämättä "vanhaan hallitustapaan" rakentuvan sääty-yhteiskunnan eri elämänalueita. Ideologisina uutuuksina olivat konservatiivinen nationalismi ja säätyrajat kyseenalaistava sosialismi. Yhteiskunnan rakenteita muuttava demokratisoitumiskehitys oli vähittäisessä käynnissä lähes kaikilla ihmiselämään vaikuttavilla alueilla.¹

Demokratisoitumiskehitykseen liittyi sivistyneistön maailmankatsomuksellinen jännitteisyys, suomalaisen työväenliikkeen syntyminen, mullistus yhteiskunnan pohjakerroksissa sekä kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen. Taloudellinen ja sosiaalinen muutos oli havaittavissa edettäessä maatalousvaltaisesta kohti teollista yhteiskuntaa. Julkisen tiedonvälityksen kehittyminen näkyi laajenevana sanomalehdistönä ja kirjallisuuden kasvaneena roolina yleisinä mielipiteen muokkaajina. Modernisoituminen näkyi myös eri tieteenalojen kehittymisenä ja taiteen tyylistuntien muutoksina. Vapaan laajamittaisen kansalaistoiminnan käynnistyminen ja koulutuksen merkityksen kasvu liittyivät nekin muuttuvaan tilanteeseen.²

Modernisaatiokriisi näkyi myös pedagogiikassa. Vallitsevaa vanhenevaa ja rapautuvaa yhteiskuntaa oli uudistettava myös kasvatuksen kautta. Reformipedagogiikkaa on tarkasteltava yleisen murrosvaiheen uudistamistarpeista käsin. Suomessa nämä uudistamistarpeet liittyivät teollistumiseen, sosiaalipolitiikkaan ja kansakunnan olemassaoloon. Vallitsevalle pedagogiikalle on esitetty usein vaihtoehtoja tai siihen on kohdistettu voimakkaita uudistuspyrkimyksiä.

1 Haapala 1995, 14–15; Jussila 1995, 76–79

2 Huhta 2001, 16; Jussila 1995, 56–58.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kehittyi Saksassa ja Yhdysvalloissa reformipedagogiikaksi kutsuttu koulun uudistusliike. Se oli murroskauden reformiliike, jonka tarkoituksena oli uudistaa koulua muuttuvassa yhteiskunnallisessa tilanteessa ja pyrkiä vastaamaan teollistumisen, kaupungistumisen ja siirtolaisuuden aiheuttamiin ongelmiin. On selvää, että yhteiskunnallinen muutos ei koskenut ainoastaan elinkeinorakennetta vaan keskeisesti myös siihen liittyviä sosiaalisia rakenteita ja perusarvoja.³

Liike ei alun alkaen ollut yhtenäinen. Alkuvaiheessaan reformipedagogiikka kytkeytyi yhteiskunnalliseen ja poliittiseen progressivismiin ja sen toimintaan osallistui sekä maallikoita että opettajia. Vaikka liike osaltaan heijasteli eri yhteiskunnallisissa ryhmittymissä kehittyviä intressejä, näitä yhdisti kritiikki perinteistä kirjakoulua kohtaan, yhteiskunnallisen vastuun ja vaikuttamisen korostaminen sekä lapsikeskeisyys. Lapsuus nähtiin erityisenä elämänvaiheena, joka ratkaisevasti vaikutti siihen, millainen ihminen aikuisena oli ja mihin yhteiskunta tätä kautta kehittyi.⁴

Reformipedagogiikan on myöhemmin nähty kehittyneen kohti kolmea kilpailevaa suuntausta: Ensimmäinen oli kouluhallinnon piirissä vaikuttanut tieteellisen kasvatustieteen nimellä tunnettu koulun rationalisointiliike. Toinen oli lapsikeskeinen suuntaus, joka korosti lapsen oikeutta vapaaseen kehitykseen ja itseilmaisuuksiin. Kolmas suuntaus oli radikaali yhteiskunnallinen uudistusliike, joka näki koulun keskeisenä välineenä pyrittäessä yhteiskunnalliseen ja taloudelliseen demokratiaan. Reformipedagogiikan sisällä vaikuttaneita erilaisia suuntauksia on kutsuttu myös vapauspedagogiikaksi tai progressiiviseksi pedagogiikaksi.⁵

Tutkimus on osoittanut, että Arvid Järnefelt oli yksi 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun yhteiskuntareformin toimijoista Suomessa. Arvid Järnefeltin kasvatustieteen näkemykset liittyvät sekä kulttuuriseen että henkiseen murroskauteen, jolla saattaa olla yhtymäkohtia reformipedagogiikkaan. Tälle ajankohdalle keskeinen elementti oli julkisen keskustelun yhteiskunnallisen merkityksen kasvu lukutaidon, koulutuksen, suomenkielisen kirjallisuuden ja modernin sanomalehtijulkisuuden alueilla. Julkisen tiedonvälityksen ja niihin liittyvän keskustelun vaikutuksesta suuret joukot tulivat poliittisten uudistusten piiriin. Aikakauden kasvatusta ja koulua koskeva kehitys oli saanut suuntaviivansa 1860-luvulla, mutta uudessa tilanteessa oli tarvetta arvioida kasvatuksen, opetuksen ja sivistyksen merkitystä uudestaan.⁶

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mikä oli Arvid Järnefeltin kasvatustieteen näkemyksen sisältö. Millaisia ajatuksia hän pyrki tuomaan ajankohdan kasvatusta käsittelevään keskusteluun? Tutkimuksen keskeisen ongelman muodostavat Järnefeltin kasvatustieteen näkemyksen kehittymiseen vaikuttaneet tekijät. Mistä aineksista Järnefeltin kasvatustieteen näkemys muodostui? Millaisena se il-

³ Bruhn 1973, 9; Hirsjärvi 1983, 199; Hirsjärvi 1991, 70–71; Hytönen 1998, 19; Iisalo 1988, 200, 203; Miettinen 1990, 35–36.

⁴ Graham 1967, 11; Iisalo 1988, 203–204; Miettinen 1990, 37; Vestergaard 1981; 58–59.

⁵ Miettinen 1990, 37; Vestergaard 1981, 59.

⁶ Huhta 2001, 16.

meni ja mihin Järnefelt kasvatustieteen näkökulmasta pyrki? Lisäksi tutkin sitä, miten Järnefelt pyrki käytännössä toteuttamaan kasvatustieteen näkökulmastaan ja millaisen vastaanoton Järnefeltin kasvatustieteen näkökulma sai. Kaiken kaikkiaan Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmien analysoimisen tarkoituksena on esittää perusteltu näkökulma siitä, mikä on ollut Järnefeltin edustaman kasvatustieteen näkökulman rooli ajankohdan pedagogisessa keskustelussa.⁷

Tutkimusongelmien systematiikka erottuu myös tutkimuksen jäsentelystä, vaikka se ensi sijassa seuraa tutkimuskohteen sanelemaa kronologiaa. Tutkimuksen toisessa ja kolmannessa luvussa tarkastelen Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmien kehittymistä ajan aatteellista kontekstia vasten. Tarkastelen sitä biografista ja sosiokulttuurista taustaa, joka muodostaa edellytykset Järnefeltin ajattelun kehittymiselle. Tällöin selvitän niitä aatehistoriallisia yhteyksiä, jotka ovat keskeisesti vaikuttaneet Järnefeltin maailmankatsomukseen sisältyvän kasvatustieteen näkökulman muotoutumiseen. Tarkoitukseni on tällöin selvittää, missä määrin Järnefelt seurasi oman aikansa konventioita ja missä hän puolestaan poikkesi aikansa kontekstista.

Tutkimuksen neljännessä ja viidennessä luvussa selvitän ja erittelen tavoitteita ja päämääriä, joihin Järnefelt omaksumaansa maailmankatsomukseen sisältyvän kasvatustieteen näkökulmansa avulla pyrki. Näitä katsomuksen mukaisia johtopäätöksiä tukevat ne käytännön kasvatustoimet, joita Järnefelt itse toteutti elämässään. Toisin sanoen tarkastelen sitä, miten Järnefelt kasvatustieteen avulla pyrki toteuttamaan maailmankatsomuksensa mukaisia tavoitteita ja päämääriä käytännössä. Tarkoitukseni on valaista Järnefeltin kasvatustieteen näkökulman sisältöä ja selvittää Järnefeltin pedagogista toimintaa osana hänen kasvatustieteen näkökulmaansa.

Kuudennessa luvussa tarkastelen Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmien saamaa vastaanottoa. Vastaanoton sijoittaminen erilliseksi luvuksi on perusteltavissa sillä, että Järnefelt ei oletettavasti laatinut systemaattista ja johdonmukaista esitystä kasvatustieteen näkökulmasta. Tähän aiempaan tutkimukseen pohjautuvaan olettamukseen perustuen lähdän siitä ajatuksesta, että Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmien kokonaisuus on koottava mahdollisesti hajallaan olevasta aineistosta. Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmien systematisoiminen mahdollistaa sen vertaamisen vallitseviin näkökulmiin. Tutkimuksen viimeisessä luvussa pyrin esittämään tutkimuksen keskeiset tulokset kokoavasti. Samalla tutkin Järnefeltin kasvatustieteen näkökulmasta osana hänen yhteiskuntaihannettaan ja näiden suhdetta kasvatustieteen näkökulmissa vallinneisiin pääsuuntauksiin. Tarkoitukseni on määrittää tekijät, joiden avulla on luotu edellytykset sijoittaa Järnefeltin kasvatustieteen näkökulman pedagogiseen koordinaatistoon. Näin uskon pystyväni selvittämään sen ajatuksellisen kehityksen, johon Järnefeltin kasvatustieteen näkökulma sijoittuu.

⁷ Nurmi (1986, 83) on todennut, että kasvatustieteiden tehtävänä on yhdessä muiden tieteiden kanssa selvittää, millaisia uskonnollisia, tieteellisiä ja muita ihmiskuvia yhteiskunnassamme esiintyy ja mitkä ovat eri ihmiskuvien pääsisällöt. Tarpeen on myös eritellä ne perustelut, joita käsitysten tueksi on esitetty sekä osoittaa niiden sisäiset ristiriidat ja keskinäiset erot, kartoittaa aatehistorialliset yhteydet ja ennen kaikkea osoittaa, mitä eri vaihtoehdoista käytännön kasvatustieteen näkökulmien kannalta seuraisi.

Tutkimuksen rajaukseen on vaikuttanut näkökulman valinta. Järnefeltin ajattelua ja lähdemateriaalia olen pyrkinyt tietoisesti lähestymään pedagogisesta näkökulmasta. Keskeisenä huomion kohteena ovat olleet kasvatukseen liittyvät näkökohdat niin Järnefeltin ajattelussa kuin itse lähdemateriaalin tarkastelussa. Edelleen tutkimus keskittyy erityisesti lasten kasvatukseen ja opetukseen, mikä tekee oikeutta Järnefeltin kasvatustutkimukselle ja siten myös lähdeaineistolle.

Tutkimuksen ajallisena alkupisteenä on vuosi 1880. Järnefelt valmistui tuolloin ylioppilaaksi ja aloitti opintonsa keisarillisessa Aleksanterin [Helsingin] yliopistossa. Kansa- ja oppikoulun kehittymisessä 1880-lukua on pidetty suhteellisen stabiilina ajankohtana.⁸ Sitä vastoin aatetaustaltaan ajankohtaa on kuvattu milloin aatteiden kamppailun vuosikymmeneksi milloin rajuilmaksiksi.⁹ On perusteltua ajatella, että aatteellisesti jännitteinen ilmapiiri on ilmentynyt myös kasvatusaatteellisessa kentässä. Arvid Järnefeltin opiskeluaika ajoittuu kokonaisuudessaan 1880-luvulle. On johdonmukaista olettaa hänen omaksuneen ajatteluunsa opiskeluaikansa aatteellisesta kentästä näkemyksiä, jotka osaltaan selittävät ja tekevät ymmärrettäviksi hänen kasvatustutkimuksensa. Tälle vuosikymmennelle sijoittuvat myös varhaisimmat Järnefeltin kasvatusta käsittelevät kannanotot.

Aiemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että ensimmäinen maailmansota ja varsinkin vuonna 1918 käyty kansalaisota järkyttivät Järnefeltiä siinä määrin, että hän päätyi yhä yksilökeskeisempään ajattelutapaan.¹⁰ Järnefelt ei tämän jälkeen juurikaan kirjoittanut kasvatuksesta. Vuoden 1924 jälkeen Järnefeltin kirjailijatoiminnassa alkanut merkittävä vanhuuden tuotantokausi toi mukanaan "tasapuolisemman ja taiteellisestikin vapautuneemman elämäntarkastelun entisen aatteellisen sisällön silti häviämättä".¹¹ Yhteiskunnallinen tendenssipyrkimys oli saanut väistyä yksilöllisemmän tarkastelun pohjalta.¹² Tutkimuksessa tarkasteltavan Järnefeltin kasvatustutkimuksen ajallinen päätepiste rajoittuu kansalaisotaa edeltävään aikaan.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Kasvatuksen historian tutkimuksessa Tolstoin vaikutus suomalaiseen pedagogiikkaan on jäänyt vaille huomiota.¹³ Järnefeltin välittämästä tolstoilaisesta kas-

8 Ks. esim. Päivänsalo 1971, 88.

9 Ks. esim. Alanen 1944, 361; Juva 1956, 5–6; Luukanen 1985, 30.

10 Kanninen 1940, 119–121; Kopponen 1986, 73; Palmgren 1983, 14; Tarkiainen & Kauppinen 1934, 256.

11 Kanninen 1940, 121; ks. myös Palmgren 1983, 17.

12 Tarkiainen & Kauppinen 1934, 255.

13 Armo Nokkalan väitöskirjan ylimääräinen vastaväittäjä Kalle Sorainen on huomauttanut, että Arvid Järnefeltin merkityksestä Suomen kasvatuksellisiin aatteisiin ja kouluoloihin voisi olla jotakin varteenotettavaa. Alanen 1958, 183.

vatustraditiosta ei Suomessa ole tehty tutkimuksia.¹⁴ Järnefeltiä ei mainita kasvatuksen historian yleisesityksissä. Vuokko Melin on käsitellyt Järnefeltiä ja hänen kirjoittamaansa aapista, joskin hyvin suppeasti, tutkimuksessaan *Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866-1921* (1980). Liisa Kotkanheimo mainitsee Järnefeltin ja hänen aapisensa ainoastaan viitteesä tutkimuksessaan *Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa* (1989). Järnefeltiin viittaa myös Jussi Isosaari tutkimuksessaan *Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatusaineiden opetus 1882-1917* (1964). Tutkimuksessaan Isosaari on kiinnittänyt huomiota Boxströmin jyrkän kielteiseen asenteeseen Järnefeltin vapaamielistä ja ”siveellisesti ala-arvoista” kirjallisuutta kohtaan.¹⁵ Myös Mika Ojakangas on väitöskirjassaan *Lapsuus ja auktoriteetti* (1997) tuonut esille Järnefeltin sukupuolikasvatukseen liittyviä näkemyksiä.¹⁶

Sen sijaan Järnefeltistä löytyy useita tutkimuksia lähinnä kirjallisuudenhistoriassa. Uraauurtavaa ja varhaisinta aatehistoriallista Järnefelt-tutkimusta edustaa Mauno Kannisen *Arvid Järnefelt maakysymyksen käsittelijänä* (1940). Järnefelt otti voimakkaasti kantaa tilattoman väestön asemaan ja maanomistulosuhteiden epäkohtien korjaamiseen amerikkalaisen taloustieteilijän ja sanomalehtimiehen Henry Georgen oppien pohjalta. Järnefelt onkin Kannisen mukaan toiminut Tolstoin ajatusten levittämisen lisäksi myös Georgen ajatusten välittäjänä Suomessa.¹⁷

Perustavimman työn Arvid Järnefeltin elämänvaiheiden tallentamisessa on tehnyt hänen elämäkertansa kirjoittaja Pekka Häkli. Arvid Järnefelt ja hänen lähimaaailmansa (1955) sisältää yksityiskohtaisesti Järnefeltin elämänvaiheisiin ja elämään liittyvät läheiset ihmiset. Teos on toiminut keskeisenä hakuteoksena usealle Järnefelt-tutkijalle antaessaan viitteitä ja auttaessaan pääsemään niiden yhteyksien ja ihmisten jäljille, joita Järnefeltillä eri elämänvaiheissa on ollut.

Merkittävimmäksi tolstoilaisuutta ja ehkä myös Arvid Järnefeltiä käsitteleväksi tutkimukseksi on muotoutunut Armo Nokkalan väitöskirja *Tolstoilaisuus Suomessa* (1958). Väitöskirjassaan Nokkala käsittelee Järnefeltiä tolstoilaisuuden keskushenkilönä Suomessa. Tutkimus on selvittänyt laajasti Järnefeltin lisäksi tolstoilaisuuden vaikutuspiirissä olleita henkilöitä ja tahoja.¹⁸

Järnefelt-tutkimuksen kannalta Nokkala tekee kuitenkin merkittävän rajauksen jättäessään käyttämättä lähdemateriaalinaan Järnefeltin kaunokirjallisia teoksia. Nokkalan tutkimuksen viitekehyyksen ja tulkinnallisen luotettavuuden kannalta rajaus onkin ymmärrettävissä. Toisaalta tällöin jää näkemättä kirjaili-

14 Ks. kuitenkin Ripatti 1993.

15 Isosaari 1964, 123.

16 Ojakangas 1997, 247.

17 Kanninen 1940, 5–6.

18 Tätä osoittaa myös Nokkalan väitöskirjan vastaväittäjän Yrjö J. E. Alasen lausunto: Se [*Tolstoilaisuus Suomessa*] on teos, joka perustuu tarkkaan, perusteelliseen tutkimukseen ja aiheen kaikenpuoliseen hyvään hallintaan. – – Tämä tutkimus on lähinnä suomalaisen tolstoilaisuuden aatehistoriallista kartoittamista. Juuri tämäntapainen työ on välttämätön perusta myöhemmälle Suomen tolstoilaisuutta käsittävälle tutkimukselle, joka voi näin saatuja tuloksia psykologisesti syventää ja esittää tarkemmin aatehistoriallisia linjoja. Alanen 1958, 183.

jan omaehtoinen ajattelu sen koko laajuudessa. On vaara, että se johtaa ilmiöön, johon myös Tuomikoski on kiinnittänyt huomiota: Järnefeltin tolstoilaisuus on ymmärretty valmiiksi annettuna, jolloin henkilö- ja aatehistorialliset yhteydet ovat jääneet vähemmälle huomiolle tai kokonaan kartoittamatta.¹⁹ Vaarana tällöin on lisäksi se, että Järnefeltin tolstoilaisuus mielletään kokonaisuudeksi, joka säilyi vuosikymmeniä muuttumattomana vailla persoonallisia korostuksia. Tolstoilaisuuden keskeinen asema onkin ollut korostetusti esillä sekä Häklin että Nokkalan teoksissa.

Esko Ervastian tutkimuksessa Suomalainen kirjallisuus ja Nietzsche Järnefeltin ajatusmaailma on liitetty nietscheläiseen yhteyteen. Ervastian mukaan Nietzsche'n yli-ihmisopilla on ollut vaikutusta Järnefeltin ajatusmaailmaan.²⁰ Ervastian väitettä tukee myös Armo Nokkalan toteamus, jonka mukaan Järnefelt vakuuttui siitä, että yli-ihmisen ideaali on kristillinen ihanne ja Nietzsche on vain väärinymmärryksestä ristiriidassa kristinopin kanssa. Jeesus oli Järnefeltille Ihmisen poika eli yli-ihminen. Mitä voimakkaammin ihminen kuuntelee ja tottelee Isän tahtoa, sen lähempänä hän on ihmisen pojan eli yli-ihmisen ihanetta.²¹

Myös Aatos Ojala on tarkastellut Järnefeltin tolstoilais-nietzscheläistä problematiikkaa. Nietzscheäisyys ilmenee erityisesti Ojalan mukaan vallan ja vallasta luopumisen teemojen ympärille rakentuvissa näytelmissä Samuel Cröell, Orjan oppi ja Titus, joissa ilmenevää Järnefeltin oppia "voidaan pitää alinomaisena haasteena ihmisessä asustavalle vallanhimolle, vallantahdolle".²² Tituksen tarkoituksena on osoittaa, että "vallan lisäksi ja sen ohella on olemassa toisenlainenkin suhde ihmisten välillä, ja se on rakkaus".²³ Nietzscheäisyyttä Järnefeltin ajattelussa käsittelevässä tutkimuksessa on jäänyt avoimeksi kysymys, edustaako vallasta luopumisen teema itse asiassa vallantahdon hienostuneinta muotoa, kuten Nietzsche itse ajatteli.

Arvid Järnefeltistä on tehty myös useita kirjallisuudentutkimukseen liittyviä töitä. Rafael Koskimies pitää Järnefeltiä yhtenä merkittävänä kansalliskirjailijanamme, jonka tuotannon huippuvaiheet sijoittuvat kirjailijan uran alku- ja lopputaipaleelle.²⁴ Isänmaa (1891) on Koskimiehen mukaan "itsekohtaisesta luonteestaan huolimatta seestynyt taideteos".²⁵ Siinä "yksilöllinen sielunkuvaus ja objektiivinen ajankuvaus kulkevat rinnan".²⁶ Sen sijaan Järnefeltin seuraavista elämäkuvauksista ei Koskimiehen mukaan voi sanoa samaa, sillä hänen myöhempiin romaaneihinsa sisältyy tendenssi, jossa "on kysymys ihmiskunnalle keskeisistä asioista, jotka jättävät objektiivisen taiteen varjoon".²⁷ Kyseisellä

19 Tuomikoski 1987, 5.

20 Ervasti 1960, 69.

21 Nokkala 1958, 293–294.

22 Ojala 1962, 6.

23 Ojala 1962, 8.

24 Koskimies 1927, 21–22.

25 Koskimies 1927, 21; Koskimies 1965, 225–226.

26 Koskimies 1927, 15.

27 Koskimies 1927, 22.

tendenssillä Koskimies viittaa Järnefeltin elämäkatsomukselliseen ja uskonnolliseen julistajatoimintaan. Koskimies määrittelee Järnefeltin uskonnollisen katsomuksen laadultaan rationaaliseksi, sillä ”siinä ei ole mitään ylimaallista eikä luonnotonta”.²⁸ Vuosi 1918 kuitenkin särki rauhanystävän ja kansainvälisyyden haaveksijan unelmat, mistä osoituksena Koskimies pitää Greta ja hänen herransa -romaania (1925), joka ”on eräs todistus illusionien särkymisestä ja samalla hänen uudelleen vapautuneesta taiteellisesta luomisvoimastaan”.²⁹

Myös O. A. Kallio painottaa tolstoilaisuuden vaikutusta Järnefeltin tuotantoon, vaikka ”hän tendenssinsä ohella on saavuttanut monta kaunista taiteellista voittoa, varsinkin yksilöllisen sielunerittelyn ja henkilökuvauksen alalla, jonka etevimpiä taitajia hän on”.³⁰ Koskimiehen tavoin myös Kallio pitää Järnefeltin Isänmaata hänen tuotantonsa merkittävimpänä teoksena, mutta näkee samalla hänen tuotantonsa viimeisten teosten olevan ”ulkonaisesti ja sisäisesti vanhan mestarin varmaa ja tukevaa tekoa”.³¹ Kallio pitää Järnefeltiä jyrkkänä individualistina, jonka ”mielipiteet käyvät monissa tärkeissä kohdissa perittyjä muotoja ja sovinnaisia katsantokantoja vastaan, ovat suorastaan vallankumouksellisia”. Kritiikkinsä Kallio kohdistaa teosten muotoon ja kieleen, jotka eivät pyri olemaan ”erikoisen loisteliaita”. Pohtiessaan Järnefeltin merkitystä kirjallisuudessamme hän toteaa tämän edelleen antaneen kirjallisuudellemme aatteellisesti entistä painavamman, yleisinhimillisemmän ja yhteiskunnallisemmän lisäpiirteen.³²

Tarkiainen korostaa Järnefeltin merkitystä ”sisäisempien alojen ja suu-rempien yhteenvetojen” kuvaajana. Järnefeltin tuotannossa painottuu niin yksityisen ihmisen sielunelämän kuvaus kuin laajempien yhteiskunnallisten ilmiöiden kuvaaminen tolstoilaista aatetaustaa vasten.³³ Tämä ilmenee Tarkiaisen mukaan jo hänen kirjailija-alkutaipaleensa teoksista Isänmaa (1893) ja Heräämiseni (1894). Heräämiseni-teosta (1894) Tarkiainen pitää Tolstoin opin yleispiirteisenä esityksenä, mutta samalla kirjallisuutemme syvällisimpänä ja merkittävimpänä itsetunnustuksena. Aatetaustaltaan, jonka Järnefelt ensimmäisen kerran toi selkeästi esille juuri Heräämiseni-teoksessa, Tarkiainen määrittelee Järnefeltin rationalistiseksi kristityksi, joka Tolstoin tavoin hylkäsi ”kristinuskon mystisen ja kirkollisdogmaattisen puolen, mutta tunnusti sen käytännöllisen moraalin: rakkauden opin ja kaikkien ihmisten veljeyden Jumalassa”. Arvioidessaan Järnefeltin merkitystä kirjallisuudellemme Tarkiainen painotti Kallion tapaan tämän syventäneen ”uskonnollis-siveellisten ja yhteiskunnallisten kysymysten kaunokirjallista käsittelyä” sekä monilla yhteiskunnallisilla uudistusvaatimuksillaan toimineen yhteiskunnan omatuntona.³⁴

28 Koskimies 1927, 25.

29 Koskimies 1927, 60; Koskimies 1965, 235–236.

30 Kallio 1928, 117–118, 132.

31 Kallio 1928, 120, 131.

32 Kallio 1928, 131–132.

33 Tarkiainen 1934, 253.

34 Tarkiainen 1934, 253–254, 256–257.

Väitöskirjassaan *Sosiaalinen konfliktromaani* (1971) Pertti Karkama on pyrkinyt hahmottelemaan suomalaisen yhteiskunnallisen romaanin rakennemallia käyttäen aineistona keskeisesti Järnefeltin romaaneja. Karkaman mukaan Järnefeltin romaanit ovat tulkittavissa yhteiskunnallisen realismin lähtökohdistta.³⁵

”Järnefeltien koulu”, tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä on ollut Tapio Kopponen lisensiaatintyön aiheena.³⁶ Työssään Kopponen tarkastelee Arvid Järnefeltin äidin Elisabeth Järnefeltin ympärille muodostuneen ylioppilassalongin toimintaa ja sen käymää aatteellista keskustelua. Salongissa käytyjen keskustelujen aihepiiri liikkui usein ajan keskeisten yhteiskunnallis-kulttuuristen kysymysten parissa, mutta salongin toiminnalle leimaa antavaa oli Kopponen mukaan myös henkisesti vapaamielinen ilmapiiri, joka mahdollisti monien sen aikaisista käsityksistä riippumattomien kirjallisesteettisten ja elämänfilosofisten kysymysten pohdinnan. Salongin vaikutuspiiriin kuuluivat lasten lisäksi mm. Juhani ja Pekka Aho sekä Minna Canth. Kirjallinen koulu sai vaikutteensa keskeisesti Elisabeth Järnefeltin välityksellä venäläisestä kirjallisuudesta ja kulttuuriperinnöstä ja johti osaltaan ajan yhteiskunnallisten ongelmien ja ilmiöiden kuvaukseen ja pohtimiseen ja edelleen sitä kautta realistisen kirjallisuutemme syntyyn.³⁷

Arvid Järnefeltin tolstoilaisuudesta: näkökulmia kirjailijan tolstoilaisuuteen ja kirjalliseen tuotantoon (1987), Mervi Tuomikosken lisensiaatintyö, kuvaa Järnefeltin tolstoilaisuuteen johtaneita aatehistoriallisia yhteyksiä. Tutkimuksessaan Tuomikoski päätyy näkemykseen, jonka mukaan Järnefeltin tolstoilaisuus sisältää eräitä Tolstoin ajattelusta poikkeavia itsenäisiä piirteitä, jotka kumpuavat hänen estetiikkaan ja metafysiikkaan pohjautuvasta kuvan ja kuvattomuuden käsitteestään.³⁸ Erityisesti tämä näkyy Tuomikosken mukaan Järnefeltin kirjallisen alkutaipaleen teoksessa *Heräämiseni* (1894), jossa ”tolstoilaisesta julistuksesta ei teoksessa tavanomaisessa mielessä ole kyse: esim. Järnefeltin pamflettiteksteissä myöhemmin usein esiintyvää seksuaalietiikan teemaa ei tässä tunnusteoksessa esiinny”.³⁹

Kasvatushistoriallisessa tutkimuksessa Tolstoi on jäänyt varsin vähälle huomiolle huolimatta hänen suhteellisen laajasta pedagogisesta toiminnastaan. Suomessa merkittävimmän työn Tolstoin pedagogiikan selvittämiseksi on tehnyt K. A. Laurent, jonka väitöskirjan aiheena oli *Leo Tolstoj och Skolan*.⁴⁰ Tutkimuksessaan Laurent esittelee ensin venäläisen kansansivistyksen historiaa, etenee Tolstoin pedagogisiin ajatuksiin ja asettaa ne lopulta historialliskriittisiin yhteyksiinsä vertailemalla keskenään Tolstoita ja Jean-Jacques Rousseaut. Väi-

35 Karkama 1971, 201, 295–296.

36 Kopponen 1975.

37 Kopponen 1975, 7–8, 52, 178–180.

38 Tuomikoski 1987, 196–197.

39 Tuomikoski 1987, 201.

40 Laurent 1915.

töskirjan virallisen arvostelijan Waldemar Ruinin mukaan Laurent on onnistunut juuri Tolstoin pedagogiikan historiallis-kriittisessä tarkastelussa.⁴¹

Uudemppaa, mutta suppeampaa tutkielmaa edustaa Jouko Haaviston jatko-opiskeluseloste L. N. Tolstoin pedagoginen toiminta (1983). Pääasiallisina lähteinään Haavisto on käyttänyt Tolstoin kasvatuksesta kirjoittamia artikkeleita. Tutkimusselosteen johtopäätökset ovat samansuuntaisia kuin Laurentin väitöskirjassaan esittämät. Myös Haavisto päätyy käsitykseen, jonka mukaan kasvattamalla lapset Tolstoin pedagogiikan mukaisesti nämä eivät ehkä ollenkaan olisi kykeneviä elämään vallitsevissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa.⁴²

Kasvatuksen historian yleisteoksissa Tolstoita ovat käsitelleet Taimo Iisalo teoksessaan kouluopetuksen vaiheita (1988) sekä Karl Bruhn teoksissaan Kasvatusopin historian kehityslinjoja (1989) ja 1900-luvun pedagogisia linjoja (1973). Sekä Iisalo että Bruhn liittävät Tolstoin progressiivisen, itseilmaisua ja aktiivisuutta korostavan pedagogiikan yhteyteen edelläkävijäksi, joka meni oppilaan oikeuksien korostajana pisimmälle. Esitykset ovat kuitenkin verraten yleisluonteisia katsauksia.⁴³

Ulkomaisesta tutkimuksesta tärkeä on Leo Wienerin *Tolstoy on Education* (1972). Teos sisältää Tolstoin pedagogiikkaa käsittelevät kirjoitukset. Laajassa johdantoluvussa esipuheen laatija R. D. Archambault tähdentää Tolstoin filosofisen elämän- ja taiteenkäsityksen ja toisaalta hänen käytännön kasvatustoimintansa merkitystä hänen kasvatustieteilleen. Archambaultin mukaan nykyajan pedagogeista A. S. Neill on päätenyt paljolti samoihin ratkaisuihin kasvatusta koskevissa kysymyksissä kuin Tolstoi.⁴⁴

Archambaultin kanssa samoilla linjoilla Michael Armstrong jatkaa teoksessaan *Tolstoy on Education. Tolstoy's educational writings 1861-63* (1982). Teoksessa on pyritty erityisen huolelliseen ja tarkkaan rekonstruktioon Tolstoin teksteihin liittyvässä käännöstyössä. Johdantoluvussa Armstrong kytkee Tolstoin pedagogiset näkemykset historialliseen kontekstiinsa. Samassa teoksessa Alan Pinch luo katsauksen Tolstoin vapauspedagogiikkaan ja sen teoreettisiin lähtökohtiin. Muutoin teos sisältää Tolstoin keskeiset pedagogiikkaa käsittelevät artikkelit *Jasnaja Poljana* -lehdessä 1861-63.⁴⁵

Kasvatuksen historiassaan (1961) Grue-Sörensen painottaa Archambaultin tavoin Tolstoin merkitystä lapsikeskeisen pedagogiikan edelläkävijänä, joka ihanteidensa kautta edustaa "ajatonta kasvattajatyyppeä". Erityisen tärkeänä

41 Ruin 1916, 122–124; ks. myös Päivänsalo 1971, 135–136.

42 Haavisto 1983, 15–16. Laurentin väitöskirjaa lähellä voi katsoa olevan myös Päivi Heiskanen pro gradu -tutkielman Leo Tolstoin kasvatustieteellinen ja Jean-Jacques Rousseauun vaikutus siihen (1989). Analyysiltään tutkimus jää verraten ohueksi, ja Tolstoin sekä Rousseauun kasvatustieteellisten peruspiirteiden aatehistorialliset yhteydet vaille laajempaa selvitystä. Laurentin tavoin Heiskanen päätyy käsitykseen, jonka mukaan sekä Tolstoin että Rousseauun kasvatustieteelliset pohjautuvat hyvin samankaltaisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin ja aatetaustaan. Lisäksi molempia yhdistää kriittinen ja skeptinen asenne ympäröivää kulttuuria ja yhteiskuntaa kohtaan. Heiskanen 1989, 95–97.

43 Bruhn 1989, 320–322; Bruhn 1973, 155–156; Iisalo 1988, 202.

44 Archambault 1972, VI–VII, XVIII.

45 Armstrong 1982, 3–5.

Grüe-Sörensen on nähnyt Tolstoin pedagogiikassa vapauden periaatteen, elämänläheisyyden, luonnollisuuden ja lasten arvostamisen.⁴⁶

1.3 Tutkimusmetodi ja lähdeaineisto

Kasvatuksen henkilöhistoriallisen perustutkimuksen lähtökohdaksi voidaan valita teemalliset tai kronologiset kokonaisuudet, jos henkilöstä ei löydy aiempaa tutkimusta. Tutkimuksen lähtökohtana voi toimia myös pedagoginen ajattelu, jolloin taustalta heijastuu ihmiskäsitys, minäkuva, elämän- ja maailmankatsomus. Pedagoginen ajattelu on harvoin staattinen kokonaisuus, joka pysyy samanlaisena koko ajan.⁴⁷ Kuikan esittämän näkemyksen valossa voidaan olettaa, että myös Arvid Järnefeltin tolstoilaisuuteen perustuva pedagoginen ajattelu muodostuu elastiseksi suhteessa tolstoilaiseen taustaansa.

Tämä tutkimus noudattaa henkilöhistorialliseen lähestymistapaan liittyvää metodia, sillä tutkittavana on yksittäisen ajattelijan pedagogiset näkemykset. Toisaalta henkilöhistoriallinen tutkimus on läheisessä suhteessa aatehistoriaan.⁴⁸ Iisalo tähdentääkin, että pedagogisten aatteiden tutkimus sijoittuu jatkumolle, jonka toisessa päässä ovat pedagogisten ”keksijöiden” ajatusten analyysit ja toisessa päässä tapahtuneiden asiaratkaisujen erittelyt.⁴⁹

Järnefelt ei laatinut yhtenäistä esitystä kasvatuksesta tai opetuksesta, vaan hänen kasvatuskäsityksensä sisältyvät hajallaan olevaan aineistoon. Tämän vuoksi tutkimuksen kannalta on ollut oleellista tutustua Järnefeltin ajatusmaailmaan intrinsitiivisesti, sisältä käsin. Tällä tarkoitan sitä, että ymmärtääkseen Järnefeltin esittämät näkemykset kasvatuksesta, on myös tunnettava hänen maailmankatsomuksensa periaatteet. Järnefeltin kasvatustajattelu on siis tarkasteltava hänen maailmankatsomuksestaan käsin. Tällöin uskon pystyväni tekemään Järnefeltin kasvatukseen liittyvät ajatukset ymmärrettäviksi.⁵⁰ Renvall perustaa historiallisen selityksen rakennekokonaisuuden varaan. Tällä hän tarkoittaa ilmiöiden muodostamaa joukkoa, jolle on yhteistä jokin säännönmukainen suhde, hallitseva tekijä eli rakennekokonaisuus.⁵¹

Ensisijaisen, tutkimuksen kannalta merkittävimmän lähdeaineiston muodostaa julkinen kirjallinen aineisto, kuten Järnefeltin kaunokirjalliset teokset, näytelmät, oppikirjat sekä lehtikirjoitukset. Ensisijaiseen lähdeaineistoon kuuluu myös yksityisluonteinen kirjallinen jäämistö kuten Järnefeltin päiväkirja ja kirjeenvaihto.⁵² Pääsääntöisesti olen käyttänyt tutkimuksen lähdeaineistona tutkimani ajanjakson kaunokirjallisten teosten ensimmäisiä painoksia. Eräiden

46 Grüe-Sörensen 1961, 201–203, 235.

47 Kuikka 1991, 91–92.

48 Kuikka 1991, 92.

49 Iisalo 1983, 27.

50 Ödman 1987, 108–111.

51 Renvall 1965, 335.

52 Kuikka 1991, 147; Renvall 1965.

kaunokirjallisten teostensa esipuheita Järnefelt täydensi ja muutti myöhempiin painoksiin.⁵³ Lisäksi Järnefelt korjasi myöhäisempien painostensa kieliasua havaitessaan niissä virheitä. Olen tutkimuksessani pyrkinyt ottamaan huomioon mahdolliset muutokset ja tämän johdosta käyttänyt myös teosten myöhäisempiä painoksia lähdemateriaalina. Järnefeltin myöhäisempää 1920-luvun kaunokirjallista tuotantoa olen käyttänyt lähdeaineistona, mikäli se sisällöltään on oleellisesti liittynyt tarkasteltavana olevaan ajanjaksoon (1880-1917). Tällöin keskeisimpiä on ollut Järnefeltin teos Vanhempieni romaani, joka käsittelee Järnefeltin vanhempien ja perheen elämänvaiheita ja on myös laaja kulttuurihistoriallinen ajankuvaus.⁵⁴

Keskeistä osaa Järnefeltiin liittyvästä painamattomasta lähdemateriaalista säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkistossa. Tämä koskee niin käsikirjoituskokoelmia kuin päiväkirjaa ja kirjeenvaihtoa. Merkittävänä pidän Järnefeltin käsikirjoituskokoelmasta löytynyttä venäjänkielistä kasvatusta käsittelevää kirjoitusta. Kirjoitus on varsin suurella todennäköisyydellä Leo Tolstoin kirje Järnefeltille vuodelta 1909, siis vuosi ennen Tolstoin kuolemaa. Kirje ei kuitenkaan välttämättä ole itse Tolstoin kirjoittama, vaan se voi olla hänen sanelemansa tai tämän kirjurin eri aineiston pohjalta laatima kirje.⁵⁵

Järnefeltin päiväkirja vuosilta 1891-1931 on erältä kohdin päiväämätön. Päiväyksen puuttuessa olen käyttänyt sivunumerointia.⁵⁶ Järnefeltin kirjeenvaihto oli myös laaja. Lisäksi se on osoitus Järnefeltin laajasta kielitaidosta. Suurin osa kirjeenvaihdosta on suomeksi, mutta osa on myös venäjäksi, saksaksi, ranskaksi, englanniksi, ruotsiksi ja tanskaksi. Järnefeltin kirjekokoelmaa ei toistaiseksi ole toimitettu. Merkittävää Järnefelt-tutkimuksen kannalta ovat Eero Järnefeltin yksityisarkistosta löytyneet aiemmin tuntemattomiksi jääneet Arvid Järnefeltin ja tämän veljen Eero Järnefeltin keskinäiseen kirjeenvaihtoon liittyvät kirjeet. Ne tuovat lisävalaistusta 1880-luvun lopun tapahtumiin Järnefeltin elämässä.

Arvid Järnefeltin äidin Elisabeth Järnefeltin kirjekokoelman Elisabeth Järnefeltin kirjeitä 1881-1929 (1996) sekä Aino Sibeliuksen kirjeitä Järnefelt-suvun jäsenille (2000) on toimittanut Suvisirkku Talas. Nämä kokoelmat ovat valaiseet monessa kohdin tapahtumien taustoja. Myös Pirjo Hämäläinen-Forslund valaisee teoksessaan Elisabetin romaani (1999) Järnefeltin perheen pietarilaisia taustoja. Kirjeenvaihtoon liittyvästä lähdemateriaalista olen käyttänyt apuna myös Järnefeltin aikalaisten ja hänen kanssaan yhteydessä olleiden kirjailijoiden Minna Canthin, Juhani Ahon ja Teuvo Pakkalan kirjeenvaihdosta toimitettuja

53 Järnefelt muutti esim. teoksesta *Maa kuuluu kaikille* (1907) otettujen kolmen ensimmäisen painoksen esipuhetta.

54 On kuitenkin huomioitava, että *Vanhempieni romaani* on monessa kohdin fiktiivinen ja ilmentää usein enemmän kirjoittajan kuin siinä kuvattavien henkilöiden aatteellisia näkemyksiä. Kuten Pirjo Hämäläinen-Forslund on osoittanut, Järnefelt täydensi fiktiivisillä kuvauksilla sellaisia vanhempiensa elämänvaiheita, joista hänellä ei ollut tietoa. Hämäläinen-Forslund 1999, 9, 11.

55 Troyat kertoo Tolstoin kirjeenvaihdosta ja tämän kirjureista. Troyat 1995, 484, 499–501.

56 Järnefeltin päiväkirjan sivunumerointi mahdollistaa päiväkirjamerkinän kronologisen ajoittamisen tiettyyn aikaväliin, vaikka tarkka päiväys puuttuisikin.

laitoksia. Ne täydentävät eräiltä osin Järnefeltin kirjeenvaihdosta ilmentyvää kuvaa.

Järnefelt avusti kuopiolaista Sawo-, oululaista Kaiku- ja Uusi Suometar -lehteä vuosina 1886-1888 laatimalla matkakirjeitä Moskovasta salanimellä Arvi Rauta. Järnefelt kirjoitti myös Valvojaan useita artikkeleita, jotka käsittelivät etupäässä Tolstoita. Lähdemateriaalina olevista lehtikirjoituksista keskeisimmät ovat olleet Järnefeltin kuopiolaiseen Sawoon kirjoittamat Tolstoin kansansivistystä käsittelevät matkakirjeet (Sawo 24. 12. 1887 ja 31.12.1887) sekä Järnefeltin Valvojaan vuonna 1904 kirjoittama Leo Tolstoin ajatus kasvatuksesta (Valvoja 1904).⁵⁷ Järnefeltin suhde Helsingin Sanomien edeltäjään Päivälehteen oli läheinen, sillä hän oli lehden perustajia yhdessä Eero Erkon ja Juhani Ahon kanssa.

Tutkimuksessa on otettu huomioon myös ajankohdan kasvatusalan lehdistöön sisältyvä Järnefeltiin liittyvä keskustelu. Kasvatusalan lehdistöstä tarkasteltavina ovat olleet Suomen kasvatusopillisen yhdistyksen Kasvatusopillinen aikakauskirja, Koulutarpeiden Keskusliikkeen julkaisema Kasvatus ja koulu, turkulaisen tarkastajan A. Bernerin Kansakoulun lehti, Bruno Boxströmin Kasvatusopillisia Sanomia kristillisille opettajille ja lasten vanhemmille, Wilho Reiman toimittama Aikakauslehti vanhemmille ja kasvattajille sekä J. H. Tuhkasen julkaisema Koti ja kiertokoulu. Myös vuodesta 1905 julkaistut Opettajain lehti, K. Werkon julkaisema Alempi kansanopetus ja Wilho Reiman alulle panema Kotikasvatus ovat olleet tarkastelussa mukana.

Asiakirjat muodostavat keskeisen osan kirjallisesta aineistosta historian-tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa on käyty läpi myös ajankohtaan liittyviä julkisoikeudellisia sekä yksityisoikeudellisia asiakirjoja Järnefeltiä ja tämän kasvatuksesta esittämiä ajatuksia silmällä pitäen. Näistä mainittakoon Lohjan yhteislyseoon liittyvä arkistomateriaali, Uudenmaan läänin kansakouluntarkastajien arkistot, Uudenmaan piirin saapuneet asiakirjat ja kouluhallituksen kirjeet, yleisten kansakoulukokousten pöytäkirjat sekä luettelo koulutoimen ylläpidon hyväksymistä oppikirjoista. Lähdemateriaalin anti tässä suhteessa on kuitenkin osoittautunut vähäiseksi. Sen sijaan kiintoisa ja aiemmassa kasvatushistoriallisessa tutkimuksessa kasvatustieteilijöiden huomiotta jäänyt lähteistö on Thiodolf Reinin vuonna 1873 perustaman Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat. Järnefelt oli yhdistyksen jäsen ja toimi sen kokouksessa myös itse alustajana. Yhdistys toimi uusien ja ajankohtaisten aatteiden keskusteluareenana ja välittäjänä Suomessa. Yhdistyksen toiminnan vaikutuksesta kasvatuksen aate- ja oppihistorialliseen kenttään ei ole tehty erillistutkimusta. Pöytäkirjat valaisevat osaltaan myös pedagogisten aatteiden välittymistä Suomeen. Juha Manninen ja Ilkka Niiniluoto ovat toimittaneet Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873-1925 erillislaitoksena nimellä Ajatuksen laboratorio (1996).

Merkittävää lähdeaineiston kannalta on Järnefeltin Saksan opintomatkan yhteydessä tekemät muistiinpanot Wilhelm Wundtin luennoista. Ne ovat jääneet aiemmassa tutkimuksessa huomiotta. Osaltaan ne täydentävät kuvaa ja antavat lisävalaistusta Wundtin antaman opetuksen sisällöstä sekä hänen edus-

⁵⁷ Järnefeltin Tolstoin kansansivistyksestä ja pedagogiikasta kirjoittamat artikkelit ovat jääneet aiemmassa tutkimuksessa huomiotta.

tamansa kokeellisen psykologian tradition välittymisestä Suomeen. Wundt on tullut tunnetuksi kokeellisen psykologian sekä sosiaalipsykologian [”kansainpsykologia”] uranuurtajana. Alustavasti muistiinpanot antavat olettaa Järnefeltin syventyneen kokeelliseen psykologiaan, filosofian historiaan sekä myös eräisiin keskeisiin kasvatusta käsitteleviin teemoihin kuten työkouluuusteeseen.

Lähdeaineistoa on käytetty tutkimusongelmien ratkaisemisessa seuraavasti: Järnefeltin kasvatuskäsityksiin vaikuttaneita tekijöitä selvittäessä keskeisiä lähteitä ovat olleet Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat, Järnefeltin kirjeenvaihto, sanomalehtiartikkelit sekä luentomuistiinpanot. Järnefeltin kasvatuskäsityksen sisältöä ja tavoitteita selvittäessä keskeisenä lähdeaineistona ovat olleet hänen teoksensa sekä päiväkirjansa. Järnefeltin toteuttamaa kasvatusta ja opetustoimintaa on selvitetty ensisijaisesti hänen laatimiensa oppikirjojen ja lehtien sekä perhepiiriin liittyvän kirjeenvaihdon välityksellä. Eräissä kohdissa lisävalaistusta opetustoimintaan ovat tuoneet myös hänen teoksensa. Järnefeltin kasvatuskäsitysten saama vastaanotto selvittäessä keskeisellä sijalla ovat olleet ajankohdan kasvatustieteiden lehdistö sekä Järnefeltin teokset.

Aatehistoriallisessa tutkimuksessa kaunokirjallisia teoksia on pidetty metodisesti ongelmallisina lähteinä. Esimerkiksi Armo Nokkala on rajannut kaunokirjallisuuden kokonaan tällä perusteella pois.⁵⁸ Tämä lieneekin tarkoituksenmukaista, kun tutkitaan tiettyä aatehistoriaa. Tässä tutkimuksessa on kuitenkin tarkasteltavana kirjailija ja hänen kasvatustaateensa. Tällöin on oletettavaa, että hänen keskeinen ilmaisuvälineensä oli kaunokirjallisuus, jolloin siitä puolestaan muotoutuu olennainen lähdeaineisto. Renvallin mukaan kirjallinen jäämistö on keskeinen esittävän jäämistön ryhmä historiantutkimuksessa.⁵⁹

Vaikka kirjallisuus sisältää joskus myös kuvauksia historiallisista tapahtumista ja henkilöistä ja voi näin antaa tietoa näistä, siitä huolimatta kirjallisuuden lauseet ovat kuitenkin fiktiivisiä: ne eivät kuvaa historiallisesti todellisia tapahtumia ja henkilöitä vaan kuviteltuja. Kun historiantutkijan ensisijainen tehtävä on selvittää, mitä on todella tapahtunut, kirjailija voi kuvata myös sitä, mikä saattaisi tapahtua. Kirjailijan esittämässä tekstissä, proosassa todellisuus ja fiktio kietoutuvat toisiinsa.⁶⁰

Kaunokirjallisen tekstin tulkintaa ei tässä tutkimuksessa ymmärretä niin, että historiallisia tapahtumia, tilanteita ja henkilöitä koskevien väitteiden argumentointi pohjautuisi kirjallisuudessa esitettyihin fiktiivisiin lauseisiin. Tämä siitäkin huolimatta, että Järnefelt usein sisällyttää romaaneihinsa todellisia henkilöitä ja tapahtumia kuten esimerkiksi teoksissa *Veneh’ojalaiset* (1909) ja *Vanhempieni romaani* (1928-1930). Sen sijaan Järnefeltin teosten välittämä ajatus voidaan fiktiivisen luonteensa vuoksi ymmärtää joko eksplisiittisesti ilmaistuna tai niin, että lauseet implikoivat kyseistä väitettä tai ajatusta laajempaan asiakokonaisuuteen. Tässä tutkimuksessa kaunokirjallisen tekstin nähdään välittävän

58 Nokkala 1958, 7.

59 Renvall 1965, 123, 129–130.

60 Lammenranta 1989, 195.

lukijalleen siis joko eksplisiittisesti ilmaisten tai implisiittisesti yleistäen tietyn väitteen tai ajatuksen.⁶¹

Kaunokirjallisen tekstin merkitys määräytyy tekijän intentioiden mukaan.⁶² Kirjallisuudessa tämä tarkoittaa, että kirjalliset teokset ovat olemassa vain tulkittuina. Kirjailija luo tarkoituksellisesti merkityksen omaavan kokonaisuuden. Tämä kokonaisuus ei ole olemassa ilman tajunnanakteja suorittavia subjekteja. Teksti tarjoaa subjektille mahdollisuuden konstruoida kirjoittajan luoma merkityskokonaisuus uudelleen.⁶³ Tulkinnan objektiivisuuden kannalta kokonaisuudesta suoritettu tulkinta on argumentoitava niin, että se on intersubjektiivisesti testattavissa. Historiatutkimuksessa perussääntönä onkin, että tutkija argumentoi tietonsa vähintään kahden toisistaan riippumattoman lähteen perusteella.⁶⁴ Eräissä tapauksissa kirjailijan teos saattaa olla luotettavampi tietolähde kuin hänen myöhemmin antamansa lausunnot. Kirjailija saattaa esimerkiksi unohtaa sen, mitä kirjoitushetkellä on tarkoittanut tai hän saattaa olla haluton tuomaan sitä esiin jostain muusta syystä. Usein kirjailijan intentiot näkyvät teoksesta.⁶⁵

Järnefeltiä on pidetty tendenssikirjailijana, joka kaunokirjailijana käsitteli ”ihmiskunnalle keskeisiä asioita” ja toi teoksissaan keskeisesti ajamansa aatesällön julki.⁶⁶ Järnefeltillä oli jokin aate, jonka hän pyrki kaunokirjallisissa teoksissaan välittämään ja vaikuttamaan lukijoidensa ajatusmaailmaan. Myös tämä puoltaa kaunokirjallisten teosten käyttämistä lähdemateriaalina tässä tutkimuksessa. On selvítettävä, mikä tämä aate oli ja mikä sen merkitys Järnefeltin kasvatustajattelun kannalta on. Laurilan mukaan taideteosta, myös kaunokirjallisuutta, on tarkasteltava tekijänsä toiminnan tuloksena. Siinä on ilmaistu taiteilijan tahdonsuunta ja mieliala. Huolimatta siitä, että teos saattaa kuvata moraalisesti pahoja asioita, se voi kuitenkin olla moraalisesti katsoen korkea. Taideteoksen ”siveellisyys tai epäsiveellisyys riippuu taiteilijan siinä ilmenevän tahdonsuunnan ja mielialan siveellisyydestä tai epäsiveellisyydestä”. Laurilan mukaan taiteilijan on mahdollista suoraan tuoda julki kuvaukseen liittyvät ajatuksensa, vaikka tämä ei ole suinkaan ongelmatonta.⁶⁷ Järnefeltin ajatusmaailmaa ei tässä tutkimuksessa tarkastella irrallaan muusta hänen tuottamastaan kirjallisesta jäämistöstä, vaan sitä on pyritty käyttämään tulkinnan apuna.

61 Lammenranta 1989, 197–198.

62 Haapala 1989, 90–91; Rantala 1991, 66–68.

63 Haapala 1991, 89.

64 Kuikka 1991, 124.

65 Ks. Haapala 1991, 93.

66 Koskimies 1927, 22; ks. myös Kallio 1928, 117–118; Lajunen 1980, 8.

67 Laurila 1938, 96–97.

1.4 Kasvatusajattelu osana maailmankatsomusta

Kasvatushistoriallisella tutkimuksella on kasvatustieteen traditiossa tarkoitettu menneisyyden kasvatustieteen tai kasvatustieteen tutkimusta ja niistä laadittuja kuvauksia. Näistä eroaa kasvatustieteen historian tutkimus, jolla puolestaan on tarkoitettu aikaisemman kasvatustieteen tutkimuksen ongelmanasettelujen, tutkimukseen sovellettujen tieteenteorioiden, tutkimusmenetelmien ja saavutettujen tulosten analysointia.⁶⁸

Pedagogisten aatteiden tutkimus on nähtävissä jatkumolla, jonka toisessa päässä on filosofinen tutkimus ja toisessa puhtaasti aatehistoriallinen tutkimus. Vallitsevassa tutkimusperinteessä filosofinen tutkimus keskittyy yksilön ajatukseen, jolloin historiallinen konteksti ja ajatusten genetiikka jää toissijaiseksi. Kun taas tutkimuksen aikahistorialliset tai geneettiset tekijät sekä liittyminen kulttuurissa tapahtuneisiin asiaratkaisuihin tulevat merkityksellisiksi tutkimusongelmiksi, on kysymys selvästi aatehistorian piiriin kuuluvasta tehtävästä.⁶⁹ Tällöin myös henkilöhistoriallisen tutkimuksen voi nähdä sisältyvän filosofisen ja aatehistoriallisen tutkimuksen väliselle jatkumolle ja lähestyvän metodisesti jompaa kumpaa tarkasteltavasta näkökulmasta riippuen. Pedagogista aatetta eriteltäessä tämä tarkoittaa niiden kasvatukseen liittyvien kysymysten selvittämistä, joihin ajattelijat aikanaan etsi vastausta.

Teleologinen selitysmalli soveltuu aate- tai henkilöhistoriallisen tulkintatavan kehukseen, sillä se kysyy, miksi ajattelijat omaksui juuri ne ajatukset, mitkä hän omaksui. Teleologinen metodi nojaa siis kysymyksen ja vastauksen logiikkaan ajattelun peruspiirteinä. Tässä suhteessa ajattelijat on asetettava ajan kielelliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin, mikä puolestaan liittyy sen lähemmäksi aatehistoriallista tutkimusta. Edelleen voidaan kysyä, poikkesiko tutkittava oman aikansa kontekstista vai seurasi hän vain konventioita. Teleologisen selitysmallin voi sisällöllisesti katsoa liittyvän nimenomaan juuri jatkumoon, jonka toisessa päässä on filosofinen ja toisessa aatehistoriallinen tutkimus. Teleologinen selitysmalli lähestyy filosofista tutkimusta siinä, että se pyrkii "keskustelemaan" kohteensa kanssa argumenttien pitävyydestä ja päätelyn kestävydestä. Historiallinen konteksti puolestaan nousee esille kytkettäessä ajattelijan ajatukset ajan kielelliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin. Se pyrkii valaisemaan tietyn aatteen tarkoitusta.

Pedagogisten aatteiden tutkimus voi tutkijan intressin mukaan kohdistua keksintöön, kehitysvaiheeseen, diffuusioon tai omaksumiseen. Tällöin tutkimus lähentyy perinteistä filosofista tutkimusta, ajatusten analyysia. Kasvatustieteen aatehistoriallisuus edellyttää kuitenkin myös tapahtuneiden asiaratkaisujen erittelyä, jolloin pedagogisten aatteiden tutkijan keskeiseksi tehtäväksi muodostuu asiaratkaisun takana olevien ja ratkaisua selittävien ajatusten ja aatejärjestelmien paljastaminen, kuvaaminen ja vertaaminen muihin aatejärjestelmiin.⁷⁰

⁶⁸ Iisalo 1977, 5; ks. myös Heinonen 1989, 18–19, 22.

⁶⁹ Heinonen 1989, 19–20; Iisalo 1987, 74.

⁷⁰ Heinonen 1989, 19; Iisalo 1987, 73–74.

Kasvatuksen, koulutuksen ja opetuksen käsitteitä käytetään toisinaan lähes synonyymeinä. Näistä kattavin on kasvatuksen käsite. Kasvatuksen laaja määritelmä pitää kaikkea toisiin ihmisiin vaikuttamista kasvattavana. Aikaisempien sukupolvien arvokkaana pitämän kulttuuriperinnön siirtäminen uudelle sukupolvelle on kasvatuksen vanhin tehtävä. Se sisältää sekä muodollisen että epämuodollisen kasvatuksen. Muodollinen eli formaali kasvatus liittyy sitä varten erikoistuneisiin laitoksiin kuten päiväkoteihin ja kouluihin. Tällöin kasvatus on organisoitua, tarkoituksellista ja tavoitteellista. Epämuodollinen eli informaali kasvatus puolestaan on sellaisten laitosten tai tahojen antamaa kasvatusa, joiden ensisijainen tehtävä on muu kuin kokonaispersoonallisuuden kehittämiseen tähtäävä opetus- ja kasvatustoiminta. Kasvatus ja oppiminen tapahtuvat tällöin ilman organisoitua tarkoituksellisuutta ja tavoitteellisuutta muun toiminnan ohessa.⁷¹

Koulutus on formaali kasvatuskeino, jolle on ominaista suunnittelun varassa tapahtuva oppimisen organisointi ja etenevä tavoitteellisuus. Koulutus voi olla suppeaa yhteen ihmiseen tai osaamisalueeseen kohdennettua tai laajan joukon, esimerkiksi kansakunnan muodollisen kasvatuksen organisointia. Opetus puolestaan on kasvatuksen väline, metodi. Opetus ja oppiminen liittyvät toisiinsa ja opetus määrittää nykyisin oppimisen ohjaamiseksi. Oppimisen luonteeseen kuuluu intentionaalisuus ja vuorovaikutustapahtuma.⁷² Tässä tutkimuksessa kasvatus ymmärretään laajasti siten, että koulutus ja opetus mielletään sen alakäsitteiksi.

Koulutus ja koulutusjärjestelmä on saanut keskeisen merkityksen modernina aikana kansallisvaltion rakentajana. On sanottu, että koulutus muo-
 kansalaisen, joka ottaa kantaakseen valtion säilymiselle tarpeelliset velvollisuudet: asepalveluksen, veronmaksun ja lainkuuliaisuuden. Vastineeksi hän saa lupauksen oikeudesta poliittiseen päätöksentekoon, turvallisuudesta, yksilöllisestä omistusoikeudesta, hyvinvoinnista ja yksilön arvosta.⁷³ Kasvatustavoitteiden asettaminen on sekä oikeusfilosofinen että arvofilosofinen kysymys. Kysymys siitä, kenellä on oikeus päättää toisen ihmisen kasvatuksesta on sekä yksilön itsensä että yhteiskunnan kannalta keskeinen ongelma.⁷⁴ Tämän tutkimuksen tutkimusjankkohta liittyy murroskauteen, jossa Suomen valtio oli hahmotumassa ja yhteiskunnan rakenteet sekä olosuhteet muutoksen kourissa. Koulu ja koulutusjärjestelmä olivat muotoutumassa ja kansansivistys nähtiin kansakunnan keskeisenä tunnuspiirteenä. Tämä muotoutuminen ilmeni myös koulu ja koulutusjärjestelmään sekä kansansivistykseen liittyvässä keskustelussa, jossa korostui kansalaisen suhde valtioon ja yksilön suhde yhteiskuntaan. Kasva-

71 Lehtisalo&Raivola 1999, 26–27; ks. myös Heinonen 1989, 57–59. Hirsjärvi (1983) määrittelee kasvatuksen inhimilliseksi toiminnaksi, jonka tarkoituksena on edellytysten luominen ihmisen monipuoliselle kehitykselle ja kasvulle. Hirsjärven määritelmä rajaa ulkopuolelleen informaalin kasvatuksen.

72 Hirsjärvi&Huttunen 1991, 26–29; Lehtisalo&Raivola 1999, 27–28; Uusikylä&Atjonen 2000, 14–17.

73 Launonen 2001, 318.

74 Kari 1991, 61.

tus, sivistys ja yhteiskunta miellettiin erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Tässä keskustelussa törmäsivät toisiinsa erilaiset maailmankatsomukset.⁷⁵

Useat maailmankatsomuksen määritelmät eivät periaatteiltaan eroa ratkaisevasti toisistaan. Kaikissa niissä maailmankuva ja ihmiskuva ymmärretään maailmankatsomuksen alakäsitteeksi.⁷⁶ Manninen antaa maailmankuvalle laajemman merkityksen. Maailmankuva on sellainen kuva tai kokonaiskuva, joka voi muodostua ihmisen ajattelun ja toiminnan keskuksiksi.⁷⁷ Maailmankatsomus puolestaan on systematisoimatonta, ehkä osittain tiedostamatontakin maailmankatsomusta. Siihen liittyy todellisuuskäsityksen systematisointia, joka edellyttää luojaltaan poikkeuksellista henkistä aktiivisuutta. Tällaista aktiivisuutta ei esiinny maailmankuvan käsitteessä, sillä maailmankuva esiintyy joko yksin ihmisellä. Edelleen ideologian käsitteestä maailmankatsomus eroaa siinä, että ideologiaa ei voi ymmärtää muutoin kuin useille yksilöille yhteiseksi henkiseksi muodosteen. Yksilöitä on tällöin tarkasteltava ryhmänsä edustajina, ei yksilökeskeisesti.⁷⁸ Tällöin on tarkoituksenmukaista puhua myös Järnefeltin osalta hänen kasvatustajatteluunsa eikä kasvatustajatteluunsa.

Niiniluodolla maailmankuvan käsite on yksi maailmankatsomuksen osa. Se vastaa kysymykseen, millainen maailma yksilön mielestä on. Käsitteellisellä tasolla Niiniluoto vie maailmankatsomuksen erittelynsä pitemmälle. Myös Hirsjärvi määrittelee maailmankuvan sisältyvän maailmankatsomuksen käsitteeseen ja olevan näin sen alakäsite.

Tässä tutkimuksessa maailmankatsomus ymmärretään todellisuuskäsityksenä, jonka ajatellaan muodostuvan ihmistä, yhteiskuntaa ja muuta luontoa koskevista arvoista ja normeista sekä toisaalta käsityksistä ja uskomuksista, joita yksilö pyrkii tietoisesti systematisoimaan. Maailmankatsomuksen käsitteen katsotaan sisältävän maailmankuvan ja ihmiskuvan käsitteet, jotka puolestaan voivat sisältää niin rationaalisia kuin irrationaalisia aineksia. Kasvatustajatteluun nähdään liittyvän maailmankatsomuksen käsitteeseen niiden taustalla olevien yhteisten elementtien kuten ihmis- ja yhteiskuntakäsityksen kautta. Edellisellä tarkoitetaan käsitystä ihmisen olemuksesta ja jälkimmäisellä käsitystä yhteiskunnan oleellisista rakenteista ja toivottavista kehityspiirteistä. Tässä mielessä yhteiskunta on kasvatuksen kannalta keskeinen osa-alue, jolloin voidaan puhua yhteiskuntakasvatuksesta.

Maailmankatsomuksessa ihmiskäsitys ja käsitys yhteiskunnasta muodostuvat yksilön omaksumista arvoista ja normeista sekä käsityksistä ja uskomuksista, jotka koskevat ihmistä ja yhteiskuntaa. Kasvatukseen ihmiskäsitys ja yhteiskuntakäsitys puolestaan liittyvät päämäärä-, tilanne- ja menetelmätiedon kautta, joissa kasvuprosessin yleisen rakenteen ja lainmukaisuuden sekä itse kasvun taustalla on aina jokin ihmiskäsitys.⁷⁹ Yhteiskuntakäsitys puolestaan

75 Kempainen 2001.

76 Vrt. Hirsjärvi 1985, 80–81; Manninen 1977, 25; Niiniluoto 1993, 53–62.

77 Manninen 1977, 16–17.

78 Manninen 1977, 25.

79 Wilenius 1987, 32–34.

ilmenee kasvattajan käsityksessä siitä yhteiskunnallisesta tilanteesta, jossa kasvava joutuu elämään ja toimimaan.⁸⁰

Ihmisen omaksuma maailmankatsomus säätelee jossain määrin hänen toimintojaan jokapäiväisessä elämässä.⁸¹ Tämän periaatteen mukaan voidaan olettaa, että myös Järnefeltin omaksuma maailmankatsomus vaikutti hänen kasvatuserityksensä. Näin maailmankatsomuksella ja kasvatuserityksellä voidaan katsoa olevan yhteys toisiinsa. Toisaalta kasvatuseritys ja käsitykset kasvatuksesta voidaan nähdä maailmankatsomuksen osa-alueena, jolloin kasvatuksellinen ajattelu on yksi tapa hahmottaa todellisuutta kasvun näkökulmasta. Tällöin voitaisiin puhua kasvatuksellisesta maailmankatsomuksesta.⁸² Järnefeltin kasvatuserityksien muodoutuminen on tässä tutkimuksessa pyritty selvittämään muodostamalla kuva niistä periaatteista, joille Järnefeltin maailmankatsomus on rakentunut ja analysoimalla kasvatuserityksen osuutta tässä maailmankatsomuksessa.

80 Wilenius 1987, 29–30.

81 Hirsjärvi 1985, 80.

82 Ks. Leinonen 1988, 24.

2 JÄRNEFELT KASVATUSAATTEELLISESSA KENTÄSSÄ 1800-LUVUN LOPULLA

2.1 Arvid Järnefeltin elämänvaiheet

Arvid Järnefelt syntyi Pulkovassa lähellä Pietaria 16.11.1861. Hänen isänsä August Aleksander Järnefelt (1833-1896) oli tunnettu suomalaisuusmies, kenraali, kuvernööri ja senaattori. Arvid Järnefeltin äiti Elisabet Järnefelt (1839-1929), omaa sukua Clodt von Jürgensburg, oli syntyperältään vanhaa balttilais-saksalaista taiteellisesti tunnettua aatelissukua.

Järnefeltien perheeseen syntyi yhdeksän lasta, joista kulttuurielämässä Arvid Järnefeltin lisäksi tulivat tunnetuiksi Erik (Eero) Järnefelt (1863-1937) taidemaalarina, Armas Järnefelt (1869-1958) säveltäjä - kapellimestarina ja Aino Järnefelt (1871-1969) Jean Sibeliuksen puolisona. Veljessarjan vanhin Kasper Järnefelt (1859-1941) oli aikansa merkittävimpiä taidekriitikkoja ja kirjallisia vaikuttajia.

Arvid Järnefelt aloitti koulunsa vuonna 1871 vastaperustetussa Suomalaisessa Alkeisopistossa, josta hän pääsi ylioppilaaksi vuonna 1880. Kouluaikanaan Järnefelt opiskeli Suomen taideyhdistyksen piirustuskoulussa. Ylioppilaaksi päästyään Järnefelt kirjoittautui Aleksanterin [Helsingin] yliopiston oikeustieteelliseen tiedekuntaan, mutta ryhtyi vuotta myöhemmin opiskelemaan estetiikkaa historiallis-kielitieteellisessä tiedekunnassa. Vuonna 1881 Järnefelt liittyi Thiodolf Reinin perustaman Filosofisen yhdistyksen jäseneksi. Opiskelunsa alkuaikoina, vuosina 1880-1882 Järnefelt otti osaa aktiivisesti myös ajan ylioppilaselämään ja oli suomalaiskysymyksessä radikaalin KPT-ryhmän näkyviä hahmoja sekä sittemmin nuorsuomalaisen liikkeen ideologeja ja sen äänenkannattajan Päivälehdin perustajia.

Järnefelt solmi vuonna 1884 avioliiton jyvaskyläläisen kauppiantyttären Emilia (Emmy) Parviaisen (1865-1937) kanssa. Heille syntyi viisi lasta. Vuosina 1884-1885 Järnefelt opiskeli Leipzigin yliopistossa kuunnellen mm. Wilhelm Wundtin luentoja. Edelleen vuosina 1886-1888 Järnefelt opiskeli stipendiaattina oikeustiedettä ja venäjää Moskovon yliopistossa. Vuonna 1885 hän valmistui

filosofian kandidaatiksi ja 1890 lakitieteen kandidaatiksi. Vuoden 1891 valtiopäivillä Järnefelt edusti sukuaan ritaristossa ja aatelistossa ja toimi lakivaliokunnan tulkkina ja sihteerinä. Samana vuonna Järnefelt oli kirjoittautunut myös auskultantiksi Vaasan hovioikeuteen, mutta keskeytti tämän toimensa marraskuussa vuonna 1891, muutti takaisin Helsinkiin ja ryhtyi työskentelemään suutarin ja sepän apulaisena.

Kahta vuotta myöhemmin Järnefelt julkaisi esikoisteoksensa *Isänmaa* (1893). Isänmaata seurasivat teokset *Heräämiseni* (1894), *Ateisti* (1895), *Ihmiskohtaloja* (1895), *Puhtauden ihanne* (1897), *Maria* (1897), *Evankeliumin alku eli Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta* (1898), *Päiväkirjani matkaltani Venäjällä* ja käynti Leo Tolstoin luona keväällä 1899 (1899) sekä näytelmä *Samuel Cröell* (1899).

Vuonna 1897 Järnefelt muutti pienviljelijäksi ostamalleen Rantalanimiselle palstatilalle Lohjan Virkkalaan. Tilan yhteyteen Järnefelt perusti luku-tuvan, jota varten laadittiin oppikirjat *Siniwuokko*, *Satuja* ja *kertomuksia* (1900) ja *Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten* (1905). Järnefelt oli sortovuosina keskeisimpiä passiivisen vastarinnan ajajia. Yleisön pyynnöstä Järnefelt teki kaksi matkaa kirjailija Leo Tolstoin luo, ensimmäisen vuonna 1899 ja toisen vuonna 1910. Tarkoituksena oli saada Tolstoi vaikuttamaan yleiseen kansainväliseen mielipiteeseen Suomen hyväksi. Järnefelt oli Tolstoin kanssa läheisessä kirjeenvaihdossa vuosina 1895-1910. Järnefelt suomensi myös Tolstoin teokset *Kristuksen opin henki* (1894), *Ylösnousemus* (1899), *Evankeliumi* (1902), *Lapsuus, poikaikä, nuoruus* (1904), *Kristillinen oppi* (1909), *Kristuksen oppi* (1911) sekä Leo Tolstoin jälkeenjättämät kaunokirjalliset teokset I-III (1911-1912).

1900-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä Järnefelt puuttui aktiivisesti maakysymykseen pyrkien parantamaan maattomien torppareiden asemaa. Tuona aikana syntyivät teokset *Veljekset* (1900), *Mitä on jumalanpalvelus* (1901), *Helena* (1902), *Elämän meri* (1904), *Maaemon lapsia* (1905), *Maa kuuluu kaikille!* (1907) ja *Veneh'ojalaiset* (1909). Tuolloin Järnefelt kirjoitti myös näytelmät *Orjan oppi* (1902), *Kuolema* (1903) ja *Titus* (1911). Maakysymystä käsitellessään Järnefelt perehtyi amerikkalaisen sanomalehtimiehen ja taloustieteilijän Henry Georgen ajatuksiin ja suomensi tämän teokset *Edistys ja köyhyys* (1906), *Elä varasta!* (1907) ja *Köyhyys on rikos* (1907) ja *Sosiaalinen pulma* (1908).

Vuonna 1913 Järnefeltille myönnettiin valtion kirjailijaeläke. Vuotta myöhemmin hän joutui syytteeseen yllytyksestä maanpetokseen sodan vastaisen propagandan vuoksi, mutta senaatin oikeusosasto kumosi syytteen vuonna 1917. Puhuttuaan vuonna 1917 vastoin viranomaisten kieltoa Kallion, Nikolain ja Johanneksen kirkoissa Järnefelt tuomittiin kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen, mutta valtionhoitaja Mannerheim armahti hänet. Sisäisen pakon sanelemana Järnefelt lähti kotoaan vuonna 1919 puoleksitoista kuukaudeksi Etelä-Uudellemaalle ja 1920 kolmeksi kuukaudeksi Helsinkiin toteuttamaan lähimmäisen rakkauden vaatimusta ja palvellakseen ihmisiä kulkien talosta taloon. Toisen vuosikymmenen teoksia Järnefeltin tuotannossa olivat *Hiljaisuudessa* (1913), *Onnelliset* (1916), *Kirkkopuheet* (1917), *Kirjeitä sukupuolikysymyksistä*

(1918), Nuoruuteni muistelmia (Hilja Kahilan salanimellä) (1919) sekä näytelmät Manon Roland (ei painettu) (1913), Kallun kestit (1914) ja Valtaset (1915).

Tultaessa 1920-luvulle Järnefelt oli lukuisten kunnianosoitusten kohteena. Hän oli mm. Suomen kirjailijaliiton kunniajäsen, Suomen Näytelmäkirjailijaliiton ensimmäinen kunniajäsen, Viron Kirjailijaliiton kunniajäsen, Suomen Penklubin ensimmäinen puheenjohtaja ja Virkkalan työväenyhdistyksen kunniajäsen. Ranskan presidentti myönsi Järnefeltille Ranskan kunnialegioonan ristin 1930. Järnefelt oli myös samana vuonna Kööpenhaminassa pidettyjen pohjoismaisten novellikilpailujen tuomaristossa. Järnefeltin 1920-luvun teoksia olivat Greeta ja hänen Herransa (1925), Minun Marttani (1927), Vanhempieni romaani (1928-1930) sekä Lalli (1933). Järnefelt kirjoitti tuolloin myös näytelmän Sointula (1924). Arvid Järnefelt kuoli 27.12.1932.⁸³

2.2 Arvid Järnefeltin sosiokulttuurinen tausta

Aleksander ja Elisabeth Järnefeltin perheen lapsista Arvid Järnefelt oli se, johon ehkä syvimmin heijastui vanhempien erilaisen kulttuuritaustan tuomat ristiriidat, opiskeluajan, 1880-luvun, keskeiset aatevirtaukset ja yhteiskunnalliset jännitteet. Järnefeltin ajattelun kehityshistorian kannalta merkittävimmät foorumit opiskeluaikana olivat Savo-Karjalainen osakunta, hänen äitinsä Elisabeth Järnefeltin kirjallinen ylioppilassalonki sekä Thiodolf Reinin perustama Filosofinen yhdistys.

Arvid Järnefeltin äidin Elisabeth Järnefeltin merkitystä kansallisen kulttuurimme luomisessa on pidetty keskeisenä.⁸⁴ Elisabeth Järnefeltin vaikutus maan kulttuurielämään ei ole kuitenkaan nähtävissä ainoastaan hänen lastensa kautta, vaan hänellä oli erityinen rooli kirjallisten, esteettisten ja elämänfilosofisten vaikutteiden välittäjänä hänen ympärilleen muotoutuneen kirjallisen ylioppilassalongin kautta, josta Kopposen mukaan muotoutui kirjallinen koulukunta, Järnefeltien koulu.⁸⁵

Arvid Järnefelt valmistui ylioppilaaksi vuonna 1880 suomalaisesta alkeisopistosta. Hän kirjoittautui ensin lakitieteelliseen osastoon, mutta vaihtoi pian historialliskielitieteelliseen osastoon, jossa hänen tarkoituksenaan oli suorittaa laudatur estetiikassa. Samoihin aikoihin Järnefelt liittyi myös Savo-Karjalaiseen osakuntaan ja sai osakuntakirjansa 22.5.1880.⁸⁶

Järnefeltien veljessarjan vanhin, Kasper Järnefelt, oli päässyt ylioppilaaksi 1877 ja Eerik vuotta myöhemmin kuin Arvid Järnefelt. Opiskelunsa aloittaneilla

⁸³ Arvid Järnefeltin elämänvaiheet ja niihin liittyvät historialliset tiedot perustuvat Tapio Kopposen toimittamaan teokseen Arvid Järnefelt I (1986) sekä Pekka Häklin kirjoittamaan Arvid Järnefeltin elämäkertateokseen Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa (1955).

⁸⁴ Ks. esim. Kopponen 1975, 2; Talas 1996, 7.

⁸⁵ Kopponen 1975, 3, 177.

⁸⁶ Häkli 1955, 67; Kopponen 1975, 40.

pojilla oli keskeinen merkitys äitinsä ylioppilassalongin syntyyn. Elisabeth Järnefelt halusi osallistua poikiensa harrastuksiin ja tutustua ystäviin pelätessään menettävänsä kontaktinsa aikuistuviin poikiinsa.⁸⁷ Taustalta löytyi kuitenkin myös muita tekijöitä: Elisabeth Järnefeltin halu tutustua suomalaisiin talonpoikaisylioppilaisiin, ja tämän kotoaan samaa malli perustaa lapsuudenkotinsa esikuvan mukaan nuorisolle foorumi, jolla olisi mahdollisuus äylyllisesti vapaaseen keskusteluun. Lisäksi Aleksander Järnefeltin ollessa poissa kotoaan komennuksilla Elisabeth Järnefelt tunsu itsensä yhä yksinäisemmäksi.⁸⁸

Vilkkaimmillaan ylioppilassalongin toiminta oli vuosina 1881-1882, jolloin useita opiskelijoita kokoontui Järnefelteillä säännöllisesti viikoittain määräpäivinä. Kokoontumisiin osallistui Järnefeltien opiskelijatovereita Savo-Karjalaisesta osakunnasta. Vanhempieni romaanissa Järnefelt mainitsee, että heidän kotiinsa tuli ”joukoittain semmoista uutta, suomalaista nousukasnuorisoa, joka, vaikka oli koulusivistyksen saanut, kuitenkin tunsu pääkaupungissa olonsa avuttomaksi”.⁸⁹ Tällä hän tarkoitti talonpoikaisylioppilaita, jotka varsinkin salongin toiminnan alkuaikoina osallistuivat yhteisiin kokouksiin.

1880-luvun vaihteessa ei-akateemisten ensipolven ylioppilaiden määrä oli noussut voimakkaasti. He muodostivat lähes puolet koko ylioppilaskunnasta ja talonpoikaisylioppilaita oli n. 15% kaikista opiskelijoista.⁹⁰ Kaikkein eristyneimpään joukkoon kuuluivat juuri suomenkieliset talonpoikaisylioppilaat. Heillä ei ollut mahdollisuuksia solmia suhteita sivistysperheisiin, sillä konkreettisenä esteenä oli jo kielitaidottomuus ja tilannetta saattoi kärjistää myös ruotsinkielisen sivistyneistön torjuva asenne. Sisäisten ja ulkoisten paineitten takia moni joutuikin keskeyttämään opintonsa.

Järnefeltien koti oli niitä harvoja sivistyskoteja, joihin suomalaisilla talonpoikaisylioppilailta oli mahdollisuus päästä vierailemaan. Tämä johtui Elisabeth Järnefeltistä, jota Clodtien suvun erikoispiirteenä kiinnosti ja veti puoleensa kansanomaisuus. Opiskelijasalongin toiminnan jatkuessa talonpoikaisylioppilaiden tilalle alkoi kuitenkin tulla yhä enemmän ”herrasylioppilaita”: ”etualalle tulivat sivistyneistä ruotsalaistuneista tai puoliruotsalaisista kodeista lähteneet, suomalaisen koulun käyneet ja näin takaisin suomalaistuneet pojat...”.⁹¹ Eriytyisen läheisiksi Elisabeth Järnefeltille muodostuivat salongin toiminnan yhteydessä suhteet savolaiseen maalaisylioppilaaseen Pekka Hartikaiseen, joka menehtyi keuhkokuumeeseen opintojensa loppuvaiheessa, sekä tulevaan kirjailijaan, Arvid Järnefeltin opiskelijatoveriin Juhani Ahoon.⁹²

87 Kopponen 1975, 40.

88 Häkli 1955, 93; Kopponen 1975, 40–41.

89 Järnefelt 1929, 239–240.

90 Klinge 1968, 4; Kopponen 1975, 42.

91 Järnefelt 1929, 255–256; Kopponen 1975, 45–46. Järnefelt viittaa Vanhempieni romaanin III-osan ensipainoksen esipuheessa kuitenkin, että ”minun äitini ei ollut suinkaan ainoa, jonka kodissa otettiin vastaan ja kestitettiin pääkaupunkiin muuttaneita maalaisylioppilaita”. Järnefelt 1930, 13.

92 Häkli 1955, 94–95; Järnefelt 1929, 250–252, 255–256; Kopponen 1975, 56.

Leimaa antavimpia keskustelunaiheita salongissa oli suomalaisuuskysymys, joka tuolloin oli ajankohtainen opiskelijoiden keskuudessa. Keväällä 1875 oli perustettu alun perin suomen kielen asemaa maltillisesti parantamaan pyrkivä Suomalainen Nuija. Kun jyrkkä fennomania pääsi selvään johtoon maltillisesta fennomaniasta, Nuijan asema jyrkän fennomanian sisäisen kiinteyden välineenä korostui. Kolmea vuotta myöhemmin suomenmieliset saavuttivat enemmistön ylioppilaskunnassa. Tämän johdosta ruotsinmieliset perustivat syksyllä 1879 oman taistelujärjestönsä XYZ:n. Kielitaistelu oli päähuomion kohteena aina vuosiin 1883-1884 saakka.⁹³

Ajan suomalaisuuskysymyksessä oli nähtävissä lähinnä kaksi linjaa: valtiollinen liberalismi ja ideologinen fennomania. Valtiollinen liberalismi pyrki 1800-luvun puoliväliin tultaessa edistämään suomen kielen asemaa yhteiskunta- ja kulttuurielämässä, erityisesti koululaitoksessa ja kirjallisuudessa. Kielipoliittisena perusteluna oli saattaa suomen kieli vähitellen sille kuuluvaan asemaan ja toisaalta palvella samalla edistyksellisiä yhteiskunnallis-sosiaalisia päämääriä. Yrjö-Koskisen ideologinen fennomania, joka nojasi Hegeliin ja Snellmaniin, merkitsi puolestaan sitä, että kieli oli kansakuntaa konstituoiva tekijä. Suomen kielen oikeuksien ja aseman edistäminen ei ollut väline, vaan suomalaisuus oli arvo sinänsä. Kun liberaalisen käsityksen mukaan suomen kielen virallisen käytön edistäminen ja suomenkielisen kirjallisuuden tuottaminen eräänä välineenä ajoivat sosiaalisiakin päämääriä, käsitti ideologinen fennomania asian niin, että suomalaisuuden hegemonia sinänsä merkitsi myös yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden aatteen toteutumista. Se, mistä kansa eniten kärsi, oli epäkansallisuus.⁹⁴

Yrjö-Koskisen ja Lauri Kivekkään edustamat fennomanian suuntaukset olivat tässä suhteessa yhteneväiset. Kuitenkin linjaerona on mainittu, että Yrjö-Koskisen fennomania kohdistui yläluokkaa vastaan, koska se oli ruotsinkielinen ja Kivekkään fennomania puolestaan ruotsinkielisiä vastaan, koska he edustivat yläluokkaa. Yrjö-Koskisen, Aleksander Järnefeltin ja heidän piirinsä keskuudessa suunnitelmassa oli suomalainen kansallisvaltio, jota johtaisivat suomalaiset vapaaherrat, kenraalit ja kuvernöörit. Sen sijaan nuoremman ja radikaalimman fennomanian keskuudessa johtosana oli kansa ja sen puolesta käytävä taistelu demokratiasta ja sosiaalisista reformeista. Samansuuntainen on myös Järnefeltin oma arvio isänsä ja Yrjö-Koskisen edustamasta fennomaniasta, jonka mukaan nimenomaan suomenkielisen yläluokan tuli hallita suomalaista valtiota.⁹⁵

Arvid Järnefelt totesi isänsä Aleksander Järnefeltin fennomanian muotoutuneen Snellmanin ajatusten pohjalta lähinnä Saima- ja Litteraturbladet -lehtien välityksellä.⁹⁶ Sisällöltään Aleksander Järnefeltin fennomanian tavoitteena oli suomen kielen aseman parantaminen ruotsin kieleen nähden. Pyrkimyksenä oli turvata suomenkielisen yläluokan asema; sivistyneistön oli lähestyttävä rahvasta, omaksuttava sen kieli ja nostettava sen kieli samaan asemaan ruotsin kielen

93 Juva 1956, 94; Klinge 1968, 40.

94 Klinge 1968, 74; Kopponen 1975, 58.

95 Järnefelt 1929, 308–312; Klinge 1968, 74; Kopponen 1975, 68.

96 Järnefelt 1929, 191–192; ks. myös Häkli 1955, 81–82.

kanssa. Pyrkimys ei ollut ”luokkien väliseen tasa-arvoon”, vaan ”suomalaisen sivistyneistön luominen ylilyksellisessä, ei kansanvaltaisessa merkityksessä”.⁹⁷

Myös Elisabeth Järnefeltille suomenmielisyys on ollut läheinen ja johdonmukainen valinta. Psykologisesti katsoen fennomania helpotti hänen asemaansa tuttavapiirissä, sillä se sulki pois ruotsinkielisen sivistyneistön lähipiiristä, eikä hänen tarvinnut tällöin ruotsia taitamattomana seurustella sen kanssa.⁹⁸ Toisaalta Arvid Järnefelt katsoo äitinsä fennomanian ”perustuneen hänen synnyntäiseen kansanvaltaisuuteen, Clodtin suvun ominaisluonteeseen, ylilyksellisen arvon väheksymiseen”.⁹⁹ Elisabeth Järnefeltin omaksuman suomenmielisuuden perustana oli hegeliläis-snellmanilainen kansanrakkaudenoppi. Sisällöltään se oli sosiaalisempi ja uudistusmielisempi kuin vanha suomenmielisyys.¹⁰⁰

Arvid Järnefelt oli perinyt vahvan suomenmielisyyden kotoaan. Voisi sanoa, että suomenmielisen kiihkeyden hän peri isältään, mutta sisällöltään hänen omaksumansa suomenmielisyys oli lähempänä äidin fennomaanisia ihanteita. Järnefeltillä oli valmiina mukanaan vahva suomenmielisyys jo opintojen alkuvaiheessa. Opiskeluvuosien kansallinen innostus oli luonnollinen jatke kotoa peritylle suomenmielisyydelle. Itse hän kuvaa opiskeluaikansa ja kotinsa suomenmielisyyden sulautumista ajattelussaan tavalla, joka samalla ilmentää sitä innostuneisuuden ilmapiiriä, jonka vaikutuksen alaiseksi Järnefelt opiskelemaan ryhtyessään oli joutunut:

Äiti oli opettanut: noudata Jumalan tahtoa! Ajan hengetär opetti: rakasta kansaasi! Kun nuo kaksi oppia pääsivät samaan ihmissydämeen, täytyi niiden luonnostaankin yhtyä yhdeksi ainoaksi: Jumalan tahto on, että rakastat kansaasi! — — Se muuttui eläväksi, maailmaa hallitsevaksi voimaksi, täynnänsä pyhää henkeä ja väkevyyttä. Se ei ilmaissut enää ainoastaan omantunnon lakia hiljaiselle, maailman hyörinästä pois vetäytyvälle sielunelämälle, vaan muuttui kaiken kansalaistoiminnan, kaiken julkisen pyrkimyksen eläväksi laiksi.¹⁰¹

Järnefeltin aloittaessa opintonsa 1880-luvun alussa fennomaaniylioppilaat jakaantuivat kahteen ryhmään, moderaatteihin ja radikaaleihin. Järnefeltin opiskeluajan maltillisempiin moderaatteihin kuului mm. Mikael Soininen, josta myöhemmin tuli kouluylihallituksen päällikkö ja merkittävä herbartilaisen pedagogiikan edustaja kansakoulussa.¹⁰² Jakautuminen tuli selvästi näkyviin keskusteltaessa ylioppilaskunnan puheenjohtajuudesta keväällä 1880. Radikaalit ryhmittivät Lauri Kivekkään taakse, mikä johti KPT-nimisen seuran perustamiseen vastareaktion XYZ:lle. Kirjaimia KPT tulkittiin monin eri tavoin. Yleensä sen on väitetty olleen lyhenne sanoista koko programmi toimeen, mutta myös muita tulkintoja esitettiin: kansan pyhä tahto, Kivekkään parhaat tappelijat, kaikki pojat tappeluun, kaikissa puhdas totuus ja kaikki punaiset toverit.

97 Häkli 1955, 81–82; Ylikangas 1990, 315, 318–319; ks. myös Järnefelt 1929, 278.

98 Tuomikoski 1987, 61.

99 Järnefelt 1929, 278.

100 Nokkala 1958, 56; Ylikangas 1990, 315, 318–319.

101 Järnefelt 1893, 33.

102 Suutarinen 1993, 26–28; Voipio 1944, 45.

Kivekkään linjaan kuului, että hän tahtoi panna ”koko programmin toimeen”, vaatia välittömästi toteutettavaksi sen tilanteen, joka Snellmanin ja maltillisempien fennomaanien mielestä tulevaisuudessa oli toteutuva ja jonka toteutumiseksi oli tehtävä työtä.¹⁰³ Suomalainen Nuija muuttui Kivekkään kieli- ja ylioppilaspoliittiseksi yhdistykseksi 1870-luvun lopulla. Pääosa KPT:n jäsenistöstä oli Pohjalaisesta osakunnasta.

Sekä Kasper, Arvid että Eero Järnefelt kuuluivat kaikki Kivekkään johtamaan KPT:hen. Sen toiminnalla oli merkitystä valtakunnallisestikin, sillä maan lehdistö seurasi tarkkaan ylioppilaskunnan tapahtumia otaksuen, että ylioppilaskunnassa tapahtuva kehitys oli oireellinen koko yhteiskunnalle.¹⁰⁴ Kivekkään johtaman KPT:n ja Yrjö-Koskisen fennomania olivat monessa kohtaa lähellä toisiaan. Kieli ymmärrettiin kansaa konstituivaksi tekijäksi, kumpikin suuntaus pyrki kansan aseman parantamiseen ja taisteli ruotsalaista yläluokkaa vastaan. Radikaalisuudessaan KPT meni kuitenkin pidemmälle. Sen piirissä voimistui demokratiaa korostava näkemys, jonka kautta yhteiskunnallisten epäkohtien syvimpänä syynä nähtiin yhdenvertaisuuden puute ihmisten välillä.¹⁰⁵

Useat KPT:n jäsenet osallistuivat Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin toimintaan, myös Kivekäs.¹⁰⁶ Tästä johtuneekin, että suomalaisuuskysymys ja siihen liittyvät yhteiskunnalliset kysymykset olivat salongissa käydyille keskusteluille leimaa antavia 1880-luvun ensimmäisinä vuosina. Kielikysymys alkoi kuitenkin laantua ja KPT:n toiminta ehtyä Kivekkään vetäytyessä ylioppilaspoliitikasta v. 1884. Yksistään kielikysymys oli liian suppea asia voidakseen tyydyttää nimenomaan henkisesti lahjakkaimman ja itsenäisimmän nuorison toiminnantarvetta. Ratkaisevaa olikin, että juuri samoihin aikoihin realistinen kirjallisuus kahdeksankymmentäluvun kynnyksellä tavoitti lukevan yleisön. Tällöin myös keskustelujen painopiste Elisabeth Järnefeltin salongissa siirtyi kielikysymyksestä kirjallisuuteen ja estetiikkaan.¹⁰⁷

Savo-Karjalaisessa osakunnassa keskustelutoiminta oli aktiivista. Osakunnan kokouksissa käydyissä keskusteluissa käsiteltiin kielikysymyksen ohella ja etenkin sen laantuessa 1880-luvun puoliväliin tultaessa kysymyksiä kirkosta ja kristinuskosta ja niiden suhteesta tieteeseen. Vuosikymmenen puolivälin jälkeen keskustelujen painopiste siirtyi naisasiaan, työväenkysymykseen ja yhteiskasvatukseen. Innoittajina olivat ajankohdan keskeiset realismin kirjailijat kuten Henrik Ibsen, Björnsterne Björnson, Emile Zola, Georg Brandes ja Au-

103 Klinge 1968, 59, 75.

104 Kopponen 1975, 66.

105 Järnefelt 1929, 308–312; Kopponen 1975, 68. Ajan pääpuolueet olivat liberaalit ja fennomaanit. Liberaalit jakaantuivat alaryhmiin, ultrisiin ja moderaatteihin. Ero näkyi ultrien ja moderaattien välillä käsityksissä Suomen asemasta. Ultrat kannattivat unionia, kun taas moderaattien mukaan Suomi oli Venäjän valtion alainen. Suomalaisen puolueen radikaalisiipi oli Lauri Kivekkään johtama ”punainen fennomania”. 1890-luvulle tultaessa suomalaisesta puolueesta alkoi irrota radikaali-liberaalinen nuorsuomalainen suuntaus ja lopulta v. 1899 aivan eri perustalle Suomen työväenpuolue (vuodesta 1903 sosiaalidemokraattinen puolue). Jussila 1995, 56–57; Ruutu 1983, 91, 96–97, 101, 116.

106 Järnefelt 1929, 255–256.

107 Juva 1956, 179.

gust Strindberg sekä tiedemiehistä erityisesti englantilaiset Charles Darwin, Henry Buckle ja John Stuart Mill.¹⁰⁸ Aatekehityksessä tultiin tilanteeseen, jossa vastakkain olivat toisaalta vanha idealistinen, Juvan mukaan kristillis-platonistinen ja toisaalta luonnontieteellisille perusteille nojaava positivistinen maailmanselitys.¹⁰⁹

Nimenomaan Järnefeltien ja Ahon veljessarjat muodostivat sen suomenkielisen opiskelijajoukon kärkiryhmän, joka ryhtyi edustamaan uusia aatteita omaksuen vaikutteita realistisesta kirjallisuudesta ja ryhtyen itse sitä luomaan.¹¹⁰ Ryhmän kokoaja oli Elisabeth Järnefelt. Realistinen kirjallisuus johti heidät vastakkain vanhan suomalaisen puolueen johtomiesten kanssa ja samalla näiden edustaman idealistisen hegeliläisen perusnäkökuvan kanssa.¹¹¹ Järnefeltien ja Ahojen edustama kansallisromanttisesti väritynyt realismi oli kuitenkin korkeasti ihanteellista: kirkon sijaan vain astui teatteri, Raamatun, Hegelin ja Snellmanin sijaan Ibsen, Brandes ja Zola. Tämä realistinen kirjallisuus loi uusia ihanteita, jotka olivat perinteisiä kansallisidealisteja ja kirkollisia näkökuvia kohtaan kriittisiä.¹¹²

Ylioppilasosakunnista maailmankatsomuksellisten kysymysten tarkastelussa liberaaleinta linjaa edusti Savo-Karjalainen osakunta. Tähän vaikutti keskeisesti osakunnan kuraattorin A. J. Melan omaksuma darwinismi. Mela oli omaksunut evoluutioprinsiippiin pohjautuvan maailmankatsomuksen jo 1860-1870-lukujen vaihteessa ja hänen kärkevin kritiikkinsä suuntautui osakunnan sisällä kirkkoa ja sen edustamia arvoja kohtaan voimakkaimmin vuosien 1884-1885 vaiheilla.¹¹³ Darwinismi ei kuitenkaan ollut ainoa osakunnassa vaikutteita antanut suuntaus. Osakunnassa oli joukko darwinismia kannattavia opiskelijoita, jotka tunsivat ainakin pääpiirteissään kehitysopin lisäksi Auguste Comten positivismin, Herbert Spencerin materialistisen etiikan, Millin altruistisen onnen filosofian sekä Bucklen materialistisen ja antiklerikaalisen historiakäsityksen.¹¹⁴

108 Häkli 1955, 109; Rein 1919, 307–309

109 Juva 1956, 5–6; Kopponen 1975, 87; Ruutu 1983, 113.

110 Romantiikan luoja ja ensimmäisinä edustajina pidetään J. G. Herderiä (1744–1803) ja J. J. Rousseaut (1712–1778). Etenkin Herderin vaikutus oli keskeinen myös kansallisuusaatteen syntyyn. Herderin mukaan ihmiskunnan ja yksilön välissä oli kansa. Kohtalo oli määrännyt jokaisen kansakunnan toteuttamaan ja edistämään ihmiskunnan hyvää omalla erityisellä tavallaan. Kansan sisin ominaisuus tuli esille sen kielessä ja kirjallisuudessa, varsinkin aidossa ja alkuperäisessä kansanrunoudessa. Herderin opista muotoutui myöhemmin kulttuurinationalismi, joka tutki kieltä, kirjallisuutta ja kansallista menneisyyttä. Romantikoille tärkeämpää kuin valtiollisten päämäärien ajaminen oli pitää huolta kansakunnan kulttuurista ja kielestä. Sitä vastoin G. F. W. Hegelille (1770–1831) valtio oli absoluuttinen idea. Jossas 1990, 15–17.

111 Canthin, Ahon ja Järnefeltien näkemykset joutuivat kiivaan keskustelun ja arvostelun kohteeksi. Nuoret suomalaiset ja ruotsinmieliset yleensä puolustivat heitä. Canthin ja Ahon tuotannon kärkevin arvostelija oli Agathon Meurman, joka sai tukea arvovaltaiselta taholta Topeliukselta sekä Yrjö-Koskiselta. Jossas 1990, 108, 110.

112 Juva 1956, 181–183; Murtorinne 1992, 297.

113 Kopponen 1975, 92; Nokkala 1958, 56.

114 Lappalainen 1959, 78; ks. myös Kopponen 1975, 91.

Osakunnassa vallinnut uskonnollinen liberalismi vahvisti epäilemättä Arvid Järnefeltin kotoaan saamaa henkistä perintöä. ”Mitkään jumalat tai uskonnot eivät voi olla korkeammalla sitä, minkä ihminen tuntee todeksi”, Järnefelt kuvaa uskonnollisuuttaan keskustellessaan äitinsä kanssa rippikoulusta, jota isä Aleksander Järnefelt oli vaatinut poikaansa suorittamaan palattuaan ulkomaankomennukseltaan.¹¹⁵ Käymättä jääneen rippikoulun Arvid Järnefelt suoritti opiskelemissaan ollessaan vain välttääkseen avoimen ristiriidan isänsä kanssa. Itse rippikoulun Järnefelt suoritti muodollisesti pastori K. A. Hildenin johdolla. Järnefelt itse kuvaa, että ”pastori ei vaatinut muuta kuin nipin napin Jumalan olemassaolon tunnustamista”.¹¹⁶

Uskonnon asemasta käytävä keskustelu kulminoitui Carl von Bergenin keväällä 1884 pitämään luentosarjaan tulevaisuuden kristinuskosta. ”Rydbergin oppilas” von Bergen kuului uusprotestantismien johtomiehiin ja esiintyi uskonnollisen liberalismien edustajana, jonka mukaan tulevaisuuden kristinuskko oli saatettava sopusointuun tieteen ja Raamatun kanssa. von Bergen hyökkäsi sekä puhdasoppista kirkollisuutta että materialistista naturalismia vastaan. Hänen mukaansa kristinuskon ytimenä oli Kristuksen alkuperäinen oppi ja usko Jumalaan koko ihmiskuntaa rakastavana taivaallisena isänä. Raamatullinen kristinuskko oli puhdistettava historiallisesta painolastista kuten kolminaisuusopista, perisyntiopiasta, sovitusopista ja iankaikkisesta kadotuksesta, sillä ne johtivat vihaan, taisteluihin ja vainoihin. Sen sijaan ihmisten oli von Bergenin mukaan pyrittävä ”Hänen kaltaisikseen Hänen lapsinaan”. Tämän pyrinnön päämääränä oli maanpäällinen Jumalan valtakunta, jossa rauha ja rakkaus vallitsivat.¹¹⁷

Ennestään eivät von Bergenin väitteet ja argumentit olleet tuntemattomia vaan liittyivät uskonnolliseen vapaamielisyyteen, jonka piirissä ne olivat tulleet tunnetuiksi Suomessa jo vuosikymmeniä aikaisemmin. Utta sen sijaan olivat hänen ajatustensa avoin julkisuus ja niiden saavuttama yleinen vastakaiku. Helsingin, Turun, Vaasan ja Viipurin ruotsinkielinen lehdistö asettui tukemaan von Bergenin ajatuksia lähes poikkeuksetta.¹¹⁸ Myös Rein mainitsee muistelmissaan kirkkoa kohtaan suuntautuneesta kritiikistä 1880-luvun alkupuolella, jolloin Ernst Rönnbäck vaati Åbo Tidningissä 1883 uskonnonopetuksen poistamista kouluista, Theodor Lindh Porvoosta teki hyökkäyksen eräitä kirkon päädogmeja vastaan ja kenraali Carl Robert Sederholm julkaisi nimettömänä v. 1883 kirjoituksen vastustaen ajatusta kristinuskon etevämmyydestä muihin uskontoihin nähden. Professori A. F. Granfelt julkaisi vastineeksi kiistakirjoituksen, jossa hän asettui puolustamaan hegeliläisittäin kristinuskkoa ja kirkkoa.¹¹⁹

Teologit, mm. professorit A. F. Granfelt, Herman Råbergh ja Gustaf Johansson sekä eräät merkittävät maallikot kuten Zachris Topelius ja Agathon Meurman vastustivat jyrkästi von Bergenin ajatuksia. Merkittävää syntyneen

115 Järnefelt 1929, 296–297.

116 Järnefelt 1929, 299; Nokkala 1958, 56.

117 Juva 1956, 203–204; Kopponen 1975, 93; Murtorinne 1992, 300–301; Rein 1919, 327; Ruutu 1983, 113.

118 Juva 1956, 204.

119 Rein 1919, 326; ks. myös Nokkala 1958, 31–34.

keskustelun kannalta oli uskonnollisen liberalistisen rintaman repeäminen toisaalta nuorison edustamaan radikaaliin naturalismiin ja toisaalta maltillisempaa uskonnollista liberalismia kannattaviin, joita edusti mm. Thiodolf Rein. Naturalistisesti suuntautunut nuorisokaan ei toisaalta arvostanut von Bergeniä ainoastaan ”sen vuoksi, mitä hän sanoi, vaan pikemminkin sen vuoksi, että hän sanoi ääneen sen, mitä muut olivat jo kauan hiljaisuudessa hautoneet”.¹²⁰

von Bergeniin kohdistunut arvostelu herätti vastareaktion. Hjalmar Neiglick kirjoitti ankaran vastineen, jossa hän nimellä Arius leimasi von Bergenin vastustajat ajatuksenvapauden ja tieteellisen valistuksen vihollisiksi.¹²¹ Tähän keskusteluun osallistui myös Arvid Järnefelt. Järnefeltin Meurmanin Uuteen Suomettareen kirjoittamaan Bergen-kritiikkiin kohdistama vastakritiikki sisältää Elisabeth Järnefeltin ylioppilaspiirin yhteistyönä laatimat ajatukset. Järnefeltin mukaan von Bergenin ajatuksessa Kristuksesta ihanneihmisenä ei ensinnäkään ollut mitään pahaa ja toiseksi jokaisella täytyi olla mahdollisuus käydä avointa keskustelua myös Raamatusta, kirkosta ja kristinuskosta. Järnefelt puolusti Neiglickin tavoin ennemminkin sananvapautta kuin von Bergeniä sinänsä. Lausunnollaan Järnefelt tuli lähentyneeksi ruotsinmielisen uskonnollisen liberalismin kannattajia.¹²²

Meurmanin ja Järnefeltin Uudessa Suomettaressa käymä keskustelu heijastelee sitä kuilua, joka oli syntynyt vanhan ja uudemman suomenmielisyyden välille. Perimmiltään kysymys oli siitä, että vanhan suomenmielisyyden edustajien maailmankatsomus pohjautui hyvin pitkälle yhtenäiskulttuurin eettisiin ihanteisiin, kun taas nuorempi suomalaisuus omaksui näkemyksiä esiinmurtautuvista uusista aatteista ja niiden mukanaan tuomasta murtuvasta yhtenäiskulttuurista. Kysymys oli spekulatiivisen, osaksi kristinuskoon ja osaksi Hegeliin ja Snellmaniin perustuvan idealistisen ja toisaalta Darwin-lähtöisen empiristis-naturalistisen ajattelun välisestä ristiriidasta. Edellisen mukaan metafyyssisten spekolaatioiden avulla hankittu tieto oli pätevää, jälkimmäinen puolestaan korosti empiiristä todellisuutta ja empiiristä tutkimusta tietojen hankinnassa. Tämä heijastui myös moraalikäsitteisiin, joissa idealismi piti kiinni moraalin absoluuttisuudesta, kun taas empiristis-naturalistisen ajattelutavan mukaan morali oli relatiivista.

Suomenmielisyyden lisäksi Järnefelt on omaksunut vaikutteita myös muista aatteellisista suuntauksista. Paljolti A. J. Melan vaikutuksesta Savo-Karjalaiseen osakuntaan välittynyt darwinismi ja naturalismi vei ainakin hetkeksi mukanaan myös Järnefeltin:

— — olin ’ateisti’ ja pidin sitä kunnianimenäni, — että materia on ollut olemassa paljon ennen kuin henki, — ettei nytkään ole olemassa oikeastaan muuta kuin voima ja aine, joista kaikki muu on sitten syntynyt.¹²³

120 Juva 1956, 205–206; Kopponen 1975, 97.

121 Npr 16. 4. 1884; ks. myös Mustelin 1966, 67–68; Rein 1919, 328.

122 Mbl. 10. 4. 1884; Kopponen 1975, 97; Mustelin 1966, 67–68.

123 Järnefelt 1894, 51.

Edellisestä ei lopulta ollut pitkä matka Schopenhauerin pessimismiin. Myöhemmin kirjoittamassaan Heräämiseni-teoksessaan Järnefelt kuvaa joutumistaan Schopenhauerin¹²⁴ vaikutuksen alaiseksi:

Sillä aivan kuin minua varten oli juuri siihen aikaan Schopenhauer ja hänen pessimisminsä tullut muotiin. Heti kun haistoin ilmasta tämän lähestyvän ajan hengen, olin minä sen ensimmäinen lapsi, ja minulle oli kohta selvänä, mitä minä tulisin olemaan sekä omista että muiden silmissä. ”Elämän karvas kokemus oli nyt muka minulle osoittanut, etteivät aatteet ja ihanteet kelvanneet mihinkään. Kaikki tyynni oli vain nuoruuden hullutusta. Tasa-arvoisuuden toteuttaminen oli maailmassa mahdotonta. Yhteiskunta ei liikahtanut meidän aatteidemme vaikutuksesta. — — kaiken kehityksen hienoin huippu oli synkkä pessimismi, ja sen järkevin pää — itsemurha.¹²⁵

Samoihin aikoihin Järnefelt joutui kuitenkin tekemisiin kysymysten kanssa, joilla oli välitön vaikutus hänen yhteiskunnallisiin kannanottoihinsa.

Luonnontieteellinen maailmankatsomus toi mukanaan positivistiseen ihmis- ja kulttuurikäsitykseen rakentuvan humanismin. Suuntaus kohdisti huomionsa yhteiskunnallisiin kysymyksiin, pauperismiin ja yleensä sosiaalisiin oloihin. Keskeisimpiä olivat naisen asemaan liittyvät kysymykset ja sukupuolimoraaliin liittyvät ongelmat. Keskustelun alullepanijana Pohjoismaissa oli realistinen kirjallisuus, joista keskeisiksi muotoutuivat Ibsenin teos *Et dukkehjem* (1879) ja Björsonin *En Handske* (1883). Keskustelussa hahmottui pääpiirteissään kaksi linjaa, absoluuttinen ja relativistinen sukupuolimoraalinen näkemys. Edellisen käsityskannan mukaan sukuvietin tyydyttäminen on hyväksyttävää vain monogaamisessa aviosuhteessa, kun taas jälkimmäinen ainakin jossakin määrin hyväksyy myös avioliiton ulkopuoliset suhteet. Aikakauden tunteita kuohutti etenkin ylemmissä yhteiskuntaluokissa vallinnut kaksinaismoralismi, jossa naiselta edellytettiin absoluuttista moraalialia, mutta joka hyväksyi mieheltä relativistisen sukupuolimoraalin.¹²⁶

Naisen asemasta käytyä keskustelua kuvastaa myös se mielipiteiden vaihtelu, joka tapahtui Minna Canthin ja ruotsalaisen kirjailijan Ellen Keyn välillä.¹²⁷ Ellen Key on tunnettu pedagogina teoksensa *Lapsen vuosisata* (1900) perusteella. Key osallistui aktiivisesti yhteiskunnalliseen keskusteluun, jossa keskeisiä olivat paitsi kasvatusta myös nais- ja seksuaalikysymykset. Key edusti relativistisen sukupuolimoraalin linjaa.¹²⁸ Canth oli alun pitäen ollut samaa mieltä Keyn kanssa naisasiasta. Keyn mielipide naisen eroottisten tunteiden säilymisestä vanhuuteen asti oli kuitenkin herättänyt Canthissa vastustusta, sillä erotiikka ei Canthin mukaan voinut olla samaa viisikymmenvuotiaalle kuin se on seitse-

124 Arthur Schopenhauer (1788–1860) oli saksalainen filosofi, pessimistisen filosofian huomattavimpia edustajia, joka sai vaikutteita filosofiaansa Kantilta, Platonilta sekä Intian filosofiasta. Schopenhauerin mukaan oliot olivat sisimmältä olemukseltaan elämäntahtoa. Schopenhauer 1944, 153, 157. Tämä tahtominen merkitsi tyytymättömyyttä, pysyvää pahanolon tuntoa ja petollisten harhakuvitelmienväittelyä. Schopenhauer 1944, 115–116; ks. myös Salomaa 1989, 210; 214–215; Webb 1964, 183–184.

125 Järnefelt 1894, 90.

126 Kopponen 1975, 131, 135.

127 Ks. Tuovinen 1994, 130.

128 Kopponen 1975, 136.

mäntöistavuotiaalla. Sen sijaan luonnollinen kehitys aviovaimon rakkaudessa vie toiseen suuntaan, jolloin eroottinen puoli antaa yhä enemmän sijaa levolliselle, herttaiselle ystävyydelle elämän toveria kohtaan sekä kunnioitukselle, hellyydelle ja äidilliselle huolenpidolle.¹²⁹

Seksuaalikysymyksen yhteydessä Järnefeltin sukupuolimoralisiin kannottoihin vaikuttivat saksalaisen papin C. S. Kapffin teos ”Nuorison ystävän varoitus nuorukaisen vaarallisemmasta vihollisesta eli Itsesaastutuksesta, selitetty esimerkeillä jokapäiväisestä elämästä. Nuorisolle, vanhemmille ja kasvatäjille”, jonka ensimmäinen suomennettu painos ilmestyi 1874 ja kolmas 1888. Toinen merkittävä teos oli Georg Drysdalen *The Elements of Social Science*. Näiden teosten merkitystä kehityksessään Järnefelt käsittelee Heräämiseniteoksessaan.¹³⁰ Drysdalen relativistinen luonnollisuudenoppi oli yhteydessä yhteiskunnalliseen radikalismiin, joka Järnefeltin oli KPT:läisenä ollut helppo omaksua. Drysdale pyrki todistamaan, että köyhyys, prostituutio ja onnettomat avioliitot olivat absoluuttisen sukupuolimoraalin seurausta.¹³¹

Yksilöpsykologisesti sukupuolimoraalia käsittelevillä teoksilla on ollut tärkeä merkitys Järnefeltin kehityshistoriassa. Ratkaisevaa kasvatuksen kannalta oli ennen kaikkea se, että niiden kautta Järnefeltin huomio kiinnittyi myös muihin yhteiskunnallisiin ongelmiin kuin itse sukupuolimoraaliin, naisen yhteiskunnalliseen asemaan ja prostituutiolaitokseen. Naisten yhteiskunnallissosiaalista asemaa oli parannettava myös siksi, että ”he kykenisivät huolehtimaan lapsistaan ja tekemään heistä kunnan kansalaisia”. Naisen aseman parantaminen ja kysymys sukupuolimoraalista olivat kytköksissä viime kädessä lapsen ja kasvatukseen.¹³²

Järnefeltin näkemys suhteessa kasvatuksen käytäntöön tuli puhtaimmillaan ilmi sen keskustelun yhteydessä, joka käytiin Kuopion naisten ehdotuksesta tyttölyseon perustamisesta 22.11.1882.¹³³ Kuopion naisten ehdotuksesta pidetyssä kokouksessa oli 200 osanottajaa. Näkyvää osaa tässä kokouksessa esitti Arvid Järnefelt ja hänen mielipiteensä huomattiin myös lehdistössä:

Studeranden Järnefelt motsatte sig detta förslag, understödjande Kuopio fruntimmer att inträtta ett nytt lyceum och detta grundat på samma principer som våra humanistiska lyceer med latin som grundläggande språk. Han motsatte sig föreningen med en fruntimmerskola därför, att dessa äro byggda på så olika principer mot gosskolorna.¹³⁴

— — vann likväl understöd endast af en bland de yngre deltagarna i mötet.¹³⁵

129 Canth 1994, 145–146.

130 Ks. Järnefelt 1894, 20, 33.

131 Kopponen 1975, 144.

132 Kopponen 1975, 145.

133 Uosukainen 1970, 52–53. Elisabet Järnefeltin yhteys naisasiaa kohtaan ilmenee siinä, että Suomen Naisyhdistys perustettiin hänen kodissaan 20. maaliskuuta 1884.

134 HDbl 1882 n:o 329 (3.12.1882).

135 Mbl 1882 n:o 282 (4.12.1882).

Järnefeltin kohdalla aatteiden ristiveto oli monelta osin paradoksaalinen. Fennomaanina, vaikkakin oli sen radikaalin suuntauksen KPT:n edustaja, hän nojautui 80-luvun alkuvuosina Snellmaniin ja Hegeliin korkeimpina auktoriteetteina. Fennomaanina Järnefeltin ajatusmaailmalla on yhtymäkohtansa 80-luvun alkupuolen snellmanilaiseen uushumanistiseen kasvatusopilliseen suuntaukseen. Tyttökouluja puolustaessaan Järnefelt tuli ilmaisseeksi mielipiteensä näiden koulujen keskeisestä periaatteesta. Tyttökoulujen tuli perustua samoille periaatteille kuin humanististen lyseoiden, joiden pääasiallisena kielenä oli latina. Suomenkielisen koululaitoksen kehittäminen ja erityisesti suomenkielisten oppikoulujen perustaminen oli ”koskislaisen fraktion” tärkein muutos ja lisäys snellmanilaiseen linjaan.¹³⁶

Vanha suomenmielisyys oli samaan aikaan konservatiivisen ajattelun linnaakin niin yhteiskunnallisissa kuin uskonnollisissakin kysymyksissä.¹³⁷ Kuitenkin Järnefelt edusti suhteessa näihin radikaalimpaa linjaa. Puolustaessaan humanistisia lyseoita Järnefelt ilmaisi tukensa uushumanistiselle kasvatusopilliselle suuntaukselle, mutta asettumalla puolustamaan myös tyttökoulujen perustamista hän teki selvän eron vanhaan suomenmielisyYTEEN. Irrottautuminen vanhasta suomenmielisyystä tapahtuikin hänen omaksuessaan aatteellisia vaikutteita realistisesta kirjallisuudesta ja suuntautuessaan yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Järnefelt ei kuitenkaan kokonaan irtautunut hegeliläisyydestä, vaan sisällytti siitä ajatteluunsa piirteitä, jotka ilmenivät vielä 1890-luvun alussa teoksessa *Isänmaa*.¹³⁸

Hegeliläisyys pureutui Järnefeltiin yhteiskuntafilosofisessa mielessä, mutta luonnontieteellisesti orientoituessaan Järnefelt ei ole voinut hyväksyä hegeliläisyyden perusaksiomaa aineen ja hengen samuudesta, sillä ”niin mieletön ja käsittämätön jokaiselle, joka jossakin määrin on saanut kosketusta teoreettista laatua olevan luonnontieteellisen tutkimuksen vaivannäköön, on hänen [Hegelin] ajatuksensa johtaa niin henkisen kuin aineellisenkin peruspiirteet syvimpiä myöten aineksesta, jonka muodostaa puhdas järki ja akateemisesti sivistyneen ihmisen yleinen kokemus”.¹³⁹

136

Suomenkielisten oppikoulujen perustaminen sai alkunsa Koskisen ja Meurmanin aloitteesta vuonna 1872. Tuolloin järjestettiin Helsingin suomalaisen alkeisopiston hyväksi valtakunnallinen keräyskampanja, josta tuli fennomanian 1870-luvun menestystarina. Virtanen 2001, 91–92. Arvid Järnefelt oli Helsingin suomalaisen alkeisopiston ensimmäisiä oppilaita. Vastaperustetusta alkeisopistosta Järnefelt kertoo *Vanhempieni* romaanissa. Ks. Järnefelt 1944, 315.

137

Myös Aleksander Järnefelt tuki suomalaiskansallisia valistuspyrkimyksiä. Hän toimi Helsingin alkeisopiston hyväksi ja tuki samalla suomenkielistä opetusta toimien aktiivisesti Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jäsenenä. Hän teki mm. seuran kokouksessa v. 1872 esityksen suomenkielisten oppikirjojen painattamiseksi. Aktiivisuudesta kertoo myös hänen osallistumisensa Suomen yleiseen kansakoulukokoukseen Jyväskylässä 17.–19.6.1875 sekä se, että hän oli Suomalaisen kansakoulun ystävät -yhdistyksen perustajajäsen nro 22. Merkittävin saavutus oli kuitenkin lukuisten uusien kansakoulujen perustaminen Vaasan lääniin hänen kuvernöörikaudellaan. Rapila 1983, 68–113.

138

Järnefelt 1893, 33.

139

Kopponen 1975, 104.

2.3 Uushumanismin ja herbartilaisuuden välinen jännite

Hegeliläinen aatesuuntaus oli voimakas kansallinen liike, joka osaltaan loi edellytykset Suomen kulttuuriselle ja poliittiselle itsenäisyydelle. Se määritteli myös koulutuspolitiikkaa ja muodostui merkittäväksi pedagogiseksi suuntaukseksi. Suomen hegeliläisyydelle olikin ominaista poikkeuksellisen vahva pedagoginen painotus.¹⁴⁰

Suomen uuden kansakoululaitoksen perustamisella 1860-luvulla oli huomattava merkitys kasvatusopilliselle tutkimukselle. Kansakoulukysymyksen on nähty kulminoituneen lähinnä kahteen vaikuttajaan: uudistuksen toteuttajaan Uno Cygnaeuksen (1810-1888) ja J. V. Snellmaniin (1806-1881). Kun Cygnaeus pyrki oppilaiden sisäiseen moraaliseen jalostamiseen ja parantamiseen, Snellman ymmärsi yksilön pikemmin valtion tai yhteiskunnan tulevaksi jäseneksi ja ajatteli, että koulun tuli ohjata juuri tuon jäsenyyden oivaltamiseen. Cygnaeuksen ja Snellmanin näkemykset ilmentävät osaltaan sitä vuosisadan jälkipuoliskon jännitteistä kenttää, jossa hegeliläiseen traditioon liittyvä ja Snellmanin edustama uushumanistinen pedagoginen virtaus kohtasi koululaitoksen puolella Cygnaeuksen Pestalozzin ajatuksiin perustuvan näkemyksen. Näiden näkemysten ristiveto heijasteli ajan aatteellista kenttää, joka pitkälle määritteli myös pedagogiset suuntaviivat 1880-luvulle tultaessa.¹⁴¹

1880-luvun koulujärjestelmän keskeisiä uudistuksia olivat v. 1883 julkaistu asetus, jonka mukaan alkeisoppilaitoksia olivat klassilliset lyseot ja reaalilyseot sekä v. 1885 julkaistut tyttökouluja koskevat säädökset. Myös yhteiskasvatus tuli ajankohtaiseksi. Ensimmäinen ruotsinkielinen yhteiskoulu perustettiin v. 1883 ja suomenkielinen v. 1886. Vaikka itse koulujärjestelmän ulkonaisen kehityksen kannalta ajanjakso oli suhteellisen vakaa, jännitteet itse kasvatusopin oppitulojen ja käytännön koulukasvatustyön välillä sen sijaan kasvoivat.¹⁴²

Uushumanismin juuret olivat 1700-luvun jälkipuoliskon romantiikassa. Romantiikan tavoin uushumanismissa keskeistä oli käsitys kansasta, kielestä ja kulttuurista. Taustalla oli aatteellinen järjestelmä, joka oli luonteeltaan idealistinen ja johti tapahtumien syyt konkreettisen todellisuuden ulkopuolelta. Keskeisiä uushumanistisen katsomuksen piirteitä olivat antiikin kulttuurin ihailu sekä yliopiston ja oppikoulun piirissä 1800-luvun alkupuoliskolla toteutetut uudistukset Preussissa. Keskiajan ja uuden ajan alun tärkein oppiaine oli ollut latina.

¹⁴⁰ Väyrynen 1984, 179; Väyrynen 1992, 16–17. Väyrysen mukaan hegeliläisen pedagogiikan edustajia olivat Laurell, Avellan, Snellman, Cleve ja Perander. Väyrynen 1986, 321.

¹⁴¹ Päivänsalo 1971, 88. Georg Wilhelm Friedrich Hegelin filosofiasta tuli Suomessa 1820-luvun jälkeen johtava aatteellinen suuntaus, joka vaikutti eri muodoissaan aina seuraavalle vuosisadalle saakka. Hegeliläisyyttä edustanut J. V. Snellman alkoi vaikuttaa näkyvästi 1840-luvulta alkaen suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseen. Klinge 1980, 30-31. Cygnaeus oli etupäässä käytännön koulumies, Jyväskylän opettajaseminaarin johtaja, kansakoulujen ylitarkastaja ja kouluhallituksen jäsen eikä niinkään akateeminen teoreetikko. Aho 1989, 187; Iisalo 1979, 62–63; Suutarinen 1992, 20–21.

¹⁴² Päivänsalo 1971, 88.

Hyödyn aikakaudella kansallisten kielten asema vahvistui kaupan ja tieteen alueilla. Tämä johti latinan heikkenemiseen. Uushumanistisen pedagogiikan kannattajat asettuivat puolustamaan klassisia kieliä, jotka olivat antiikin kirjallisuuden, taiteen ja filosofian tavoittamisen kannalta välttämättömiä. Klassisen humanismin tavoin he näkivät ihmisyyden korkeimpien ihanteiden toteutuneen antiikin Kreikassa. Näiden ihanteiden tuli ohjata myös kouluopetusta ja kasvatusta. Järkensä avulla ihminen ratkaisevasti poikkosi muusta luonnosta. Järjen, tunteen ja tahdon avulla oli mahdollista sivistyä, kehittää minuutta kohti ihmisyyden korkeinta ihannetta.¹⁴³

Vahvimman jalansijan uushumanismi sai Preussissa toteutetussa yliopisto- ja koulu-uudistuksessa, jonka keskeisenä vaikuttajana oli Wilhelm von Humboldt (1767-1835). Uuden näkemyksen mukaan yliopisto ei enää ollut valtion koulutuksellisia intressejä palveleva korkeakoulu, vaan tieteellisen tutkimuksen tyyssija. Tämä osaltaan johti useiden tieteenalojen voimakkaaseen kehittymiseen. Uudistus heijastui myös oppikoulun puolelle, jonka tehtäväksi asetettiin muodollisen sivistämisen ajatus. Iisaloon mukaan tämä merkitsi koululaitoksen näkökulmasta koulutuksen eriytymistä myös reaaliaineet huomioon ottavaan koulutukseen, matematiikan sisällyttämistä humanistisen koulun ohjelmaan sekä ylioppilastutkinnon kehittymistä lukion ja yliopiston väliin.¹⁴⁴

Snellmanin näkemykset edustivat hegeliläiseen traditioon liittyvää uushumanismia. Sitä vastoin Cygnaeuksen kasvatuskäsityksessä kasvatusta oli lapsen saattamista alttiiksi vaikutuksille, joiden avulla ”kaikki luojan siihen istuttamat ruumiilliset ja henkiset voimat voivat kehittyä niin täydellisiksi kuin mahdollista”. Luonto oli kasvattajan suuri oppimestari. Luonnon tarjoaman esimerkin mukaan lapsen kykyjä oli kehitettävä tasapainoisesti. Tästä periaatteesta seurasi opetussuunnitelmallinen johtopäätös. Kansakoulu ei saanut opettaa lapselle vain teoreettista kirjaviisautta, vaan opetuksen tuli sisältää myös käytännön taitoihin valmentavaa opetusta kuten käsityötä ja liikuntaa. Pestalozzin tavoin Cygnaeus ajatteli yksilön kasvattamisen olevan yhteiskunnan uudistamiseen pyrkivän toiminnan keskeinen osa. Kouluopetuksessa jaettu tieto oli saatava muuttumaan oppilaan ajattelussa eläväksi vakaumukseksi, jota oppilas pystyi itsenäisesti käyttämään ja hallitsemaan elämässään. Kouluopetuk-

143 Jossas 1990, 15; Iisalo 1988, 126–127. Uushumanismilla tarkoitetaan humanismin aatteiden elpymistä 1700–1800 -luvulla. Kasvatuksessa tämä tarkoitti itsenäisyyden, yksilöllisyyden ja ihmisen kaikkien kykyjen monipuolista ja sopusuhtaista kehittämistä. Hirsjärvi 1983, 59. Kouluopetuksessa yleisimmäksi ja laajimmalle levinneeksi oppikouluksi oli vakiintunut latinakoulu, jossa perinnäisiä esikuvia ja metodeja seuraten opetettiin sekä latinaa että kreikkaa. Oppikoulun sisällä kehittyi uudistusliike, jota nimitetään uushumanismiksi. Se oli aluksi filologinen ja sivistyksellinen suuntaus, joka loi uuden pohjan antiikin tutkimukselle. Uusi näkemys oli saatava rikastuttamaan ylempien kouluasteiden opetusta. Liike ei ollut yhtenäinen vaan siihen sisältyi useita virtauksia. Yhteistä niille kuitenkin oli kielten, lähinnä latinan tai äidinkielen, opetuksen kehittäminen ja painottaminen. Uushumanistit suhtautuivat yleensä kielteisesti hyödyllisyysnäkökohtiin, joita pitivät tärkeinä esim. filantropistit. Ks. Bowen 1981, 473–474; Bruhn 1989, 243–244; Grue-Sørensen 1961, 34–35, 40; Nurmi 1982, 53.

144 Iisalo 1988, 130–131.

sen välityksellä tiedon tuli muuttua käytännön toimintaa palvelevaksi taidoksi.¹⁴⁵

Cygnaeuksen Pestalozzin näkemyksiin nojaavan ja Snellmanin edustaman uushumanismin välillä vallitsi jännite. Uushumanismi tähdensi yleissivistyksen merkitystä ja ihmisen ideaalin vähittäistä kehittymistä sivistyksen avulla. Sitä vastoin Cygnaeuksen näkemys oli ”sieluvoimia” kehittämään pyrkivä ja tiedon käytännöllisyyttä painottava. Snellmanin näkemykset eivät päässeet merkittävällä tavalla vaikuttamaan kansakoululaitokseen siitä huolimatta, että merkittävät yhteiskunnalliset vaikuttajat Yrjö-Koskinen ja Agathon Meurman asettuivat puolustamaan Snellmanin näkemyksiä.¹⁴⁶ Tämä johtui osittain siitä, että vuonna 1852 Helsingin yliopistoon perustetun kasvatustieteiden professorin viran erityisalueena oli oppikoulunopettajien koulutus.¹⁴⁷ Snellmanin vaikutus näkyi oppikoulussa ja välillisesti pedagogisissa käytänteissä. Hänen merkityksensä hegeliläisen mallin mukaisen uushumanistisen kasvatusteorian kehittäjänä oli kauaskantoinen lähinnä hänen seuraajansa Z. J. Cleven vaikutuksesta. Tämä johti Suomen koululaitoksessa kaksijakoisuuteen: kansakoulussa opetettiin pestalozzilaisittain ja myöhemmin herbartilaisittain, kun taas ylemmissä opinahjoissa opetettiin hegeliläisten uushumanististen näkemysten mukaisesti.¹⁴⁸

Kasvatustieteilijänä Cleve oli hegeliläinen.¹⁴⁹ Hänellä kasvatuksen lähtökohtana oli dualistinen ihmiskäsitys, jossa kasvatuksen tehtävänä oli edistää ihmisessä hengen voittoa aineesta. Uushumanisteihin liittyen Cleve näki ihmisen muusta luonnosta poikkeavana erikoislaatuisena oliona, jolla oli luonnon ulkopuolelta, ideoitten eli täydellisen hyvän maailmasta saatu kutsumus toteuttaa hyvää. Ajattelevana oliona ihminen kykeni erottamaan hyvän ja pahan toisistaan sekä toteuttamaan hyvään liittyviä luonnon ulkopuolisia ihanteita. Ihmiseksi tuleminen oli mahdollista elämällä ihmisyyhteisössä, jossa olivat mukana hyvän kannalta keskeiset ideat, hyvän maailman ainekset. Tällaisia yhteisöjä olivat pienelle lapselle oma perhe ja myöhemmin koulu.¹⁵⁰

Koulujen kasvatustieteissä (1884) Cleve hahmotteli toimintamallia, jonka mukaan koulu oli kuin kone ja toimi moitteetta vain, jos sen osat muodostivat harmonian täydellisen järjestyksen: ”Kaikki pitää koulussa käydä kuin kelloko-

145 Iisalo 1988, 122. Cygnaeus viittasi usein Pestalozziin auktoriteettinaan. Myöhempi tutkimus on osoittanut, että Cygnaeuksen näkemysten ja uran kannalta keskeinen ohjelmajulistus Ehdotuksia Suomen kansakoulutoimesta oli kuitenkin pitkälti lainattu Bernin kantonin saksankielisten kansakoulujen ja Wettingenin seminaarin opetussuunnitelmasta. Nurmi 1988, 113, 115; Launonen 2000, 86.

146 Kemppinen 2001, 11, 219-221. Agathon Meurman piti läheistä ystäväänsä Yrjö-Koskista ”Snellmanin aatteen käytännöllisenä toteuttajana”. Meurman 1904, XVI.

147 Kuikka 1993, 54-55.

148 Aho 1989, 185-186; Päivänsalo 1971, 67-70.

149 Väyrynen pitää Cleveä viimeisenä ”ortodoksisen” hegeliläisyyden edustajana Suomessa. Väyrynen 1992, 215-228.

150 Aho 1989, 186; Iisalo 1988, 147; Iisalo 1979, 44; Suutarinen 1992, 19-20. Cleven väitöskirja *De cognitionis generibus Spinozae* (1850) käsitteli Spinozan tieto-oppia. Grotenfelt 1913, 329.

ne”¹⁵¹. Tämä järjestys oli koulun toiminnan ensimmäinen ja viimeinen ehto, sen järki. Järjestyksen toimeenpanon väline oli kuri, jonka avulla edistettiin myös oppilaan siveellistä kehitystä opetuksen tasaisen ja häiriöttömän kulun lisäksi.¹⁵²

Koulukuria ja järjestystä tähdentävällä linjallaan Cleve jatkoi Snellmanin näkemystä. Myös Snellman piti kasvatuksen tärkeänä puolena kurinpitoa: ”Koulupoikaa pitää moittia, mutta ei milloinkaan kiittää. Sillä koulupojan tulee vain täyttää velvollisuutensa eikä sen enempää; jos hän välttää moitteen, silloin hän tietää tehneensä velvollisuutensa mikä olkoon hänelle kylliksi”.¹⁵³ Vaikka kuri oli ankaraa, se ei kuitenkaan ollut mielivaltaista itsevaltiaan ja alamaisen välistä vallankäyttöä. Cleve painotti kuria tähdentävissä perusteluissaan sitä, että kurinpito järjestyksen muotona ei perustunut opettajan omiin mielivaltaisiin ja satunnaisiin määräyksiin hänen yksityisestä tahdostaan riippuen, vaan ”koulun objektiivisesta järjestyksestä”, jonka alainen myös opettaja oli. Järjestyksen perustana oli ”totuus ja oikeus”, objektiivinen tosi ja oikea. Opettaja ei ollut totuus ja oikeus, vaan totuuden ja oikeuden edustaja.¹⁵⁴

Rangaistus oli kurijärjestelmän ydin ja tästä syystä yleisin keskustelunaihe Ojakankaan mukaan 1800-luvun lopun pedagogiikassa. Kasvatusoppaat täyttivät sillä sivunsa, pedagogiset aikakauslehdet antoivat sitä käsittelevälle keskustelulle runsain mitoin palstatilaa, ja valtiollisissa koulujärjestyksissä siihen liittyvät pykälät kirjoitettiin huolellisimmin.¹⁵⁵

Kurin merkitys ajankohdan yleisenä kasvatuskäytäntönä ilmeni myös niissä vanhempien kasvatuskäsityksissä, joita Arvid Järnefelt kuvaa Vanhempieni romaanissa. Järnefelt lainaa teoksessaan Meurmanin¹⁵⁶ esittämiä muistelmia niistä kasvatuseriaa-asteista ja siitä kurista, jolla tämä aikanaan oli kasvatettu ”Liuksialan kartanon isännän toimesta”:

Tästä isän ankaruudesta on Meurman kertonut seuraavaa: Vaikka noiden vanhojen ankarien sotaherrojen kasvatustavat ovat hyvinkin tunnettuja, oli isäni vielä tavallistakin tuiempi. Hänen astuntansa kopina pani sekä lapset että koko talonväen tärisemään. - - - Tämä perinnäiseen käsitykseen ja auktoriteettiin alistumisen velvollisuus oli meidän perhekasvatuksessamme niin sanoakseni rautaisena sääntönä.¹⁵⁷

151 Cleve 1886, 66.

152 Cleve 1886, 65; Ojakangas 1997, 35. Koulukurin ja sen keinojen käsittely nähtiin vanhassa kansakoulun pedagogiikassa tärkeäksi. Sekä Cleven että Wallinin kasvatusopin teoksissa kuri oli yksi laajimmin käsitellyistä aiheista. Launonen 2000, 136.

153 Lehmusto 1926, 177; Ojakangas 1997, 37.

154 Ojakangas 1997, 40.

155 Ojakangas 1997, 56.

156 Agathon Meurman (1826–1909) oli valtiopäivämies, kunnallisneuvos, suomalaisuusliikkeen johtomiehiä, talonpoikaisjohtaja ja lehtikirjoittaja. Meurman on laskettu suomalaiskansallisen liikkeen ensimmäiseen johtajasukupolveen Snellmanin ja Yrjö-Koskisen ohella. Jossas 1990, 10–11.

157 Järnefelt 1929, 140–141; ks. myös Meurman 1909, 31–32. Talonpoikaistalossa lasten kasvatusta, työhön oppiminen ja yhteisöön jäsentyminen tapahtui kodin ja suvun piirissä. Jossaksen mukaan Meurmanin saama kasvatusta ja opetus kuitenkin poikkesi normaalista talonpoikaistalon kasvatuksesta. Meurmanin isä Karl Otto Meurman (1788–1845) oli Ruotsin armeijasta eronnut kapteeni. Meurmanin lapsuuteen kuului säännöllinen kotihartaus ar-

Hieman myöhemmin Järnefelt mainitsee Meurmanin toteavan lisäksi, että ”meidän [Meurmanien] kasvatuksesta siis ei kannata paljon puhua”.¹⁵⁸

Järnefeltin omat vanhemmat eivät koskaan käyttäneet ruumiillista rangaistusta kasvatuksessa. Tämä oli niitä harvoja periaatteita, joissa vanhemmat Järnefeltin mukaan olivat yksimielisiä. Kuitenkin Järnefelt kuvaa isäänsä totiseksi ja ankaraksi periaatteen mieheksi, joka piti lapsia tahallaan loitollaan itseltään, vältti liiallista tutunomaisuutta ja pedanttisesti valvoi sen arvovallan säilymistä, joka hänen ja koko hänen aikansa käsityksen mukaan oli vallittava vanhempien ja lasten välillä. Isän arvovaltaa ja asemaa kuvaa Järnefeltin maininta isänsä auktoriteetista: ”. . . korotetuin äänin lausuttu nuhde oli jo kipein rangaistus”. Silti Järnefelt piti isänsä auktoriteettia enemmän periaatteesta kuin todellisesta vihasta johtuvana.¹⁵⁹

Vastakohtana isänsä periaatteille Järnefelt näki äitinsä kasvatusperiaatteet, joita hän nimitti ”vapaiksi”, koska ne hänen mielestään liittyivät luonnolliseen ihmisjärkeen perustuvaan ajattelutapaan.¹⁶⁰ Äidin näkemys oli Järnefeltin mukaan vastakohta sille periaatteelle, joka oli ajan [1870-1880-luku] kasvatusnäkemysten tulos: ”Disipliini - se oli silloisen, ei ainoastaan sotilaallisen, vaan tavallisenkin kasvatustaidon ylin ja pyhin käsite”. Erityisesti Elisabeth Järnefeltin kasvatusnäkemys tuli esiin hänen Agathon Meurmanin kanssa käymissään väittelyissä.¹⁶¹

Kasvatuksessa meneteltiin Meurmanin mukaan väärin, kun kehoitettiin kypsytöntä nuorukaista arvostelemaan ihmissuvun syvimpiä ongelmia, tutkimaan itseään ja tarkkailemaan tunteitaan. Tämä oli Meurmanin mukaan omahyväisyyttä, joka teki nuorukaisesta ”iljettävän viisastelijan”. Tällöin nuorukainen joko luuli löytäneensä totuuden tai etsivänsä totuutta, löytämättä mitään muuta kuin omia löyhiä mielipiteitään, syystä, ettei ihminen voinut rakentaa ihmiskunnan koko saavutettua tietämistä alusta saakka omasta itsestään. Meurmanin mukaan kasvatusta täytyi rakentaa tradition ja auktoriteetin pohjalle ja alistua siihen, kunnes nuori kykeni rakentamaan työhön ja ajattelemiseen perustuvan omintakeisen vakaumuksen.¹⁶²

Järnefeltin mukaan hänen äitinsä ajatuksille vastakkaisempaa näkemystä ei Meurman olisi voinut lausua. Ensiksikin Elisabeth Järnefeltin kasvatusperiaatteisiin kuului täydellinen riippumattomuus traditiosta ja auktoriteetista, pelkästään terveeseen järkeen luottaminen. Tervettä järkeä puolestaan tarvittiin, ”koska toinen auktoriteetti puhui toista ja toinen toista, - kuinka nuorukainen silloin voisi valita niistä oikean, ellei hän olisi oppinut käyttämään omaa tervet-

kena ja jumalanpalvelukseen osallistuminen tai saarnan lukeminen postillasta sunnuntaina. Meurman aloitti opintonsa kotiopetuksena setänsä Konstantin Meurmanin johdolla. Jossas 1990, 26–28.

158 Järnefelt tuo tässä keskustelussa esiin vastamielisyytensä Meurmanin edustamaa kurijärjestelmään nojaavaa kasvatussuuntausta kohtaan. Ks. Järnefelt 1929, 141.

159 Järnefelt 1929, 59–60.

160 Järnefelt 1929, 142–144.

161 Järnefelt 1929, 141.

162 Järnefelt 1929, 143.

tä järkeään?!”¹⁶³ Elisabeth Järnefeltin kasvatuskäsitys selittää hyvin pitkälle sitä vapaata ilmapiiriä, jossa hänen lapsensa saivat kasvaa ja joutuivat eri aatteiden vaikutusten alaiseksi. Samalla on otaksuttavaa, että Järnefelt omaksui kasvatuskäsityksensä äitinsä kasvatuseräilyitä.

Järnefelt erotteli Meurmanin ja äitinsä kasvatuskäsitykset tradition, auktoriteetin ja järjen käsitteiden avulla. Meurmanin kasvatuskäsityksen taantumuksellisuus perustui Järnefeltin mukaan siihen, että tämä rakensi kasvatuksen lähtökohdan juuri tradition ja auktoriteetin varaan. Järnefelt liitti Meurmanin konservatiiviseen linjaan ja uushumanismiin liittyvän kasvatustradition kannattajaksi. Äitinsä kasvatuskäsitykset Järnefelt esitti selkeästi liberaaleina, järjen korostamisen kautta rousseaulaiseen traditioon pohjautuvana individualismina. Meurmanin ja Elisabeth Järnefeltin kasvatuskäsitysten välisen ristiriidan kautta Järnefelt toi esille kasvatuksen kentässä vallinneen jännitteen.

Käytännön koulukasvatuksen ja akateemisen kasvatustieteen välillä vallitsi vielä Cleven professorikaudella (1862-1882) läheinen vuorovaikutus, mutta hänen seuraajiansa, J. F. Peranderin¹⁶⁴ ja Waldemar Ruinin aikana, jännitteet kasvoivat.¹⁶⁵ Cleve suhtautui kriittisesti hegeliläisyydestä poikkeaviin ajatuksiin. Tämän on otaksuttu hidastaneen herbartilaisuuden saapumista Suomeen. Päiväsalon mukaan herbartilaisuus tuli oppirakennelmana suomalaiseen kasvatustieteeseen 1880-luvulla Cleven seuraajien Johan Peranderin ja Waldemar Ruinin vaikutuksesta. Molemmat olivat saaneet pedagogiset vaikutteensa keskeisesti Saksasta.¹⁶⁶

Johann Friedrich Herbart (1776-1841) oli saksalainen Königsbergissä ja Göttingenissä toiminut filosofian professori ja pedagogi. Oppiaan koskevassa rakennelmassa Herbart ei lähtenyt ajankohdan tapaan kasvatuksesta tehdyistä havainnoista. Herbartin mukaan filosofian osa-alueena toimivan etiikan oli osoitettava kasvatuksen päämäärä eli tavoite.¹⁶⁷ Tuolloin vielä filosofian osa-alueeksi luetun psykologian tehtävänä puolestaan oli osoittaa kasvatuksen keinot ja rajoitukset. Herbart luopui aiemmin psykologian traditiosta voimakkaas-

¹⁶³ Järnefelt 1929, 144.

¹⁶⁴ Perander oli ottanut osaa vuoden 1885 valtiopäiville Kuopion läänin koulunopettajain edustajana. Koulunopettajan tehtävän hoitajana J. V. Snellmanin seuraaja filosofian professori Thiodolf Rein piti Peranderia taidokkaana ja mainitsee, että tämä olisi jatkanut menestyksellä Cleven työtä, jollei olisi kuollut jo vuoden 1885 lopulla ainoastaan 50-vuotiaana. Rein mainitsee muistelmissaan, että Peranderilla oli perusteelliset tiedot klassisissa kielissä sekä filosofisia lahjoja. Rein 1919, 339. Myös Soininen antoi tunnustusta Peranderin laajoista filosofisista taidoista, ”jotka tekevät hänet yhtä perehtyneeksi vanhan kuin uuden ajan ajatteluun, avaavat hänelle molemmille puolin laajoja näköaloja, joilla hän löytää esitettävänsä aineeseen sattuvia vertauskohtia”. Soininen 1897, 3.

¹⁶⁵ Tämä johtui siitä, että sekä Perander että Ruin olivat enemmänkin filosofisesti orientoituneita kuin käytännön koulukasvatuksen läheiseksi tuntevia tiedemiehiä. Päiväsalon 1971, 89; Suutarinen 1992, 19–20.

¹⁶⁶ Aho 1989, 203–204; Päiväsalon 1971, 94.

¹⁶⁷ Eetikona Herbart piti moraalista luonteen lujuuksi ainoana ehdottomasti oikeana kasvatuksen tavoitteena. Ideaali-ihminen oli Kantin ajattelun mukaisesti sisäisesti vapaa, hyvä tahtova ihminen, jonka sydämessä vaikutti siveyslaki, kategorinen imperatiivi. Iisalo 1988, 156.

ti vaikuttaneesta ”kykypsykologiasta”, jossa sielu jaettiin eri kykyihin kuten älyyn, tunteeseen ja tahtoon.¹⁶⁸ Päinvastoin kuin Pestalozzi Herbart ei jakanut sielua eri osiin, joita piti vaalia ja kehittää, vaan päätyi näkemykseen, jonka mukaan sielu oli jakamaton ei-materiaalinen kokonaisuus. Herbart kehitti assosiaatiopsykologiaan perustuvan apperseptio-opin. Tämän mukaan uusi asia opitaan aikaisemmin opitun valossa. Näin lapsen mielessä jo olevat ideat ja käsitteet auttavat mieltä vastaanottamaan uusia ilmiöitä ja asioita ympäristöstä. Herbart esitti opetusta varten muodolliset asteet: 1) valmistautuminen 2) esittäminen 3) assosiaatio 4) systematisoiminen 5) soveltaminen.¹⁶⁹

Kohdatessaan uushumanismiin perustuvan ajatusmaailman herbartilaisuus poikkesi siitä jo teoreettisella psykologisella tasolla liikkeessaan. Uushumanismi piti kiinni sielukyvyyistä, herbartilaisuus sielun kokonaisuudesta ja yhteydestä. Merkittävämpää kuin eri psykologian traditioon liittynyt lähtökohta oli Iisaloon mukaan se, että uushumanistis-hegeliläisen idealismin oli vaikea hyväksyä Herbartin realismia ja empirismää. Teollistumisen ja sääty-yhteiskunnan murentumisen myötä jouduttiin etsimään uusia pedagogisia ratkaisuja. Herbartin psykologia soveltui teollistumisen, luonnontieteiden ja naturalismin nousuun uushumanistis-hegeliläistä ajattelua paremmin.¹⁷⁰

Herbartilaisuus alkoi murtautua suomalaiseen pedagogiikkaan 1880-luvulla. Cleven seuraaja Perander otti professorinväitöskirjassaan Herbartianismin ja pedagogian (1883) vielä kriittisen kannan herbartilaisuuteen pitäen kiinni Snellmanin alulle panemasta hegeliläisestä pedagogiikasta.¹⁷¹ Herbartilaisuuden hän ymmärsi jatkeeksi traditiolle, joka Jean Jaques Rousseaua lähtien jakaantui filantropismiin sekä pestalozzilaisuuteen ja liittyi lähinnä jälkimmäiseen. Perander kritisoi herbartilaisuutta siitä, että tämä supisti sielullisen elämän pelkkiin muistikuviiin ja kielsi synnynnäiset kyvyt ja taipumukset, kuten muistikyvyn ja älyn. Peranderin mielestä olisi ollut kohtalokasta soveltaa Herbartin pyrkimyksiä redusoida mielen aktiivinen toiminta mielteiden mekaniikkaan ja tarkastella psyyken toimintoja matemaattisesti. Perander tulkitsi herbartilaisuutta uushumanismin psykologiatraditiosta käsin. Myös Thiodolf Rein oli aiemmin kritisoinut Herbartia *Psykologi-teoksensa* ensimmäisessä osassa (1876) juuri matemaattisen metodin soveltamisesta sille vieraalle alueelle sekä erityisesti determinismistä. Peranderin kritiikki kohdistui Herbartin tapaan väheksyä opetuksessa vanhempien kasvatustyötä.¹⁷²

Peranderin herbartilaisuuteen kohdistama kritiikki ei kuitenkaan kyennyt vakuuttamaan kaikkia. Myöhemmin Valvojaan kirjoittamassaan laajassa herbartilaisuutta käsittelevässä artikkelissaan Mikael Soininen näki Peranderin

168 Iisalo 1988, 152–153.

169 Hirsjärvi 1983, 57. Herbartilaisuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä Herbartin pedagogiseen näkemykseen perustuvaa kasvatusopillista suuntausta, jossa muodollisten asteitten järjestyksen katsottiin olevan ehdoton onnistuneen opetuksen edellytys. Herbartilaisen koulukunnan synty voidaan ajottaa 1860-luvulle.

170 Iisalo 1988, 155, 158.

171 Aho 1989, 203–204; Päivänsalo 1971, 94.

172 Aho 1989, 205; Päivänsalo 1971, 91–92; Suutarinen 1992, 20.

kritiikin kohdistuneen epäolennaisuuksiin eikä tämä ollut kyennyt ymmärtämään sitä punaista lankaa, josta Herbartin kasvatustieteen ydin muodostui.¹⁷³ Soinisen kritiikin taustalla oli nähtävissä jo hänen opiskeluaikanaan omaksunsa maltillisen liberalistisen aatetaustan ja toisaalta uushumanismiin kallellaan olevan hegeliläisperäisen kasvatustieteen välinen ristiriita.¹⁷⁴

Keskeinen rooli herbartilaisuuden tunnetuksi tekemisellä oli Waldemar Ruinilla, joka valittiin kasvatustieteen professoriksi Peranderin jälkeen. Ruinin asema oli paradoksaalinen siinä mielessä, että juuri hän asettui ensimmäisenä akateemisessa hengessä herbartilaisuuden puolestapuhujaksi. Tällöin hän vaikutti keskeisesti suuntaukseen, joka pyrki irrottautumaan hegeliläisestä spekulatiivisesti orientoituneesta kasvatustieteestä. Juuri empiirisesti ja naturalistisesti suuntautuneen luonnontieteilijät hyökkäsivät voimakkaasti hegeliläisyyttä vastaan, mutta Ruin sanoutui irti myös tästä ja puolusti kristillistä ihmiskäsitystä naturalismin kritiikiltä.¹⁷⁵ Tässä suhteessa hän poikkesi mm. Hjalmar Neiglickistä.¹⁷⁶

Ruinin kannanotto tulee kuitenkin ymmärrettävämmäksi tarkasteltaessa sitä filosofian piirissä tapahtuneen aatehistoriallisen kehityksen taustaa vasten. Erityisesti tämä on nähtävissä Filosofisen yhdistyksen toiminnassa, jonka piirissä oli nähtävissä esiin murtautuvan uuden psykologian tradition ja pedagogiikan muotoutuminen. Taustalla oli uushumanismin perusteena olevan hegelii-

¹⁷³ Soininen 1897, 4; ks. myös Päivänsalo 1971, 94

¹⁷⁴ Soininen ja Järnefelt opiskelivat 1880-luvun alussa. Keväällä 1881 Snellmanin 75-vuotisjuhlassa ja myöhemmin 9.4.1882 Elias Lönnrothin 80-vuotisjuhlassa oli käyty kielipoliittista köydenvetoa moderaattien ja radikaalien välillä. Moderaatit edustivat maltillisista, radikaalit jyrkkää kantaa suhteessa ruotsinkielisiin. Soinisella kuten mm. Arvi Grotenfeltillä, joka myös lukeutui moderaatteihin, oli sovittava kanta, kun taas Järnefelt Kivekkään johtamien KPT-radikaalien johdolla yhdessä opiskelutoverinsa Juhani Ahon kanssa kannatti kielipoliitikassa jyrkkää linjaa. Kiista kärjistyi Lönnrothin 80-vuotisjuhliin toimitettavan albumin kielestä. Radikaalit vaativat sen julkaisemista yksinomaan suomenkielisenä, kun taas moderaatit olisivat sallineet siihen otettavaksi mukaan myös ruotsinkielisiä kirjoituksia. Häkli 1955, 114; Voipio 1944, 45–46.

Maltillisemmän liberalistisen aatetaustan omaavana Soinisen oli luontevampaa omaksua herbartilaisuuteen liittyviä kuin uushumanismiin päin kallellaan olevia näkemyksiä. Sitä vastoin Järnefeltin voi tuolloin otaksua vahvan kansallisuusaatteen omaavana fenno-
maanina liittyneen uushumanismiin.

¹⁷⁵ Ruin 1885, 137; ks. myös Aho 1989, 208.

¹⁷⁶ Filosofisen yhdistyksen jäsenistä Valdemar Ruinin merkitys kasvatustieteellisellä taholla muodostui keskeiseksi. Ruinin professorinväitöskirja ja Reinin siitä antama lausunto osoittavat Ruinin kiinnittäneen herbartilaisuudessa erityistä huomiota etiikkaan. Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa pohdittiin kysymystä siitä, mitkä oppiaineet edistivät eettisten ihanteiden saavuttamista. Kolmannessa eli viimeisessä luvussa tarkasteltiin etiikan ja opetuksen välistä suhdetta. Ruin korosti, että opetusta ja kasvatusta ei saanut jakaa kahtia ja sälyttää vain ensin mainittua koulun harteille. Myös Reinin lausunto ilmensi etiikan keskeistä osuutta Ruinin tutkimuksessa: "Uutta valaistusta herbartilaiseen järjestelmään on Ruin opponentin mielestä onnistunut eräissä kohdin luomaan erityisesti sen kautta, että hän on asettanut keskittämispyrkimyksen ja opetuksen eettisen päämäärän toistensa yhteyteen". Toisaalta lausunnossa todetaan myös, että missään kohden Ruin ei selvittä sitä, millainen se "siveellinen" ihanne on, jonka tulisi olla opetuksen esikuvana. Päivänsalo 1971, 99.

läis-snellmanilaisen idealismin ja toisaalta herbartilaisuuden ja siihen perustuvan uuden psykologian haaran taustalla vallinneen realismin, naturalismin ja empirismin yhteentörmäyksestä syntynyt uuskantilainen vastareaktio. Järnefelt joutui tämän jännitteisen kentän kanssa kosketuksiin Filosofisessa yhdistyksessä sekä opiskellessaan Wundtin kokeellista psykologiaa Leipzigissa.

2.4 Järnefelt Wundtin oppilaana ja uuskantilainen reaktio

Järnefelt kirjoittautui oikeustieteelliseen tiedekuntaan 1880. Hänen suunnitelmanaan oli suorittaa oikeustieteen kandidaatin tutkinto, mutta keväällä 1881 hän suunnitteli aloittavansa estetiikan pääaineopinnot. Estetiikka, joka tuolloin oli hegeliläisperäistä filosofista spekulaatiota, oli myös lähellä filosofiaa. Raja ei ollut jyrkkä. Estetiikasta siirryttiin usein opiskelemaan filosofiaa. Näin tekivät esim. Hjalmar Neiglick ja Edward Westermarck. Järnefelt kiinnostui filosofiasta ja liittyi Thiodolf Reinin vuonna 1876 perustamaan filosofiseen yhdistykseen samaan aikaan kuin Arvi Grotenfelt, Carl v. Bonsdorff, P. W. Lybeck, Konrad Ahlman, Ivar Idström, Oskar Sirelius, Gustav Dahl, E. O. Sjöberg, J. Minni, Waldemar Ruin ja Edward Westermarck.¹⁷⁷ Myös Mikael Soininen osallistui yhdistyksen toimintaan aktiivisesti ainakin 1880-luvun alkupuolella.¹⁷⁸

Valitessaan filosofian pääaineekseen Järnefeltillä oli käytännössä valittavanaan kaksi mahdollisuutta: Hegel tai Kant. Järnefelt päätyi jälkimmäiseen. Tähän vaikutti osaltaan yleinen hegeliläistä idealismia vastaan kohdistunut kritiikki.¹⁷⁹ Toisaalta näyttäisi, että Järnefeltin suhde Hegeliin alun alkaenkin on ollut ilmeisen kaksijakoinen. Teoksessaan *Isänmaa* hän toteaa alter egonsa Heikki Vuorelan sanoin:

Ja Heikki otti taas Hegelin eteensä ja tahtoi vajoutua siihen. Mutta hän oli unohtanut, että hänellähän oli ollut edesssänsä sama paikka jo monet ajat. Se oli vaikea ajatus, johon Heikki oli aina pysähtynyt kuin elämänsä tiehaaraan. Siinä sanottiin: Filosofinen etsivä tutkimus näyttää, että järki äärettömänä voimana on substanssi, kaiken luonnollisen ja henkisen elämän loppumaton alkuaine, samalla kuin se äärettömänä muotona on tämän sisällyksensä toteutus.” - Ja sitten tuli paljon samanlaista, mitä Heikki ei ymmärtänyt. - - Milloin niitä oli mahdoton käsittää, milloin niitä tahtoi arvostella ja verrata ja hylätä - ja joskus pyrki kylmä iva juuri siinä esille, missä filosofi oli korkeimmillaan innostunut. Täällä maalla Heikki arvosteli Hegeliä aivan niinkuin ne ”innottomat” siellä Helsingissä.¹⁸⁰

Vaikka se kansallinen innostus, joka Hegeliin suomalaisuusaatteen kautta vaikutti, tarttui Järnefeltiin aluksi voimakkaasti, alkoi kritiikki Hegeliä kohtaan myös Järnefeltillä voimistua. Kipinä tähän oli tullut todennäköisesti Kasper Jär-

¹⁷⁷ Manninen 1996, 8; Tuomikoski 1987, 24.

¹⁷⁸ Voipio 1944, 76; ks. myös *Fil. yhd. ptk.* 12. 10. 1883; 7. 12. 1883. Filosofisen yhdistyksen ensimmäinen kokous pidettiin 18.10.1873. Rein 1919, 280. Aluksi kokoonnuttiin Reinin kotona. Reinin kotona kokoontuneesta opiskelijapiiristä ks. myös Kopponen 1975, 45.

¹⁷⁹ Kopponen 1975, 101.

¹⁸⁰ Järnefelt 1893, 76–77.

nefeltiltä, joka oli kritisoinut Snellmania. Kysymykseen, miksi Snellman ei muka ollut kaikissa asioissa yhtä viisas, Kasper vastasi: "Snellman niin ihailee Hegeliä. Se ei ole erikoisen viisauden merkki." Arvid esittää tämän johdosta Kasperin toistavan Minnin mielipiteitä. Minni oli sekä filosofisen yhdistyksen että Elisabethin piirin jäsen. Kasper vastasi tähän: "Minniltäkö. Ei. Minnihän se pitää Snellmania suorastaan tyhmänä, ja k a i k i s s a kysymyksissä. Olen toista mieltä."¹⁸¹

Kasper Järnefelt ilmeisesti myös johdatti Arvid Järnefeltin Kantin filosofian keskeisiin ajatuksiin:

Kasperista kehittyi myöhemmin kriittinen Ibsenin-tuntija, ja filosofiassa hän minulle, alkaessani lukea filosofian laudaturkurssia, selitti juurta jaksain ja erinomaisen helppotajuisesti Kantin aika- ja paikkakäsitteiden subjektiivisuuden samoin kuin yleensäkin koko kategorioopin.¹⁸²

Yleisessä aatteellisessa ilmapiirissä Järnefeltin Kant-valinta oli luonnollinen. Hegel koettiin 80-luvun puoliväliin tultaessa Järnefeltiä lähellä olevissa piireissä riittämättömäksi ja toisaalta vanhentuneeksi.¹⁸³

Thiodolf Rein, Snellmanin oppilas ja seuraaja filosofian professorina, omaksui alun pitäen hegeliläisyyden, mutta irtautui siitä lähinnä luonnontieteiden vaikutuksesta: "Vähitellen alkoi minussa kuitenkin herätä epäilyksiä tämän kylläkin suurenmoisen ja nerokkaan, mutta liian abstraktiselle pohjalle perustetun ajatusrakenteen kestäväydestä".¹⁸⁴ Reiniä kiinnosti Hermann Lotzen (1817-1881) ajattelu, koska se sisälsi kannan, joka otti huomioon "kokemuksen tosiasiat" liittämällä ne "idealistiseen käsitykseen olemassaolosta kokonaisuudessaan".¹⁸⁵ Hegeliläisyydestä irtaantuminen ilmeni myös Reinin 1876 ilmestyneestä psykologian oppikirjasta *Försök till en framställning af psykologin eller vetenskapen om själen* (1876). Teoksessaan Rein esitti, että ihmisen ajattelua ja havaintoja oli mahdollista tutkia empiirisesti.¹⁸⁶

Vaikka Rein pyrkiin ajattelussaan irtautumaan hegeliläisyydestä, hänen asennoitumisensa Herbartia kohtaan oli varauksellista. Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat osoittavat, että Herbartin näkemykset olivat akateemisen keskustelun kohteena jo ennen 1880-lukua. Filosofisen yhdistyksen kokouksessa 21. 3. 1879 ylioppilas C. O. Collin alusti aiheesta "Om viljans frihet". Alustaja esitti teesin, jossa hän pääasiassa "puolusti tahdon vapautta kumoavia mielipiteitä, jos nimittäin tahdon vapaus otetaan siinä merkinnössä, että tahto voipi itse

181 Järnefelt 1929, 291–292.

182 Järnefelt 1929, 287.

183 Tätä kuvastaa mm. Hjalmar Neiglickin vuonna 1885 Uusmaalaiselle osakunnalle jättämä stipendianomus, jossa tämä arvostelee Suomen filosofian jälkijättöisyyttä, sitä, että täällä elettiin "på förstenade rester av fader Snellmans visdom". Luonnontieteet ja empiirinen menetelmä olivat Neiglickin mukaan aiheuttaneet sen, että metafyyisistä spekulatiosta oli tullut "en nästan namnlös storhet". Mustelin 1966, 85.

184 Rein 1919, 281;

185 Rein 1919, 284; ks. myös Aho 1989, 78–79; Päivänsalo 1971, 97. Lotzea on pidetty Wundtiin johtavan psykologian tradition keskeisenä välittäjänä. Wertheimer 1978, 56.

186 Aho, 1989, 88–89; Tuomikoski 1987, 29.

määrätä suuntansa”. Kokouksen puheenjohtaja Rein huomautti, että teesin esittäjän mielipiteet tahdon vapaudesta perustuivat ”Herbartin käsitykseen sielutalain muutoksesta ja tämän muutoksen laadusta”. Herbartin käsitystä tietoisesta sieluelämästä Rein piti kestävämmänä ”siitä syystä, että se ei riittävästi selitä tietoisuuden yhteyttä”. Lisäksi Rein ei hyväksynyt Herbartin näkemystä, että sielu voi pysyä muuttumattomana, vaikka sen tilat vaihtelevat.¹⁸⁷ Kritiikillään Rein toisti jo Psykologi-teoksensa ensimmäisessä osassa esittämäänsä Herbartnäkemyä. Collin pysyi kuitenkin aiemmin esittämässään kannassa ja esitti ajatuksen, että tahdon vapaus kumoaa kaikki perusteet, joille siveellistä tunnetta voi rakentaa.

Filosofian luennoillaan koko kevätlukukauden 1881 Rein käytti Kantin filosofian käsittelyyn.¹⁸⁸ Samoihin aikoihin Rein on käyttänyt Kantia idealistisen asennoitumisen puolustuksessa empirismiä ja naturalismia vastaan. Kant on ollut Reinille mielenkiinnon kohteena jo vuosia aiemmin. Muistelmissaan Rein kertoo pitäneensä jo vuonna 1873 filosofian yksityiskursseja, joilla oli läpikäyty Kantin teos Kritik der reinen Vernunft.¹⁸⁹

Yhä voimakkaamman mielenkiinnon kohteeksi Kant tuli 1870-80-lukujen vaihteeseen tultaessa. Filosofisessa yhdistyksessä käydyissä keskusteluissa A. Tojkanderin Kantia käsittelevä alustus ”Pligtbegreppet enligt Kant’s ‘Grundlegung zur Metaphysik der Sitten’” 22. 11. 1878 näyttäisi olleen varhaisin yhtäjaksoisesti Kantiin perehdyttävä keskustelun avaus.¹⁹⁰ Keskustelu liittyi olennaisilta osin Kantin ja ”kristinopin” velvollisuuskäsitteiden sisältöön. Kosti Wehanen alusti aiheesta ”Kantin oppi avaruudesta ja ajasta” 24. 10. 1879 pidetyssä kokouksessa ja V. [W.] Ruin 7. 11. 1879 aiheesta ”Perusajatus Kantin etikissä”.¹⁹¹ J. I. Gummerus esitti teesinsä 5. 11. 1880 pidetyssä tapaamisessa aiheesta ”Förhållandet mellan Kritik der reinen och der praktischen Vernunft och analytiken af den sednare”.¹⁹² Gummerusta askarrutti erityisesti ”siveellinen muutos” ihmisen elämässä: ”Jos ihminen elämässään muuttaa siveellistä suuntaansa, onko tuo muutos intelligibლის luonteen eli empirillisten syiden vaikuttama, ja kuinka voipi ihminen kummassakin tapauksessa olla vastuun-alainen töistään?”¹⁹³

Filosofisessa yhdistyksessä vuosina 1881-1884 käydyistä keskusteluista ilmenee, että mielenkiinto Kantin filosofiaan säilyi huomattavana. Hj. Appelgren esittäessä 4. 11. 1881 teesin induktiosta tieteen ihanteena Rein puolustautui Kantin apriorismilla.¹⁹⁴ K. R. Melander puolestaan käsitteli 2. 12. 1881 Kantin kategorista imperatiivia ja sen suhdetta tieteeseen.¹⁹⁵ Edelleen keväällä 1882

187 Fil. yhd. ptk 21.3.1879. FYA.

188 Tuomikoski 1987, 35.

189 Rein 1919, 280–281.

190 Fil. yhd. ptk. 22. 11. 1878. FYA.

191 Fil. yhd. ptk. 24. 10. 1879; 7. 11. 1879. FYA.

192 Fil. yhd. ptk. 5. 11. 1880. FYA.

193 Fil. yhd. ptk. 5. 11. 1880. FYA.

194 Fil. yhd. ptk. 4. 11. 1881. FYA.

195 Fil. yhd. ptk. 2. 12. 1881. FYA.

Arvi Grotenfelt otti alustuksensa aiheeksi Kantin moraalifilosofian.¹⁹⁶ K. Lindroosin teesi keväällä 1883 käsitteli ontologista jumalatodistusta ja Kantin kritiikkiä sitä kohtaan.¹⁹⁷ Seuraavassa kokouksessa P. V. Lybeckin Humen kausaliteettikäsitteen alkuperää koskeva alustus herätti keskustelua, jossa kausaliteetin apriorisuus ja tabula rasa -teorian kieltävät näkemykset saivat kannatusta.¹⁹⁸ Huhtikuussa 1883 Tallqvist vastusti Kantia teesissään käytännöllisestä postulaatista, jota Rein taas asettui puolustamaan. Reinin mukaan ”vapauden postulaatti” ei perustu siihen, että siveellinen vaatimus voidaan täyttää vaan siihen, että se yleensä on olemassa.¹⁹⁹

Syksyllä 1883 Reinin alustuksen pohjalta käsiteltiin yhteiskunnan instituutioiden ja moraalisen kasvun välistä suhdetta. Tässä keskustelussa Rein asettui vastustamaan avioeroa ja Arvi Grotenfelt asettui puolustamaan rikoksen rankaisemista Kantin esittämin perustein.²⁰⁰ Keväällä 1884 käsiteltiin Neiglickin vuonna 1883 valmistunutta kandidaattikirjoitusta sekä Carl Poppiuksen alustusta, jossa tämä puolusti Kantin näkemystä Jumalan olemassaolosta käytännöllisen järjen postulaattina.²⁰¹

Esiin murtautuva uusi filosofinen ja pedagoginen murros oli keskeinen myös Järnefeltin kannalta. Aktiivisena yhdistyksen jäsenenä ja fennomaanina Järnefelt joutui tekemisiin liberaalin ruotsinkielisen sukupolven kanssa, jonka vaikuttava hahmo oli aktiivisesti filosofisessa yhdistyksessä toiminut Hjalmar Neiglick. Jyrkkä aatteellinen ero fennomaanien ja svekomaanien välillä tasoitui, kun fennomaaninen idealismi joutui filosofisen yhdistyksen keskusteluissa vuorovaikutukseen svekomaanisen naturalismin kanssa.²⁰²

Uusia filosofisia virikkeitä Rein oli tuonut mukanaan Leipzigitä, jossa hän oli kuunnellut kokeellisen psykologian uranuurtajan Wilhelm Wundtin luentoja ja tutustunut Rodbertuksen ja Adolf Wagnerin sosiaalipolitiikkaan ja ”kateederisosialismiin”. Leipzigin yliopisto oli Saksan suurimpia, ja Rein mainitsee siellä olleen 12 filosofian professoria.²⁰³ Leipzigin yliopiston keskeinen asema tieteessä ja erityisesti filosofiassa vaikutti siihen, että hän lähetti menestyvät oppilaansa Waldemar Ruinin, Arvid Järnefeltin, Hjalmar Neiglickin ja Arvi Grotenfeltin syventämään opintojaan Wundtin vasta perustamaan kokeellisen psykologian laboratorioon, joka oli tuon ajan psykologisessa tutkimuksessa uranuurtaja.²⁰⁴

196 Fil. yhd. ptk. 21. 4. 1882. FYA.

197 Fil. yhd. ptk. 2. 3. 1883. FYA.

198 Fil. yhd. ptk. 30. 3. 1883. FYA.

199 Fil. yhd. ptk. 13. 4. 1883. FYA.

200 Fil. yhd. ptk. 12. 10. 1883. FYA.

201 Fil. yhd. ptk. 8. 2. 1884; 21. 3. 1884. FYA. Poppius oli seminaarinjohtaja Tammisaaressa 1905–1925. Louekari 1996, 525.

202 Kopponen 1975, 98. Kopponen toteaa, että vaikka ruotsin- ja suomenkielisten opiskelijoiden kärkejoukolla ei henkilökohtaisia kontakteja ollutkaan niin maailmankatsomuksellisisissa kysymyksissä ”ajattelutapa, vaatimukset ja äänilaji olivat sama”.

203 Rein 1919, 287.

204 Aho 1993, 79. Ks. myös Ruutu 1983, 115. Ruudun mukaan Neiglick oli ensimmäinen

Kokeellisen psykologian laboratorion oli perustanut Leipzigiin Wilhelm Wundt (1832-1920), jota on pidetty itsenäisen psykologiatieteen isänä. Saksalainen fysiologia oli 1800-luvun puoliväliin tultaessa kokenut nousukauden. Samoihin aikoihin, 1855, Wundt valmistui lääketieteen tohtoriksi ja siirtyi vähitellen filosofiaan. Wundtin mukaan filosofiassa voitiin käyttää luonnontieteen menetelmiä ja tämä uusi luonnontieteellinen osa-alue oli fysiologinen psykologia. Taustalla oli englantilaisen empirismin ja assosiaatiopsykologian oletus ihmismielestä aistivaikutelmista koostuvana kokonaisuutena, jossa aistivaikutelmat liittyivät toisiinsa samoin kuin atomit molekyyleiksi ja planeetat universumiksi. Kokeellisen psykologian tehtävä oli selvittää aistivaikutelmiin liittyviä lainalaisuuksia.²⁰⁵

Pääpainon Wundtin psykologiassa sai kaksi suuntausta: laboratorionkokeisiin perustuva introspektio sekä Völkerpsychologiseksi nimitetty ”kansainpsykologia”, eräänlainen sosiaalipsykologia. Edellisessä Wundt erotti keskenään omien mielensisältöjen yleisen havainnoinnin (Selbstbeobachtung) sekä metodisesti rajatun kuvauksen (innere Wahrnehmung). Wundtin laboratorionkokeet perustuivat metodisesti rajattuun kuvaukseen, jossa koehenkilöt kuvasivat mahdollisimman suppeiksi rajattuja aistimuksia, eivät sisäisen kokemusmaailman laajempia näkymiä. Laboratoriossa tutkittiin myös aistifysiologisia lainalaisuuksia, Weberin ja Fechnerin psykofysiikan lakeja sekä ärsykevoimakkuuksia ja reaktioaikamittauksia. Korkeampia mielen toimintoja tutkiva Völkerpsychologie puolestaan havainnoi mielen toimintoja eräänlaisen vertailevan kulttuuriantropologian avulla.²⁰⁶ Wundtin kokeellinen psykologia laboratorionneen edusti psykologian uutta empiiristä suuntausta, jossa psyyken ilmiöitä tutkittiin psyko-fyysisen paralleeliteorian hengessä ja menetelmin.²⁰⁷

Wundtin vaikutus säteili varsin vahvasti myös suomalaiselle maaperälle. Ensimmäisenä Reinin oppilaista Wundtin oppiin lähti 1881 filosofian kandidaatiksi valmistunut Waldemar Ruin, joka vuosina 1882-1884 opiskeli kokeellista psykologiaa Wundtin laboratoriossa sekä spekulatiivista filosofiaa professori Strummin johdolla.²⁰⁸ Tällöin Ruin omaksui uuskantilaisia virikkeitä. On varsin todennäköistä, että kasvatopsykologiset virikkeensä Ruin omaksui juuri Wundtilta. Ruin tuli myöhemmin viitoittaneeksi tietä sekä herbartilaisuudelle että kokeelliselle kasvatopsykologiselle tutkimukselle.²⁰⁹

Wundtin oppiin matkustanut suomalainen. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, vaan ennen Neiglickiä Wundtin opissa ovat olleet sekä Ruin että Järnefelt. Tästä osoituksena voi pitää mm. Järnefeltin luentomuistiinpanoja.

205 Aho 1991, 31–32; Wertheimer 1978, 64–65.

206 Aho 1991, 32–33; Wertheimer 1978, 66–67.

207 Aho 1989, 92.

208 Mustelin 1966, 176. Ruinin ohella Wundtin oppilaina ennen Neiglickiä olivat opiskelleet myös Robert Tigerstedt, Petrus Nordmann, Jarl Hagerlsta ja M. W. af Schulten. Wundtin näkemysten välittyminen suomalaiseen kasvatustieteeseen on aikaisemmassa tutkimuksessa jäänyt huomioimatta.

209 Päivänsalo 1971, 126. Kokeellinen kasvatusoppi sai jalansijaa ulkomaisessa pedagogiikassa vuosisadan vaihteessa. Suomeen se alkoi levitä 1910-luvulla. Opettajain lehdessä 21.5.1909 käsiteltiin ”nykyaikaisia virtauksia” pedagogiikassa, jossa elettiin murrosaikaa,

Idealismin ja voimistuvan empirismin välinen ristiriita näkyi myös Ruinin ajattelussa. Ruinin Hegel-kritiikki kohdistui kansalliseen itsekkyyteen, vallan- tahtoon ja yksilöllisen moraalisuuden ohittamiseen.²¹⁰ Sen sijaan Herbartilta Ruin löysi rakkauden, oikeudenmukaisuuden ja yksilöllisen siveellisyyden pe- rusteet. Ruin kertookin innostuneensa uudestaan filosofiasta saatuaan herätyk- sen ”uuskantilaiselta taholta”.²¹¹ Tämä tapahtui Ruinin Saksan matkan aikana. Wundtin luentomuistiinpanojen valossa näyttää siltä, että Ruin on tutustunut Herbartin ajatuksiin ja uuskantilaisuuteen Wundtin välityksellä. Wundtin luen- tomuistiinpanojen valossa ja toisaalta Reinin sekä tämän oppilaiden Ruinin, Järnefeltin ja Neiglickin vaikutuksesta näyttää ilmeiseltä, että Wundtin empiiri- nen kokeellinen psykologia oli ensimmäinen vakava hyökkäys hegeliläisperäis- tä teoreettista kasvatustieteen kasvatustieteen edelläkävijänä.²¹² Toisin sanoen se oli Wundtin kokeellista psykolo- giaa kasvatustieteeseen sovellettuna.

Ruinin valinta kasvatustieteen professoriksi oli osa 1880-luvulla kasva- tusaatteellisessa kentässä orastavaa laajempaa murrosta. Hegeliläisperäistä idealistista filosofiaa kritisoivat enenevässä määrin empiristisesti ja naturalisti- sesti suuntautuneet filosofit.²¹³ Wundtin vaikutus välittyi Suomeen etupäässä

jonka päävaikuttajana oli kokeellinen sielutiede ja sen rinnalle kehittynyt kokeellinen pe- dagogiikka. Puhtaasti teoreettinen ajattelu koettiin riittämättömäksi pedagogisia ongel- mia ratkaistessa, jolloin ryhdyttiin etsimään apua empiirisistä tutkimusmetodeista. Toi- saalta psykologian puolella Rein oli tutustunut kokeelliseen psykologiaan ja käsitellyt si- tä jo 1870-luvun lopulla ja lähettänyt myös oppilaitaan Wundtin opetukseen. Näin ollen voi aikaisemmasta tutkimuksesta poiketen kokeellisen psykologian katsoa saaneen jalan- sijaa mainittua varhaisemmin. Se ei ole voinut olla vaikuttamatta kasvatustieteeseen tut- kimukseen ja suuntaukseen. Tätä ei ole selvitetty aikaisemmassa tutkimuksessa riittävästi. Ainakin Reinin Herbartin kautta idealismiin kohdistama kritiikki vaikutti herbartilai- suuden vastaanottoon ja suomalaisten kasvatustieteilijöiden Herbart-tulkintoihin. A. F. Soldan on ollut ensimmäisiä herbartilaisuuden puolestapuhujia Suomessa. Koulutukseltaan hän oli insinööri, opetti teknisiä aineita ja päätyi lopulta Suomen rahapajan johtajak- si. Aho 1989, 84; Iisalo 1980, 5; Päivänsalo 1971, 126; Rein 1919, 286; Suutarinen 1992, 20.

210 Ruin 1918, 499.

211 Päivänsalo 1972, 97–98; Tuomikoski 1987, 34.

212 Päivänsalo katsoo, että herbartilaisuuden voittokulku alkoi 1880-luvulla ja jatkui 1900- luvulle. Päivänsalo 1971, 95. Suutarinen kuitenkin painottaa, että herbartilaisuudesta ei tullut missään vaiheessa kansakoulun valtasuuntausta, vaan se pysyi eräänä tämän vuo- sisadan alun keskeisenä reformiliikkeenä. Voimakkaina pedagogisina suuntauksina esiin- tyivät herbartilaisuuden ohella uushumanistinen uskontoa korostava, utilitaristinen ja työkoulua kannattava suuntaus. Suutarinen 1992, 240.

213 Rein 1919, 284, 292; Aho 1989, 78–79. Professorinvirkkaa olivat hakeneet Ruinin ohella Emil Böök sekä Gustaf F. Lönnbeck. Böökin väitöskirjasta Joannes Ludovicus Vives, en re- formator inom den pedagogiska vetenskapen erittäin kriittisen lausunnon antoi Hjalmar Neiglick, joka Thiodolf Reinin oppilaana oli opiskellut Wundtin kokeellista psykologiaa Leipzigissä samoihin aikoihin kuin Järnefelt ja Ruinkin. Aho 1993, 79; Mustelin 1966, 94. Lönnbeckin professorinväitöskirjan aiheena oli Folkskoleidens utveckling i Finland från nittonde århundradets början till 1866. Opponentin, Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian professori E. G. Palmenin mielestä tutkimus osoitti syvää perehtyneisyyttä ai- heeseen, mutta sen tieteellinen arvo oli enemmän historiallisella kuin kasvatustieteellisellä puolella. Päivänsalo 1971, 98; Ks. myös Suutarinen 1992, 21.

juuri Ruinin ja Neiglickin vaikutuksesta. Järnefelt ei julkaissut tältä alalta opin-
näytetyötä.

Arvid Järnefelt opiskeli Leipzigissä 16. 10. 1884—24. 2. 1885²¹⁴ kuunnellen Wundtin luentoja, joista on tallella yksityiskohtaiset luentomuistiinpanot.²¹⁵ Yksistään Wundtin luennot eivät kuitenkaan toimineet virikkeenä Järnefeltille, sillä samoin kuin Ruin myös Järnefelt tutustui uuskantilaisuuteen, johon hän Minna Canthille kirjoittamassaan kirjeessä kertoo syventyneensä.

Wundtin ajattelun päälinjat olivat näkyvissä Järnefeltin Wundtin luennois-
ta tekemissä muistiinpanoissa, jotka osoittavat Järnefeltin seuranneen niitä huo-
lellisesti.²¹⁶ Muistiinpanojen alkuosa käsittelee psykologiaa tieteiden joukossa,
psykologian apuneuvoja ja metodia (Hilfsmittel und Methoden der Psycholo-
gie), historiaa sekä psykologian jaottelua eri osa-alueisiin. Psykologian apuneu-
voiksi ja metodeiksi on määritelty sisäinen havainto, psykofyysinen koe, yksi-
lön henkinen kehityshistoria (Die individuelle geistige Entwicklungsgeschichte)
sekä yksilöiden joukon, kansojen yhteisön henkisten tuotteiden tarkastelu ja
erittely kansainpsykologisessa tutkimuksessa (Die völkerpsychologische Unter-
suchung).²¹⁷ Kansainpsykologia keskittyi pääasiassa kolmeen tehtävään: kielen,
mytologisten mielteiden (kansojen maailmankatsomus) ja tapojen (toiminnan
normien) analyysiin.²¹⁸

Kasvatuksen kannalta kiintoisa on Wundtin maininta satunnaisen havain-
non merkityksestä psykologialle. Wundt lähti kokeellisen psykologian ajatuk-
sesta. Samoin kuin luonto kokeilee meidän kanssamme, samoin voimme myös
itse kokeilla fyysisten keinojen avulla. Nämä kokeilut keskittyvät kolmelle alu-
eelle psykologiassa: oppiin aistivaikutuksesta, oppiin aistihavainnosta ja oppiin
psykkisten prosessien ajallisesta kulusta. Näitä Wundtin ajatuksia Järnefelt
nimitti kokeelliseksi tai fysiologiseksi psykologiaksi Fechnerin auktoriteetin
mukaan. Psykkisten prosessien ajallisen kulun tarkastelun objektiivisena apu-

214 Häkli 1955, 162.

215 Kirjeessään Minna Canthille Järnefelt toteaa lukeneensa pelkästään Wundtin teoriaa, joka
”on ollut hirveän vaikeata, kun on täytynyt saada selville ja oppia satoja uusia termejä ja
nimityksiä”. Arvid Järnefeltin kirje Minna Canthille 12.12.1884. SKS.

216 Muistiinpanot on tehty vihkoon erityisen huolellisella käsialalla saksaksi ja ne sisältävät
myös monia yksityiskohtaisia piirroksia aistinelinten rakenteesta. Näitä Wundtin luento-
ihin liittyviä muistiinpanoja ei aikaisemmassa Järnefelt-tutkimuksessa ole käsitelty.
SKSKA.

217 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 3–4. SKSKA. Wundt on vielä tässä vaiheessa pitänyt
kiinni vuonna 1862 hahmottelemasta psykologian osa-alueiden jaottelusta, jossa hän jakoi
psykologian kolmeen alueeseen: kokeelliseen psykologiaan, tieteelliseen metafysiikkaan
ja kansainpsykologiaan. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt.
2002.

218 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 6–7. SKSKA. Kansainpsykologia oli ihmistutkimus-
ta historiallisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Siinä eriteltiin yhteiskunnan rakennetta,
sen tapoja, tottumuksia ja kehityksen päälinjoja. Kansainpsykologia tutki kansansielun tai
kansanhengen ilmentymiä, kieltä, mytologiaa, uskontoa, myyttejä, taidetta, kirjallisuutta,
oikeus- ja sukulaisuusjärjestelmiä. Näiden kautta kansainpsykologia pyrki selvittämään
niitä mentaalaisia seikkoja, jotka olivat muotoutuneet yhteisöllisessä toiminnassa. Sosiaali-
psykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

keinona oli lapsen psykologian tarkastelu ja siitä erityisesti alue, joka käsitteli kielen syntyä:

Juuri kuten luonto nyt itse ulkoisten vaikutusten kautta (esim. valo) niin sanoaksemme meidän kanssa kokeilee, voimme me sen itse fyysisten keinojen avulla. Kolmella alueella on sellainen psykologisten ongelmien mukailu mahdollinen; sen mukaan on olemassa a) oppi aistivaikutuksista b) oppi aistihavainnoista c) oppi psyykkisten prosessien ajallisesta kulusta. Yhdessä näitä nimitetään kokeelliseksi tai fysiologiseksi psykologiaksi (a:ta nimitetään psykofysiikaksi keksijän, prof. Fechnerin auktoriteetin mukaan). 3) Objektiivisena apukeinona tarkasteltavana on lapsen psykologia ja siitä varsinkin alue, joka käsittelee kielen syntyä.²¹⁹

Psykologian historiaa käsittelevässä luvussa Wundt lähti Platonista ja Aristoteleesta. Aristotelesta hän piti varsinaisena tieteellisen tradition alullepanijana. Aristotelismi jatkui psykologiassa myös keskiajan skolastiikassa aina Descartiin asti, jonka näkökanta, materiaalisten ja psyykkisten tapahtumien kahtiajako oli Wundtin mukaan terävöitettyä platonismia. Descarteen dualismin, Locken empirismin ja Leibnizin monadologian kautta Wundt eteni psykofyysiseen paralleeliteoriaan:

Keskiaikana, jolloin skolastiikka vallitsi, hallitsi luonnollisesti myös Aristoteleen psykologia; ja Melanchthonkaan uskonpuhdistusaikana - M. oli ensimmäinen, joka käytti nimeä psykologia - ei tarvinnut mitään uutta. Descartesin avulla spiritualismi pääsi jälleen käytäntöön. Hänen näkökantansa on terävöitettyä platonismia. Terävästi hän erottaa materiaaliset tapahtumat, jotka hän käsittää aivan mekaanisesti, ja psyykkiset. Sielu ei ole hänelle suinkaan aistillisen elämän periaate. Kasvit ja eläimet ovat sieluttomia. Yhdessä kohdassa (aivoissa) on sielu kosketuksissa ruumiin kanssa, ja kuoleman jälkeen eroaa ruumiista, jonka kanssa sillä ei oikeastaan ollut mitään yhteistä. Nämä näkemykset ovat siirtyneet yleiseen mieltämiseen, ja yleisössä vallitsee vielä cartesiolaisuus. Uuden avauksen antoi Locke (empirismi). Oppositiollaan vallitsevaa käsitystä vastaan synnynnäisistä ideoista syntyvä välttämättömyys tutkia, mistä tiedot tulevat ja siten oli rikas kenttä avattu psykologiselle tutkimukselle. Mainittava vielä Berkeley (historian kuvausten analyysi ja teoria). Saksassa filosofit omaksuivat välittävän asenteen.²²⁰

Wundtin huomion empiirisen psykologian uranuurtajana sai Herbart, joka pyrki selittämään psykologista tapahtumista ilman Christian von Wolfin ajatusta.²²¹ Sielu ja sen toiminta oli selitettävissä toiminnan eri kykyjen avulla. Herbartin erityiseksi ansioksi Wundt näki sen, että tämä nosti esille psykologisen

219 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 5–6. SKSKA. Theodor Fechner oli saksalainen filosofi ja luonnontutkija, joka toimi Leipzigin yliopiston fysiikan professorina 1834–1839. Fechnerin pyrkimyksenä oli atomistis-mekaanistisen luontokäsityksen ja henkisen maailman yhdistäminen. Fechner on myös kokeellisen psykologian perustajia ja hänet tunnetaan erityisesti ärsykeimpulssien ja niihin liittyvien aistimusten voimakkuuden logaritmisesta riippuvuudesta laskevan Fechnerin kaavan luoja. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

220 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 9–10. SKSKA.

221 Wolff (1679–1754) pyrki selittämään psyykkiset tapahtumat mieleen sisältyvien kykyjen kuten tietämisen, muistamisen, kuvittelun, tuntemisen, ymmärtämisen ja järjelyn avulla. Teoriaansa Wolff kehitti Leibnizin näkemysten pohjalta ja oli ensimmäinen, joka käytti artikkeleissaan psykologia-käsitettä tieteellisessä merkityksessä. Wertheimer 1979, 54

tapahtumisen ankaran lainmukaisuuden ja osoittaakseen tämän eksaktisti otti avukseen matematiikan.²²²

Sen sijaan Wundt totesi Fichten, Hegelin ja Schellingin olleen kaukana psykologisista tutkimuksista. Heidän harjoittamaansa psykologian muokkausta Wundt piti mielikuvituksellisena. Erityisesti Wundt hyökkäsi Schellingin mielikuvituksellista psykologian tulkintaa vastaan, sillä tämä johdatti psykologian harhateille spiritualistiseen suuntaan. Keskeisten psykologiaa käsittelevien teosten joukkoon kuuluviksi Wundt mainitsi Herbartin teokset ”Psychologie als Wissenschaft, Neubegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik sekä Lehrbuch zur Psychologie”.²²³ Kyseisiä teoksia Wundt piti vaikeasti ymmärrettävinä, joten hän kehotti tutustumaan myös Herbartin kannattajien Volkmanin, Jahnin sekä Schillingin sekä erityisesti Drobischin teoksiin *Empirische Psychologie nach naturwissenschaftlichen Methoden* ja *Erste Grundlinien der mathematischen Psychologie*.²²⁴

Ajan merkittävimpinä tutkimuksina Wundt piti saksalaisten professoreiden Ernst Weberin ja Gustav Fechnerin fysiologista psykologiaa sekä englantilaisten Millin, Spencerin ja Bainin subjektiivista empiiristä psykologiaa.²²⁵ Myös saksalaisten Lazaruksen ja Steinhalin²²⁶ sekä englantilaisen Taylorin tutkimukset kansainpsykologian alalla saivat Wundtin tunnustuksen:

Positiivisesti hän [Herbart] edisti psykologiaa siten, että hän nosti esille psykologisen tapahtumisen ankaran lainmukaisuuden. Osoittaakseen tämän aivan eksaktisti hän otti avukseen matematiikan. Tosin hänen olettamuksensa olivat toistuvasti hyvin hypoteettisia, mutta hän on osoittanut siten uuden tien ja ohjannut psykologian uusille urille. Psykologian alan uusimpaan tutkimukseen ovat osallistuneet varsinkin saksalaiset ja englantilaiset tiedemiehet ja näyttää melkein siltä kuin he yrittäisivät täydentää toisiaan. Saksassa hoidetaan nimittäin enimmäkseen fysiologinen psykologia. (Ensimmäinen edustaja on ollut leipzigilainen prof. Weber, myöhemmin Fechner mm.), Englannissa enemmän subjektiivinen empiirinen psykologia (James, Mill, Spencer, Bain mm.) Ensimmäiseksi huomiota sai kansainpsykologia saksalaisten taholta (Lazarus ja Steintal), myöhemmin se on Englannissa tullut tieteellisen tutkimuksen kohteeksi (Tylor).²²⁷

Wundtin kautta Järnefelt pääsi kosketukseen ajan modernin empiirisen tieteen tradition kanssa. Pyrkimys sovittaa yhteen spekulatiiviseen hegeliläisperäiseen

222 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 14. SKSKA.

223 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 13. SKSKA.

224 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 16–17. SKSA. Moritz Wilhelm Drobisch (1802–1896) toimi matematiikan ja myöhemmin filosofian professorina, Wilhelm Fridolin Volkman (1822–1877) toimi filosofian professorina Prahassa. Grotenfelt 1938, 382–383.

225 Watson 1978, 2.

226 Wundt julkaisi yhdessä Moritz Lazaruksen ja Hermann Steintalin kanssa ensimmäistä sosiaalipsykologista lehteä *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, suomeksi ”Kansainpsykologian ja kielitieteen aikakauskirja”. Lehti ilmestyi vuodesta 1859 vuoteen 1890. Nimi kuvastaa kiinteää yhteyttä, joka kansanhengen ja kielen välillä tuolloin nähtiin. Helkama & all 1999, 21. Ks. myös Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa 2002.

227 Järnefeltin luentomuistiinpanot 1884, 13–15. SKSKA. Muistiinpanot ovat yhdensuuntaiset myöhemmän Wundt-tutkimuksen kanssa Herbartin asemasta matematiikan soveltamisesta psykologiseen tutkimukseen. Ks. Watson 1978, 3–4.

perinteeseen nojaavaa traditiota ja toisaalta naturalistisesti suuntautunutta empiiristä traditiota on ollut kysymys, johon Järnefelt ajattelussaan on etsinyt vastausta. Tätä tukee Järnefeltin kirje Minna Canthille. Aatehistoriallisesti katsoen Järnefeltin perehtyminen Wundtin psykologiaan ja filosofiaan oli myös linjassa opiskeluaajan ihanteiden kanssa, sillä yksi Järnefeltin innoittajia oli ollut filosofi Arthur Schopenhauer.²²⁸ Schopenhauer samoin kuin Wundt oli voluntaristisen aatevirtauksen kannattaja.²²⁹

Järnefeltin Minna Canthille lähettämän kirjeen tärkein viesti ei ollut se, että hän oli lukenut Wundtia ja ”valmistaiksen Haeckelia studeeraamaan”, vaan se, että hän sanoi katselevansa asioita Kantin valaisemana.²³⁰ Järnefeltin Kantin filosofiaa kohtaan osoittamaa kiinnostusta tukee se mielenkiinto, jota Kantin filosofiaa kohtaan oli osoitettu Filosofisessa yhdistyksessä vuosina 1881-1884 käydyissä Kantia käsittelevissä keskusteluissa.

Järnefeltin kirje Minna Canthille antaa lisävalaistusta siitä aatteellisesta tilanteesta, jossa Järnefelt oli lähtiessään opiskelemaan Saksaan. Kirje, jonka tarkoitus oli kirjeenvaihdolla käytävän keskustelun avulla perehdyttää lukijansa ja kirjoittajansa Kantin filosofiaan, oli verraten laaja katsaus filosofian historiaan ja filosofisiin linjoihin ennen Kantia. Toisin sanoen kirjeen avulla Järnefelt pyrki pohjustamaan Kantista käytävän keskustelun. Tämä ilmeni jo hänen kirjeensä alkuosassa:

Alotan lyhyellä silmäyksellä filosofian kehityshistoriaan ennen Kantia. Tietysti tulen yleensä näissä kirjeissä koskettelemaan asioita vaan niitten ytimistä, enkä antautumaan historiallisiin kertomuksiin eri opinsuuntien syntymis- ja suhtautumistavoista: se on: minä kerron viittaamalla uudemman filosofian suunnat siinä valossa, missä ne seisovat tietopillisen kysymyksen suhteen ja siis etupäässä juuri Kantin kriittillisen tieto-opin kysymyksen suhteen. Minä katselen vastaiseksi Kantin silmälaseilla.²³¹

Järnefeltin ”lyhyt silmäys” filosofian kehityshistoriaan perustui filosofian historian tulkinneelle, jossa Kantin filosofia nähdään kahden filosofian tradition, rationalismin ja empirismin, yhdistäjänä. Rationalismiin Järnefelt kytki Descartesin sekä Spinozan. Empirismin keskeisimpinä edustajina hän näki Locken, Berkeleyyn ja Humen. Käsiteltävä teema liittyi tieto-opin problematiikkaan, jossa jännitteen muodosti Descartesin dualismi: ”Missä suhteessa ovat toisiinsa sielu ja ruumis ja miten voimme tietää siitä, mitä ulkopuolellamme tapahtuu?” Järnefelt tiivistä rationalismin edustajien Descartesin ja Spinozan päätyneen ratkaisuihin, joissa edellinen ymmärtää tietoisuuden perustuvan ihmisessä piileviin synnynnäisiin ideoihin (ideae innatae), kuten jumaluusidea, ja jälkimmäinen puolestaan liitti järkeen substanssin käsitteen, ”järjessä itsessään on kaiken tiedon lähde”.²³²

228 Järnefelt 1894, 90–91, Järnefelt 1949, 122–123.

229 Grotenfelt 1938, 423. Muita voluntarismin kannattajia olivat keskiajan filosofiasta alkaen Duns Scotus, Böhme, Fichte, Schelling, Paulsen, Bergson ja Höffding.

230 Nokkala 1958, 57.

231 Arvid Järnefelt Minna Canthille 7. 12. 1884. SKSKA.

232 Arvid Järnefelt Minna Canthille 7. 12. 1884. SKSKA. Järnefeltin kirjeen sisältö viittaa tuon ajan saksalaiseen akateemiseen keskusteluun, joka liittyi yliopiston tehtävään ja tieteen

Locken merkityksen empirismin edustajana Järnefelt näki siinä, että tämä hyökkäsi rationalismin käsitystä vastaan synnynnäisistä ideoista väittämällä, että "ihmistajunta on alkujaan tyhjä taulu, puhdas paperi, johon ei ole mitään kirjoitettu" (tabula rasa). Ideat, jotka siihen vähitellen ilmaantuvat, ovat peräisin kokemuksesta, joka on ainoa varma tiedon lähde. Järjellä on merkitystä ainoastaan ideoiden järjestelijöinä, sillä ne tunkeutuvat omavaltaisesti meihin. Locken empirismin myöhemmiksi kehittelijöiksi Järnefelt mainitsi "Condillacin, Halbachin ja Lammetrien", jotka "kehittivät oppia sen sensualistiselta puolelta ja jotka tulivat materialismiin" sekä Berkeley, joka kehitteli sitä subjektiiviselta, järkipäriseltä kannalta ja päätyi täydelliseen subjektiiviseen idealismiin.²³³

Merkittävimpana Locken empirismin lähtevänä suuntauksena Järnefelt piti Humen kausaliteettikysymystä, tietokyvyn ja tiedon objektin välistä suhdetta käsittelevää empirististä suuntausta. Hän totesikin, että "kysymys [kausaliiteettikysymys] ansaitsee tulla erityisen tarkastelun alaiseksi, koska Kant sitten juuri on siitä lähtenyt ulos". Järnefeltin kirjeessä on kohta, jossa hän tekee eron Locken ja Humen empirismin välillä:

Hän [Hume] vastustaa Lockeä, koska tämä oli otaksunut ideain kompleksia, s. o. yhdistettyjä ideoja. Hän pitää aivan mahdottomana, että mieltämisessä koskaan olisi enemmän kuin yksi idea kerrallaan. Ideat (käsitteet) tunkeutuvat meihin, yhdistetään meissä ajatuksen eli paremman ajatuskyvyn kautta, jossa samalla kertaa vaikka heikommin, vaikuttaa kuvitusvoima. Ajatuskykyyn ja kuvitusvoimaan ei tahtomme voi mitään vaikuttaa, ne kulkevat määrättyä rataansa eivätkä koskaan satunnaisesti. Idea-assosiationin lait henkimailmassa ovat samat kuin vetovoiman lait kappaleellisessa maailmassa.²³⁴

Wundtilainen vaikutus näkyi ehkä puhtaimmillaan juuri tässä Järnefeltin omaksumassa, englantilaisen empirismin ja assosiaatiopsykologian psyykekäsityksessä ja sen idea-assosiaation laissa. Wundtilaisessa järjestelmässä päädyttiin parallelismiin, jonka mukaan ajattelun lait olivat analogisia luonnonlaille. Ihmismieli koostui aistivaikutteista, jotka liittyivät toisiinsa kuin atomit molekyyleiksi ja planeetat universumiksi. Kokeellisen psykologian tehtävä oli selvittää näitä elementtejä koskevia lainalaisuuksia.²³⁵

kehitykseen. Kun keskiaikainen yliopisto koulutti opiskelijansa perinteisiin lääketieteen, lain ja kirkon ammatteihin, loi Wilhelm Humboldt perustan nykyaikaiselle yliopistolaitokselle tutkimuksen, tieteen ja yliopiston autonomiavaatimuksineen. Tämä johti tieteiden kehittymiseen ja erikoistumiseen, vanhojen oppiainealojen sirpaloitumiseen yhä uusiksi tieteen erityisalueiksi. Tämä Wissenschaft-traditio merkitti vedenjakajaa keskiaikaisen ja modernin yliopistolaitoksen välillä ja synnytti paljon keskustelua eri yliopistojen välillä: millaisia eri tiedonalat olivat luonteeltaan, missä niiden rajat kulkivat, millainen metodi ja tieteenfilosofia niihin liittyi. Laajamittaisiin keskusteluihin käytiin luonnontieteiden ja humanististen tieteiden välillä. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

233 Lammetriellä Järnefelt tarkoittaa ranskalaista filosofia Julien de La Mettrietä. La Mettrie ja Etienne Condillac olivat tieteellisen materialismin edustajia, jotka rakensivat näkemyksensä Hobbesin teoksessaan *L'Homme Machine* esittämän materialistisen filosofian pohjalta. La Mettrien ja Condillacin mukaan ihmisen käyttäytyminen voitiin selittää mekaanisesti ja materialistisesti. Condillacin näkemyksiä kehitteli edelleen sveitsiläinen filosofi Charles Bonnet. Wertheimer 1979, 46–47.

234 Arvid Järnefelt Minna Canthille 7. 12. 1884. SKSKA.

235 Aho 1989, 32–33.

Vaikka Järnefelt ei anna vihjeitä tai mainitse kirjeensä pohjalla käyttämiään lähteitä, ei edellisen tekstikohdan antamalla kuvalla voi vältyä vaikutelmasta, joka viittaa Wundtin parallelismiin. Näyttääkin siltä, että Järnefeltin tapa jäsentää filosofian historiaa kirjeessään vastasi pitkälle hänen Wundtin luentojen muistiinpanoissa muistiin merkitsemiään filosofian historian ydinkohtia. Järnefeltin kirjeen loppupuolella esittämä tiivistetty ajatus empirismin kehityslinjasta Humeen saakka auttaa hahmottamaan sitä ongelmatilannetta, jonka ratkaisijaksi Kant tuli:

Locken tieto-oppi on se, josta Hume päätti konsekvenssinsa kausaalilain aprioriteettia vastaan, ja joka sitten Humen vaikutuksesta herätti Kantin kriittillisen filosofian valoon. - Jokainen merkitsevämpi ylimeno aikaudesta toiseen filosofian historiassa muodostuu niin, että edellinen päättyy skeptisismiin ja jälkimmäinen alkaa uudestaan tarkemmalla tietopillisella tutkimuksella. Niinpä tapahtui nytkin, kun Hume lopetti periodin ja Kant aloitti uuden. - - Ensi kirjeessä teen siis vain sen, että koetan teroittaa nähtäväksi Kantin filosofian lähtökohdat ja ehkä lyhyesti sen pääsisällön ja sen suuren merkityksen nykyisen kulttuurin liikkeisiin nähden. Jos siinäkin hiukan onnistun, luulen teille tehneeni pienen palveluksen helpottamalla teille Kantin filosofian usein kovien pätkinäin halkipuremista.²³⁶

Mitä Järnefelt tarkoitti viitatessaan Kantin filosofian suuresta merkityksestä kulttuurin liikkeisiin nähden, jää osittain epäselväksi. Todennäköisimmältä tuntuu Järnefeltin kirjeeseensä sisällyttämä teema, jossa hän näki Kantin ratkaisijana tilanteessa, jossa rationalismi ja empirismi ovat päätyneet keskinäiseen umpikujaan. On myös mahdollista, että Järnefelt viittaa laajemmin kulttuurielämässä, erityisesti kirjallisuudessa mutta myös yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin.²³⁷

Esittäessään Kantin filosofisen aseman kausaaliteettikäsitteen kautta Järnefelt päätyi modernin kritismin linjoille. Järnefelt seurasi tarkastelussaan Hjalmar Neiglickin kandidaattikirjoituksessaan Lagen om orsaken och verkan esittämää perusajatusta, jonka mukaan kausaalilaki täytyy postuloida, sillä sitä ei voida todistaa eikä evoluutioteoria voi sitä myöskään selittää. Kandidaattikirjoituksensa pohjalta Neiglick piti alustuksen Filosofisen yhdistyksen kokouksessa keväällä 1884, jossa hän esitti teesinsä seuraavasti:

Denna [Lagen om orsak och verkan] innehåller först en historik öfver de mest beaktade kausalitetsteorier som framstälts. Skeptikern Hume hade ansett sig helt och hållet böra betvifla kausallagens berättigande ty den hade, ansåg han, blott uppkommit af iakttagelse och vana att i naturen otaliga gånger se samma succession upprepas. Detta hade förberedt Kants criticism, som ville rädda kausallagen genom sina aprioriska kategorier, och som stälde den i närmaste beroende af tidens form. Denna åsigt förkastade Mill, som likt Hume begynte från erfarenheten men likväl ansåg sig på denna väg kunna komma till en verklig lag. Förf. ansåg emellertid att Mill icke kommit längre än Hume. Kants aprioriska kategorier åter vore ej annat än gengångare af åsigten om de medfödda ideerna, hvilka redan Locke hade kullkastat. Derpå uppläste förf. sin egen åsigt om Kausalitetslagen. Denna lag måste anses visserligen blott som en hypotes, men likväl såsom det första nödvändiga postulat, hvarifrån faktiskt all forskning utgår och hvilket omedelbart ligger i tanken. Förf. ansåg sig i själfva verket komma nära Kant.²³⁸

236 Arvid Järnefelt Minna Canthille 7.12.1884. SKSKA.

237 Häkli 1955, 162, 166.

238 Fil. yhd. ptk. 8.2.1884.

Merkittävänä von Wright pitää sitä, että Neiglick ”omin päin” päätyi työnsä alkuosassa modernin kritismin linjoille.²³⁹ Analogisesti ajatellen Järnefeltin opiskeluajan aatteellinen tilanne oli päätynyt vastaavanlaiseen umpikujaan, jossa vastakkain olivat hegeliläisperäinen spekulatiivinen filosofia ja toisaalta luonnontieteellisesti orientoitunut empirismi ja naturalismi. Tässä tilanteessa Kant koettiin uudelleen ajankohtaisena, mikä puolestaan johti uuskantilaisen suuntauksen voimistumiseen myös Suomessa. Mitä ilmeisimmin Järnefelt koki Kantin tässä tilanteessa ratkaisijaksi myös omalla kohdallaan ja sai tukea ajatuksilleen ollessaan Wundtin opissa. Järnefeltin aikalainen ja myöskin Leipzigiissä opiskellut Arvi Grotenfelt määrittelikin filosofian historiassa Wundtin uuskantilaiseksi.²⁴⁰

Wundtin oppiin lähteneistä Hjalmar Neiglick menestyi opinnoissaan ehkä parhaiten. Neiglick oli tutustunut ranskalaiseen sosiologian uranuurtajaan Emile Durkheimiin sekä tanskalaiseen filosofiaan Alfred Lehmaniin, jotka myöskin opiskelivat Leipzigissä.²⁴¹ Lehman ja Neiglick aloittivat yhdessä psykologian tutkimuksen Wundtin laboratorioissa.²⁴² Tämän pohjalta Neiglick julkaisi näköaistin toimintaa koskevan väitöskirjansa *Zur Psychophysik des Lichtsinns* (1887). Neiglickiä onkin pidetty Suomen kokeellisen psykologian uranuurtajana.²⁴³

239 von Wright 1947, 8–9.

240 Grotenfelt 1916, 486–487; ks. myös Mustelin 1966, 94. Grotenfeltin mukaan Wundt rakensi filosofisen kokonaisjärjestelmän nojautuen kaikkien erityistieteiden tuloksiin. Tähän kokonaisjärjestelmään sisältyi myös metafysiikka, jota hän v. 1889 ilmestyneessä teoksessaan *System der Philosophie* asettui puolustamaan vastoin ”kokemusperäisyyttä ja ankaraa tieteellisyyttä harrastavien filosofien” kantaa. On huomioitava, että Wundt piti itseään kokemusperäisen ja tieteellisen filosofian edustajana. Teoksensa esipuheessa Wundt toteaa: ”laajoissa piireissä pidetään ratkaistuna asiana, että filosofisten systeemien ja erittäinkin metafysiikan aika on kerta kaikkiaan mennyt”. Tätä käsitystä vastaan hän puolustaa filosofian tarpeellisuutta.

241 Myös yhdysvaltalainen pragmatistisen filosofian edustaja Georg Herbert Mead opiskeli Leipzigissä Wundtin laboratorioissa. Wundtin ja Diltheyn välisestä yhteydestä kertoo sekin, että Mead valmisteli vuosina 1889–1891 väitöskirjaansa näöstä, kosketuksesta ja tilan havaitsemisesta Diltheyn johdolla Berliinissä. Meadia on pidetty sosiologisen sosiaalipsykologian uranuurtajana. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002. Ainakin Durkheim ja Lehman lukeutuivat Neiglickin henkilökohtaisiin ystäviin. Mustelin 1966, 204; Rein 1919, 340–341; Tuomikoski 1987, 47.

242 Mustelin 1966, 94, 177.

243 Ks. esim. Allardt 1992, 246; Mustelin 1966, 180, 184–187. Neiglickin väitöskirja julkaistiin Wundtin *Philosophische Studien* -sarjassa ja se sisälsi Wundtin kunnioittavan jälkikirjoituksen. Mustelin 1966, 204. Rein piti Neiglickiä tulevaisuuden lupauksena, johon oli kohdistunut suuria odotuksia. Rein antoikin Neiglickin väitöskirjasta lausunnon, jonka perusteella Neiglickistä tuli kokeellisen sielutieteen dosentti. Rein 1919, 340–341. Neiglickin varhainen kuolema vuoden 1889 lopulla kuitenkin katkaisi lupaavan tiedemiesuran. Uuden tutkimusaluevaltauksen saapumista Suomeen kuvaa Mustelinin maininta, että tuolloin tuskin kukaan meillä tiesi, mitä väitöskirjan nimessä esiintyvä käsite ”psykofysiikka” tarkoittaa. Sekä Järnefeltiä että Neiglickiä houkutteli Saksaan paitsi filosofinen myös psykologian kirjallisuusteettinen traditio. Tuomikoski 1987, 45. Kirjallista mielenkiintoa osoittaa se, että ennen matkaansa Leipzigii Järnefelt kirjoitti Valvojaan kaksi pienimuotoista kertomusta salanimellä Arvi Rauta, Kertomus Elias äijästä (1883) sekä Kokelas (1884).

2.5 Naturalismin haaste ja uuskantilaisuuden nousu Filosofisessa yhdistyksessä

Vuosikymmenen alun keskusteluja Filosofisessa yhdistyksessä olivat leimanneet kielikysymys sekä idealistiseen hegeliläisperäiseen filosofiaan empirismin ja naturalismin kohdistama kritiikki. Vuosikymmenen puolivälin tienoilla empirismi ja naturalismi alkoivat kuitenkin jäädä selvästi taka-alalle. Paljolti von Bergenin vaikutuksesta käyty uskontoon liittyvä keskustelu ja toisaalta yhteiskunnallisten ongelmien pohdintaan liittyvät kysymykset vaikuttivat siihen, että kiinnostuksen aiheiksi tulivat etiikka ja moraalit, jotka säilyivät keskustelun aiheina myös filosofisessa yhdistyksessä aina 1890-luvun alkupuolelle saakka.

Lisäksi moraalien ja etiikan pohdinta seurasi luonnollisesti kehityksestä, jossa vanhaa kristillis-platonistiseen idealismiin nojaavaa arvojen järjestelmää vastaan oli hyökännyt liberalismiin ja luonnontieteisiin liittyvä kehitysajattelu ennennäkemättömän voimakkaasti. On luonnollista ajatella, että suuri osa sivistyneistöä koki tilanteen tämän johdosta kestävämmäksi. Moraalia ja etiikkaa käsittelevän tutkimuksen, pohdinnan ja keskustelun voi tätä taustaa vasten nähdä vaiheeksi, jossa vanha näkemys koettiin riittämättömäksi mutta jossa ei ollut asettaa tilalle vielä uutta valmista arvojen järjestelmää. Tämän vuoksi moraalit ja etiikka olivatkin lukuisten alustusten ja keskustelujen kohteena myös Filosofisessa yhdistyksessä. Keskustelut toivat esiin varsin yhdenmukaisen moraalikatsomuksen, jonka vaikutuspiirissä myös Arvid Järnefeltin näkemykset muotoutuivat. Tarkastelen seuraavassa keskeisiä moraaliratkaisuja.

Väitöskirjatyönsä tehtyään Hjalmar Neiglick oli suunnitellut moraalikäsitteen alkuperää ja filosofiaa selvittävää empiiristä tutkimusta. Hänen varhainen kuolemansa katkaisi kuitenkin suunnitelmat. Neiglick esitti, ettei moraalit voineet selittää sen enempää naturalistisesti kuin intellektuaalisestikaan. Moraalien äärimmäinen selityspenuste on sympatian tunteissa ja se perustuu viime kädessä vaistoihin ja vietteihin, ihmisessä olevaan hyvään.²⁴⁴ Haavio-Mannila puolestaan korostaa, että juuri Neiglick teki eron ”imperatiivisen ideaalimoraalien” ja ”ankaran tieteellisen ja eksaktin” etiikantutkimuksen välillä.²⁴⁵ Nämä Neiglickin ajatukset sisältyivät myöhemmin Edward Westermarckin moraaliteoriaan.

Valdemar Ruin esitteli Herbert Spencerin teosta Kasvatus Filosofisen yhdistyksen kokouksessa 10. 2. 1888. Ruin kiisti alustuksessaan Spencerin tavan jakaa ihmisen toiminnot viiteen luokkaan.²⁴⁶ Ruinin mukaan jako oli epähuomaaninen ja sivuutti täysin siveellisen toiminnan. Myös Rein sekä Neiglick arvostelivat teosta voimakkaasti. Teos oli osoitus siitä sairaanomaisesta liiallisuudesta, jolla luonnontieteitä arvostettiin. Neiglickin mukaan teos oli ”erinomai-

Edellistä Kallio on pitänyt haparoivana, hajanaisena ja romanttisena kertomuksena, mutta jälkimmäinen on jo ”melkoisen varmasti piirretty luonnekuva”. Kallio 1928, 120.

244 Mustelin 1966, 188–190.

245 Haavio-Mannila 1992, 49.

246 Ks. Spencer 1924, 17.

nen todiste utilitarismin kelvottomuudesta eetillisenä doktriinina”. Neiglick hyökkäsi hyväksytyä etiikkaa vastaan.²⁴⁷

Spencerin filosofia oli keskeisenä mielenkiinnon kohteena Filosofisessa yhdistyksessä aina vuodesta 1888 vuoteen 1894. Z. Castren alusti kaksi kertaa keväällä 1888 Spencerin pohjalta esitellen ensin tämän teoksen Kehitysoppi ja myöhemmin teoksen First Principles.²⁴⁸ Myös Rein piti alustuksen vuonna 1889 Spencerin pohjalta.²⁴⁹ Keväällä 1890 H. Pipping käsitteli kahdesti Spencerin etiikkaa. Edelleen F. Nuupala alusti keväällä 1893 ”Uskonnon ja tieteen suhteesta H. Spencerin mukaan” ja syksyllä 1894 aiheesta ”Spencers etik”.²⁵⁰

Johan Perander ja Mikael Soininen suhtautuivat Ruinia myönteisemmin Spencerin kasvatusnäkemysiin. Perander kritisoi Herbartia Spencerin avulla. Peranderin mielestä Spencerin käsitys havaintoharjoitusten laadusta näytti olevan omiaan oikaisemaan ja täydentämään Herbartin käsityksiä. Spencerin ajatukset saivat tukea myös herbartilaisuuden kannattajalta Mikael Soiniselta. Tutkimuksessaan *Om induktiv metod i undervisningen* (1891) Soininen liittyi oppilaan oman havainnon ja keksimisen mahdollisimman suuren korostamisen kautta Spenceriin. Soinisen myönteinen asenne Spenceriä kohtaan ilmeni myös Spencerin teoksen *Kasvatus* esipuheessa, jossa Soininen toteaa:

— — ajatusten selvyys ja voima ja ennen kaikkea se suorastaan hämmästyttävä muodon yksinkertaisuus, johon kirjoittaja on osannut nämä ajatukset pukea, vievät lukijan heti alusta mukaansa. Yleensä raskasluontoisessa kasvatusopillisessa kirjallisuudessa on kirja tässä suhteessa ilman vertaansa. Lukijan on miltei pakko sivu sivulta ei ainoastaan myöntää kirjoittajan olevan oikeassa, vaan kysyä itseltään, kuinka näin päivänselvistä asioista edes voitaisiin toisin ajatella.²⁵¹

Ruinin ensimmäisen kasvatusopillisen väitöskirjan (*Kunskap och ideal. Ett bidrag till frågan om vetandets begränsning*, 1886) lähtökohtana oli Kantin etiikka, jota hän moitti siitä, ettei tämä ottanut riittävästi huomioon niitä positiivisia seurauksia, joita ihmisen perusluonteen hyvyydestä intelligiibelin maailman jäsenenä oli.²⁵² Ruinin vuotta myöhemmin julkaisema professorinväitöskirja *Om karaktärsbildningens didaktiska hjälpmedel* keskittyi paljolti herbartilaisen kasvatusopin perusajatuksiin. Thiodolf Rein, joka oli tuolloin yliopiston rehtori, filosofian professori ja Ruinin professorinväitöskirjan tarkastaja, kiinnitti antamassaan virallisessa lausunnossa erityistä huomiota siihen, että Ruin oli onnistunut luomaan uutta valaistusta herbartilaiseen järjestelmään ja siinä opetuksen eettiseen päämäärään ja sen keskittämisyhtymyksiin. Kuitenkaan Ruin Reinin mukaan ei kiinnittänyt riittävästi huomiota siihen siveelliseen ihannekuvaan, jonka tuli olla opetuksen perustana.²⁵³

247 Fil. yhd. ptk. 10. 2. 1888; ks. myös Mustelin 1966, 91; Tuomikoski 1987, 39.

248 Fil. yhd. ptk. 16. 3. 1888; 6. 4. 1888.

249 Fil. yhd. ptk. 11. 10. 1889.

250 Fil. yhd. ptk. 21.3.1890; 25. 4. 1890; 21.4.1893; 12. 10. 1894

251 Soininen 1924, 5.

252 Ruin 1886, 114–115; ks. myös Grotenfelt 1938, 384; Tuomikoski 1987, 39.

253 Päivänsalo 1972, 96. Grotenfelt (1938, 384) mainitsee Ruinin saaneen Herbartin filosofiasta

Myös Edvard Westermarck sai moraalifilosofiset herätteensä Filosofisen yhdistyksen kokouksessa. Neiglickillä oli keskeinen merkitys siinä, että tämä jo ennen Westermarckia esitti väitteen normatiivisen ja empiirisen etiikan erosta. Alunperin Westermarck kehitteli teoriaansa naturalistisessa hengessä ja piti tähän liittyen alustuksen yhdistyksen kokouksessa aiheesta "Ihmisen moraalisen tunteen ilmaantumisesta Darwinin teorian mukaan". Westermarck kuitenkin hylkäsi myöhemmin darwinistisen ja utilitaristisen näkemyksen. Teoria muotoutui valmiiksi jo vuonna 1897 sellaisena kuin se 1906-1908 ilmestyneessä *The Origin and Development of the Moral Ideas* -teoksessa oli.²⁵⁴

Westermarckin moraalifilosofiassa moraalit ymmärretään subjektiiviseksi ja relatiiviseksi. Pidämme tekoa hyvänä tai pahana, koska paheksomme sitä tai hyväksymme sen. Tämän subjektiivisen tunnealkuperän vuoksi moraalit ei voi objektiivisesti mitata, eivätkä niitä ilmaisevat lait tai uskonnot ole absoluuttisia, vaan ilmentävät ihmisyyden kehitysvaiheita. Tunnusomaista kehittyneelle moraalille arvioinnille on puolueettomuus ja intressittömyys. Luontainen altruismi, jolla on merkitystä myös lajinsäilymisessä, mahdollistaa sympatian tunteen, jolle puolueettomuus rakentuu. Lisäksi ihmisellä on halu tehdä hyvää. Moraalinen kehitys puolestaan on mahdollista siinä määrin kuin ihmiset saavuttavat arvioissaan universaalien puolueettomuuden. Moraalin tunnealkuperä ilmentää puhtaasti sitä inhimillistä seikkaa, mikä on ihmisen henkiseen rakenteeseen kuuluvaa. Tunnealkuperästä seuraa lisäksi se, että moraalin perusteita ei voida johtaa siitä, mikä intellektuaalisella tasolla voidaan määritellä hyväksi.²⁵⁵

von Wrightin mukaan Westermarckin teoria liittyi uuskantilaiseen traditioon käsityksessä moraalin subjektiivisuudesta sekä moraalin arvion puolueettomuudesta ja intressittömyydestä. Toisaalta Westermarckin teoriassa näkyi myös ajan aatekenttä kehityksen ideoineen. Tämä ilmeni hänen pyrkimyksessään kuvata inhimillisen sivilisaation synty- ja luonnonhistoriaa sekä hänen optimistisessä asenteessaan ihmisen moraaliseen kehitykseen nähden.²⁵⁶

Sekä Neiglickin, Ruinin että Westermarckin moraalikäsitelyissä korostui ajatus, jonka mukaan moraalit oli merkitykseltään subjektiivista ja tunteisiin perustuvaa. Jokainen myös hylkäsi utilitarismin sekä intellektuaalisen moraalikäsitelyksen. Sen sijaan utilitarismista ainakin Rein piti vielä kiinni. Lisäksi heidän uskonsa ihmisessä olevaan hyvään ja moraalin kehitykseen ilmensi ajalle tyypillistä kehitysoptimismia. Reinin kehitysoptimismia kohtaan osoittama sympatia ilmeni myös hänen Herbart - kritiikistään:

Mahdotonta minusta on, että olemassaolon arvoituksen oikeana ratkaisuna olisi pidettävä Herbartin konstikasta metafysiikkaa, jonka mukaan ei mikään todellisuudessa muutu,

syviä vaikutteita, vaikka ei varsinaisesti käsiteltykään tämän pääoppeja. Herbartilaisuuden leviämiseen Grotenfelt toteaa sekä Soldanin, Ruinin että Soinisen vaikuttaneen keskeisesti.

254 von Wright 1965, 141–142, 269.

255 Westermarck 1933, 10, 15, 25, 371; Tuomikoski 1987, 40.

256 von Wright 1965, 123.

vaan jokainen tosiolio säilyttää itsensä ikuisesti ylläpitäen omaa olemustaan "häiriöitä" vastaan. Sielunkin olemus on jotakin todellista, mutta se ei pysy muuttumattomana.²⁵⁷

Reinin esittämä Herbart-kritiikki oli yhdensuuntainen Hermann Lotzen Herbartiin kohdistaman kritiikin kanssa. Lotzen mukaan todellisuus ei ole kokoonpantu, niin kuin Herbart ajatteli, ehdottomasti itsenäisistä "realeista", sillä silloin olioiden väliset suhteet, erityisesti vuorovaikutussuhteet, eivät olisi mahdollisia. Mekanistisen luonnonselityksen kannattajana Lotze ajatteli, että kaikki oliot olivat samaa substanssia, kaikki tapahtuminen esiintyy lainmukaisesti samassa maailmansubstanssissa samaan tapaan kuin sielussa kaikki tajunnan toiminnot olivat yhteydessä keskenään.²⁵⁸

Ruinin, Järnefeltin, Neiglickin tai Westermarckin moraalikäsitteet eivät olleet kovin kaukana Wundtin esittämistä ajatuksista. Neiglick samoin kuin Järnefeltkin on seurannut Wundtin luentojen yhteydessä tämän etiikkaan liittyneitä näkemyksiä, sillä Wundtin Ethik-teos ilmestyi v. 1886. Lotzen tavoin myös Wundt koetti sisällyttää luonnontieteellisen mekanistisen selityksen teleologiseen, tarkoituksellisuuden perustuvaan maailmankatsomukseen.²⁵⁹ Tässä valossa Rein piti Wundtia positivismin edustajana. Etiikassaan Wundt sitä vastoin oli voluntaristi, leibniziläisen velvollisuutta tähdentävän tradition jatkaja. Wundt hyökkäsi sekä utilitarismia ja hedonismia että subjektivismia ja relativismia vastaan.²⁶⁰ Wundt perusti näkemyksensä psykofyysiseen parallelismiin, jossa henkisen ja mekaanisen kausaliteetin käsitteet erotettiin toisistaan. Psykologian Wundt näki kuuluvan edelliseen.²⁶¹ Myös psykologian kollektiivista puolta, kieltä, myyttejä, uskontoa ja sosiaalisia tapoja voitiin tutkia henkisen kausaliteetin käsitteen pohjalta. Tässä suhteessa Wundtin esittämällä ajatuksilla oli yhtymäkohtia Diltheyn kanssa, minkä johdosta Grotenfelt puolestaan piti Wundtia uuskantilaisena.²⁶²

Filosofian piirissä tapahtunut moraalien perusteiden arviointi kulki suuntaan, jonka kanssa tunne, uskonnollinenkaan, ei ollut ristiriidassa.²⁶³ Tämä henkinen ilmapiiri loi Suomessa perustaa uskonnon ja tieteen lähentymiselle.

257 Rein 1919, 286.

258 Salomaa 1989, 246.

259 Salomaa 1989, 249–250.

260 Wundt 1904, 265, 433; ks. myös Tuomikoski 1987, 46.

261 Aho 1991, 32–33.

262 Grotenfelt 1916, 456–457. Dilthey ei uskonut introspektion mahdollisuuksiin, vaan katsoi, että ihmisen mieltä olisi tutkittava historiallisella tutkimuksella ja ymmärtävällä metodilla. Samoin kuin Dilthey myös Wundt esitti, että korkeampia henkisiä prosesseja ei kyettäisi tutkimaan kokeellisin menetelmin. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

263 Tuomikoski 1987, 42. Hengentieteiden peruselementtinä oli Diltheyn mukaan välitön sisäinen elämys, jossa ihminen tuli tietoiseksi olemassaolostaan maailmassa. Eri ihmisten henkinen samankaltaisuus mahdollisti myötätunnon, myötälämyksen ja sympatian. Tähän pohjautui ymmärtäminen, ihmisten sisäisen maailman, toiminnan motiivin ja kulttuurin tajoamien symbolien selvittäminen ja tulkinta. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

Vuosikymmenen alkua filosofisessa yhdistyksessä oli leimannut idealismin ja naturalismin vastakkainasettelu. Paradoksaalista oli, että Kantin filosofiaa käytettiin idealismin puolustustaistelussa, mutta toisaalta hän oli taustavaikeuttaja modernissa hengessä tehdyissä opinnäytteissä ja tutkimuksissa. Puhtaan naturalismin tai empirismin edustajaa ei yhdistyksessä ollut. Waldemar Ruin esitteli Leipzigin palattuaan saksalaista positivismia yhdistyksen kokouksessa 17.4.1885. Pöytäkirjoista ei kuitenkaan käy tarkemmin ilmi keskustelun sisältö.²⁶⁴

Vuosikymmenen loppua leimasi antipositivistinen suuntaus. Tämä ilmeni Reinin esitellessä Wilhelm Diltheyn *Einleitung in die Geisteswissenschaften* -teoksen syksyllä 1888.²⁶⁵ Rein nimesi hengentieteellisen suuntauksen aikakauden yleiseksi "tendensiksi". "Hengen tieteet" oli tällöin ryhdytty käsittämään yhdeksi kokonaisuudeksi eikä niitä voitu tutkia ainoastaan luonnontieteiden metodeilla. Samansuuntaisia mielipiteitä kansantaloustieteestä ja kasvatustieteestä esittivät myös Neiglick ja Ruin. Ruinin mukaan "kasvatustieteessä tahdotaan käsittää kasvatusta ainoastaan esitykseksi massojen kehityksestä, sivistyksen periytymisestä polvesta polveen, ilman ollenkaan ottamatta huomioon yksilöitä".²⁶⁶

Vuosisadan lopun saksalaiseen antipositivistiseen virtaukseen katsotaan kuuluneen historioitsija Wilhelm Diltheyn (1833-1911) lisäksi Johann Gustav Droysenin, Heinrich Rickertin (1863-1936) ja Wilhelm Windelbandin (1848-1915) sekä sosiologit Georg Simmelin (1858-1918) ja Max Weberin. von Wright kutsuu tätä antipositivistista suuntausta hermeneutiikaksi. Sen perustana on ihmistieteiden (kulttuuri- ja hengentieteiden) erottaminen luonnontieteistä. von Wright tähdentää Droysenin käyttämää jaottelua, jonka mukaan edellisen metodi on ymmärtävä (*Verstehen*), jälkimmäisen selittävä (*Erklären*).²⁶⁷

Kasvatuksessa tämä antipositivistinen suuntaus ilmeni erityisesti Diltheyn esittämässä näkemyksissä. Diltheyn mukaan jokaisella aikakaudella oli tietty yleinen oma luonteensa. Sen ilmentymiä olivat eri elämänaloilla toimivat suuret yksilöt, jotka antoivat leimansa aikansa objektiivisille realiteeteille kuten uskonnolle, filosofialle, musiikille, oikeudelle, taloudelle ja kasvatukselle. Jokainen kasvatustieteellinen tutkimus oli historiallisesta ajankohdasta riippuvainen. Kasvatusta suunniteltaessa ja päämäärää määriteltäessä oli kulloinkin otettava huomioon asianomainen kansa ja aika. Jollekin kansalle ja johonkin ajankohtaan sopiva kasvatustieteellinen tutkimus ei voinut olla pätevä kaikkien kansain ja ajankohtiin nähden. Kokeellisen psykologian traditioon liittyvä ilmiöiden pelkkä toteaminen ja selittäminen eivät voineet antaa objektiivisesti pätevää tietoa psyykkisten toiminto-

264 Fil. yhd. ptk. 17. 4. 1885. FYA.

265 Fil. yhd. ptk. 19. 10. 1888. FYA.

266 Fil. yhd. ptk. 19. 10. 1888. FYA.

267 von Wright 1971, 4–6. Yhdensuuntainen tämän kanssa on Johan Huizingan näkemys. Sekä Rickert että Windelband pyrkivät filosofiallaan kiistämään historioitsija Karl Lamprechtin esittämät luonnontieteelliset eksaktit vaatimukset historiatieteelle. Tieteeksi ei voitu nimittää ainoastaan käsitteinä ja täsmällisinä termeinä esitettyjä asioita. Tieteellinen metodi oli oikeutettu ja täysiarvoinen ilman luonnontieteiden edellyttämiä eksakteja vaatimuksia ja käsitteellisyyskäsitteitä. Huizinga 1967, 29.

jen todellisista tekijöistä. Tällöin jäi ottamatta huomioon ilmiöiden tarkoitus, niiden suuntautuminen kohti tiettyä objektia.²⁶⁸

Antipositivistisen suuntauksen taustalla oli uuskantilainen vastareaktio naturalismille ja positivismille. Tämä ei ole jäänyt Järnefeltiltä huomaamatta. Myös Järnefelt oli hakenut aatteellisesti ristiriitaisessa ilmapiirissä vastauksia elämänkysymyksiinsä Kantilta. Järnefeltin Kantia kohtaan osoittama mielenkiinto ilmeni siitä, että hän oli syventynyt Kantin filosofiaan filosofian laudaturopinnoissaan. Leipzigissä opiskelun motivaationa olikin syventyä Wundtin ja Haeckelin ohella Kantiin ja uuskantilaisuuteen. Kantin merkitys Järnefeltin elämänkysymysten ratkaisijana avautuu hänen teoksestaan *Veljekset*, jossa Järnefeltin alter ego Henrik kertoo Kantin vastanneen hänen kysymyksiinsä:

— — että on ihan mahdotonta mitään tietää jumalasta, ja todisti että se on mahdotonta. Ja Henrik ymmärsi tämän todistuksen niin selvästi, ettei hän voinut lukea eteenpäin. Mitä varten lukea filosofiaa, jos on mahdotonta saada mitään tietää siitä, mitä jumala ja ihmis-elämä ovat? Ne sivukysymykset hyveistä ynnä muista eivät huvittaneet häntä pääkysymyksen rinnalla. Yksi asia kehotti kovasti lukemaan sittenkin filosofiaa: Henrikille oli Kantin lukemisesta niin suurella voimalla selviytynyt filosofian koko probleemi, että oppia maisterin tutkintoa varten vaadittu kurssi näytti nyt ihan vähäpätöiseltä asialta, muutama kuukauden työltä.²⁶⁹

Järnefeltin teoksesta *Veljekset* ilmeni se kantilaisen tiedonkäsityksen tieteen kehitysoptimismiin kohdistama kritiikki, joka johdatti Järnefeltin pois tiedemiesuralta.²⁷⁰ Tiede ei kyennyt ratkaisemaan inhimillisesti kaikkein tärkeimpiä eksistentiaalisia kysymyksiä. Uusi suuntaus siirsi päähuomion tiedosta ja tietteestä elämään ja elämykseen. Tämä vuorovaikutus sisälsi idun, jolla oli yhtymäkohtia tolstoilaisuuden aatekehityksen kanssa.²⁷¹

Yhtenä 1880-luvun merkittävänä vaikuttajahahmona ja aatteellisten virikkeiden antajana voidaan pitää Thiodolf Reiniä. Tätä hän oli myös pedagogiikan alalla. Kasvatuksen perustavoitteena Rein piti opetettavan henkisen itsenäisyyden herättämistä sekä itsenäisten mielipiteiden ja vakaumusten kehittämistä. Tätä hän ei teroittanut ainoastaan yliopiston opettajana, vaan myös ”kansanvalistajana”. Rein varoitti nimenomaan Snellmaniin viitaten sokeasta auktoriteettiuskosta ja kehotti ”nuorisoa tutkimaan kaikkea itsenäisesti sekä pitämään vain sen, mikä on hyvää”. Tätä vaatimusta Rein pyrki konkreettisin esimerkein juurruttamaan myös Filosofisen yhdistyksen jäseniin. Vapaamuotoisen aatteellisen keskustelun areenana sen käsiteltävänä oli myös pedagogiikkaan liittyviä aiheita.²⁷²

268 Päivänsalo 1982, 23; Salomaa 1989, 294.

269 Järnefelt 1900, 38. Ks. myös Juhani Aho Elisabeth Järnefeltille 24.4.1885 teoksessa Niemi 1986, 102: Aho mainitsee Järnefeltin tenttineen filosofian laudaturin hyvin nopeassa tahdissa, minkä toteaa olleen yllätys kaikille. Lisäksi Aho toteaa Järnefeltin aikovan ryhtyä opiskelemaan venäjää.

270 Tuomikoski 1987, 59.

271 Tuomikoski 1987, 26–27.

272 Kopponen 1977, 51.

Suunnittelemansa väitöskirjatyön Järnefelt hylkäsi suoritettuaan filosofian kandidaatin tutkinnon joulukuussa 1885 ja siirtyi opiskelemaan oikeustieteelliseen tiedekuntaan.²⁷³ Kiinnostuneisuus yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja toisaalta Arvid Järnefeltin isän Aleksander Järnefeltin viitoittama virkamiesura olivat opintojen valintaan liittyneeseen ratkaisuun keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä, joiden rinnalla Wundtin sielutieteelliset kapea-alaiset kokeet eivät ole kylliksi kyenneet herättämään Järnefeltin mielenkiintoa.

Oikeustieteen opintoja Järnefelt jatkoi keväällä 1886 ja saman vuoden syksynä hän matkusti kanslerin matka-apurahan turvin opiskelemaan Moskovan yliopistoon. Arvid Järnefeltin kirje veljelleen Eero Järnefeltille on päivätty 20. 10. 1886 Moskovassa. Järnefelt kirjoitti Moskovasta pyhittäneensä olonsa luvuille, jotka sujuvat ”odottamattoman hyvin”. Järnefelt on tässä vaiheessa keskittynyt ”juridiikan” opiskeluun.²⁷⁴ Opintomatkan alkuajan Järnefelt käytti oikeustieteen opiskeluun, mutta päätyi kuitenkin pian opiskelemaan venäjää.²⁷⁵ Opintojensa ohella Järnefelt toimi vuosina 1886-1887 kirjeenvaihtajana Uusi Suometar-, Sawo- ja Kaiku-lehtiin nimimerkillä Arvi Rauta. Matkakirjeet käsittelivät Venäjän yhteiskunnallisen elämän eri aloja uskonnosta aina kansanopetukseen.²⁷⁶ Tällöin hän syventyi Tolstoin ajatteluun ja tämän pedagogisiin näemyksiin.

2.6 Tolstoilaisia vaikutteita Venäjältä

Kirjailija Leo Tolstoi (1828-1910) syntyi aatelisperheeseen vuonna 1828 Jasnaja Poljanan maatilalla Tulan kuvernementissa. Hänen äitinsä Maria Nikolajevna Tolstoi kuoli 1830 ja isä kolme vuotta myöhemmin. Tolstoi jäi lähisukulaisten hoitoon ja sai alkeisopetuksen saksalaisen kotiopettajan johdolla. Vuonna 1841 perhe muutti Moskovasta Kazaniin, jossa Tolstoi 16 vuoden ikäisenä pääsi Kazanin yliopistoon opiskelemaan itämaisia kieliä ja oikeustiedettä keskeyttäen opintonsa kuitenkin jo alkuvaiheessa. Keskeytettyään vuonna 1849 juridiikan opinnot myös Pietarin yliopistossa Tolstoi suuntautui upseerin uralle, palveli vapaaehtoisena, osallistui taisteluihin Kaukaasiassa ja Sevastopolissa ja otti sodan päättyessä v. 1856 virkaeron luutnantiksi ylennettynä.²⁷⁷

²⁷³ Tuomikoski 1987, 45; Järnefelt valmistui filosofian kandidaatiksi 9.12.1885. Järnefeltillä oli laudatur filosofiassa ja venäjässä ja approbatur suomessa ja Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historiassa sekä botaniikassa. Kandidaattikirjan on allekirjoittanut Thiodolf Rein. Häkli (1955, 167) mainitsee Arvid Järnefeltin ryhtyneen opiskelemaan oikeustiedettä ”isänsä tahtoa noudattaen”.

²⁷⁴ Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 20.10.1886. EJYA.

²⁷⁵ Häkli 1955, 167; Tuomikoski 1987, 72.

²⁷⁶ Sawo 9.12.1886.

²⁷⁷ Haavisto 1983, 2; Kalima 1908, 60; Troyat 1994, 140. Kirjallisen toimintansa Tolstoi aloittanut jo 1851 lapsuutensa muistelmilla. Sodan vaikutelmat kuvastuvatkin tämän ajan tuotannossa. Virkaeron jälkeen 1857 Tolstoi lähti ensimmäiselle ulkomaanmatkalle Ranskaan, Sveitsiin ja Saksaan. Matkan ensivaikutelmaan Tolstoi oli innostunut. Sveitsissä

Vuosiin 1859-1862 ajoittuvat myös hänen pedagoginen toimintansa aktiivisimmillaan sekä toinen Euroopan matka, jonka tarkoituksena oli länsimaiden kouluoloihin tutustuminen. Ulkomaan matkansa jälkeen Tolstoi palasi kotitalalleen Jasnaja Poljanaan. Samoihin aikoihin oli Venäjällä lakkautettu maaorjuus. Tolstoi ryhtyi toimimaan vapautettujen maaorjien hyväksi ja toimi mm. rauhan tuomarina suurtilallisten ja vapautettujen maaorjien välillä. 1860- ja 1870-luvuilla syntyivät Tolstoin tunnetuimmat teokset *Sota ja rauha* sekä *Anna Karenina*.²⁷⁸

1870-luvun puoliväli merkitsi käännekohtaa Tolstoin elämässä, sisäistä uskonnollista murrosta, joka jatkui näkyvänä piirteenä siitä lähtien kaikissa hänen romaaneissaan, kirjoituksissaan, näytelmissään ja kertomuksissaan. Erityisesti tämä ilmeni hänen vuosisadan lopun tuotannostaan, joka käsitteli keskeisesti moraalisia ja yhteiskunnallisia aiheita: kasvatusta, uskontoa, yhteiskuntaa ja valtiota, etiikkaa ja erityisesti sosiaali- ja seksuaalietiikkaa sekä estetiikkaa.

Tolstoin lähtökohta oli elämänfilosofinen ja pohjimmiltaan eksistentiaalinen: Miten ihminen saattoi elää onnellisena tietäen elämänsä kuitenkin päättyvän kuolemaan? Tolstoin opin lähtökohta on antropologinen dualismi, jonka mukaan ihmisessä on kaksi olemusta: eläimellinen eli persoonallinen ja henkinen eli järjellinen. Eläimellistä eli persoonallista olemustaan toteuttaessaan hän käsittää muiden elämän oman onnensa edellytykseksi, jolloin hän toimii ainoastaan omaksi parhaakseen, mikä puolestaan on kulkemista pahaa, kuolemaa ja häviötä kohti. Tässä olemuksessaan ihminen ei näe elämässään mitään tarkoitusta. Sen sijaan elämän tarkoituksen ihminen löytää sitten, kun hän herää järjelliseen tietoisuuteen eli toteuttaa henkistä eli järjellistä olemustaan. Tällöin hän kieltää eläimellisen persoonallisuutensa ja lopettaa itsekkään ja katoamaan tuomitun oman onnensa tavoittelun.²⁷⁹ Tunne, joka antaa tämän onnen, on rakkaus. Rakkaus on onnen ja järjen laki, ihmisen ainoa järkevä toiminta. Järki on laki, jonka mukaan ihmisten täytyy elää. Rakkauteen perustuva järjen laki on alituista toimintaa nykyisyydessä eikä tätä toimintaa määrää menneisyyden tapahtumat tai tulevaisuuden odotukset. Rakkauteen elämä ei ole järjetöntä, tuskallista eikä katoavaa vaan onnellista ja loppumatonta elämää.²⁸⁰

Tolstoi seurasi Jean Jacques Rousseau'n jalanjälkiä ihastellen Sveitsin luonnon kauneutta. Katseltuaan Pariisissa giljotiinilla suoritettua rikollisen teloitusta (ks. Tolstoi 1908, 14) Tolstoin elämäkerran kirjoittaja kuitenkin toteaa: "Giljotiini löi poikki Tolstoin uskon Lännen yhteiskunnalliseen vapauteen ja älyyn Sklovskij 1963, 265.

278 Troyat 1994, 213; Blaisdell 2000, 9–10.

279 Tolstoi 1907, 116–117. Oppiaan koskevassa perusasetelmassaan Tolstoi päätyy käsitykseen, joka muistuttaa eräissä kohden Paavalin teologiaa ja stoalaista filosofiaa. Koska ihminen eroaa eläimestä, hänen tulee toteuttaa elämässään ihmisen tehtävää. Ihminen, joka ei toteuta tehtävänsä, tuhoaa ihmisyytensä, toimii epäeettisesti ja vajoaa eläimeksi. Tästä huolimatta ihmisellä on kuitenkin olemassa ihmisen tehtävänsä, joka hänen tulisi "pelastaa" eli täyttää. Stoalaisuudessa kuten tolstoilaisuudessa kysymys on filosofisesta oivaluksesta kun taas Paavalin ajattelussa ihmisen kutsumus perustui hänelle lahjoitettuun uskonnolliseen pelastukseen, jumalalliseen armoon ja ohjaukseen. Aejmelaeus 2000, 163–164.

280 Tolstoi 1907, 117; Nokkala 1958, 14–15; von Wright 1989, 213. Aejmelaeuksen (2000, 164) mukaan rakkaus eli toisen huomioon ottaminen, toisen hyväksi toimiminen ja eläminen ja

Oppiaan koskevassa perusasetelmassa Tolstoi päätyi Jeesuksen vuorisaarnaan ja siitä muotoilemaansa eettiseen ohjenuoraan. Pääkohdaksi Tolstoin vuorisaarnan tulkinnassa muotoutui passiivisen vastarinnan oppi, ettei pahaa saanut milloinkaan vastustaa. Tämä käsky oli aina ja ehdottomasti sitova. Se on koko hänen moralioppinsa ja anarkisminsa, kaikkien valtarakenteiden hylkäämisen ydin.²⁸¹

Tolstoin näkemykseen sisältyi jyrkkä länsimaisen sivistyksen ja venäläisen ylimystön elämänmuodon kritiikki ja anarkistinen suhtautuminen valtioon ja yhteiskuntajärjestykseen. Pyykön mukaan Tolstoin elämänfilosofia ilmenee erityisesti teoksessa *Ylösousemus*, joka oli viimeisin Tolstoin suurimittaisista romaaneista.²⁸²

Murroksen, jonka Tolstoi oli kokenut ja muotoillut koskemaan yhteiskuntaa, hän yritti soveltaa myös omaan elämäänsä. Tämä johti ristiriitaan vaimon ja perheen kanssa. Vuonna 1910 Tolstoi jätti perheensä, kotinsa ja omaisuutensa, lähti kotoaan 82 vuoden iässä, sairastui matkalla ja kuoli Astapovon asemalla Rjazanin kaupungissa.

Tolstoi tunsu kasvatusta ja opetusta kohtaan pysyvää ja intensiivistä mielenkiintoa. Hänen pedagoginen toimintansa ilmeni yli kymmenen vuotta aiemmin ennen kuin hän alkoi esiintyä uskonnollisin, moraalisiin ja yhteiskunnallisiin kirjoitelmin reformaattorina. Tunnetuimmat pedagogiset mielipiteensä Tolstoi esitti vuosina 1859-1862.²⁸³ Tällöin Tolstoi myös perusti koulun maaorjien lapsille. Tolstoin mielenkiinto pedagogiikkaa ja kasvatusta kohtaan ei rajoittunut kuitenkaan vuosiin 1859-1862, vaikka ne ovatkin olleet rikkainta aikaa hänen pedagogisessa toiminnassaan. Tolstoin sisäisen murroksen jälkeen 1870-luvun puolivälissä hänen kasvatusta ja pedagogiikkaa käsittelevät kirjoituksensa muuttuivat yksilökeskeisempään ja moralistisempaan suuntaan. von Wright

jopa toisten hyväksi uhrautuminen muodostaa Paavalin etiikan yleisperiaatteen, jonka mukaan kristitty yksittäistapauksissa mukauttaa omaa elämäntyyliään.

281 Tolstoi 1907, 16. Laurila 1944, 21. Laurilan mukaan Tolstoin kristinoppi ytimissään on keskinäisen rakkauden ja yleisen veljeyden oppi. Vrt. Tolstoi 1907, 122–123. Tolstoi tiivistä Vuorisaarnasta viisi käskyä: 1. Et saa vihastua, vaan sinun tulee elää rauhassa kaikkien kanssa. 2. Et saa himoita naista etkä millään syillä erota vaimostasi. 3. Et saa koskaan etkä kellekään vanhoa valaa. 4. Et saa vastustaa pahaa. 5. Sinun pitää rakastaa kaikkia ihmisiä, niitäkin, jotka eivät ole heimolaisiasi. Tolstoi 1907, 108-109; Laurila 1944, 21–22, Nokkala 1958, 19. Karl Heim pitää kolmea asiaa Tolstoin opille tunnusomaisena: 1. Emme saa harjoittaa väkivaltaa. 2. Emme saa elää toisten työstä. 3. Emme saa antaa sukupuoliviettimme vapaasti hallita itseämme. Heim 1926, 273. Myös Laurila mainitsee em. periaatteet keskeisinä Tolstoin opille. Laurila 1944, 22–23. von Wright pitää Tolstoin kristinopin tulkinnan kulmakivenä käskyä, että pahaa ei pidä vastustaa. Von Wright 1989, 276.

282 Pyykkö toteaa, että Ylösousemuksen suomennokseksi olisi paremmin soveltunut herääminen. Arvid Järnefelt, joka oli Tolstoin oppien kannattaja ja ensimmäisenä suomensi tämän Tolstoin teoksen, oli vuonna 1894 julkaissut tunnustusteoksensa *Heräämiseni*. Tämä oli ilmeisesti syynä siihen, että Järnefelt suomensi Tolstoin teoksen *Ylösousemukseksi*. Tämä suomennos on myöhemmin kanonisoitunut suomen kieleen. (Pyykkö 1976, 7.)

283 Tuohon ajankohtaan ajoittuu myös Jasnjaja Poljanan koulun toiminta-aika. Blaisdell 2000, 5.

kutsuu Tolstoille tyypillistä piirrettä ”paideuttiseksi”, opettamisen ja kasvattamisen tahdoksi.²⁸⁴

Tolstoin ensimmäiset kosketukset koulu- ja kasvatuskysymyksiin liittyvät hänen humanitaariseen toimintaansa. Lopetettuaan yliopisto-opintonsa vuonna 1849 hän koetti parantaa talonpoikien asemaa ja ehdotti koulujen perustamista. Tolstoi ei tällöin itse kuitenkaan opettanut. Koulun perustamiskokeilu tyrehtyi kuitenkin kahdesta syystä: toisaalta talonpoikien vastustukseen, sillä äärimmilleen ja näännyksiin väsytyt lapset eivät jaksaneet opiskella ja toisaalta siksi, että talonpojilla ei ollut riittävästi luottamusta Tolstoin tarkoituksiin.²⁸⁵

Vuonna 1859 Tolstoi uudisti yrityksensä ja ryhtyi nyt itse opettamaan. Syventyäkseen pedagogiikkaan liittyviin kysymyksiin hän teki 3. 7. 1860 - 23. 4. 1861 opintomatkan Eurooppaan. Matka alkoi Saksasta, jatkui Ranskaan, Espanjaan, Italiaan, Belgiaan ja Englantiin.²⁸⁶ Matkallaan hän vieraili useissa eri maiden kouluissa ja oppilaitoksissa, perehtyi kouluissa käytettyihin oppikirjoihin sekä oppilaiden kertomuksiin ja syventyi pedagogiikan historiaan. Berliinissä Tolstoi vaihtoi ajatuksiaan kasvatuksesta saksalaisen kansanelämän kuvaajan Berthold Auerbachin kanssa ja vieraili Weimarissa katsomassa Goethen kotia. Kissingenissä hän tutustui Friedrich Fröbelin, lastentarhojen isän, veljenpoikaan Julius Fröbeliin sekä Julius ja Friedrich Fröbelin pedagogisiin ajatuksiinsa ja lastentarhoihin.²⁸⁷ Tällöin hän tutustui myös sveitsiläisen pedagogin Jean Heinrich Pestalozzin pedagogiikkaan, jota hän piti dogmaattisena ja enemmän metodiin nojautuvana kuin luokkahuoneen dynamiikkaa ja oppilaiden yksilöllisyyttä korostavana kasvatusoppina.²⁸⁸

Lontoossa Tolstoi tutustui venäläiseen vallankumoukselliseen kirjailijaan Aleksandr Hertzeniin ja Brysselissä maanpakolaisuudessa asuvaan Pierre Joseph Proudhoniin²⁸⁹. Paluumatkallaan Tolstoi poikkesi vielä Berliiniin ja tapasi siellä paikallisen opettajaseminaarin professori Diesterwegin²⁹⁰. Täällä hän kut-

284 von Wright 1989, 204.

285 Haavisto 1983, 3; Laurent 1915, 17; Pinch 1982, 13. Talonpojat pelkäsivät Tolstoin lähettävän poikansa sotaväkeen ja pidättävän osan talonpoikien palkasta heidän pojilleen järjestämänsä opetuksen johdosta. Talonpoikien epäluulosta Tolstoin pedagogisia kokeiluja ja koulua kohtaan ks. tarkemmin Troyat 1994, 163.

286 Laurent (1915, 18) mainitsee Tolstoin löytäneen vapaan kansansivistystyön suuntaviivat Marseillen lukuisista museoista ja näyttelyistä.

287 Pinch 1982, 16; Troyat 1994, 166, 171; Kalima 1908, 67.

288 Blaisdell 2000, 10.

289 Aleksandr Ivanovitsh Hertzen (1812–1870) oli venäläinen kirjailija, lehtimies ja vallankumouksellinen. Hertzen oli 1830–1860 lukujen venäläisen kulttuurin näkyvimpiä hahmoja ja kriittisen realismin kehittäjiä. Vuodet 1852–1865 Hertzen asui Lontoossa, jossa hän perusti kirjapainon. Kirjapainon välityksellä levitettiin propagandaa Venäjälle lähetettäväksi ja materiaalia Venäjän oloista Länsi-Euroopassa levitettäväksi. Pesonen 1977, 1746–1747. Pierre Joseph Proudhon (1809–1865) oli eurooppalaisen anarkismin keskeisiä vaikuttajia, yhteiskuntafilosofi, joka hyökkäsi työstä riippumatonta maaomaisuudesta ja pääomasta saatavaa tuloa vastaan. Proudhon opetti, että ”omaisuus on varkautta”. Vastusti valtiososialismia ja kommunismia ja esitti niiden sijaan mutualismin. Poijärvi & all 1952, 591.

290 R. Diesterwegin tunnetuimpia teoksia on Wegweiser zur Bildung für Deutsche Lehrer.

sui mukaansa Jasnaja Poljanan koulun opettajaksi saksalaisen opiskelijan Gustav Kellerin, joka oli juuri valmistunut filosofisesta tiedekunnasta.²⁹¹

Perehtyminen Länsi-Euroopan koululaitoksiin oli Tolstoille pettymys. Hän vakuuttui eurooppalaisten oppilaitosten, kansansivistystyön ja saksalaisen kasvatustieteen kelvottomuudesta. Niiden varaan ei voinut rakentaa sen enempää kansanopetusta kuin kasvatusta yleensääkään. Niissä esiintyviä virheitä Tolstoi päätti karttaa omassa koulussaan.²⁹²

Matkaa seuranneena aikana Tolstoi ryhtyi kehittämään kouluun, jatkoi itse opetustyötä ja palkkasi omilla varoillaan opiskelijoita opettajiksi kouluilleen. Tolstoin alkuperäisenä ideana oli perustaa seura tai yhdistys kansanopetusta varten²⁹³. Tätä ei kuitenkaan perustettu, mutta sen sijaan Tolstoi ryhtyi rauhantuomariksi vapautettujen maaorjien ja suurtilallisten välille. Tässä tehtävässä Tolstoi päätyi käsitykseen, että aloite koulun perustamisesta, toiminnasta ja valvonnasta olisi yhteisesti ja julkisesti ihmisillä, ei valtiolla. Piirikunnassa avattiin useita uusia kouluja Tolstoin aloitteesta. Niissä toteutettiin Tolstoin pedagogisia periaatteita.²⁹⁴

Vuonna 1862 Tolstoi ryhtyi julkaisemaan Jasnaja Poljana -nimistä pedagogista aikakauskirjaa, jossa hän selvitti pedagogisia näkemyksiään, opetusmenetelmiään, kasvatustieteellisiä kysymyksiä ja kuvaili koulunsa toimintaa. Radikaalit pedagogiset näkemykset kuitenkin herättivät viranomaisissa epäluuloja.²⁹⁵ Santarit suorittivat Tolstoin poissa ollessa elokuussa 1862 Jasnaja Poljanassa

Diesterweg oli Cygnaeuksen oppi-isä. Diesterwegin mukaan ihmisellä luomakunnan osana oli oma tarkoituksensa, jota kohden hänen tuli kilvoitella. Kilvoittelun päämäärä oli ilmoitettu Raamatussa ja antiikin arvoissa, hyvän, toden ja kauniin humaniteeteissa. Elämän tarkoituksena oli hyvyyden ja kauneuden palveleminen eli sivistyksen toteuttaminen. Diesterweg 1850, 3–6, 11.

291 Pinch 1982, 15–16; ks. myös Haavisto 1983, 3–4; Kalima 1908, 67–69; Laurent 1915, 17–18; Troyat 1994, 174.

292 Pinch 1982, 16; Kalima 1908, 69. Pinch (1983, 16) toteaa, että vierailustaan ja näkemästään huolimatta Tolstoi ei omaksunut eurooppalaisesta opetus- ja kasvatustieteestä ainutkukaan myönteistä ideaa. Laurentin (1915, 18–19) näkemyksen valossa Pinchin huomio ei kuitenkaan pidä täysin paikkaansa. Ideansa vapaaseen kansansivistystyöhön Tolstoi ammensi hyvin pitkälle Marseillen lukuisista museoista, näyttelyistä ja avoimista yleisöluennoista. Tolstoy 2000, 178. Kasvatustieteellisissä Tolstoi päätyi pitkälle Rousseauin ja Janin jäljille. Tolstoin ambivalenttisuus eurooppalaista kulttuuria kohtaan ilmeni hyvin paitsi hänen kasvatuksesta tekemistään huomioista myös hänen päiväkirjastaan ja kirjeistään. Samalla kertaa Tolstoi on tuntenut eurooppalaista kulttuuria kohtaan sekä ihailua että vastenmielisyyttä. Kirjeessä veljelleen Tolstoi mainitsee, että matkusti Eurooppaan kerätä mieluummin aseita sitä vastaan kuin ollakseen sen valloittama. Pinch 1982, 16.

293 [A Society for the Education of the People]. Pinch 1982, 17.

294 Arvio Tolstoin perustamien koulujen lukumäärästä vaihtelee 14:stä 20:een. (Vrt. Haavisto 1983, 4; Laurent 1915, 19; Troyat 1994, 185; Pinch 1981, 18.) Syynä tähän on ollut se, että Tolstoi ymmärsi koulun käsitteenä hyvin väljässä merkityksessä. Lisäksi useat kouluista toimivat tilapäisluonteisesti.

295 Jasnaja Poljana -aikakauskirjassa esitettyihin radikaaleihin näkemyksiin kiinnitti huomionsa sisäministeri Valujev, joka kirjoitti veljelleen opetusministeri Golovinille, että ”lehdien julistamat aatteet eivät ole ainoastaan vääriä vaan kerrassaan vaarallisia”. Troyat 1994, 187.

karkeaotteisen kotitarkastuksen.²⁹⁶ Tämän tapahtuman jälkeen Tolstoi luopui toistaiseksi pedagogisesta toiminnastaan ja lopetti aikakauslehtensä julkaisun.²⁹⁷

Tolstoi toimi kansanopettajana, kasvatusopillisena kirjailijana ja rauhan-tuomarina Venäjän hallituksen vapaamielisimpänä ajanjaksona. Muutamaa vuotta aiemmin tai myöhemmin Tolstoin radikaali pedagoginen toiminta ei olisi ollut mahdollista. Viranomaisten epäluuloa oli Tolstoin kirjoitusten ja toiminnan ohella lisännyt se, että Tolstoin palkkaamassa opettajistossa oli vapaamielisiä opiskelijoita, joita epäiltiin maanpakolaisuudessa elävän Aleksandr Herzenin vallankumouksellisten näkemysten kannattajiksi ja levittäjiksi. Kotitarkastus lamautti Tolstoin kansansivistystä kohtaan tuntemaa kiinnostusta, mutta ei ollut pääsyy pedagogisen toiminnan pikaiseen lakkaamiseen. Tolstoin kiinnostus oli suuntautunut avioliittoon ja uuden teoksen valmisteluun. Pedagogista toimintaa seuranneena aikana, vuosina 1863-1869, Tolstoi kirjoitti teostaan *Sota ja rauha*.²⁹⁸

Pedagogisiin kysymyksiin Tolstoi palasi Sodan ja Rauhan sekä Anna Kareninan välisenä aikana. Tolstoi oli v. 1868 Moskovassa oleskellessaan tutustunut amerikkalaiseen konsuliin Skyleriin. Tämä oli kertonut hänelle maansa kasvatustieteistä ja antanut Tolstoille lukukirjat *The First, Second and Third Reader*. Teosten innoittamana Tolstoi ryhtyi laatimaan omaa aapistaan. Samaan aikaan hän oli ryhtynyt opiskelemaan kreikkaa ja eteni opiskelussa niin pitkälle, että kykeni lukemaan Platonin ja Homeroksen teoksia alkukielellä. Aapisen aineistoa varten Tolstoi tutustui laajasti antiikin ja itämaiseen kirjallisuuteen sekä perehtyi ajan lukemisen opetusteorioihin. Erityistä huomiota Tolstoi kiinnitti kieliasuun, jossa hän pyrki kansan suusta kuultuun yksinkertaisuuteen ja selkeyteen.²⁹⁹

Aapisessa oli neljä osaa, 758 sivua ja se sisälsi satakunta kertomusta. Aapisen kertomukset olivat tarinoita Tolstoin koirista, uudelleen kerrottuja kiinalaisia satuja, Aisopoksen satujen käännöksiä, kansanomaisia legendoja, katkelmia Viktor Hugon kirjista ja näytteitä Plutarkhoksen teksteistä. Kirjallista osaa Tolstoi laajensi laatimalla aapiseen uuden laskuopin. Tolstoi omisti kaksi vuotta aapiseen, jota vuosikymmenien mittaan luettiin Venäjällä lukuisina eri painoksina miljoonina kappaleina.³⁰⁰

²⁹⁶ Ajankohtana, jolloin kotitarkastus tapahtui, Tolstoi oli matkustanut Samaran aroille parantamaan huonontunutta terveyttään. Tapahtuma sai Tolstoin suunniltaan. Tämän johdosta Tolstoi koki menettäneensä talonpoikien luottamuksen, uhkasi myydä tilansa ja muuttaa pois Venäjältä, varusti työhuoneeseensa pistooleita vastaisten tarkastusten varalta ja lähetti keisari Aleksanteri II:lle valituskirjan. Keisari lähetti sivusadjutanttinsa anteeksipyyntöille, jonka johdosta Tolstoi koki saaneensa riittävästi hyvitystä. Kalima 1908, 76-77; Troyat 1994, 192-193.

²⁹⁷ Troyat 1994, 190-192.

²⁹⁸ Kalima 1908, 77; Troyat 1994, 213, 235.

²⁹⁹ Haavisto 1983, 5; von Wright 1989, 204.

³⁰⁰ Troyat 1994, 270; Laurent 1915, 23; von Wright 1989, 204. Tolstoin aapinen, joka ei koskaan saanut kouluviranomaisten virallista hyväksymistä, oli jo vallankumoukseen mennessä saavuttanut puolentoista miljoonan painosmäärän. Neuvostoliiton aikana sen eri-

1870-luvulla Tolstoi ryhtyi jälleen käytännön opetustyöhön Jasnaja Poljanassa. Tällöin hän järjesti kokeilukursseja kansakoulujen opettajille ja suunnitelli kansankorkeakouluja. Julkisissa tilaisuuksissa Tolstoi puolusti lukemisen opetusmenetelmäänsä. Lisäksi hän kirjoitti eräitä pedagogisia artikkeleita, joista tunnetuimmaksi tuli lukuopetuskomitealle suunnattu avoin kirje Kansan opetuksesta. Sen ajatukset liittyivät läheisesti jo Tolstoin Jasnaja Poljanassa esittämiin näkemyksiin.³⁰¹

Tolstoin uskonnollisen murroksen jälkeen hänen kasvatuksesta esittämänsä näkemykset eivät enää käsitelleet varsinaisia didaktisia kysymyksiä. Maailmankatsomukselliset ja uskonnolliset kysymykset saivat yhä enenevässä määrin tilaa hänen ajatuksissaan. 1900-luvun alkupuolella Tolstoi otti uudelleen kantaa kasvatuskysymyksiin, mutta lähinnä uskonnollis-eettisestä näkökulmasta. Vielä vuosina 1907-1908 Tolstoin kotona kokoontui lapsia, joille hän kertoi ja luennoi elämäkatsomuksellisista kysymyksistä.³⁰²

Tolstoin kasvatukseen virisi pääosin kahdesta eri tekijästä: toisaalta hänen filosofisesta elämän- ja taiteenkäsityksestään ja toisaalta hänen käytännön kokemuksistaan maaorjien lasten koulusta Jasnaja Poljanassa.³⁰³ Tolstoin pedagogisen toiminnan taustalla oli moraalinen vastuu kansasta ja avoin silmä sosiaaliselle hädälle. Tämä ilmeni myös osallistumisena suurimittaiseen hyväntekeväisyyteen Samaran nälänhädän aikana 1873.³⁰⁴

Useimmat Tolstoin pedagogiset kirjoitukset ilmestyivät v. 1862 Jasnaja Poljana -lehdessä. Näistä keskeisimpinä on pidetty artikkeleita Kansan sivistyksestä, Lukemisen ja kirjoituksen opetuksesta, Kasvatus ja valistus sekä Edistys ja sivistyksen määritelmä.³⁰⁵ Tolstoin kasvatustieteellisten näkemysten taustalla olivat hänen Venäjän ja Länsi-Euroopan maiden kansanopetuksen tilasta tekemänsä huomiot.

Artikkelissaan Kansan sivistyksestä Tolstoi kritisoi sivistyneistöä, yhdistyksiä ja hallituksia siitä tavasta, jolla se pyrki sivistämään kansaa. Tolstoin mukaan kansanopetus oli yläluokan hallitsema. Sivistynyt yläluokka oli ottanut oikeuden määrätä opetuksen sisällön ja opetustavan. Niiden valintaa perusteltiin erilaisilla ja usein ristiriitaisilla uskonnollisilla, filosofisilla, kokemukseen ja historiaan perustuvilla syillä. Tämän vuoksi kansa tunsu vastenmielisyyttä opetusta kohtaan. Tuloksena oli koulumuoto, jonka yläluokka oli itsevaltaisesti muovannut ja jossa ei opetustapa eikä opetettava aines vastanneet oppilaiden eikä heidän vanhempiansa tarpeita. Tällöin oli jouduttu turvautumaan pakoon.³⁰⁶

laisia laitoksia julkaistiin yhä uudelleen. Haavisto 1983, 5. von Wrightin (1989, 204) mukaan Tolstoin aapinen sisältää eräitä hänen parhaita kertomuksiaan.

301 Haavisto 1983, 5; Troyat 1994, 271.

302 Haavisto 1983, 5; Laurent 1915, 24–25.

303 Archambault 1972, VI; Pinch 1982, 10–11.

304 Haavisto 1983, 3; Nokkala 1958, 11; Troyat 1994, 276; von Wright 1989, 274.

305 Birykov 1906, 385; Laurent 1915, 19–20; Pinch 1982, 22.

306 Tolstoy 1972, 3–10; Armstrong 1982, 30–31; Birykov 1906, 385–386; Haavisto 1983, 6–7; Laurent 1915, 19–20.

Pakosta puolestaan seurasi, että suurin osa koulua käyvistä tunsivat vastenmielisyyttä lukemista ja opiskelua kohtaan. Heikkojen tiedollisten tulosten lisäksi oppilaat totutettiin teeskentelemään ja valehtelemaan, mikä kehitti eräänlaisen tylsyytilan. Tämä puolestaan merkitsi oppilaiden jatkuvaa henkisten kykyjen vääristymistä ja heidän luonnollisten taipumustensa riistämistä. Koulujen ohjelma oli laadittu ylhäältä käsin niin, että opettajien olisi miellyttävä opettaa eikä niin, että lasten olisi mieluista oppia. Historiallinen kehitys merkitsi koulun jatkuvaa etääntymistä käytännön elämästä. Näin koulut Tolstoin mukaan olivat älyllisesti, fyysisesti ja moraalisesti vahingollisia.³⁰⁷

Pedagogiikan keskeiseksi kysymykseksi tuli, mitä ja miten on opetettava. Kansa tunsivat vastenmielisyyttä opetusta kohtaan pakollisen opetuksen vuoksi. Oli kysyttävä, oliko kansan opetusta kohtaan tuntema vastenmielisyys kukistettava ja kansaa opetettava pakon avulla vai oliko itse sivistystoimintaa muutettava niin, että se ottaisi huomioon kansan sille asettamat vaatimukset. Tolstoin mukaan kysymys oli pedagogiikan historiassa ratkaistu aina päätymällä vastarinnan kukistamiseen pakon avulla. Pakko oli saanut milloin uskonnollisia, filosofisia, kokemukseen perustuvia, milloin historiallisia perusteluja. Ne eivät kuitenkaan olleet osoittautuneet kestäviksi.³⁰⁸

Uskonnollinen sivistys muodosti ainoastaan osan sivistyksestä. Se jätti myös perustelematta, millä oikeudella opetettavia voitiin pakottaa tiettyyn opinsuuntaan. Myöskään filosofiset perustelut eivät olleet kestäviä:

Filosofiset perustelut Platonista Kantiin pyrkivät kaikki samaan tarkoitukseen: vapauttamaan koulun historiallisista kahleista, jotka sitä painostavat; pyrkivät pääsemään selville siitä, mitä ihmisen tarvitsee tietää, ja perustavat sitten näille hyvin arvuille tarpeille uuden koulunsa. Luther vaatii opettamaan suoraan Raamatun tekstistä eikä pyhien isien selitysten mukaan. Bacon käskee opettamaan luonnontieteitä suoraan luonnosta eikä Aristoteleen kirjojen mukaan. Rousseau tahtoo opettaa elämää elämästä itsestään, niin kuin hän sen ymmärtää, eikä ennen saavutettujen kokemusten mukaan. Filosofisen kasvatustieteen jokainen edistysaskel merkitsee sitä, että koulu vapautetaan velvollisuudesta opettaa nuorille sukupolville, mitä vanhat ovat pitäneet tieteenä, ja saatetaan opettamaan sitä, mikä muodostaa nuorten sukupolven varsinaisen tiedon tarpeen. Tämä ainoa yhteinen ja samalla itsessään ristiriitainen ajatus tuntuu läpikäyvänä kaikkialla kasvatustieteen historiassa: Yhteinen se on sen vuoksi, että kaikki vaativat koulujen yhä laajempaa vapauttamista. Ristiriitainen se on sen vuoksi, että jokainen tahtoo sen niiden lakien alaiseksi, jotka perustuvat hänen omaan teoriaansa ja siten puolestaan juuri rajoittaa vapautta.³⁰⁹

Myös kokemus oli Tolstoin mukaan osoittautunut kestäättömäksi. Pakon luomat olosuhteet johtivat vääristyneeseen kokemukseen. Pakkoon perustuva koulu toimi kokemuksen perustana, kun kokemuksen olisi tullut toimia koulun perustana:

Koulun tulisi olla samalla kertaa sekä valistuksen väline että kokemustemme ahjo, joka aina osoittaa, mihin suuntaan nuori sukupolvi menee ja joka alituisesti tarjoaa uusia näkökohtia tällä alalla. Ainoastaan milloin kokemus tulee koulun perustukseksi, milloin jokainen koulu muuttuu niin sanoaksemme pedagogiseksi laboratoriksi, ainoastaan silloin

307 Tolstoy 1972, 11–15; Birykov 1906, 386; Haavisto 1983, 6–7.

308 Tolstoy 1982, 67; Birykov 1906, 386–387.

309 Tolstoy 1982, 71; ks. myös Birykov, 1906, 387–388; Naziv 1928, 120.

koulu voi pysyä yleisen edistyksen tasalla, ja tuo kokemus on paneva vankan pohjan kasvatustieteelle.³¹⁰

Myöskään teoreettisista spekulatiivisen ja filosofisen pedagogiikan lähtökohdista käsin ei ollut mahdollista suunnitella ja määrätä mitä ja miten oli opetettava. Pedagogiikan ja sen päämäärien määrittelemisen filosofisessa mielessä oli ja on mahdotonta. Opetuksen, johon laajassa mielessä sisältyi myös kasvatusta, olisi pitänyt olla ihmisen toimintaa, joka perustuisi samanarvoisuuden tarpeeseen. Tällöin olisi pitänyt tutkia niitä ehtoja, jotka edistivät opettavan ja opetettavan pyrkimysten yhtymistä. Vapauden puute oli suurin este tavoitteiden yhdistymiselle. Vapaus oli opetuksen ainoa kriteeri.³¹¹

Historiallisten perusteiden kestättömyys oli Tolstoin mukaan nähtävissä siinä, että tekniikka, tiede ja elämä edistyivät nopeammin kuin koulu. Koulu jäi näin yhä enemmän jälkeen yhteiskunnallisesta elämästä. Lisäksi ei voitu tietää, mitä vastaiset sukupolvet tarvitsevat.³¹² Väite, jonka mukaan koulu oli historiallisesti kehittynyt tarkoitustaan vastaavaksi, oli myös kestämaton. Tolstoin mukaan suuri osa kansan saamasta sivistyksestä oli peräisin elämästä itsestään, ei koulusta. Esimerkkinä hän mainitsi Marseillen ja Pariisin, jossa yleisten esitelmien, näytelmien, kokousten, lentolehtisten, kirjakauppojen ja näyttelyjen tarjoama vapaa sivistys kansan kasvattajana oli merkityksellisempää kuin koulusivistys.³¹³

Artikkelissaan Lukemisen ja kirjoittamisen opetustavasta Tolstoi esitti, että luku- ja kirjoitustaito eivät olleet valistuksen ensimmäinen aste vaan yksi valistuksen välineistä. Tolstoin mukaan yleinen käsitys luku- ja kirjoitustaidon opetuksesta oli, että niiden opetus muodosti alimman asteen oppilaitosten ketjussa. Tällöin alimmalla opetusta antavalla oppilaitoksella ei ajateltu olevan muuta tehtävää kuin toimia perustuksena myöhempiä oppilaitoksia varten:

Ylemmät koulut perustettiin ennen alempia: ensin on perustettu luostarikouluja, sitten toisen asteen kouluja ja viimeiseksi kansakouluja. - - - Luku- ja kirjoitustaito muodostavat alimman asteen tuossa papiston järjestämässä oppilaitosketjussa, ja sen vuoksi alin koulu pitää huolta ainoastaan siitä, mitä ylin koulu sen tehtäväksi määrää. Mutta on olemassa toinenkin näkökanta, jolta katsoen kansakoulua voi pitää itsenäisenä laitoksena, jonka tehtäviin ei kuulu ottaa hartioilleen puutteellisuuksia ylempien oppilaitosten järjestelmässä, vaan jolla on oma riippumaton tarkoituksensa kansanvalistuksen asiassa.³¹⁴

Alimmalla perusopetusta antavalla oppilaitoksella eli kansakoululla olisi tullut olla itsenäisenä laitoksena oma itsenäinen tehtävänsä kansanvalistuksessa. Kansakoulun pitäisi vastata ihmisten tarpeisiin. Nämä tarpeet voivat selvitä ainoas-

310 Tolstoy 1982, 76.

311 Tolstoy 1972, 17–20; Tolstoy 1982, 85; Armstrong 1982, 35, 39; Birykov 1906, 390–391; Haavisto 1983, 8.

312 Tolstoy 1982, 77; Birykov 1906, 388.

313 Tolstoy 1982, 80–81.

314 Tolstoy 1982, 277, 279.

taan opiskelun ja vapaan kokemuksen avulla. Luku- ja kirjoitustaito muodostavat ainoastaan pienen osan näistä tarpeista.³¹⁵

Tutkittuaan perinteisen vanhan aapisen mukaan annetun opetuksen ansiota ja puutteita Tolstoi tarkasteli saksalaista "anschauungsunterricht" -lukemisen opetusmenetelmää. Hän päätyi käsitykseen, että kaikki opetustavat olivat sekä hyviä että huonoja. Kaikkein ratkaisevinta olivat opettajan kyky ja taito:

Jokaisen lukemisen ja kirjoittamisen opettajan on tunnettava tarkasti ja kokeiltava käytännössä yhtä opetustapaa kansan keskuudessa; hänen täytyy oppia tuntemaan myös mahdollisimman monia muita menetelmiä ja käytettävä näitä apukeinoina opettaessaan; yrittäköön kehittää itsessään taipumusta keksiä uusia selitystapoja, eikä laittako oppilaan syyksi, vaan oman opetuksensa vaillinaisuudeksi sitä, jos hän ei saa oppilasta ymmärtämään selitystään. Jokaisen opettajan täytyy tietää, että jokainen keksitty opetustapa on porras, jolle astutaan ainoastaan mennäkseen eteenpäin, hänen täytyy tietää, että jollei hän tee niin, menevät toiset hänen edelleen käyttäen hänen opetustapaansa etenemisensä perustana. Hänen on myös tiedettävä, että opettaminen on taidetta, ja että mestaruus ja täydellisyys eivät ole saavutettavissa, mutta kehitys ja edistys eivät myöskään tunne rajoja.³¹⁶

Kasvatusopillisia käsitteitään Tolstoi määritteli tarkemmin artikkelissaan Kasvatus ja sivistys. Kasvatusopin pääkäsitteet olivat sivistys, kasvatus ja opetus:

Sivistys laajassa merkityksessä on vakaumuksemme mukaan kaikkien niiden vaikutelmien summa, jotka ovat kehittäneet ihmistä, laajentaneet hänen näköpiiriään, antaneet hänelle uusia tietoja. Lasten leikit, kärsimykset, vanhempien antamat rangaistukset, kirjat, työt, sekä pakollinen että vapaa opiskelu, taiteet, elämä - kaikki nämä sivistävät.³¹⁷

Kasvatus on toisen ihmisen vaikutusta toiseen siinä tarkoituksessa, että kasvatettava pakotetaan omaksumaan eräitä moraalisia tapoja. (Sanomme, että 'hänet kasvatettiin tekopyhäksi' tai 'rosvoksi' tai 'ystävälliseksi mieheksi'. Spartalaiset kasvattivat rohkeita miehiä, ranskalaiset puolestaan yksipuolisia ja tyytyväisiä).³¹⁸

Opetus on tietojen siirtämistä toiselta ihmiseltä toiselle (opettaa voi shakkia, historiaa, kengänvalmistusta). Opetus ahtaassa merkityksessä on toisen ihmisen vaikutusta toiseen siinä tarkoituksessa, että oppilas pakotetaan omaksumaan eräitä fyysisiä tapoja (laulua, veistoa, tanssia, soutamista, lausuntaa). Opetus sekä laajassa että ahtaassa mielessä ovat sivistyksen välineitä, kun ne ovat vapaita. Opetus on kasvatuksen väline, kun se on pakollista ja sitä harjoitetaan yksipuolisesti (so. eli milloin opetetaan ainoastaan niitä aineita, joita kasvattaja pitää tarpeellisena).³¹⁹

Tolstoin mukaan koulu ei saanut puuttua kasvatukseen. Se ei saanut pyrkiä muovaamaan oppilaiden uskomuksia, vakaumuksia tai luonnetta. Oppilaille oli annettava täysi vapaus ottaa vastaan opetusta, joka vastaa heidän vaatimuksiinsa ja jota he halusivat sekä torjua se opetus, jota he eivät tarvinneet eivätkä halunneet. Ei voitu teoreettisesti osoittaa, oliko kasvatus mahdollista toteuttaa niin, ettei koulu puutu itse kasvatukseen. Koululla ei ollut muuta tehtävää kuin

315 Tolstoy 1982, 279.

316 Tolstoy 1982, 290.

317 Tolstoy 1982, 294.

318 Tolstoy 1982, 294.

319 Tolstoy 1982, 295.

jakaa tietoa. Oli noudatettava kysynnän ja tarjonnan lakia eli lähdeittävä opettajien kyvyistä ja oppilaiden tarpeista. Samoin kuin syömisestä ehto oli se, että syöjä oli nälkäinen, samoin oppimisen ehto oli, että oppilas halusi oppia.³²⁰

Kasvatus, johon pakko liittyi, ei kuitenkaan ollut ihmisluonnon pimeä puoli vaan pikemminkin osoitus inhimillisen ajattelun luomasta keskeneräisestä valtiosta.³²¹ Väkivallan eli pakon käytön syyt olivat "1) perheessä, 2) uskonnossa, 3) valtiossa ja 4) yhteiskunnassa (ahtaammassa merkityksessä virkamiesten ja aatelisten piirissä)."³²² Kolme ensimmäistä syytä olivat ymmärrettäviä. Vanhempien oli vaikea vastustaa halua saada lapsensa samankaltaisiksi kuin he itse olivat. Uskovaisen oli vaikea olla pyrkimättä siihen, että hänen lapsensa kasvaisivat ohjaajan uskoon. Vaikea oli myös vaatia hallitusta olla kasvattamatta itselleen tarpeellisia virkamiehiä. Sen sijaan Tolstoi ei ymmärtänyt etuoikeutetun ja vapaamielisen yläluokan oikeutta kasvattaa kansaa oman mallinsa mukaisesti.³²³

Vallitsevat oppilaitokset Tolstoi näki pakollisen kasvatuksen välineinä. Oppilaitoksiin kohdistamassaan arvostelussa Tolstoi kritisoi jyrkimmin yliopistoa:

Voimme ymmärtää yliopistoa, joka vastaa nimeään ja perusajatustaan: ihmisten kokoon-tumista keskinäisen valistuksen tarkoituksessa. Sellaisia meille tuntemattomia yliopistoja nousee ja on olemassa monissa Venäjän sopukoissa; yliopistoissa itsessään, ylioppilaitten toveripiireissä kokoonnutaan lukemaan, keskenään neuvottelemaan ja vihdoin muodostetaan sääntöjä, joiden mukaan nämä kokoukset ja neuvottelut järjestetään. Tämä on todellinen yliopisto. Mutta meidän yliopistomme huolimatta kaikista muka vapaamielisistä yliopistojärjestyksistä, ovat laitoksia, jotka rakenteensa puolesta eivät mitenkään eroa naisopistoista ja kadettikouluista.³²⁴

Verratessaan varttuvaa paimenpoikaa kotoaan irtautuneeseen ylioppilaaseen Tolstoi näki ylioppilaan asemassa luonnottomia tekijöitä. Ylioppilas oli nuoruuden kiusausten ympäröimä, puutteellinen, ilman hyviä esikuvia ja tarkoitusperiä, vanhasta luopunut ja uuteen kiintymätön nuori ihminen. Tällaisista nuorista oli helppo tehdä virkamiehiä, jotka olivat hallituksille sopivia. Tolstoi totesikin, että "yliopisto ei valmistanut miehiä, joita ihmiskunta tarvitsee, vaan joita tarvitsi turmeltunut yhteiskunta."³²⁵

Tolstoin kulttuurikritiikki ilmeni jo Jasnjaja Poljanan artikkelista Edistys ja valistuksen määritelmä. Ihmiskunnan aineellinen ja moraalinen edistyminen oli näennäistä. Edistys ei kohdistunut koko kansaan eikä kasvattanut sen onnelli-

320 Tolstoy 1982, 320; Haavisto 1983, 10.

321 Tolstoy 1982, 295.

322 Tolstoy 1982, 298.

323 Tolstoy 1982, 298–299.

324 Tolstoy 1982, 308.

325 Tolstoy 1982, 304, 308, 315; Birykov 1906, 398–399. Tolstoin yliopistoon kohdistama kritiikki käy yhteen näkemyksen kanssa, joka oli keskeistä Valvoja-lehden piirissä vaikuttaneelle taholle Järnefelt mukaan lukien. Valvojalaiset vastustivat englantilaiseen H. T. Buckleen vedoten "kasarmin periaatteiksi" kutsuviaan hallinnollisia toimenpiteitä mm. yliopistossa. Niemi 1982, 123.

suutta. Edistyksen käsitettä määriteltäessä oli tehty yleinen johtopäätös koko ihmiskuntaan nähden, vaikka toisiinsa oli verrattu ainoastaan Euroopassa olevan pienen kansanosan entisyyttä ja nykyisyyttä. Tällöin oli unohdettu muiden maanosien kansat ja ihmiset. Kun ihmiskuntaa tarkasteltiin vapaana ”edistyksen taikaukosta”, voitiin nähdä ainoastaan se, että ihmiskunnan hyvinvointi oli milloin lisääntymässä jossakin paikassa, jossakin säädystä ja jossakin merkityksessä ja milloin taas vähenemässä. Tällöin oli nähtävissä ainoastaan se, että menneisyyden muistot enenivät ja katosivat, synnyttivät uusia töitä tulevaisuudelle ja toisinaan olivat näille esteinä.³²⁶

Yhtä helppoa oli alistaa historia edistyksen aatteen alle kuin oli alistaa se taantumuksen tai jonkin toisen käsitteen alle:

— — kuinka haluaisinkin, en voi löytää ainoatakaan yhteistä lakia ihmiskunnan koko elämälle, mutta että alistaa historia edistyksen aatteen alle on yhtä helppoa kuin alistaa se taantumuksen tai minkä muun historiallisen mielikuvituksen alle tahansa. Sanon vieläkin enemmän: en ymmärrä lainkaan tarpeelliseksi hakea historiasta yleisiä lakeja, vaikkapa tuo ei olisikaan mahdotonta. Yhteinen ikuinen laki on kirjoitettu jokaisen ihmisen sieluun, ja ainoastaan erehdys saattaa siirtämään sitä historiaan. Niin kauan kuin kysymys pysyy mieskohtaisena, on se hedelmällinen ja yleistajuinen, mutta historiaan siirrettynä se muuttuu tyhjänpäiväiseksi loruksi, joka auttaa puolustamaan kaikkea mahdollista järjettömyyttä ja fatalismia.³²⁷

Tolstoita ei voida pitää kasvatusteoreetikkona siinä mielessä kuin esim. Pestalozzia, Fröbeliä tai Deweytä, sillä hänellä ei ole yhdenmukaista ja loogisesti selostettua pedagogista oppijärjestelmää, doktriiniä. Sen sijaan hänen kasvatustajattelussaan voi nähdä piirteitä, joita voidaan pitää modernin kasvatusteorian keskeisten ajatusten edelläkävijänä.³²⁸

Silmiinpistävää Tolstoin pedagogiikassa on hänen hyökkäyksensä tuon ajan taantumuksellisia tendenssejä vastaan. Nämä tendenssit tukivat riittämättömiä ja epätarkoituksenmukaisia opetusmenetelmiä ja koulutusta sekä vahvistivat sosiaalisten luokkien erottamisen mielivaltaisilla ja keinotekoisilla perusteilla.³²⁹

Tolstoin vapauspedagogiikka oli tiukasti yhteydessä hänen katsomukseensa yksilön riippumattomuudesta, vapaudesta ja vastuusta sosiaalisesta ympäristöstään.³³⁰ Saman kaltainen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimus välittyy myös Järnefeltin matkakirjeistä. Ensimmäisessä matkakirjeessään Järnefelt tuo esille Venäjällä yhteiskunnallisessa elämässä vallinneen voimakkaan kaksijakoisuuden. Ensin hän vie lukijansa kummastelemaan Moskovan keskustassa sijaitsevaa valtavaa kirkkoa, jonka kultaisiin koristuksiin ja marmoriveistoksiin on käytetty suunnattomia rahasummia. Tämän jälkeen hän johdat-

326 Birykov 1906, 40–402; vrt. Tolstoy 1982, 76–79.

327 Ks. Birykov 1906, 402–403.

328 Archambault 1972, XV, XVIII.

329 Archambault 1972, XIV–XV.

330 Archambault 1972, XV. Tämä oli yhteydessä Tolstoin historiakäsitykseen. Tolstoi ei hyväksynyt Hegelin dialektista historiallista determinismia vaan hän korosti yksilön mahdollisuutta vaikuttaa ja muuttaa historian voimia.

taa lukijansa pois kaupungin keskustasta, jolloin voi havaita suunnatonta köyhyyttä ja kurjuutta:

Komeitten vaunujen ja hienojen ihmiskasvojen sijasta hän täällä näkisi ryysyistä kerjäläisyyttä, mustia likasia, nälän vääntämiä ihmisnaamoja, laumoja juopunutta työkansaa Venäjän kaikilta haaroilta. — — Hän ei ole koskaan voinut aavistaa kahta niin suurta vastakohtaa todellisuudessa löytyväksi, kuin on köyhyys ja rikkaus Moskovassa ja koko Venäjällä.³³¹

Tämä kaksinaisuus ei Järnefeltin mukaan ulotu ainoastaan varallisuuteen, vaan se koskee ”koko elämän alaa” aina kirjallisuutta ja taidetta myöten. Kuin tulevaisuutta ennakoiden Järnefelt päättää kirjoituksensa: ”Ja yhä enemmän alkaa nuo kaksi puolta itsenäistyä, yhä enemmän erota toisistaan ja yhä enemmän muuttumaan toisilleen - vihollisiksi”.³³²

Vaikka Tolstoi ei esiinny kyseisessä kirjeessä nimeltä mainittuna, se tuo vääjäämättä aihevalinnaltaan ja kuvaustavaltaan mieleen Tolstoin teoksen *Mitä meidän on siis tekeminen*.³³³ Kuusi vuotta myöhemmin Valvojaan kirjoittamassaan Tolstoi-artikkelissa Järnefelt mainitsee Tolstoin ”tutkimusalan pääesineeksi herrain ja sivistymättömäin suhteen”.³³⁴ Järnefeltin mukaan Tolstoille on ominaista juuri se, että tämä asettaa vastakkain sen, mikä ihmisissä keino-tekisesti kehittyi opetuksen sekä kasvatuksen kautta ja toisaalta sen, mikä aivan itsestään muodostuu kansassa.³³⁵ Järnefeltiä puhutteli Tolstoin kirjoituksissa juuri tämän tapa tuoda esiin yhteiskunnallinen jakautuneisuus. Järnefeltin huolenaiheena oli suomalaisen yhteiskunnan jakaantuneisuus.³³⁶ Tolstoi on jo Järnefeltin Venäjän opiskeluaikana ollut se, jonka yhteiskunnallisista näkemyksistä Järnefelt löysi tukea omille ajatuksilleen.

Samaa yhteiskunnallista jakautuneisuutta Järnefelt osoittaa pohtineensa myös Kaiulle toimittamissaan matkakirjeissä. Käsitellessään maanviljelyksessä tapahtuneita muutoksia kuten koneellistumista ja suurmaanviljelyä Järnefeltin huomio kiinnittyy venäläisten talonpoikien heikkoon asemaan suurmaanomistukseen ja suurmaanviljelyyn nähden. Koneellistuminen näyttäytyy yhä suurempana uhkana talonpoikia kohtaan, sillä suurtilojen ja maanviljelyn koneellistuminen luo epäoikeudenmukaisen kilpailuasetelman verrattuna pienviljelyä harjoittaviin köyhiin talonpoikiin, joilla koneisiin ei ole varaa. Lisäksi koneellistuminen tekee tarpeettomaksi suuren määrän työväkeä.³³⁷

331 Sawo 9. 12. 1886.

332 Sawo 9. 12. 1886.

333 Järnefeltin huomio muistuttaa Tolstoin teoksessaan *Mitä meidän on siis tekeminen?* tekemää erottelua ja kuvausta Moskovan rikkaista ja köyhistä. Helmikuussa 1886 päiväämässään teoksessa Tolstoi kuvaa Moskovan kerjäläisiä ja analysoi köyhyyden perimmäistä luonnetta. Tolstoi 1908, 5, 9, 30-34.

334 Järnefelt 1892, 210.

335 Järnefelt 1892, 210–211.

336 Häkli 1955, 166–167.

337 Kaiku 11. 12. 1886.

Kaiussa 26.2.1887 julkaistussa matkakirjeessä Järnefelt erittelee venäläistä kirjallisuutta ja erityisesti sen realistista taidesuuntausta todeten sen syntyneen vasta "Buschkinin, harvinaisen rohkean tienraivaan ja erinomaisen vaikuttavan opettajan", vaikutuksesta. Puškinin kirjallisuuden perilliseksi Järnefelt nimeää Leo Tolstoin. Erityiseksi ansioksi Järnefelt toteaa sen kyvyn eritellä ajan "siveellisiä ja älyllisiä (intellektuaalisia) vaatimuksia", sillä "kukin aika potee omia tautejaan, asettaa oman kysymyksensä yhteiskunnallisen tajunnan eteen, ja vaatii sen ratkaisemista".³³⁸

Kansan historian eri ajanjaksot kasvattavat Järnefeltin mukaan erilaisiin yhteiskunnallisiin elämäntapoihin ja laitoksiin nähden erilaisia ihmislajeja, jotka muodostavat historiallisen sarjan kansallisia muistikuvia. Muistikuvien mukaan kansa oppii vähitellen ajattelemaan itseään ja kasvamaan itsetietoisuuteen, jota Järnefelt pitää "kansakunnan henkisen suuruuden ensimmäisenä ehtona". Realistisen taidekoulun tehtävänä on saada kustakin eri ihmislajista yksi ihminen sellaisena kuin heitä yhteiskunta on eri tavoin muodostanut. Tämän ihmistyypin tehtävänä on kuvata kaikki kyseiseen ihmislajiin sisältyvät puolet. Kirjallisen tyypin luomisessa käytetään siis yhteiskunnallisen elämän muodostamaa ihmislajia. Järnefelt lopettaa artikkelinsa Tolstoin merkitystä arvioiden: "Hänen [Tolstoin] valtavasta vaikutuksestansa, syvyydestään ja merkityksesestä maailmankirjailijana tulen ehkä vast'edes tilaisuuteen puhua".³³⁹

Järnefeltin Uuteen Suomettaren kirjoittamat matkakirjeet täydentävät osaltaan jo Kaiusta ja Sawosta välittyvää kuvaa Venäjän yhteiskunnallisista oloista. Mielenkiinnon kohteena Järnefeltillä on ollut maanviljelys, lehdistön sensuuri ja venäläisten suhtautuminen juutalaisiin, saksalaisiin ja ranskalaisiin³⁴⁰, kunnallinen itsehallinto ja virkamieskunta sekä nais- ja sivistyskysymys Venäjällä³⁴¹, venäläinen ooppera³⁴² ja kristinopin vaikutus kansojen elämään³⁴³.

338 Kaiu 26. 2. 1887.

339 Kaiu 26.2.1887. Kirjalliset vaikutteensa Järnefelt oli saanut jo ennen Venäjän matkaansa. Hän lukeutui äitinsä Elisabeth Järnefeltin kirjalliseen kouluun, joka oli vapaamielisen ja radikaalin aatteellisen debatin foorumi. Elisabeth Järnefelt pyrki kehittämään foorumissa kuulijoittensa kirjallista makua, sivistystä ja taideaistia, joka suomalaisilta hänen mielestään kokonaan puuttui. Itäinen venäläisen kirjallisen koulun realismi välittyi tätä kautta Suomen kirjallisuuteen. Kopponen 1985, 79–83; Kopponen 1986, 6. Suuntauksen luoja Vissarion Belinski tähdensi kansanomaisuutta, pikkutarkkaa kuvaamista, mutta myös kuvattavien tyyppien persoonallisuutta. Kirjailijan kuvaaman henkilöahmon oli edustettava tiettyä ihmisryhmää, mutta samalla oltava myös yksilö. Näin kirjailijan oli esitettävä näkemyksensä yhteiskunnallisista ilmiöistä ja siten tyyppiensä kautta kasvatettava kansaa itsetietoisuuteen ja itsensä arviointiin. Belinskin näkemykset vaikuttivat keskeisesti Järnefeltin kirjailijakoulun realisminäkemykseen, joka rakentui tyyppillisen kuvaamiseen. Taiteilijan tuli pyrkiä objektiivisuuteen, ympäristön tarkkaan havainnointiin ja kuvaamiseen. Kirjallisuuden piti opettaa niin, että lukija sai itse tehdä johtopäätöksensä tapausten avulla. Se ei saanut olla suoranaista opetusta. Kopponen 1985, 84–85, 87.

340 Uusi Suometar 14. 11. 1886.

341 Uusi Suometar 3. 12. 1886.

342 Uusi Suometar 21. 12. 1886.

343 Uusi Suometar 16. 2. 1887.

Näistä viimeisin on sisällöltään suunnilleen sama kuin Sawossa 17.2.1887 julkaistu matkakirje.³⁴⁴

Järnefeltin matkakirjeet osoittavat hänen olleen 1880-luvun loppupuolella kiinnostunut ja perehtynyt sekä kulttuuriin että yhteiskunnan sosiaalisiin kysymyksiin. Järnefeltin ajattelun lähtökohdat ovat kytköksissä niihin sosiaalieläisiin ja yhteiskunnallisreformatorisiin näkökohtiin, jotka ilmenivät jo hänen hegeliläisen ja KPT-läisyyden innostuksen vallassa omaksumiinsa periaatteisiin. Elisabeth Järnefeltin kirjallisessa salongissa käydyt keskustelut ovat perehdyttäneet Arvid Järnefeltin myös venäläisen kirjallisuuden edustajiin kuten Dostojevskiin, Gogoliin, Puskiniin, Turgenjeviin ja Tolstoihin, jotka olivat tuolloin hänen mielessään.³⁴⁵ Tolstoin näkemyksistä Järnefelt löysi tukea yhteiskunnallisreformatorisiin näkökohtiinsa. Järnefeltiä vaivasi tuolloin erityisesti maalla vallinnut köyhyys ja kurjuus. Tultuaan filosofian kandidaatiksi keväällä 1886 hän piti Savo-Karjalaisen osakunnan vuosijuhlassa puheen isänmaalle. Puheessaan hän mainitsi kuinka vaikea hänen oli tuolloin esittää isänmaalle eläkönhuuto: ”Meidän kotiseuduillamme vallitsee nykyään köyhyys ja synkkyys. Minusta tuntuu kuin olisi tähän aikaan eläkönhuuto isänmaalle melkein samaa kuin huutaminen sairaan huoneessa.”³⁴⁶ Venäläisestä kirjallisesta realismista hän on löytänyt välineen, jonka avulla hän kykenisi tuomaan ilmi yhteiskunnassa piilevät epäkohdat.³⁴⁷

Oma vaikutuksensa on ollut Filosofisella yhdistyksellä, jonka keskusteluissa käsiteltiin yhteiskunnallisiin teemoihin liittyviä kysymyksiä. Järnefelt ei tässä suhteessa ollut irti siitä viitekehuksesta, jonka vaikutuspiirissä hän näkemyksiään kehittäi. Järnefeltin yhteiskuntafilosofiset näkemykset ovat saaneet kipinänsä juuri Filosofisesta yhdistyksestä.³⁴⁸

Järnefeltin matkakirjeissä ilmenevät käsitykset koululaitoksen ja kirkon kristinopetuksen tehtävistä ovat yhdensuuntaiset Reinin esittämän ”täydelliseksi tulemiseen” liittyvän näkemyksen kanssa.³⁴⁹ On johdonmukaista liittää Järnefeltin kirjeenvaihdossaan mainitsema mahdollisuus suomalaisten ”kehittymiseen henkisen elämän alueella” ja ”hengellinen mielten uudistus” Reinin ”täydelliseksi tulemiseen” liittyvään näkemykseen. Myös Järnefelt painottaa paitsi ”yhteiskuntalaitosten”, kuten koulun ja kirkon, myös kirjallisuuden tehtävää kansan sivistystason kohottamisessa kansanopetuksen ja kristinopetuksen avulla. ”Kehittyminen” ja ”täydelliseksi tuleminen” merkitsivät, että sekä

344 Uusi Suometar 16. 2. 1887.

345 Aho 1951, 130; Kopponen 1977, 178.

346 Ks. Häkli 1955, 166–167.

347 Kaiku 26.2.1887; Aho 1951, 130; Kopponen 1977, 181.

348 Thiodolf Rein piti yhdistyksen kokouksessa 12.10.1883 alustuksen, jossa hän esitti, että ”kaikki yhteiskuntajärjestys on välikeino; kaikkien yhteiskuntalaitoksien, perheen, kirkon, valtion tarkoituksena pitää olla kehittää ja tehdä täydelliseksi jossakin katsannossa ihmisiä, persoonallisuutta; on aivan väärä väittää yhteiskuntajärjestyksen tahi yhteiskuntalaitokset miksikään itsetarkoituksiksi”. Fil. yhd. ptk. 12. 10. 1883.

349 Sawo 24. 12. 1887; Sawo 17. 2. 1887; Uusi Suometar 16. 2. 1887.

yksilö että kansakunta kasvoivat itsetietoisuuteen ja itsensäarvostelukykyyneen.³⁵⁰ Kansakunnan ja yksilön täydelliseksi tulemisen sisältö ja itsetietoisuuden ajatus ilmeni Järnefeltin mukaan kristinopin ytimessä, sen oikeassa tulkinnassa:

Ja kaikissa maissa, missä kristinuskoa on opetettu selvällä tarkoituksella tehdä sen hengen ydin ymmärretyksi, tarkoituksella upottaa sen jalot opit niin kansan tajuntaan, että kansan koko käsitystapa maailmasta ja yksilön tarkoituksesta siinä tulee väritetyksi ja suunnatuksi näiden oppien mukaan, on huomattu siunaava vaikutus, että kansa todellakin alkaa ajatella, itsenäistyä holhoudon alta ja pyrkiä toteuttamaan sitä, mitä syvälle kylvetty siemen sisältää. Sillä kristinopin ydin, tuo suuri rakkauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden aate ei pysähdy vaikuttamaan ainoastaan yksilön sydämeeseen ja elämäntapaan, vaan juurtuneena kaikkein sydämiin ja suunnattuaan kaikkein vakuutukset puolelleen se alkaa ilmaantua kansojenkin elämässä selvänä pyrintönä karsimaan pois keskuudestaan sitä, mikä on ristiriidassa näitten vakuutusten kanssa, ja toteuttamaan sitä, mitä ne käskevät.³⁵¹

Vaikka kyseisessä Järnefeltin matkakirjeessä ei ole mainintaa Tolstoista, Järnefeltin kuvaus- ja suhtautumistapa tuo vääjäämättä mieleen Tolstoin.³⁵² Tolstoin kristinopin tulkintaan viittaa Järnefeltin tapa ymmärtää kristinopin ydin juuri rakkauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden aatteeksi. Ortodoksisen kirkon elämäntapaa tarkkaillessaan Järnefelt on tolstoilaisittain tuhtunut. Antaessaan juopottelevista joulupalvelusta kodeissa pitävistä papeista räikeän kuvauksen venäläinen papisto on hänen mukaansa ala-arvoisella käytöksellään huonona esimerkkinä kansalle.³⁵³

Suomen papisto saa Järnefeltiltä tunnustusta tekemästään kansansivistystyöstä. Järnefeltin mukaan siellä, missä kristinoppia on opetettu oikein, sen vaikutus ilmenee kansan elämäntavassa näkyen itsenäisen ajattelutavan heräämisinä ja ”rakkauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden aatteen” juurtumisena yksilön ja kansojen elämään.³⁵⁴ Järnefeltin käsityksen mukaan kristinoppia on opetettu oikein Saksassa ja Skandinaviassa Suomi mukaan lukien. Sosialismin Saksassa hän näkee olevan kristinopin ilmentymää yhteiskunnallisessa elämässä. Sitä vastoin Venäjällä kristinoppi on pysynyt papiston salaisuutena, eikä täten ole vaikuttanut kansan yhteiskunnallisiin käsityksiin ja tapoihin vapauttavassa vaan kansaa sortavassa mielessä.³⁵⁵

Järnefelt tunsi hyvin Tolstoin ajatusmaailman. Tolstoin vaikutus Järnefeltin ajatusmaailmaan on nähtävissä erityisesti hänen käsitellessään venäläisen yhteiskunnan jakautumista kahteen sosiaaliluokkaan, kristinoppia ja kansansivistystä. Tolstoihin ovat opastaneet myös venäjän laudaturin opinnot ja Elisabeth Järnefeltin kirjallinen koulu.³⁵⁶

Kasvatuksen kanssa Järnefelt joutui tekemisiin etiikan kautta. Järnefeltin realistiseen kirjallisuuteen perustuva sivistysohjelma oli painottunut sosiaa-

350 Kaiku 26. 2. 1887.

351 Sawo 17.2.1887.

352 Tolstoi 1907, 240–258. Tolstoi oli päivännyt teoksensa vuonna 1884.

353 Sawo 17.2.1887; Uusi Suometar 16.2.1887.

354 Sawo 17. 2. 1887.

355 Sawo 17. 2. 1887; ks. myös Häkli 1955, 170.

356 Nokkala 1958, 58.

lietiikkaan. Henkilöhistoriallisesti hänen tiensä erkanee Neiglickistä ja Ruinista ja samalla heidän edustamastaan kasvatustieteellisesti orientoituneesta suuntauksesta 1880-luvun puolivälin jälkeen. Järnefelt ei lukeutunut siihen herbartilaisesti orientoituneeseen kasvatustieteelliseen suuntaukseen, joka teki pesäeroa Snellmanin alulle panemasta hegeliläis-snellmanilaisesta uushumanistisesta suuntauksesta ja pyrki koulupedagogiikan menetelmälliseen sekä systemaattiseen uudistamiseen. Toisin kuin muut Wundtin opissa olleet Järnefeltin esittämissä sivistysnäkemyksessä koulujärjestelmää pyrittiin uudistamaan kansallisista lähtökohdista käsin. Sivistysnäkemysten keskeisenä ajatuksena oli kasvat-
taa yksilö ja kansa, jonka jäsen yksilö oli, itsetietoisuuteen ja itsensä arvostelu-
kykyyn. Päämääränä niin yksilön kuin kansan täydellistymisessä oli ”rakkau-
den, yhdenvertaisuuden ja veljeyden aate”. Järnefeltin sivistyskäsitys oli vaati-
mukseltaan viime kädessä sosiaalieettinen eikä periaatteellisesti eronnut niistä
vaatimuksista, joita Tolstoi aiemmin oli esittänyt.³⁵⁷

Arvid Järnefeltistä on sanottu, että hänessä 1880-luku teki pesäselvitys-
tään. Järnefeltin ajattelun taustalla oli hegeliläis-snellmanilaisesti väritynyt
idealistinen filosofia ja tuohon suuntaukseen kritiikkinsä kohdistaneet natura-
lismi, empirismi, realismi ja liberalismi. Näistä ensiksi mainittu suuntasi pää-
huomionsa kansakuntaan, kun taas jälkimmäisissä ensisijaisen huomion koh-
teena oli yksilö. Tolstoilaisuus oli Järnefeltille harkittu ratkaisuyritys sovittaa
yhteen edellä mainittujen aatetraditioiden pohjalta nousevat yhteiskunnalliset
sosiaalieettiset kysymykset ja individualistiset yksilöeettiset vaatimukset. Näi-
den kysymysten yhteen sovittamisella oli keskeinen asema myös Järnefeltin
kasvatusajattelussa. 1890-luvulle tultaessa, ennen kuin Järnefelt oli omaksunut
tolstoilaisuuden, hänen kasvatustieteellisen tutkimuksen ja kasvatustieteellisen
valtavirtauksen, herbartilaisuuden piirissä oli omaksuttu.

³⁵⁷ Tolstoin moraaliooppi ei ollut ainoa vuosisadan lopulle ajoittuvista moraaliopeista. Samoihin aikoihin esiintyi myös elonjäämisoppiin perustuva Herbert Spencerin sosiaalinen darwinismi, Friedrich Nietzschen yli-ihmisoppi ja Nikolai Fjodorovin esi-isien kunnioittamiseen ja ylönousemiseen perustuva supramoralismi. Ks. esim. Toorop 1992, 81–83; Peuranen 1995, 94, 98. Myös tanskalainen Harald Höffding, eräs ajan psykologian auktoriteeteista, kiinnostui Wundtin tavoin filosofiasta ja julkaisi vuonna 1887 Etik-teoksensa ensimmäisen painoksen. Hänen kauttaan Suomessa saatettiin saada vaikutteita Kierkegaardilta ja Tanskan symbolisteilta. Tuomikoski 1987, 50. Suomalainen moraalifilosofia kulminoitui Edward Westermarckin relativistiseen ja subjektivistiseen moraaliteoriaan. Näiden moraalifilosofisten suuntausten vaikutukset kasvatustieteeseen ja Suomessa vaikuttaneisiin kasvatustieteellisiin suuntauksiin on jäänyt osaksi hämärän peittoon. Ainakin Friedrich W. Foesterin moraalipedagoginen suuntaus sai kannatusta kasvatustieteilijöiden taholta. Ks. esim. Mantere 1916, 223–230; Ruin 1927, 50.

3 KASVATUKSEN TOLSTOILAINEN SUUNNANMUUTOS JÄRNEFELTIN ANTROPOLOGIASSA

3.1 Järnefeltin pedagogiikan tolstoilaiset lähtökohdat

Järnefeltin kaksi viimeistä Sawoon kirjoittamaa matkakirjettä Moskovan kirjeenvaihtajana käsittelevät Tolstoin kansansivistykseen ja pedagogiikkaan liittyviä mielipiteitä.³⁵⁸ Järnefelt tarkasteli Suomessa ja Venäjällä kasvatukseen, opetukseen ja sivistykseen liittyviä kysymyksiä Tolstoin näkemysten kautta. Ensimmäisen matkakirjeen painopiste oli Tolstoin tekemissä havainnoissa. Ne liittyivät kansanopetuksen ja sivistyksen epäkohtiin. Jälkimmäisessä Järnefelt käsittelee saksalaista pedagogiikkaa Tolstoin esittämien näkökohtien valossa. Kirjeet antavat aiheen olettaa Järnefeltin syventyneen Tolstoiin juuri tämän pedagogisten näkemysten kautta, vaikka matkakirjeet osoittavat Järnefeltin tunteen laajemminkin Tolstoin näkemyksiä. Lisäksi Järnefelt matkakirjeissään tuo laajamittaisesti ensimmäistä kertaa Tolstoin pedagogiset näkemykset suomalaisen lukijakunnan tietoisuuteen.³⁵⁹

Järnefeltin käsitykset Tolstoin aatteista muuttuivat vuoden 1887 aikana. Kun Järnefelt vuoden 1887 alussa mainitsi suurimmiksi venäläisiksi kirjailijoiksi ”Stschedrinin” ja ”osaksi Tolstoinkin”, niin vuoden 1887 lopussa Järnefeltin suhtautuminen Tolstoiin kohtaan oli jo varauksettomampaa.³⁶⁰ Tämä ilmeni Järnefeltin ensimmäisestä kasvatusta käsittelevästä matkakirjeestä, jossa hän toteaa Tolstoiin ihailevaan sävyyn:

Ei ole kreivi Tolstoiakaan enää nuori mies; mutta hänen toimintansa ja ajatuksensa ovat nuoria, terveitä ja voimakkaita, niinkuin tavallisesti niitten, joitten elämän päätarkoitus on

358 Sawo 24.12.1887; 31.12.1887.

359 Kyseiset Järnefeltin Tolstoin pedagogiikkaan liittyvät matkakirjeet ovat jääneet huomiotta aiemmassa Järnefelt-tutkimuksessa.

360 Vrt. Uusi Suometar 9. 1. 1887; Sawo 24.12.1887.

suunnattu yksinomaan totuuden hakemiseen, eikä edes sivutarkoituksena ole miksikään kansallisuuruudeksi ja valtaan pääseminen.³⁶¹

Järnefelt näki Tolstoin pedagogisten ajatusten olevan suoranaudessa yhteydessä tämän muihin kirjallisuudessa esittämiin näkemyksiin. Järnefeltin matkakirje perustui Tolstoin Jasnaja Poljanaan kirjoittamaan artikkeliin ”Kansan sivistyksestä”.³⁶² Järnefelt mainitsi Tolstoin kasvatusjärjestelmän perustuvan tämän hankkimaan kokemukseen perustamastaan koulusta talonpoikien lapsille. Kansana Tolstoi Järnefeltin mukaan piti sitä ihmiskerrosta, jossa oli säilynyt tuoreena ja elävänä kaikki se, minkä kasvatus ja elämä olivat herrassäädössä pilanneet ja tärvelleet. Kansa sinänsä ei kuitenkaan ollut ihannetilassa, vaan Tolstoi katsoi ”jokaisen velvollisuudeksi auttaa kansaa hengellisesti kasvamaan”. Kun kansaan istutettiin tietoja, ei kuitenkaan tullut ”karsia ja tukahduttaa niitä varastoja, jotka jo ennaltaan kansassa itsessään piilevät”.³⁶³

Keskeiseksi Tolstoin pedagogisissa näkemyksissä Järnefelt näki sivistys- ja kasvatuskäsitteiden välillä vallinneen eron. Näistä välttämätön oli sivistys. Se tarkoitti ihmisten välillä vapaata suhdetta, jossa toiset pyrkivät saamaan tietoja ja toiset siirtämään näille jo tietämänsä tiedot. Sen sijaan kasvattamisessa oli kysymys suhteesta, jossa kasvattaja otti valtaansa nuoremman ja koetti luoda hänet omaksi kuvakseen siinä luulossa, että hän tällä toimenpiteellä tuotti erityistä siunausta kasvatettavalle. Kasvatus oli näin ollen toisen pakollista ja mielihaltaista vaikutusta toiseen ja sen tarkoitus oli luoda sellainen ihminen, joka kasvattajasta näytti hyvältä. Sen sijaan sivistyttäminen, hyödyllisten tietojen opettaminen, saattoi herättää eloon ajatuksen itsenäisyyden ja vaikuttaa tätä kautta ihmisen kehittymiseen. Sen sijaan kasvatus, varmojen ”käsitesarjojen ja kasantotapojen istuttaminen, saattoi ihmisen aivan harhateille”. Sellaisena se oli hedelmätön, laitton ja mahdoton.³⁶⁴

Tolstoi kyseenalaisti Järnefeltin mukaan jo kansansivistystyön lähtökohdan: Millä perusteella sivistynyt yhteiskunta saattoi olla niin varma siitä, mitä kansalle oli opetettava, vaikka yhteiskunta itsessään ei ollut vakuuttunut kaikesta mitä se tiesi? Jos yhteiskunta jo itsessään oli epävarmalla pohjalla ollessaan valmiina tarttumaan uusiin totuuksiin luopuen samalla entisistä, niin miten oli mahdollista, että se oli ottanut oikeuden kasvattaa kansaa määrättyjen kaavojen mukaan:

”Mitä on siis sivistys meidän aikoinamme, jolloin mitään ehdottomia totuuksia ei ole, jolloin vanhat vakuutukset ovat kukistuneet ja uudet eivät ole vielä luodut? Mikä on oleva kouluopetuksen sisällös, että se herättäisi halua oppimaan ja tekisi mahdolliseksi asteittaisen kehityksen?”³⁶⁵

361 Sawo 24. 12. 1887.

362 Sawo 24. 12. 1887.

363 Sawo 24. 12. 1887.

364 Sawo 24. 12. 1887.

365 Sawo 24. 12. 1887.

Kaiken opetuksen olisi tullut olla ainoastaan vastauksena kysymykseen, jonka elämä herätti. Tällaista opetusta koulu ei antanut, vaan oli niitä herättämättä ja jätti niihin myös vastaamatta. Koulu ei ollut kiinnostunut niistä kysymyksistä, jotka lasta kiinnostivat, vaan vastasi ainoastaan täysi-ikäisen ihmiskunnan vanhoihin kysymyksiin. Osittain tästä johtui myöskin se kaikkialla Euroopassa ja Saksassa huomattu tosiasia, että kansa alituisesti ja sitkeästi vastusti niitä yrityksiä, joita tehtiin sen sivistämiseksi. Järnefeltin mukaan selityksenä oli, että koulut kaikkialla ilmaantuivat jonakin ulkopuolisena, kansaan ulkoapäin liitettyinä laitoksena. Näin koulu ei vastannut niihin vaatimuksiin, joita kansa itse asetti. Koulut oli valmistettu sivistyneen ihmisluokan käsitysten pohjalta sen mukaisesti, mikä siitä oli tarpeellista ja välttämätöntä.³⁶⁶

Järnefeltin kannanotto Tolstoin pedagogisiin näkemyksiin pakollisesta ja vapaasta kansansivistyksestä liittyi keskusteluun, joka oli saanut alkunsa 1850-luvun lopulla kansanopetuksen järjestämiseen liittyvästä keskustelusta. Tässä keskustelussa pohdittiin kysymystä oppivelvollisuudesta, kansanopetuksen perimmäisestä tehtävästä ja kansakoulujen perustamista kaupunkeihin ja maaseudulle. Yrjö Koskinen käsitteli kansansivistykseen liittyvää pakkoa kansakoulun kasvatuksellista pohjaa tähdentävässä kulttuuripoliittisessa suunnitelmassaan. Koskisen mukaan kansan oli tultava vakuuttuneeksi kansakoulun tarpeellisuudesta. Pakon tielle lähteminen oli väärä tapa, sillä se ei voinut lainkaan herättää sivistysharrastusta. Kansakoulun tuli olla koko kansan ja kaikkien säätyjen koulu. Koskinen vastusti pakollista kansakoulujen perustamista ja koulunkäyntiä. Tähän oli syynä paitsi taloudelliset tekijät myös se, että ne olisivat haitanneet kansansivistyspolitiikan tervettä kehitystä. Pääasia koulussa oli, että lapsi oppi lukemaan ja ajattelemaan.³⁶⁷

Kansallisiin lähtökohtiin ankkuroiden Järnefelt puolusti myös kansanopetusta. Järnefeltin mukaan kansat, jotka myöhemmin olivat seuranneet koululaitostensa perustamisessa vanhoja sivistysmaita, olivat ottaneet vieraiden kansojen kuten saksalaisten kokemukset ja laitokset mallikseen kansanopetuksen järjestämisessä. ”Saksalaisesta opetustavasta” johtuen koulussa käytettiin suurin osa ajasta sellaisten asioiden opettamiseen, jotka lapset jo ennestään hyvin tiesivät. Tämä johtui siitä, että Saksassa sivistyneistö oli etäännytynyt kansasta siten, että kansa puhui toista kieltä kuin sivistyneistö opettajat mukaan lukien. Myös oppikirjat on laadittu niin, että oppilas ei voinut tehdä mitään syrjäkysymyksiä, jotka panisivat opettajan vaikeaan asemaan. Tämä johti siihen, että lopulta ”oppilas ja opettaja lakkasivat toisiansa käsittämästä”. Sen sijaan kasvatusopin edistyminen oli riippuvainen siitä, että oppilas ja opettaja saatiin yhä enemmän lähenemään toisiaan ja tämä suhde muodostui luonnolliseksi ja vapaaksi.³⁶⁸

Kun koululaitos oli usein epäkansallisesti järjestetty, se ei ottanut huomioon niitä erityispiirteitä, joita kansakunnalle itselleen oli sukupolvien saatossa kehittynyt. Ensin oli perustettu ylemmät oppilaitokset ja sitten ryhdytty sovittamaan kansanopetusta niihin sopiviksi. Myös yliopistot oli perustettu osaksi

366 Sawo 24. 12. 1887.

367 Halila 1949, 234–237; Kempinen 2001, 214.

368 Sawo 31. 12. 1887.

hallituksen osaksi "herrassäätyjen" tarpeita varten. Yliopistoja varten oli luotu sitten kaikki valmistavat portaat oppilaitoksiksi. Niillä ei ollut mitään yhteyttä kansan itsensä kanssa. Sen sijaan olisi tullut lähteä liikkeelle niistä tarpeista, joita kansalla itsellään oli ja pantava näin kansansivistys luonnolliselle ja vakavalle kannalle. Tämän pohjalta olisi sitten tullut kehittää myös keskimmäiset oppilaitokset ilman, että yliopiston suorittaneen houkuttimena olisi ollut erityisiä etuoikeuksia.³⁶⁹ Artikkelinsa lopussa Järnefelt kytkee Tolstoin esittämän ajatuksen "Suomen ruotsalaiseen yliopistoon":

Tämä kreivi Tolstoin aatos saapi omituisen voiman, kun sen läpi ajattelee meidän Suomme ruotsalaista yliopistoa, - siinä kasvatetaan miehiä, jotka heti sinne tultuaan jo vieraantuvat entisestä maailmastaan. Mutta "yliopisto ei kasvatakkaan semmoisia ihmisiä, joita kansa tarvitsee, se kasvattaa vaan semmoisia, joita tarvitsee pilaantunut yhteiskunta."³⁷⁰

Lähtökohdiltaan Järnefeltin selostama Tolstoin ajatus opetuksen järjestämisestä kansallisista lähtökohdista käsin sopi hyvin Järnefeltin radikaalifennomaniaan. Kirjeet osoittavat Järnefeltin saaneen pedagogisille ajatuksilleen tukea Tolstoin pedagogisista näkemyksistä, joihin sisältyi ajatus kansan sivistystason kohottamisesta ja sosiaalisten olosuhteiden tasoittamisesta. Tolstoin esittämät ajatukset muistuttavat Snellmanin esittämää kasvatustietämystä myös siinä, että "ainoastaan sellainen tapaan perustuva kasvatustietäminen, joka on kehittynyt kunkin kansakunnan keskuudessa vuosisatojen kuluessa, on oikeaa ja järjestelmällistä kasvatustietäminen".³⁷¹ Snellman kannatti luonnollisen kasvatustietämisen ideaa, jossa äiti ymmärrettiin lapsen todellisesta luonnosta perillä olevaksi ja joka näin saattoi ainoastaan tuntea kasvatustietämisen oikean metodin. Toisin sanoen äiti oli lapsen paras kasvatustietäjä eikä hänen oikean tavansa mittana olevaa rakkauttaan korvannut mikään muu kasvatustietäminen.³⁷² Samaa näkemyksiä kannatti myös Agathon Meurman. Maa-seudun oloihin perehtyneenä Meurman piti tärkeänä, että kansakoulut voisivat syntyä alhaalta kansasta käsin, ei valmiina ylhäältä päin. Kansanopetus oli "se perustustietäminen, josta kaikki muu kansakunnan toiminta oli hakeva todellista elinvoimaansa".³⁷³

Radikaalifennomaniaansa liittyviin kansallisiin lähtökohtiin perustuville sivistystietämyksilleen Järnefelt löysi tukea Tolstoin esittämästä kritiikistä. Tämä ilmenee osaksi jo hänen edellä "Suomen ruotsalaista yliopistoa" kohtaan kohdistamastaan arvostelusta. Järnefeltin näkemyksen taustalla on käsitys, että yliopisto on perustettu ja kehittynyt pääasiassa ruotsinkielistä yläluokkaa varten. Tämä käsitys oli aiheellinen tarkasteltaessa Järnefeltin opiskeluaikojen tilannetta.

Järnefelt oli opiskeluaikanaan tiedostanut paitsi sääty-yhteiskuntaan liittyvän ongelmallisuuden myös suomalaisten talonpoikaisylioppilaitten heikon aseman toisaalta Savo-Karjalaisen osakunnan ja toisaalta kotonaan toimineen

369 Sawo 24. 12. 1887.

370 Sawo 24. 12. 1887.

371 Ojakangas 1997, 14.

372 Ojakangas 1997, 15.

373 Halila 1949, 221; ks. myös Kemppinen 2001, 154.

ylioppilassalongin kautta. 1880-luvun vaihteessa ei-akateemisten ensipolven ylioppilaiden lukumäärä nousi niin, että nämä muodostivat lähes puolet koko ylioppilaskunnasta (1882-1891 44%). Talonpoikaisylioppilaita oli kaikista opiskelijoista n. 15 %. Juuri suomenkielisten talonpoikaisylioppilaitten asema muodostui Kopposen (1975, 42) mukaan niin ulkoisessa taloudellisessa kuin sisäisessä henkisessä suhteessa kaikkein vaikeimmaksi. Tilannetta kärjisti usein paitsi ruotsinkielisen sivistyneistön torjuva asenne, myös se, että talonpoikaisylioppilaat eivät hallinneet ruotsia keskustelukielenä. Opintojensa keskeyttäneiden osuus oli suurin juuri suomenkielisten talonpoikaisylioppilaitten keskuudessa.³⁷⁴

Järnefeltin yritys kytkeä koulujärjestelmä kansallisiin lähtökohtiin oli osa laajempaa pyrkimystä, ohjelmaa. Kieliopintojensa ja kirjeenvaihtajan tehtävänsä ohella Järnefelt opiskeli Moskovassa oikeustiedettä. Oikeustieteellisestä ja toisaalta vielä kansallisesta innostuksesta kertoo se, että Järnefelt syksyllä 1886 suomensi professori W. Mainovin teosta Mordva-kansan vanhoista lakitavoista. Edelleen Järnefelt suunnitteli tutkimusmatkaa suomensukuisten kansojen pariin Itä-Venäjälle niiden tapojen tutkimiseksi. Järnefeltin harrastukset tähtäsivät itsenäisen Suomen lainsäädäntötyön esivalmisteluihin.³⁷⁵

Järnefeltin kiinnostus juridiikkaa kohtaan kohdistui nimenomaan suomalaisen kansalliseen lainsäädäntötyöhön. Kirjeessään Eero Järnefeltille Arvid Järnefelt toteaa:

Yliopistossa en ollenkaan käy, - ainoastaan prof. Tihonravosin luona kerta viikkoon. Työtä ei ole venäjänkielen tähden juuri nimeksikään. Ne tuumat venäläisen lakitieteen lukemisesta, jotka minulla oli, olen kerrassaan heittänyt; ne olivatkin vaan tarkemmin ajateltuani vaan seurauksena epäselvyydestä päämaalini suhteen. Sillä ne antaisivat luvuilleni aivan toisen suunnan, enkä minä kumminkaan muuta tahdo, kuin päästä selville oman maan asioista ja oloista - ja kaikkea muuta kuin jonkun korkean viran tai hyvän tulolähteen saamista, joissa koko alkuperäinen elämänsuunta hämmentyisi.³⁷⁶

Järnefeltin viittaus alkuperäiseen elämänsuuntaan ja sellaisen urakehityksen jättämiseen, joka johtaisi korkeaan virkaan tai tulolähteeseen, osoittavat Järnefeltin kaavailleen uraa henkisen elämän alueelta, tässä vaiheessa vielä tiedemiehenä 1880-luvun lopulla. Järnefeltin suunnitelmissa oli ollut perustaa myös lakiasiantomisto Pietariin yhdessä Tuomas Kurikan kanssa.³⁷⁷ Viittaus hyvään tulolähteeseen tarkoittaakin ilmeisesti kyseistä hanketta Kurikan kanssa.

Se laajempi kansallinen ohjelma, johon Järnefeltin kansansivistykseen liittyvät näkemykset tässä vaiheessa sisältyivät, ilmenee kirjemaininnasta, joka

³⁷⁴ Klinge 1968, 4; Kopponen 1975, 42–43.

³⁷⁵ Kansallissivistys ei ole vain sitä, että kansalla on vaan olemassa kansalliseepoksensa, sananlaskunsa ja tarunsa; sillä täytyy olla oma värinsä vallitsevassa laissa ja yhteiskunnallisissa oloissa. Laki on kansan katsantotapa. Kansa, jolla on vieras laki ja joka ei kykene omien katsantotapojen mukaan joko uutta luomaan taikka vierasta omaksi muodostamaan, ei voi Euroopassa enää itsenäisenä pysyä. Järnefeltin artikkelikonsepti SKS; Tuomikoski 1987, 74.

³⁷⁶ Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 20. 10. 1886. EJYA.

³⁷⁷ Tuomikoski 1987, 73.

ajankohtansa puolesta ajoittuu Venäjän matkan loppupuolelle. Tämä selittää osaksi myös sen, mihin Järnefeltin myöhemmin omaksuma tolstoilaisuus perustui:

Mitä sitten ensitalveen tulee, niin luulen melkeen, että jäämme Kuopioon, sillä minun täytyy silloin hirmuisesti lukea, jos aijon saada tenttamini jo sen vuoden kuluessa suoritetuiksi, jota toivon ja ponnistan; että vihdoinkin pääsisin tutkintoluvuista itsenäiseen tutkisteleemiseen. - Minä huomaan muuten, että tieteet alkavat yhä enemmän minua niellä; aivan tuntuu kuin eläisin niissä. Näköala onkin tavattomasti laajentunut. Kyllä se tiede on sentään merkillinen asia tässä maailmassa, jos sitä pelottomasti ja ilman ennakkoluuloja tutkii. — — Kun Suomea ajattelee, täytyy aina muistaa, kuinka vähän suomalaiset ovat mahdollisuudessa kehittymään. Eihän ole minkäänlaista kirjallisuutta tähän asti ollutkaan, ja se kai on ainoa kumminkin, joka voi luoda intelligenssiä. Jos ajatellaan Venäjää, niin on täällä juuri sentähden niin paljon todellista intelligenssiä, että täällä on ollut Gogolit, Turgenjevit, [Strchedrinit?] ja Tolstoit, ja koko venäläinen henki on juuri heidän henkeensä. Sama tehtävä on Suomessa sekä tieteellisellä että taiteellisella kirjallisuudella. Kun taidetta ajattelee, niin täytyy tulla aivan samoihin päätöksiin. Meidän klikkimme suuri työala on panna alkuun ja viedä mahdollisimman etäälle tämmöinen hengellinen mielten uudistus, josta oikeastaan riippuu koko vastainen edistys. Mutta siksi me puolestamme tarvitsemme ehdottomasti lujaa rakkautta Suomeen.³⁷⁸

”Meidän klikillä” Järnefelt tarkoitti Järnefeltin ja Brofeltin (Ahon) veljessarjaa, jota Järnefelt kaavaili yhteiskunnallisen ohjelmansa toteuttajaksi. Järnefelt näki sen uudistus- ja vapaamieliseksi yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi, jonka toiminta keskittyi lähinnä henkisen elämän alueelle.

Järnefelt näki keskeiseksi tehtäväksi kehittää Suomen tieteellistä ja taiteellista kirjallisuutta, joka mahdollistaisi kansan sivistystason kohottamisen ja siten yhä syvemmän yhteiskuntaan liittyvien kysymysten käsittelyn. Tämä oli Järnefeltin ryhmän kansallinen ohjelma. Keskeisenä välineenä tässä hän näki nimenomaa realistisen taiteen, erityisesti kirjallisuuden. ”Hengellisellä mielten uudistuksella” Järnefelt tarkoitti yleisen mielipiteen kääntämistä tälle kehitystyölle suotuisaksi. Vaikka käsitettä hengellinen käytetään tavallisesti uskonnollisessa käsitteistössä, tässä osuvinta on kuitenkin liittää termi yhteiskunta- ja sosiaalietiikan piiriin. Tämä on perusteltavissa sillä, että Järnefeltin ryhmän realistinen ohjelma pyrki tuomaan esille yhteiskunnallisia epäkohtia ja sitä kautta suuren lukijakunnan ja yleisön tietoisuuteen.

Keskeisenä välineenä kirjallisuuden ohella oli sanomalehdistö, johon Järnefeltien ja Ahojen veljessarja sekä Minna Canth olivat läheisessä yhteydessä. Yhteiskunnallisina epäkohtina Järnefelt mainitsee kieli-, nais- ja raittiuskysymyksen.³⁷⁹ Epäkohdista kertovat Järnefeltin Sawoon, Kaikuun ja Uuteen Suomettareen toimittamat Venäjän matkakirjeet, jotka kohdistavat huomion erityisesti sosiaalisiin näkökohtiin. Juuri sosiaaliset näkökohdat ja niihin sisältyvä

378 Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 22. 1. 1888 (alleiviivaukset Järnefeltin). EJYA. Suomen kielen asema tieteellisenä kielenä ei ollut itsestään selvyys. Venäjän keisari asetti v. 1870 komitean pohtimaan, oliko suomen kieli kehittynyt kyllin korkealle, jotta sitä olisi voitu käyttää tieteellisessä opetuksessa. Kuikka 1993, 61. Tätä taustaa vasten Järnefeltin pyrkimys suomenkielisen tieteellisen ja taiteellisen kirjallisuuden kehittämiseksi tulee ymmärrettäväksi. Suomen kielen aseman parantaminen muodosti yhä keskeisen osan Järnefeltin fennomaniaa.

379 Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 18. 12. 1887.

yhdenvertaisuuden vaatimus muodostaa Järnefeltin sivistysohjelman keskeisen sisällön. Realistinen kirjallisuus, jota Järnefelt käsitteli matkakirjeissään, oli väline tai metodi, jonka avulla Järnefelt pyrki toteuttamaan sivistysohjelmaansa.

Näkemyksilleen Järnefelt löysi tukea myös Tolstoin pedagogisista ajatuksista. Järnefeltin Tolstoin pedagogiikkaa käsittelevät matkakirjeet tuovat lisävalaistusta aiempaan Järnefelt-tutkimukseen. Ne osoittavat Järnefeltin tutustuneen ja syventyneen Tolstoihin erityisesti tämän pedagogisten näkemysten kautta. Järnefelt toi ensimmäisenä ja ensimmäistä kertaa Tolstoin pedagogisia näkemyksiä suomalaisen lukijakunnan tietoisuuteen. Samalle ne vahvistavat käsitystä, jonka mukaan Järnefelt Venäjällä opiskellessaan on saanut vaikutteita Tolstoin ajattelusta. Järnefelt on kuitenkin vielä tällöin ollut fennomaani, joka on pyrkinyt rakentamaan kansansivistysohjelmaa, jonka tavoitteena oli kehittää niin kansallista sanomalehdistöä kuin kauno- ja tietokirjallisuutta. Järnefeltin tulkinta Tolstoin pedagogisista näkemyksistä viittaa fennomaanisiin ihanteisiin. Kansanopetus oli järjestettävä kansallisista lähtökohdista ja käytännöistä käsin. Kansakoululla tuli olla oma itsenäinen roolinsa kansansivistyksessä eikä sen tullut toimia ainoastaan alimpana asteena ylempiin oppilaitoksiin valmistavana portaana. Kasvatustehtävän säilyttäminen kodeilla ja äidin merkitys lapsensa ensisijaisena kasvattajana viittaavat nekin kasvatuksen osalta puhtasoppiseen snellmanilaiseen fennomaniaan. Järnefelt oli vielä tällöin aatteellisesti lähellä Yrjö Koskisen ja Agathon Meurmanin uushumanistisesti väritynyttä kansansivistysaatetta³⁸⁰.

Järnefeltin sivistysnäkemykset merkitsivät kannanottoa ennen kaikkea yhteiskunnallis-kulttuurisella tasolla. Kasvatus- ja koulukysymys oli yksi tekijä Järnefeltin rakentaessa ja toteuttaessa yhteiskunnallis-kulttuurista ohjelmaa. Järnefelt ei ollut ainoa ryhmän edustajista, joka otti kantaa kasvatukseen ja kouluun liittyvään keskusteluun.³⁸¹ Myös Minna Canth, Juhani Aho sekä Teuvo Pakkala ottivat kantaa kysymyksiin, joissa huomio kiinnittyi naisten mahdollisuuteen opiskella, yhteiskasvatukseen, koulun tehtävään sekä lapsen aseman ja sielunelämän kuvaamiseen.³⁸²

380 Vrt. Halila 1949, 297.

381 Elisabet Järnefelt ajoi naisten sivistystason parantamista. Vuonna 1882 hän totesi asiasta seuraavaa: ”Ylioppilastutkinnon suorittamisen tarkoituksena ei ole se, että joka nainen sen suorittaisi ja pyrkisi professoriksi, mutta että hänellä olisi mahdollisuus ja oikeus niin tehdä, että hän olisi yhtä vapaa kuin mies tekemään itse mitä tahtoo. Ei se ole meidän asia määrätä mihinkä nainen kelpaa mihinkä ei, mitä hänelle saa antaa mitä ei, mitä hän tarvitsee, mitä ei. Sen toimen antakaamme luonnolle, se kyllä tietää mihin jokainen on määrätty. Meidän tehtävä on kasvattaa ja kouluttaa lapsia olkoot ne poikia taikka tyttöjä heidän voimiensa ja taipumuksiensa mukaan.” Ks. Talas 1996, 44.

382 Ks. esim. Aho 1986, 284; Canth 1990, 290–292; 297–298; Pakkala 1982, 260, 324. Järnefelt oli kuitenkin ainoa, joka Tolstoita käsitellessään viittasi suoranaisesti tämän pedagogisiin näkemyksiin. Viitteitä Tolstoihin on nähtävissä kuitenkin kaikilla edellä mainituilla. Ks. esim. Aho 1986, 138; Canth 1990, 290–292; Pakkala 1982, 220. Ahon kasvatustutkimuksissa on havaittavissa vielä vuosia myöhemmin piirteitä, jotka viittaavat Järnefeltin jo Savossa esittämään sivistysnäkemukseen. Kirjeessään Mauno Rosendalille Aho toteaa: ”En usko pappeihin, en kansakoulun opettajiin enkä muihinkaan valtion palkkaamiin kansan kasvattajiin. Jotain ulkonaista, teknillistä tietoa ne voivat opettaa, mutta mitään sisällistä

Järnefeltin kasvatukseen liittyvää kannanottoa onkin tarkasteltava etiikan ja sosiaalietiikan kautta. Yhteydet säilyivät myös Filosofisen yhdistyksen ja siellä tapahtuneen keskustelun välityksellä. Järnefelt kuului siihen akateemiseen filosofisesti orientoituneeseen opiskelijajoukkoon, jolle kysymys etiikasta, sen luonteesta ja alkuperästä muotoutui keskeiseksi. Kun Neiglick, Ruin ja Westermarck joutuvat sen kanssa tekemisiin ensisijaisesti Filosofisessa yhdistyksessä käydyn kriittisen keskustelun ja akateemisen tutkimuksen välityksellä, Järnefelt päätyy tähän oikeustieteellisten opintojensa sekä yhteiskunnallisten ja kirjallisten harrastustensa välityksellä. Kun Ruin ja Neiglick 1880-luvun lopulla omaksuivat keskeisesti virikkeitä näkemyksiinsä Saksasta ja Ranskasta, Järnefelt suuntasi katseensa myös Venäjälle, erityisesti venäläiseen kirjallisuuteen.

3.2 Systemien vallasta yksityisyyden vapauten–vuorisaarnaeettisenä normina

Tolstoilaisten ihanteiden toteuttaminen käytännössä osana yhteiskunnallista elämää oli Järnefeltin avainkysymyksiä, kun hän keskeytti käräjäharjoittelun ja luopui tuomarinurastaan.³⁸³ Järnefelt ei tolstoilaiseksi ryhtyttyään alkanut julistaa omaksumaansa oppia, vaan kiiruhti toteuttamaan sitä omassa elämässään.³⁸⁴ Ihanteidensa ja ympäröivän elämän asettamia vaatimuksia Järnefelt pyrki sovittamaan yhteen näin paitsi ajattelussaan, myös omassa elämässään. Oman elämän ja kirjailijan julistaman sanoman ristiriita ilmeni Järnefeltillä siinä, että hän pyrki toteuttamaan julistamaansa oppia, mutta sen noudattaminen muodostui hankalaksi etupäässä sisäisten vaikeuksien, sosiaalisen ympäristön, perhesiteiden ja taloudellisten rasitteiden vuoksi. Järnefelt toteutti tolstoilaisuutta ryhtymällä töihin ensin suutarin, sitten sepän verstaassa ja lopulta pienviljelijänä ostamallaan tilalla Rantalassa Lohjan Virkkalassa. Taloudellinen ahdinko kuitenkin pakotti Järnefeltin ryhtymään kirjailijaksi.

Järnefelt piti alustuksen Filosofisen yhdistyksen kokouksessa 17.3.1893 aiheesta ”Leo Tolstoy’n mielipiteistä rikoksen rangaistavuudesta”. Läsnä oli puheenjohtaja ja kolmattakymmentä jäsentä, heidän joukossaan K. J. Ståhlberg ja J.

uudistusta ei niiden kautta tapahdu nyt enemmän kuin ennenkään ja missäkään. VALTION kirkko ja VALTION koulu ovat valtion eikä kansan palvelijoita. Sisällinen, opetuksen ja kasvatuksen kautta tapahtuva uudistus tulee aina näiden laitosten ulkopuolelta, sen täytyy valloittaa ja voittaa ne niinkuin heränneisyyskin lopulta voitti ja kukisti ja läpitunki ja suolasi.” Aho 1986, 284.

383 Nokkalan (1958, 76) mukaan Järnefeltiä voidaan oikeutetusti kutsua ”Suomen Tolstoiksi”. Järnefelt toimi kahdentoista vuoden ajan Tolstoin sanoman varsinaisena välittäjänä kääntämällä tämän teoksia ja sisällyttämällä tolstoilaisia näkemyksiä kirjalliseen tuotantoonsa. Nokkala kutsuu myös Järnefeltin tilaa Rantalaa ”Suomen Jasnaja Poljanaksi”, sillä Järnefelt veti Tolstoin tavoin ihmisiä puoleensa henkilökohtaisella opastuksellaan ja kirjeenvaihdollaan suoritti samankaltaista tehtävää kuin ”venäläinen opettajansa”. Ks. myös Häkli 1955, 188–190; Kopponen 1986, 28; Nokkala 1958, 54; Viljanen 1955, VI; Järnefelt 1898, 6; Järnefelt 1894, 141–142.

384 Nokkala 1958, 64.

K. Paasikivi. Järnefelt oli kirjoittanut aiheesta Nuoreen Suomeen vuosina 1891 ja 1892.³⁸⁵ Pöytäkirjan mukaan alustaja esitti, että ”rikoksen rankaiseminen on hyljättävä, koska Jumala niin tahtoo. Tämä Jumalan tahto ilmenee Kristuksen evankeliumissa ja ihmisen omassatunnossa. Edellinen kieltää vastustamasta paha, jälkimmäinen kammoo aina kaikkea rankaisemista silloin ainakin kun se sattuu ihmistä lähempänä oleviin indiviideihin”.³⁸⁶

Alustuksen pohjalta syntyi vilkas keskustelu, jossa tuotiin esille ajatus, että juuri omatunto vaati rikoksen rankaisemista ja että vallitseva oikeustilakin oli Jumalan asettama. Rangaistuslaeilla nähtiin olevan suuri kasvattava merkitys, sillä ne muodostivat kansan käsitystavan siitä, mikä oli luvallista ja mikä luvaton. Näkemyksen mukaan kaikki pakko ei myöskään ollut paha, vaan rakkauskin saattoi kehottaa paktoon esimerkiksi kasvatuksessa. Lisäksi keskustelussa esitettiin, että valtiollisesti kypsyneet kansat pitävät oikeusjärjestystä kunniaissa: ”Tokko sellainen tila, jossa pelkkä rakkaus ilman mitään oikeuskäsitteitä vallitsisi, olisi mikään toivottava ihanne”. Reinin mielestä ”oleviin oloihin on perustauduttava tällaista asiaa arvosteltaessa, ei hämääriin tunteisiin”. Teologit olivat lisäksi sitä mieltä, että Järnefeltin käsitys kristillisyydestä oli ”yksipuolinen ja väärä”.³⁸⁷

Päiväkirjamerkinnot samalta ajalta kertovat Järnefeltin syventyneen näihin aikoihin Isänmaan viimeistelyyn.³⁸⁸ Isänmaan ohella Järnefelt kypsytteli myös Heräämiseni-teosta, jonka yksi lähtökohta on juuri rikoksen rankaisemisesta luopuminen.³⁸⁹ Aihe oli tolstoilaisuuden keskeisimpiä ajatuksia.³⁹⁰ Järnefelt käsittelee kyseistä opinkohtaa Heräämiseni-teoksen luvussa Mistä syystä en ruvennut tuomariksi.³⁹¹ Järnefeltin mukaan hän itse ei voinut ryhtyä tuomariksi, sillä siinä tapauksessa hänen olisi pitänyt tuomita rangaistukseen niitä, joita hänen päinvastoin tuli rakastaa niin kuin isäänsä, äitiänsä, veljiään tai sisariaan.³⁹² Tämän ajatuksen hän esitti myös päiväkirjassaan:

Epäilen, että ehkei tämä yhteiskunta sitten kelpaa. Se vaikuttaa alakuloisuutta siitä syystä, että jos tämä yhteiskunta on jotakin Jumalan hyväksymää, niin hyväksyisi Jumala myöskin

385 Ks. Nuori Suomi 1891, 176–181; 1892, 143–155. Nuoren Suomen artikkelit vastaavat sisälöltään hyvin pitkälle teoksessa Ateisti olevaa Kosto ja rangaistus -lukua (Järnefelt 1895, 46–90).

386 Fil. yhd. ptk. 17. 3. 1893.

387 Fil. yhd. ptk. 17. 3. 1893. Pöytäkirjoista ei tarkemmin selviä, keitä teologeja siinä tarkoitetaan. Erik Johansson [Erkki Kaila] tarkasteli Järnefeltin teologisia näkemyksiä Teologisessa aikakauskirjassa vuonna 1902. Kailan mukaan ”kirkossa on usein yksipuolisesti, jopa dokeettisesti terotettu Kristuksen jumaluutta”, mutta Järnefelt oli kristinopin tulkinnassaan mennyt päinvastaiseen yksipuolisuuteen. Johansson 1902, 214–216.

388 Päiväkirja 18. 1. 1893; 31. 1. 1893; 1. 2. 1893. SKSKA

389 Vrt. Päiväkirja 6.3.1892. SKSKA; Järnefelt 1894, 111.

390 Teoksessaan Älä tapa Tolstoi määritteli kantansa, jonka mukaan paha ei saa vastustaa eikä ryhtyä toimenpiteeseen, joka on rakkauden vastainen. Tähän oppiin liittyi myös käsitys tuomitsematta jättämisestä. Tolstoi 1927, ;Ks. myös Laurila 1944, 21–22; Nokkala 1958, 19–21.

391 Järnefelt 1894, 189.

392 Järnefelt 1894, 194.

olemisen sen jäsenenä. Mutta minun oppini mukaan se on mahdotonta, koska silloin saisi tuomita, tappaa jne. Pitääkö ajatella niin, että kun yhteiskunta on meidän oma kuvamme (= siinä on sekä hyvää että pahaa), niin meidän pitää se sulattaa, ruveta yhteiskuntaihmi-siksi ja koettaa vaikuttaa siinä, minkä voimme.³⁹³

Suhde pahaan ja rikoksen rangaistavuuden ongelma oli keskeinen Järnefeltillä 1890-luvun alkupuolella. Vöyrin käräjillä tehty päätös luopua lähimmäisten tuomitsemisesta, Nuoreen Suomeen kirjoitetut artikkelit, Filosofisessa yhdis-tyksessä ja Heräämiseni - teoksessa kehitellyn rangaistuksesta luopumisen aja-tus kiteytyy Ateisti - teoksen esseeseen Kosto ja rangaistus ja on näin pitkällisen kypsyttelyn tulos. Teoksesta otettiin ainoastaan 1500 kappaleen painos. Se ei herättänyt kovin laajaa keskustelua Ahon Päivälehteen ja Castrenin Valvojan kirjoittamaa yksityiskohtaista arvostelua lukuun ottamatta.³⁹⁴

Oikeusfilosofisessa esseessään Kosto ja rangaistus teoksessa Ateisti (1895) Järnefelt käsitteli yhteiskunnallisen rankaisemisen oikeutusta. Keskeiseltä osal-taan teos käsittelee niitä vallankäytön muotoja, joita pakonkäytön perustelemi-seksi valtiolisessa elämässä kasvatus mukaan lukien oli esitetty.

Lähtökohtanaan Järnefelt käytti Nordströmin teosta Bidrag till den svens-ka samhällsförfattningens historia II. Nordströmin esittämät ajatukset heijasti-vat Järnefeltin mukaan sitä vallitsevaa oikeusfilosofista käsitystä, jonka mukaan rangaistus oli oikeudenmukainen hyvitys. Tämän väitteen perustana oli sama katsantotapa, joka oli vallalla jo koston ajatuksessa, vaikkakin hämäränä ja epä-selvänä. Kosto sisälsi Järnefeltin mukaan nykyisen yhteiskunnallisen rangais-tuksen oleellisen ytimen. Tämä katsantotapa ”esiintyy kehittyneessä ja vakaan-tuneessa valtiossa puhdistuneena siitä satunnaisuudesta ja persoonallisuudes-ta, mikä on ominaista kostonlelle”.³⁹⁵

Yhteiskunnallinen rangaistus ei ole muuta kuin liiallisesta intohimosta vapautunut kosto. — — rangaistus ei ole suinkaan ”se kaikkein jaloin”, mikä ei enää voi mädätä multa-an, vaan että rangaistus niinkuin koko meidän yhteiskuntakin on vaan aikansa palvelut sie-men kuori, josta jo uusi itu on täydessä kasvussa.³⁹⁶

Edelleen ajankohtaisina rangaistusten perusteina Järnefelt mainitsi teoriat, joi-den mukaan rangaistuksen tarkoitus oli parantaa rikoksentekijää tai pelottaa häntä rikoksesta.³⁹⁷

Järnefelt tuomitsi yhteiskunnan oikeuden rangaista. Laissa määrätty ran-gaistus oli koston tapa, joka oli alun perin ollut olemassa estääkseen ja rajoittaak-seen kostoja. Se oli tarkoitettu käytettäväksi vain silloin, kun sovintoa ei ollut mahdollista saada aikaan. ”Yhteiskuntavalta”, jonka alkuperäinen tehtävä oli saada aikaan sovinto riita-asioissa, oli ottanut pois yksilöltä oikeuden päättää sovinnosta. Jo siksi sen toiminta oli brutaalimpaa kuin primitiivisten kansojen

393 Päiväkirja 14.6.1893. SKSKA

394 Päivälehti 15.5.1895; Castren 1895, 336–357; ks. myös Häkli 1955, 245–246; Nokkala 1958, 86.

395 Järnefelt 1895, 47–48.

396 Järnefelt 1895, 65.

397 Järnefelt 1985, 47–48.

oikeuskäytäntö. Yksilöllä täytyi olla itsellään oikeus vaikuttaa siihen, miten hän halusi rikoksen tulevan sovitetuksi. Näin hän sai itse mahdollisuuden päättää, kostaako vai jättääkö kostamatta ja sopiako riita. Tällöin valinnan mahdollisuus säilyi yksilöllä. Mutta kun oikeus rangaista tai jättää rankaisematta oli yhteiskunnalla, vastuu ja valinta siirtyi pois yksilöltä valtiolle. Ainoa keino päästä tästä tilanteesta oli kieltäytyä osallistumasta tilanteisiin, joilla mainitut toimet voitiin saattaa täytäntöön.³⁹⁸

Oikeusfilosofisissa pohdinnoissaan Järnefelt päätyi tolstoilaiselle linjalle. Hän kehotti tuomareita, vanginvartijoita ja muita viranomaisia jättämään virkansa ja kieltäytymään osallistumasta tuomion täytäntöön. Järnefeltin mukaan tarve tehdä samaa, mitä muut tekisivät samassa tilanteessa, luo alkukäsityksen siitä, mitä sanomme oikeaksi. Koston sisältöä eritellessään Järnefelt vielä lisää: ”Vaikka myönnän, että olisin menetellyt niinkuin sinä [kostonut], niin en myönnä, että olisin silloin menetellyt oikein”.³⁹⁹ Se jumalallinen kipinä, joka tähtäsi rakkauden laajentamiseen, oli haettavissa yhteishengestä, jossa kosto lepytettiin. Järnefelt halusi osoittaa, että yhteiskunta ja sen oikeuskäytäntö olivat vääristyneet eivätkä enää vastanneet moraalisesti sitä ihannetta, jonka tulisi olla nykyisen yhteiskunnan perusteena.⁴⁰⁰

Järnefeltin oikeusfilosofiset pohdinnat muistuttavat käsittelytavaltaan tanskalaisen filosofin Harald Höffdingin⁴⁰¹ (1843—1931) ajatuksia, jotka hän julkaisi vuonna 1887 ilmestyneessä teoksessa *Etik*. Siihen sisältyvä luku, joka käsitteli valtion rankaisuvallan etenee pääpiirteittäin rakenteellisesti, sisällöllisesti ja käsitteellisesti samoin kuin Ateistin luku *Kosto ja rangaistus*: Ensin kytetään rangaistuksen historiallinen lähtökohta henkilökohtaiseen koston. Seuraavaksi käydään läpi kostamisen rajoittamiseen johtaneita tekijöitä. Tämän jälkeen kosto kytetään valtion asiaksi, jolloin ”kostovaiston” muoto muuttuu. Lopuksi käsitellään valtion rankaisuvallan eettisiä perusteita. Kasvatukseen luvun käsittelytapa liittyy rangaistuksen kasvattavaan vaikutukseen sisältyvän ajattelutavan kautta.⁴⁰²

Päästyään rankaisuvallan eettiisiin perusteisiin Järnefelt liittyy Tolstoihin. Järnefeltin pahan passiivisen vastustamisen idea on peräisin Tolstoin tulkinnasta Jeesuksen vuorisaarnasta:

Mutta tärkein ja meidän kehityskauttamme ehkä läheisimmin koskeva käsky on se, joka kieltää väkivallalla vastustamatta pahaa. ”Te kuulitte sanotuksi: silmä silmästä ja hammas hampaasta. Mutta minä sanon teille: älkäätkä olko pahaa vastaan.” (Neljäs käsky Vuorisaar-

398 Järnefelt 1895, 57–61.

399 Järnefelt 1895, 51–52.

400 Järnefelt 1895, 64–65.

401 Harald Höffding oli tanskalainen filosofi ja psykologi. Höffdingin pääteoksia olivat *Sielutieteen pääpiirteet*, *Rousseau*, *Etiikka*, *Den nyere Filosofis Historie*, *Religionsfilosofi*, *Den menneskelige Tanke*. Poijärvi & all 1952, 43.

402 Vrt. Höffding 1887, 548–572; Järnefelt 1895, 46–90. Vuonna 1920 suomennetun laitoksen esipuheessa Höffding mainitsee vierailleensa aikoinaan luennoimassa aiheesta Suomessa. Höffding 1920, VI. Huomion arvoista on se, että kuten Höffding myös Järnefelt viittaa Kantiin. Vrt. Höffding 1887, 564, 566; Järnefelt 1895, 72. Järnefeltin Höffdingiltä omaksuttu käsittely- ja ajattelutapa on aiemmassa Järnefelt-tutkimuksessa jäänyt huomiotta.

nassa). Yhtä uusi kuin on maailmallselle katsantotavalle Kristuksen rakkaudenoppi, joka käskee rakastamaan vierasta niinkuin omaista, yhtä uusi on myöskin tämä sen luonnollinen johtopäätös, pahan vastustamisen kieltö.⁴⁰³

Kristillinen vallankumous voi von Wrightin mukaan olla joko yksilöeettistä tai sosiaalieettistä. Yksilöeettisen käsityksen mukaan kristinusko pyrkii uudistamaan yksityisen ihmisen elämän, mikä voi tapahtua inhimillisessä elämässä vallitsevan järjestelmän tietä. Tämän ajattelun mukaan ”kristillisen hengen” tullessa yleiseksi valtiot ehkä aikaa myöten lakkaavat käymästä sotia, eroavuudet tasoitetaan ja järjestys säilyy ilman pakkotoimia. Tällaiseen tilaan on kuitenkin pitkä matka ja toistaiseksi on sopeuduttava siihen, että on armeijoita, järjestysvaltaa, rikkaita ja köyhiä. Koska kristillinen toiminta on mahdollista vain tällaisen inhimillisessä elämässä vallitsevan järjestelmän rajoissa, yksilöeettisen kristinuskonäkemyksen on tehtävä ero ihmisen ”ulkoisen ja sisäisen” elämän välille ja pantava pääpaino jälkimmäiseen.⁴⁰⁴

Tolstoi on von Wrightin mukaan tämän yksilöeettisen kristillisen vallankumouksen vannoutunut vihollinen. Samaa voisi sanoa myös Järnefeltistä:

Heränneet ihmiset (Esimerkiksi Ukko Brofelt) kun ovat taistelleet loppuun ja päässeet selvyteen itsensä kanssa, tulevat jonkinlaiseen tyhjään tilaan, joka näyttää melkein henkistä voimattomuudelta. He rauhoittuvat kokonaan ja viettävät hiljaista elämää ottamatta sanottavaa vaikutusta siitä, mitä heidän ympärillään tapahtuu. Näin käy niiden, jotka ovat kasvatetut kirkon istuttamassa käsityksessä kristinopista. Sen mukaan on tuo oppi jotakin aivan yksistään ihmisen sielunelämään kuuluvaa, aivan erillään käytännöllisen elämän menosta. Sen vuoksi, kun sielun rauha on saavutettu, niin luullaan, että tähän se loppuinkin koko ihmisen tehtävä eikä jäljellä ole muuta kuin odottaa maallisen elämän loppua ja varsinaisen autuuden alkamista. Mutta joka herää Kristuksen oikeaan oppiin, se on: pääsee käsittämään Jumalan tahtoa ja alkaa sitä seurata, hän ei voi pysähtyä lepäämään ja omaa rauhaansa nauttimaan. Hänellä on rauha - Kristuksen rauha - sydämessä, mutta hänen elämänsä on eteenpäin rientämistä, sillä häntä johtaa Jumala teosta tekoon lähimmäisen palvelemisessa.⁴⁰⁵

Järnefelt kritisoi tolstoilaisittain yksilöeettistä kristinopin tulkintaa. Rajoittuessaan koskemaan ainoastaan yksilön sisäistä elämää se johtaa toimeettomuuteen ja moraaliseen laiskuuteen. Sitä vastoin ”todellisen kristinopin” seurauksena yksilö ryhtyy toteuttamaan ”Jumalan tahtoa”. Tämä toiminta on sosiaalieettistä, sillä se ulottuu koskemaan yhteiskuntaa ja sen kaikkia jäseniä erotuksesta. Yksilöeettisen vallankumouksen sijaan Järnefelt käsittää kristinuskon ensi sijassa sosiaalieettiseksi vallankumoukseksi, jonka tehtävänä on luoda uusi muoto inhimillistä yhteiselämää varten. Tätä on kuitenkin mahdoton yhdistää useimpiin voimassa oleviin valtio- ja yhteiskuntamuotoihin.⁴⁰⁶

403 Järnefelt 1894, 248–249.

404 von Wright 1961, 273. Vrt. Tolstoi: ”Väärin sanotaan, että kristinoppi koskee ainoastaan yksilön pelastusta, eikä yleisiä, yhteiskunnallisia kysymyksiä. Se on vaan rohkea ja perusteeton väite, mitä silmiin pistävin valhe, joka luhistuu heti kun asiasta totisesti ajattelee.” Tolstoi 1910, 25–26.

405 Päiväkirja 14. 8. 1893. SKSKA.

406 von Wright 1961, 272–273.

Järnefelt oli perillä Tolstoin kristinopin tulkinnasta. Hän oli myös ainakin jossakin määrin seurannut 1800-luvun lopun saksalaista raamattukeskustelua.⁴⁰⁷ Teoksessaan *Evankeliumin alku* Järnefelt muotoili käsityksensä kristinuskosta. Ihmisten elämä ja yhteiskunnan muuttaminen paremmaksi oli mahdollista seuraamalla Jeesuksen opetusta. Kirkko ei toiminut näin. Keskittyessään neitseestäsyntymis-, ylösnousemus- ja tuonpuoleisuusoppiin kirkko oli lähes tyystin vaiennut siitä, mitä Jeesus itse elämästä ja sen tarkoituksesta opetti. Peitelläkseen tätä kirkko oman itsensä ja ”valtaa pitävien” kannalta oli kehittänyt itse elämälle vieraan dogmien ja raamatuntulkinnan järjestelmän.

”Kristologiansa” Järnefelt perusti näkemykseen, että Jeesus oli Marian satunnaisen suhteen kautta syntynyt avioton lapsi. Isättömänä Jeesus kehittyi tietoisuuteen kaikkien yhteisestä isästä, joka oli Jumala.⁴⁰⁸ Jeesus tiedosti, että hänen laillaan muutkin ihmiset olivat tämän yhteisen isän lapsia. Isän tahtoa noudattamalla oli toteutettavissa maanpäällinen taivasten valtakunta. Torjumalla neitseestäsyntymisen Järnefelt halusi kiistää sekä Jeesuksen yliluonnollisen jumaluuden että päästä eroon siitä käsityksestä, että ihmisen arvo olisi sidoksissa hänen syntyperäänsä. Avioton lapsi ei ollut sen vähempiarvoinen kuin aviollisessa suhteessa syntynyt.⁴⁰⁹ Teoksensa loppuosassa Järnefelt pyrki osoittamaan, miten Jeesus vakuuttui opissaan ja kykeni elämään oppinsa mukaisesti.

Järnefeltillä ”uusi muoto inhimillistä yhteiselämää varten” merkitsi elämistä yhdenvertaisuuden periaatteen mukaisesti. Järnefelt tiivisti ja muotoili vuorisaarnan etiikan viiteen eri kohtaan. Ensimmäisen ohjeen mukaan ei saanut vihastua toiseen ihmiseen, vaan oli etsittävä sovintoa ihmisten välillä. Toinen kohta liittyi valan vannomisen kieltävään ohjeeseen: ei saanut totella muita ihmisiä vaan oli toimittava omantuntonsa mukaan. Kolmanneksi tuli pidättäytyä sukupuolisuhteista. Neljännessä ja viidennessä kohdassa kiellettiin vastustamasta pahaa ja ulotettiin koskemaan tämä vaatimus yksittäisestä ihmisestä kokonaiseen kansaan.⁴¹⁰ Käsikirjoituksessa esitetyt vuorisaarnan tiivistelmät ovat samat kuin Tolstoin.⁴¹¹ Järnefelt seuraa myös johtopäätöksiltään Tolstoin näkemyksiä. Keskeisenä periaatteena on, ettei pahaa saa vastustaa. Järnefelt vetoaa vuorisaarnaan tolstoilaisuuden periaatteen mukaisesti eettisenä ja moraalisenä normina.⁴¹²

Yhdenvertaisuuden toteuttamisen perusedellytyksenä oli taloudellinen tasa-arvo.⁴¹³ Tasa-arvo oli toteutettavissa työnjaon kautta. Perustana Järnefelt näki luonnollisen työnjaon, ”joka syntyi sen kautta, että ihmisillä on enemmän tai vähemmän erilaisia taipumuksia”.⁴¹⁴ Tämä puolestaan johti siihen, että

407 Järnefelt 1898, 12–13.

408 Järnefelt 1898, 20

409 Järnefelt 1898, 15–16.

410 Vapaus, yhdenvertaisuus, veljeys. SKSKA.

411 Tolstoi 1906, 159–160. Tolstoin teoksen on kääntänyt Arvid Järnefelt. Ks. myös Laurila 1944, 21–22; Nokkala 1958, 18.

412 Järnefelt 1898, 13, 47; Nokkala 1958, 18–19.

413 Järnefelt 1894, 241.

414 Päiväkirja 8. 9. 1893. SKSKA.

kumpaakin työmuotoa, sekä ruumiillista että henkistä, oli pidettävä samanarvoisina. Näin Järnefelt päätyi samankaltaiseen työnjakoon kuin Tolstoi: osa päivästä tulisi käyttää ruumiilliseen, osa henkiseen työhön.⁴¹⁵ Yhdenvertaisuuden toteuttaminen oli mahdollista, kun oivalsi, että kaikki ovat ”saman Isän lapsia”, veljiä keskenään. Kaikki, mikä toimi veljeyden periaatetta vastaan, oli tuomittavaa ja kaikesta sellaisesta piti kieltäytyä:

— — jos tämä yhteiskunta on jotakin Jumalan hyväksymää, niin hyväksyisi Jumala myöskin olemisen sen jäsenenä. Mutta minun oppini mukaan se on mahdotonta, koska silloin saisi tuomita, tappaa jne.⁴¹⁶

— — älä vastusta pahaa, sanoo Kristus. Oppi kajahtaa kesken asean kalsketta, mutta se kuuluu kaikkialle. Se herättää missä pilkkaa, missä naurua, missä vihaa ja ylenkatsetta, mutta se kuuluu kaikkialle, sillä se koskee ihan läheltä ihmistä, se puhuu hänen omantuntonsa vierestä.⁴¹⁷

— — Meidän yhteiskunta on pakolla järjestetty, jota vastoin Taivaan valtakunta on riippuva sisältä eli vapaasta Isän tahdon täyttämisestä. Sen vuoksi aina täytyy sanoa: Taivasten valtakunta on ihmisten sydämissä, sillä se on mahdollinen ainoastaan milloin ihmisten onni on Isän tahdon täyttämistä.⁴¹⁸

— — Ainoa tie pelastukseen on jokaisen yksityisen kieltäytyminen sodasta.⁴¹⁹

Yhdenvertaisuuden ja yleisen veljeyden toteuttaminen oli keskeistä Järnefeltin tolstoilaisuudessa. Järnefeltin mukaan sitä saattoi toteuttaa noudattamalla omaatuntoa, ”Isän tahtoa”. Voidakseen noudattaa omaatuntoa ihmisen täytyi kuitenkin sanoutua irti kaikesta sellaisesta, mikä oli este sen noudattamiselle. Tiivistetysti tämän on esittänyt Järnefeltin ihannoima tolstoilainen Akseli Isohiisi⁴²⁰, jota Järnefelt lainaa päiväkirjassaan:

Seuroissa on ihminen seuraihminen eikä enää itsenäinen oma itsensä, yhdistyksissä ei ihmistä määrää hänen oma järkensä ja sisäinen valonsa, vaan yhdistyksen järki ja valo, yhteiskunnassa ottaa ihminen toimintonsa määrääjäksi jonkin yhteiskuntajärjen, sotajoukossa sotajoukkohenki. Seuratakseen siis omaa järkeänsä on kuljettava itsenäisenä, kaikkien yhtymien ulkopuolella. Tässä, tässä on voima. Siitä syystä ei totuus milloinkaan turvaudu joukkoihin eikä yhtymiin vaan yksilöihin. Yhtymät sen väärentävät ja vain yksilöt voivat säilyttää puhtaana.⁴²¹

Erityisinä pakkoon ja väkivaltaan nojautuvina systeemeinä Järnefelt näki oikeuslaitoksen tuomioistuimiseen, vankiloiseen ja poliiseiseen, armeijan ja kirkon, jonka kristillinen oppi oli valjastettu etupäässä vallanpitäjiä varten.⁴²² Ainoa

415 Päiväkirja 8. 9. 1893. SKSKA.

416 Päiväkirja 14.6. 1893. SKSKA.

417 Päiväkirja 19. 8. 1893. SKSKA.

418 Päiväkirja 15. 3. 1897. SKSKA.

419 Päiväkirja 29. 9. 1914. SKSKA.

420 Ks. Järnefelt 1930, 206–209. Akseli Isohiidestä ks. Salenius-Hatakka 2000. Isohiisi oli Järnefeltin ohella Suomen tunnetuimpia tolstoilaisia. Salenius-Hatakka 2000, 170.

421 Päiväkirja 26. 4. 1919. SKSKA.

422 Järnefelt 1895, 89-90; Järnefelt 1894, 246.

keino päästä niistä eroon oli luopua niiden viroista. Lähtökohta kieltäytymiseen oli nimenomaan yksityisen kieltäytyminen vapaasta tahdosta. Tie ”vapauden valtakuntaan” oli mahdollinen ainoastaan, jos tiekin sinne oli vapaa. Jos ehdoksi asetettiin se, että ”vapauden valtakunta” olisi mahdollinen vasta, kun kaikki samalla kertaa yhtä aikaa ryhtyisivät noudattamaan heille uutta lakia, niin ei tie tällöin ollutkaan enää vapaa, vaan pakollinen. Toisin sanoen kaikki yhtä aikaa -periaatteessa oli mukana ”yleisen tahdon” pakko tai jokin inhimillinen laki. Tällöin eivät kaikki välttämättä olleet toteuttamassa sitä omasta vapaasta tahdostaan.⁴²³

Tulkinnassa kristinopista Järnefeltin keskeisenä ihanteena oli Jeesuksen toiminta. Jeesus jätti kotinsa ja omaisensa, meni vieraisiin paikkoihin ja julisti kaikkialla samaa Jumalan valtakuntaa. Jeesus myös palveli eniten apua tarvitsevia niin kuin omaisiaan riippumatta siitä, olivatko he vieraita, ulkomaalaisia vai omasta maasta.⁴²⁴ Järnefeltin mukaan Jeesuksen jumalanpalvelus tarkoitti välitöntä työntekoa Jumalalle ilman oman toimeentulon ja suojan ajatusta. Ulkokohtaisen kirkollisen ja kristinuskoon liittyvän tapakulttuurin sijaan ihmisten olisi tullut palvella sitä välitöntä ilmoitusta, jonka he tunsivat sydämessään.⁴²⁵

Jeesuksen opetusten keskeisenä sisältönä oli Järnefeltillä samoin kuin Tolstoilla yleisen veljeyden ja ehdottoman yhdenvertaisuuden vaatimus. Tämä vaatimus oli toteutettavissa noudattamalla vuorisaarnan käskyjä: ”Jeesuksen todellinen oppi on johto kansallisesta yhdyskunnasta maailmalliseen yhdyskuntaan.”⁴²⁶ Tolstoilaisuuden äärimmäisenä vaatimuksena oli sananmukaisesti noudatettavaksi käsitetty Jeesuksen sana talonsa ja omaisten jättämisestä sekä ehdoton kielto olla vastustamatta pahaa, siis olla tekemättä väkivaltaa. Vuorisaarnan käsittämistä näin kirjaimellisesti voisi pitää Järnefeltin tolstoilaisena asketismina.⁴²⁷

Järnefelt ei käsittänyt kristinoppia vain pelkäksi moraaliopiksi. Tuomikosken mukaan Järnefelt ymmärsi Tolstoin opin elämänfilosofisesti: elämänä ja elämyksenä. Eksistentiaalisia kysymyksiä eivät ratkaisseet tiede eikä filosofia, vaan itse elämä ja elämys. Järnefeltin elämän-käsitteellä puolestaan oli kaksi ulottuvuutta: yhteiskunnallinen ja metafyyysinen. Järnefeltin elämänmuodon kritiikki pohjautui yhteiskunnallisuuteen, johon lisäksi liittyi optimistinen usko, jonka mukaan elämäntapa oli vaihdettavissa.⁴²⁸

Toinen Järnefeltin uskontokäsitykseen liittyvä piirre on Järnefeltin kuvan käsite, jonka avulla hän esittää uskontojen kehityksen: uskonnon historiallinen kehitys on siirtymistä konkreettisen, ”omatekoisten jumalankuvien” palvelemisesta Jumala-käsitteen palvelemiseen. Tällöin Jumala on ainoastaan käsite eli miellekuva kuitenkin ulkopuolisesti ajateltuna ja siitä edelleen sisäisen ajatus-

423 Järnefelt 1894, 258–259.

424 Järnefelt 1898, 41–42; Järnefelt 1901, 10.

425 Järnefelt 1901, 12–15.

426 Järnefelt 1901, 46.

427 Järnefelt 1930, 223–224; Nokkala 1958, 158–159.

428 Tuomikoski 1987, 158–159.

kuvan palvelemiseen ja sisäiseen tuntemiseen. Korkeimmassa kehitysvaiheessa jumaluus ja minuus ovat osittain identtiset:⁴²⁹

Kolmas, ylin jumaluuden käsitys on, että Jumala on kaikkia olentoja rakastava minä, josta ei voi tehdä itselleen mitään mielletä, käsitettä tai ajatuskuvaa, vaan jota ihminen voi vain itsekohtaisesti tuntea, milloin hänkin rakastaen kaikkia olentoja toimii tämän rakkautensa mukaisesti.⁴³⁰

Järnefeltin uskontojen kehitysajatukselle analoginen on individualistinen täydellistymisen ajatus. Vuonna 1900 Tolstoille kirjoittamassa kirjeessään Järnefelt toteaa:

Te [Tolstoi] vastasitte, että täydellistyminen on samaa kuin herättää muissa ja itsessään rakkautta. Niinhän se on, mutta minusta tuntuu, ettei tarkoituksellisesti kukaan voi herättää rakkautta itsessään enempää kuin muissakaan, mutta aina voi kylläkin täydellistyä, so. kulkea totuutta, jumalaa kohti, ja tämä herättää jumalan lain mukaan aina keskinäistä rakkautta, niin että on mahdollista ja täytyykin tutkia välillä omaa itseään ja ottaa selvää, herättääkö menettely minussa rakkautta vai ei.⁴³¹

Järnefeltin uskonnollinen julistus on tiivistettävissä elämäksi nykyisyydessä, ”nykyisyysopiksi”.⁴³² Tälle elämälle, johon sekä Järnefeltin etiikka että uskonto perustuvat, on tunnusomaista, että teon vaikuttimen on oltava puhdas vailla persoonallisia ja itsekkäitä haluja eli teon vaikuttimena on oltava ”Jumalan tahto”:

Meidän uskomme on juuri luottamus siihen, että noudattamalla jokaisena nykyhetkenä Isän tahtoa, näistä nykyhetkistä muodostuu itsessään elämänketju, jonka suunta, tarkoitusperä ja päämäärä on äärettömän paljon korkeammalla sitä tulevaisuutta, jonka olemme itsellemme osanneet haaveksia.⁴³³

Uskoa voi mitata ainoastaan sillä, kuinka suuri luottamus on mahdollisuuteen noudattaa Isän tahtoa vastoin kaikkia inhimillisiä epäilyksiä.⁴³⁴ Isän tahdon noudattaminen on samaa kuin omantunnon noudattaminen. Järnefelt samaisti omantunnon Jumalaan (järkeen). Omatunto, järki, oli sisäinen ääni, jota oli noudatettava. Sitä vastaan rikkominen oli Järnefeltin sanoin sama asia kuin Jumalan tahtoa vastaan rikkominen. Omaatuntoa oli toteltava:

429 Järnefelt 1918, 31; Päiväkirja s. 197 SKSKA; Tuomikoski 1987, 174. Järnefeltin kehitysajattelu muistuttaa sitä evoluutioteoreettista ajattelutapaa, joka heijastuu paitsi Charles Darwinin teoksessa Lajien synty (1859) ja Wundtin kansainpsykologiassa. Wundt esitti, että ihmiskunnan kehityksessä on ollut neljä vaihetta: alkukantainen ihminen, toteemiaika, sankareiden ja jumalten aika sekä varsinainen ”ihmisyyden vaihe”. Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. 2002.

430 Järnefelt 1894, 31.

431 Järnefelt Tolstoille 22. 1. 1900, ks. Nokkala 1957, 19-20.

432 Tuomikoski 1987, 173.

433 Järnefelt 1894, 279.

434 Järnefelt 1894, 278.

Täytyy asettua selvästi ja rohkeasti sille kannalle, että Jumalan (järjen) ilmoitus omassa sydämessä on ylin kaikkea.⁴³⁵

— —
Omantunnon herääminen on yhtä kuin jumalan herääminen ihmisessä.⁴³⁶

— —
Kaikkien meidän sydämissä on tunto saman näkymättömän isän tahdosta, ja se tahto on: veljeys.⁴³⁷

— —
Ihme, joka on tapahtunut, on että voi vastoin itsekkyyttä totella omaatuntoa.⁴³⁸

Tiivistetysti on perusteltua väittää, että Järnefelt ei tarkoittanut uskonnolla eri uskontoja erityisine auktoriteetteineen ja dogmeineen, vaan kysymyksessä oli individualistinen moraalioppi, johon keskeisesti liittyi Jeesuksen vuorisaarnan etiikka ja metafyyminen minuuden käsite. Minuus oli osittain identtinen jumaluuden kanssa ilmentyen ihmisen omassatunnossa ja järjessä.

3.3 Ihmisen ulkoinen ja sisäinen kuva – matkalla yhdenvertaisuuteen

Järnefeltin ensimmäistä teosta Isänmaata (1893) on pidetty romaanina, johon on sisällytetty 1880-luvun sivistyshistoriallinen läpileikkaus. Samalla teosta on pidetty Järnefeltin alter egon Heikki Vuorelan yksilöllisenä kehityshistoriallisena teoksena, jossa hegeliläis-snellmanilaisen kansallisuusaatteen sisäistämä nuorukainen päätyy tolstoilaisen ihmisrakkauden harjoittamiseen.⁴³⁹ Järnefeltin seuraavan teoksen Heräämiseni (1894) voi katsoa olevan avain siihen kysymykseen, mistä Järnefeltin omaksuman tolstoilaisuuden yhteiskuntaelämään ja ympäröivää kulttuuria kohtaan kohdistama kritiikki nousee ja ennen kaikkea siihen, mikä on kasvatuksen lähtökohta.

Järnefeltin ja Tolstoin käsityksessä ihmisen perusolemuksesta on yhteistä dualistisuus, kaksijakoisuus. Sen sijaan heidän tavassaan jakaa ihminen olemuksellisesti ilmenee eroavuutta. Tolstoin lähtökohtana on antropologinen dualismi, käsitys ihmisestä toisaalta eläimellisenä eli persoonallisena ja toisaalta henkisenä eli järjellisenä olentona.⁴⁴⁰ Sen sijaan Järnefeltin käsitystä ihmisen olemuksesta voisi kutsua persoonalliseksi dualismiksi, käsitykseksi kahdesta minästä, joihin liittyy keskeisesti kuvan käsite:

Minulla on kuva itsestäni sellainen, kuin tunnen olevani sisällisesti. Ja minulla on kuva itsestäni sellainen, jommoiseksi tahdon, että muut minua mielessään kuvailisivat.⁴⁴¹

435 Päiväkirja 19. 10. 1895. SKSKA.

436 Päiväkirja 12. 7. 1897. SKSKA.

437 Järnefelt 1980, 154.

438 Päiväkirja 19.1.1921. SKSKA.

439 Kallio 1928, 120-121.

440 Tolstoi 1910, 116; Nokkala 1958, 12.

441 Järnefelt 1894, 12–13; ks. myös päiväkirja 25.1.1894. SKSKA. Schopenhauerin mukaan

Minuutta Järnefelt hahmottaa kuvan käsitteen avulla. Omien mielihalujensa toteuttamiseksi ihminen pyrkii luomaan kuvan itsestään muiden ihmisten avulla. Tämä johtaa valhemininä syntymiseen. Valheminä muodostuu tulevaisuuteen rakennetusta kuvasta. Tämä puolestaan johtaa siihen, että ihminen elää nykyisyyttä tulevaisuuteen rakennetun kuvan määräämin ehdoin. Sitä vastoin todellinen minä on vastakohta valheminälle. Todellisen minän toteuttaminen on alituista toimintaa nykyisyydessä, jota ei hallitse sen paremmin tulevaisuuden kuin menneisyydenkään kuva. Tämän minuuden jokainen tuntee itsessään omanatuntona. Todelliselle minuudelle on luonteenomaista yhdenvertaisuuden periaate.⁴⁴² Heräämiseni-teoksessaan Järnefelt käyttää ajatuskulkua omaan kehitykseensä seuraavasti:

Näin minä ikäänkuin annoin suunnan sille toiselle itselleni, joka ihan uutena olentona oli kasvanut entisen minuuden rinnalle; eikä ainoastaan uutena, vaan - omituista kyllä - täydellisenä vastakohtana entiselle. Tämä alkava kuva siitä, jommoiseksi tahdoin, että muut minua ajattelisivat, selveni nyt minulle yhä enemmän ja minä kehitin sitä yhä pitemmälle. Vastoin sisäistä luontoa esiinnyin ympäristölle puhujana, julkisuudessa eläjänä. Tämä uusi minä oli pelkäämätön, kuumaverinen entusiastisesti, se oli iloinen, reipas, toverillinen, - ei rakastanut sentimentaalisuutta, ei suruja eikä yksityisyyksiä, oli aina valmis tuuminpaan puolueotteluun, lähti viimeisenä juomaseurasta — — niin, niitä oli jo tuhansia vivahduksia, jotka välttämättä kuuluivat tähän kuvaan.⁴⁴³

Järnefelt analysoi omaa nuoruuden kuvaansa, jonka hän tuo esille luomalla itsestään kuvan opiskelijatovereitaan hyväksi käyttäen. Järnefelt näyttää kokevan omat opiskelijatoverinsa onnensa edellytyksenä. Lisäksi tätä kuvaa hallitsevat aina tulevaisuuden odotukset - mitä tahansa hän tekeekin, niin sen hän tekee toteuttaakseen tulevaisuuden haaveensa. Ne ovat toteutettavissa ainoastaan, jos onnistuu luomaan itsestään kuvan, millainen haluaa olla ja onnistuu vakuuttamaan toisille olevansa kuvan kaltainen. Onni on täten aina tulevaisuudessa - ei nykyisyydessä, jossa sen kuuluisi olla. Perimmäisenä ajatuksena on kuitenkin aina oman onnen tavoittelu.⁴⁴⁴

Järnefeltin mukaan tämän kaksinaisuuden taustalla on ihmisen oma rakkauden tarve. Tämän vuoksi kuva on rakennettu toisten ihmisten varaan:

Ja sanoin, että pelko äärimmäisesti johtui vaatimuksesta, että muiden täytyi rakastaa minua. Sanoin, että tämmöisen rakkauden tarve, kaipaus, tavoitteleminen on ollut minun elämäni punainen lanka.⁴⁴⁵

ihminen koki itsensä suhteessa ilmiömaailmaan kahdella tavalla: toisaalta kuten kaikki ilmiömaailman olennot, havainnon kohteena ja toisaalta taas välittömästi, sisästä päin. Ks. Salomaa 1989, 214. Tämä Schopenhauerin ajatuskulku on voinut tukea myös Järnefeltin kahden minän teemaa. Vrt. Järnefelt 1894, 90.

442 Järnefelt 1894, 235–236.

443 Järnefelt 1894, 72.

444 Järnefelt 1894, 71–73; 92–95.

445 Järnefelt 1894, 64.

Rakkaudentarve on Järnefeltin viimeinen psykologinen selittäjä Heräämiseniteoksessa, ”se sielullinen käyttövoima, elämänvietti, jota Schopenhauer kutsui elämäntahdoksi ja Nietzsche tahdoksi valtaan”.⁴⁴⁶

Järnefeltin tolstoilaisuuden perusasetelma liittyy keskeisesti minuuden käsitteeseen. Eläessään valheminänsä eli omien mielihalujensa vallassa ihminen sitoutuu luomaansa kuvaan. Ylläpitääkseen kuvaansa hän tarvitsee jonkin motiivin, jolla voi perustella tätä itselleen. Järnefelt mainitsee tällaisina motiiveina omalta kohdaltaan ensin rakkauden isänmaahan, sitten vaimoon.⁴⁴⁷ Kuvan toteuttaminen ja ylläpitäminen edellyttää myös tietynlaista ympäristöä, jossa sen on mahdollista toteutua. Yhdessä kuva ja ympäristö luovat systeemin, jossa ihmisen on toimittava kuvansa mukaisesti. Esimerkkinä Järnefelt kuvailee tämän pohjalta erilaisia ihmistyypppejä, jotka muodostavat kuvaansa eri ympäristöissä:

Nainen, joka heijastellen itseänsä peilissä laittelee pukuansa, koettaa jäljitellä määrättyä kuvaa, mikä esiintyy hänen henkisen näkönsä edessä. Tämä kuva saattaa olla itsenäisesti syntynyt hänen oman makunsa ohjaama, mutta lienee kuitenkin tavallisesti lainattu muotimaailmasta. - - - Ja ulkona, kun hän hymyilee ja nyökkäyttää päätä tervehdykseksi, kun hän pysähtyy puhumaan jonkun kanssa, saa tilaisuuden liikutella käsiänsä ja usein vaihtamaan kasvojensa ilmeitä, hän kaiken aikaa seuraa kuvaa, joka on hänen mielikuvituksensa tai joka paraikaa, siinä puhuessa ja nauraessa, ihankuin itsestään syntyy, - jonka hän tahtoo siirtää toisiin ja jonka hän näkeekin painuvan katselijoihinsa tai kuuntelijoihinsa.

Mutta se ei ole yksistään naisille omituinen tuo halu esiintyä jollakin erityisellä tavalla toisten silmissä. Niinpä tulee valtakaduilla lakkaamatta vastaan miesolentoja, jotka itsestään tahtovat luoda sekä minuun että muihin jonkun vussin kuvan. En tarvitse heitä tuntea; ulkonainen olentonsa heidät ilmaisee.

Tunnen erään täydessä miehuuden ijässä olevan henkilön, joka kokonaan elää siinä kuvassa, jolla hän luulee miellyttävänsä ulkomaailmaa.

Tunnen niinikää taiteilijaluonteen, joka elää ja hengittää siitä kuvasta, mimmoisena yleisö häntä ihmettelee ja ihailee.

Voin myöskin hyvin ajatella tiedemiestä, joka, mitä ulkonaiseen kuvaan tulee, ei suinkaan välitä mistään kuvasta, vaan puikkelehtii mieluummin huomaamattomana ja vähäpätöisenä ihmisjoukossa. Mutta istuessaan kirjoittamaan tieteellistä teostansa hänelle avautuu se maailma, jonka edessä hän ei suinkaan tahdo kulkea vähäpätöisenä ja huomaamattomana. — — Sillä tuo ”hänen asemassaan oleva tiedemies” on hänen kuvansa, joka häntä johtaa niinkuin valo pimeydessä.

Mutta selvimmin näen tätä riippuvaisuutta omasta kuvasta politikoitsijassa. Kuvan luominen ja kuvassa eläminen ikäänkuin kuuluu hänen ammattiinsa.⁴⁴⁸

Koulupoika, joka tekemällä kepposia hakee toveriensa suosiota, saattaa olla turhamielinen juuri samasta syystä kuin kirkollinen vanhus ulkokultaisuudessaan, nuori tyttö samasta syystä kuin tiedemies, taiteilija samasta syystä kuin politikoitsija ja niin edespäin.⁴⁴⁹

Tämmöisen kuvan luominen, sen muuttuminen elämän vaikuttimeksi, ilmaisee, käsitettynä kaikessa laajuudessaan, ulottuen elämän joka alalle, sen erilaisimpiin suhteisiin, selvän

446 Tuomikoski 1987, 210.

447 Järnefelt 1894, 92–95.

448 Järnefelt 1894, 105–111.

449 Järnefelt 1894, 104–105.

yleisinhimillisen pyrkimyksen. Siinä ei puhu mikään muu, kuin tuo vanha lapsellinen toisten rakkauden tavoittelemisen.⁴⁵⁰

Järnefeltillä esiintyvää itserakkauden ajatusta Tuomikoski kutsuu Järnefeltin Narkissokseksi: "Itserakkaus, narsismi on toisten rakkauden tavoittelua, ihmisen ikuista rakkauden tarvetta, ei peruuttamattoman alhaista tai itsetarkoituksellista. Yhteiskuntaelämän valheellisuus perustuu siihen, että siinä - mitä kehittyneemmästä alueesta on kyse, sen hienovaraisemmin - on käytössä viehättämisen tarpeen koko skaala."⁴⁵¹

Itserakkaus, Järnefeltin viimeinen psykologinen selittäjä on yhdensuuntainen Rousseau'n näkemyksen kanssa. Rousseau kuvaa teoksessaan Emile savoijalaisen maapapin tunnustuksessa itserakkauden teemaa tavalla, joka vääjäämättä tuo mieleen Järnefeltin näkemyksen itserakkaudesta. Rousseau'n mukaan ihmisen synnynnäinen ja läpi elämän kestävä ominaisuus on rakkaus itseeseen. Rakkaus itseeseen on lajityypillinen piirre, jossa sinänsä ei ole sen enempää hyvää kuin pahaakaan. Ympäröivästä kulttuurista ja yhteiskunnasta johtuen rakkaus itseeseen muuttuu kuitenkin itserakkaudeksi. Se lajityypillinen piirre, joka on tähdännyt lajinsäilymiseen saa ympäröivästä yhteiskunnasta ja kulttuurista itselleen vieraita piirteitä. Rakkaus itseeseen muuttuu itserakkaudeksi, jonka taustalla on vertailu, kilpailu ja kyltymätön voiton halu. Rakkaus itseeseen, joka tähtäsi perustarpeiden tyydyttämiseen, muuttuu itserakkaudeksi, joka ei tyydy eikä saa milloinkaan tarpeekseen:

Intohimojemme alkujuuuri, joka samalla on kaikkien muiden intohimojen alkusyy ja perustus, ollen ainoa ihmiselle synnynnäinen ja pysyen hänessä koko elämän ajan, on rakkaus itseemme. Se yksin on alkuperäinen, syntymästä peritty ja aikaisempi kaikkia muita intohimoja, nämä kun näet kaikki tavallansa vaan ovat sen muunnelmia. Tässä suhteessa siis kaikki intohimot ovat luonnolliset. Mutta suurimmalla osalla näitä muunnelmia on vieraat ja oudot syyt, joita ilman ne eivät koskaan esiintyisi. Mainitut muunnelmat eivät suinkaan ole meille hyödylliset vaan päinvastoin vahingolliset. Ne näet menettävät alkuperäisen merkityksensä ja muuttuvat epäsuhtaisiksi. Silloin ihminen poistuu luonnosta, ja joutuu ristiriitaan itsensä kanssa. Rakkaus itseemme on aina jotakin hyvää ja luonnonjärjestyksen mukaista.⁴⁵²

Rakkaus itseemme, joka kohdistuu ainoastaan omaan yksilöömme, tulee tyydytetyksi, kun varsinaiset tarpeemme tyydytetään. Mutta itserakkaus, joka vertailee, ei koskaan tyydy eikä saata tyytyä; tämä tunne näet, joka saattaa meitä pitämään itseämme muita parempina, vaatii että myöskin muut pitäisivät meitä itseään parempina, ja tämä on mahdotonta.⁴⁵³

Rousseau'n moraalikäsitteen keskeisenä piirteenä oli pyrkimys itsensä säilyttämiseen, rakkaus itseeseen. Rakkaus itseeseen ei kuitenkaan ollut negatiivinen vaan ylitse pursuava voima, jota itsemme ylläpitäminen ei kokonaan tarvinnut palvelukseensa. Tämä ajoi ihmisen rakastamaan myös muita. Hyvyys oli välttämätön seuraus voimasta, jolla ei ollut minkäänlaisia rajoja. Se sisälsi kaiken ja kaikki. Kultaisen säännön, jonka mukaan jokaisen oli tehtävä muille, niin kuin toivoi

450 Järnefelt 1894, 116.

451 Tuomikoski 1987, 211.

452 Rousseau 1905, 404.

453 Rousseau 1905, 406.

muiden tekevän itselleen, Rousseau selitti niin, että minä henkisessä laajenemisyrittämyksessään asetti olennot, jotka olivat samaa luontoa kuin minä, samaksi kuin minä. Rakkaus itseen oli pohjimmiltaan hyvää ja luonnollista. Sen vastakohta oli itserakkaus, joka oli johdettu ja vasta yhteiskunnassa syntyvä tunne. Tämä suhde edellytti vertailua itsen ja muiden välillä. Taylorin mukaan Rousseau edusti sellaista ajattelua, jonka alullepanija oli kirkkoisä Augustinus. Augustinuksen mukaan ihminen löytää tien Jumalan luo itsensä sisäisen tuntemisen kautta. Rousseau näkemys on panteistinen. Hän kuvasi monessa yhteydessä kysymyksen moraalista sisällämme kaikuvan luonnon äänen kuuntelemiseksi.⁴⁵⁴

Yhteiskunnallinen elämä toi mukanaan ulkonaiset suhteet, jotka päästessään vaikuttamaan synnyttivät vertailun itsen ja muiden välillä eri muodoissaan: omistamishaluna, hallitsemishaluna, kostonhimona, turhamaisuutena ja kateutena. Rakkaus itseen tuli tyydytetyksi, kun todelliset tarpeet tulivat tyydytetyiksi. Sen sijaan itserakkautta ei voinut tyydyttää koskaan, sillä se edellytti ei ainoastaan oman itsensä pitämistä muita perampana, vaan myös sitä, että muutkin pitäisivät meitä itseänsä parempina. Seurauksena tällöin oli, että tarpeemme kasvoivat kykyämme suuremmiksi emmekä enää voineet toteuttaa sitä, mitä tahdoimme. Näin menetimme vapautemme: tulimme riippuvaisiksi muista.⁴⁵⁵

Vastaavasti Järnefeltin mukaan ihminen, joka rakentaa kuvaa itsestään, ei ole vapaa, vaan oman kuvansa, miellyttämishalunsa eli itserakkautensa vankei. Hänen käyttäytymistään määrää se ympäristö, josta muodostuvat tämän kuvan keskeiset elementit: ne ihmiset, joille hän välittää kuvaa itsestään ja toisaalta se rooli tai virka, jossa hän toimii. Täytyy ryhtyä ajattelemaan niin kuin kuva ajattelisi. Kuvan vahingollisuus perustuu siihen, että sen vaatimuksilla on taipumus kasvaa ja kumuloitua. Se on este yhdenvertaisuuden toteuttamiselle. Kuvaa rakentavaa käyttäytymistäipumista, rakkaudentarvetta, on liian vaikea hallita.⁴⁵⁶

Tie yhdenvertaisuuteen on mahdollista vain vapautumalla kuvasta:

Minun täytyy lyödä pirstaleiksi oma kuvani. Minun täytyy hävittää se tietoisuudestani, hävittää juuria myöten. — — Vasta sittenkuin olen onnistunut särkemään ja tekemään olemattomaksi tämän kuvan, vasta sitten minä olen hävittänyt yhdenvertaisuuden ensimmäisen ja todellisen esteen.”⁴⁵⁷

454 Taylor 1995, 56–57. Boxström mainitsee ”jumaluusopin lehtorin” verran Järnefeltin Heräämistä Augustinuksen ja Rousseauin Tunnustuksiin. KS 1995, 3; Nokkala 1958, 290.

455 Järnefeltin kahden minän teeman yhteys Rousseauin teoksessaan Emile esittämään ja savojilaisen apupapin tunnustukseen sisällyttämä rakkaus itseen -ajatus ja itserakkauten teema on jäänyt aiemmassa Järnefelt-tutkimuksessa huomaamatta. Näkemyksissä on yhtymäkohtia, jotka muistuttavat toisiaan.

456 Järnefelt 1894, 101, 235–236.

457 Järnefelt 1894, 236–237.

Myös päiväkirjassaan Järnefelt viittaa toisaalta ihmisen täydellistymiseen, mutta toisaalta myös itserakkauden teemaan: ”Elämä on siirtymistä siitä, että minua rakastettaisiin siihen, että minä rakastaisin.”⁴⁵⁸

Luopuessaan valheiministä ja ryhtyessään elämään todellisen jumalallisen minänsä mukaisesti ihminen toteuttaa Isän tahdon eli ryhtyy palvelemaan toisia. Kun hän luopuu valhekuvasta, jota hallitsee aina tulevaisuus, hän ryhtyy toteuttamaan Isän tahtoa, joka on pelkästään toimintaa nykyisyydessä, todellisen, varsinaisen minän toteuttamista eli toisten palvelemista. Sen tärkein tunnusmerkki on, että siitä ei ole kuvaa. Sitä ei voida määritellä. Sen ihminen voi vain omakohtaisesti tuntea.⁴⁵⁹

Järnefeltin kasvatustajatteluun lähtökohdan muodostaa hänen persoonallinen dualisminsa. Siitä ulkoisesta minästä, jota hallitsee tulevaisuuden varaan rakennetut toiveet ja joka on persoonallisten mielihaluun sekä muiden ihmisten varaan rakennettu, Järnefelt haluaa kasvattaa ihmisen, joka toteuttaa omaa sisäistä todellista minäänsä. Tätä minuutta ei hallitse sen paremmin tulevaisuuteen kuin menneisyyteenkään rakennettu kuva, vaan se on alituista toimintaa nykyisyydessä. Tämän minuuden jokainen tuntee itsessään omanatuntona.

3.4 Vapauden kautta velvollisuuden täyttämiseen

Järnefeltin persoonallisessa dualismissa ja kuvan käsitteessä on piirteitä, jotka viittaavat Kantin moraalifilosofiaan. Kantin moraalifilosofian perusta on vapaus ja järjen autonomia, jotka merkitsevät Kantille korkeinta lainalaisuutta. Moraalilaki edellyttää vapauden ideaa ja kategorinen imperatiivi on vapauden ja autonomisen järjen postulaatti. Vapaa tahto, moraalinen tahto ja apriorinen praktinen järki ovat identtisiä. Vain se, jonka tahto on vapaa, voi toimia moraalilain mukaan. Vapaus merkitsee kykyä vastustaa kaikkia tahtoon kohdistuneita heteronomisia pyrkimyksiä.⁴⁶⁰

Järnefeltin ajatus soveltaa kahden minän teemaa viittaa Kantin käytännöllisen järjen kritiikissä esittämään moraalilakiin ja vapaan tahdon ongelmaan. Häyryn mukaan Kantin yksilöeettisessä käsityksessä haluihin perustuvat teot eivät koskaan voi olla aidosti vapaita, koska vapaus liittyy ihmisen rationaaliin, henkiseen puoleen, kun taas halut kuuluvat hänen aineelliseen olemukseensa.⁴⁶¹ Kun Kant esittää, että ollessamme noudattamatta moraalilakia mielihalumme määräävät tahtoaamme ja tällaisina aistivina olentoina liitymme kausaalilain alaiseen luonnonjärjestykseen, Järnefelt soveltaa tähän valheellisen minän ajatusta mielihaluineen. Toteuttaessamme valheellista minäämme ulkoisen kuvan varaan rakennetuin ehdoin annamme vallan persoonallisille mielihaluillemme, emmekä näin ollen ole vapaita valitsemaan erilaisten moraalisten

458 Päiväkirja 23. 2. 1915. SKSKA.

459 Järnefelt 1894, 278–279; Tuomikoski 1987, 212.

460 Kant 1931, 186–187; Annala 1983, 14–15; Salomaa 1931, 25–29.

461 Häyry 1997, 179.

vaihtoehtojen välillä. Kun Kant esittää, että päättäessämme noudattaa moraalilakia toimimme vapaasti, sillä tahtoamme eivät sido sen kanssa ristiriidassa olevat pyrkimykset, niin Järnefelt puhuu todellisen minän toteuttamisesta, jota eivät määrää menneisyyteen tai tulevaisuuteen liittyvät kuvat persoonallisine mielihaluineen, vaan joka toteuttaa omaa itseään, omaa substanssiaan. Tällaisena itsenäisenä oliona, substanssina todellinen minuus toteuttaa omaa olemuksellista perustaansa. Toteuttaessaan omaa olemustaan se on myös todellisesti vapaa.⁴⁶²

Kantille eettinen esiintyminen aina velvollisuuden käskynä. Siveelliset arvoitelmat ovat ehdottomia ja ne koskevat tahdon muotoa, mielen laatua eli ”hyvää tahtoa”, eivätkä tahdon sisältöä, sen kohteita tai seuraamuksia. Vaikka elämässä poikkeaisiinkin velvollisuuden tieltä, ei sisimmässä voitaisi myöntää tätä poikkeamista oikeaksi. Se, mikä tunnustetaan velvollisuudeksi, on meille ehdoton käsky eli kategorinen imperatiivi.⁴⁶³

Kant erottaa velvollisuuden käskyt muista käskyistä. Muita käskyjä hän nimittää hypoteettisiksi imperatiiveiksi. Ne ovat aina ehdollisia ja noudattavat kaavaa ”jos tahdot sen ja sen, sinun on valittava niin ja niin”. Toisin sanoen hypoteettinen imperatiivi edellyttää, että jos tahtoo jotakin tiettyä tarkoituspäästä, on myös tahdottava siihen johtavia välineitä. Hypoteettisen imperatiivin suhteen voidaan loputtomiin kysyä: ”Minkä tähden?” Sen sijaan kategoriseen im-

⁴⁶² Järnefeltin kehittänyt vapaan tahdon ongelmaan liittyvä ajatuskulku ei ollut irti aikansa kontekstista. Kysymys vapaasta tahdosta liittyi filosofian piirissä käytyyn keskusteluun 1890-luvun alkupuolella. Edward Westermarck alusti Filosofisen yhdistyksen kokouksessa keuhällä 1892 aiheesta Tahdon vapaus ja sen siveellinen merkitys. Westermarck päätyi deterministiseen näkemykseen, jonka mukaan minällä tahdon ilmauksena oli tarkoin määrätty luonne, joka oli osaksi peritty ja osaksi kehittynyt aikaisempien tekojen ja tunteiden sekä ”kaikenlaisten fyysisten syitten vaikuttaessa”: ”Mielestäni deterministeillä on hyvin pätevät syyt puolellansa. Kun ei ole kysymys ihmisen tahdosta, niin jokainen tieteellisesti sivistynyt ihminen hyväksyy sen katsantokannan, että kaikki, mitä maailmassa tapahtuu, on määrättyssä suhteessa johonkin edelläkäypään, on rengas syitten pitkässä sarjassa. Miten siis ainoana poikkeuksena tästä yleisestä säännöstä voi pitää tahdon ilmiöitä ja niille perustuksena olevaa hermoston toimintaa.” Fil. yhd. ptk. 8. 4. 1892. Alustuksensa lopuksi Westermarck liitti kasvatuksen ja opetuksen vapaan tahdon ongelmaan pitäen niitä järjettöminä, jos tahto on vapaa. Samassa kokouksessa Arvi Grotenfelt kritisoi determinismia sen johtopäätöksistä seuraavista ongelmista ”siveellisille käsitteille” kuten vastuunalaisuus. Edelleen Gustaf Heinrich von Rohden esitti, että determinismin voi hyväksyä teoreettiselta kannalta, mutta ei ”praktilliselta”, jolle tällöin oli annettava etusija. von Rohdenin mukaan ihmisen toimintaan vaikutti kolme tekijää: ulkonaiset suhteet, kasvatus ja omatunto eli vastuunalaisuuden tunne. Tahdon vapauden ongelmassa von Rohden päätyi kannattamaan relativismia. Rein asettui puolustamaan indeterminismia, koska determinismi johtaisi siihen, että ihmistä ei voisi pitää vastuullisena teoistaan. Knut Hugo Pipping puolestaan oli determinismin kannalla. Fil. yhd. ptk. 8. 4. 1892. Filosofisessa yhdistyksessä käyty keskustelu kuvaa osaltaan ajan filosofisessa keskustelussa vallinneita näkemyseroja. Sekä deterministiseen että indeterministiseen kantaan oli löydettävissä perustelut Kantin filosofiasta, erityisesti Kantin ”kahden maailman kansalaisuuden” ajatuksesta.

⁴⁶³ Salomaa 1989, 155–156.

peratiiviin sisältyvä velvollisuus käskee ehdottomasti: "Sinä voit, sillä sinun pitää!"⁴⁶⁴

Moraalilaki edellyttää tahdon vapautta. Lisäksi velvollisuus edellyttää, että määräämme toimintamme puhtaan järjen motiivin perusteella riippumatta aistillisista motiiveista. Tämä ajatus on yhteydessä Kantin tieto-oppiin. Kantin mukaan ihminen oliona on "kahden maailman kansalainen": Tietämismme muodot kuten syysuhde soveltuvat vain ilmiömaailmaan, mutta ei "olioitten sinänsä" maailmaan. Ilmiömaailmassa meidän toimintomme ovat syiden määräämiä eivätkä näin ole vapaita, mutta kuuluessamme "olioiden maailmaan" sinänsä, olemme vapaita ja voimme vapaasti seurata moraalilakia tai olla seuraamatta.⁴⁶⁵

Kant ei selitä, mihin itse kategorinen imperatiivi perustuu tai mistä se syntyy. Hän toteaa ainoastaan, että moraalilaki edellyttää äärettömän olennon, Jumalan ideaa ja sielun kuolemattomuutta.⁴⁶⁶ Moraalilaki sisältyy käytännölliseen järkeen apriori ja kategorinen imperatiivi on Kantille substanssi, jota hän ei enää selitä pitemmälle. Järnefelt antaa kategoriselle imperatiiville käytännöllisen ja uskonnollisen tulkinnan liittämällä moraalilain yleispätevyyden, käsketyvyyden ja ehdottomuuden selkeästi omaantuntoon, joka puolestaan on "Isän tahto" meissä. Järnefelt perustelee kategorisen imperatiivin uskonnollisesti samaistamalla moraalilain ilmenemisen omassatunnossa, joka on "Isän ääni" tai "Jumalan tahto" ihmisessä:

Täytyy asettua selvästi ja rohkeasti sille kannalle, että Jumalan (järjen) ilmoitus omassa sydämessä on ylin kaikkea.⁴⁶⁷

Tämän ulkonaisen Jumalan sijaan minä sain nyt ihan uuden käsityksen sisällisestä Jumalasta, joka puhui minun omassa tietoisuudessani ja oli minua lähempänä kuin mikään muu minulle tajuttava asia, niin että se oli erottamaton tietoisuudestani ja, aina kun minä elin, eli mukana, - siihen määrään mukana kaikessa, että olin luullut sen minuksi, tai korkeintaan minun "omaksitunnokseni", tai, kuten sanotaan, "paremmaksi minuksi".⁴⁶⁸

Kategorisen imperatiivin tai moraalilain perustelemista uskonnollisesti tukee myös seuraava päiväkirjamerkintä:

Sitävastoin on elämässä ihan toinen merkitys kokemuksella ja se on siveellinen kokemus. Kokemus siitä, mikä on paha ja mikä on hyvä ja mitä seurauksia on hyvällä ja pahalla. Jokainen ihminen ihminen saavuttaa ennen tai myöhemmin varman vakaumuksen uskon asiassa, ja jollei sitä, niin siveyslain olemassaolosta, tai jollei sitäkään, niin hyvän käytännöllisestä hyödystä.⁴⁶⁹

Vaikka ei ole suoraa näyttöä siitä, että Järnefeltin persoonallinen dualismi perustuisi suoraan Kantin ajatteluun, siinä voi nähdä rakenteellisia yhtäläisyyksiä,

⁴⁶⁴ Salomaa 1989, 156.

⁴⁶⁵ Salomaa 1989, 158–159.

⁴⁶⁶ Kant 1931, 312–313; 321; Kant 1978, 53.

⁴⁶⁷ Päiväkirja 19. 10. 1895. SKSKA.

⁴⁶⁸ Järnefelt 1895, 6.

⁴⁶⁹ Päiväkirja 30. 5. 1895. SKSKA.

jotka vääjäämättä tuovat mieleen juuri Kantin moraalifilosofian keskeisiä ajatuksia. Järnefeltin perusajatusten yhteneväisyys ilmenee myös Kantin käytännöllisen järjen kritiikissä esittämästä käytöllisestä imperatiivista: ”Toimi niin, että käytät ihmistä, sekä omaa että jokaisen muun persoonaa, aina samalla tarkoituksena eikä koskaan pelkästään välineenä.”⁴⁷⁰

Heräämiseni-teoksessa valheellinen minä rakennetaan toisten ihmisten varaan. Toiset ihmiset ovat niitä, jolle uskotellaan tämän minän mukainen kuva. Omista mielihaluista riippuu, millaiseksi tämä kuva muodostuu. Valheellinen minuus toteutetaan toisia ihmisiä apuna käyttäen. Tämän minuuden mukaan toiset ihmiset ymmärretään vain välineiksi omien mielihalujen toteuttamisessa. Luopuminen tällaisesta valheellisesta minästä tapahtuu lyömällä pirstaleiksi oma tulevaisuuteen rakennettu kuva:

Vasta sittenkuin olen onnistunut särkemään ja tekemään olemattomaksi tämän kuvan, vasta sitten minä olen hävittänyt yhdenvertaisuuden ensimmäisen ja todellisen esteen.⁴⁷¹

Todellisen minän mukaisesti eläen ihminen toteuttaa ”Isän tahtoa”, eli ryhtyy palvelemaan toisia ihmisiä.⁴⁷² Toiset ihmiset eivät ole enää välineitä omien persoonallisten mielihalujen toteuttamiseksi, vaan päämääriä sinänsä tahdon ja hyvän välillä vallitsevan riippuvuuden toteuttamisessa.

Järnefeltin kasvatustähtäys virisi samasta Kantiin pohjautuvasta transsendentaalisen vapauden idean ja kausaalideterminismin välisestä ristiriidasta kuin herbartilaisuus. Lähtökohdan tälle muodosti Kantin yritys rakentaa Newtonin fysiikan kausaalideterminismin ja toisaalta ihmisen ”vapaan järjellisen luonnon” välistä synteesiä, toisin sanoen ratkaista ulkoisen determinismin ja sisäisen henkisen vapauden välinen ongelma. Ratkaisuksi ongelmaan Kant tarjosi juuri ajatusta kahden maailman kansalaisuudesta. Tämän lähtökohdan mukaan kasvatusta ei kuitenkaan ollut mahdollista, sillä transsendentaalisti vapaa subjekti ei tarvinnut kasvatusta ja determinoidulle luonnonololle se puolestaan ei ollut mahdollista.⁴⁷³

Eräänlaisen vertailukohdan Järnefeltin teokselle Heräämiseni antavat maailmankirjallisuuden tunnustusteokset, kuten Augustinuksen, Rousseauin ja Tolstoin. Augustinuksen esikuva on todennäköinen, sillä hänen lähtökohtaansa voidaan pitää myös Järnefeltin johtoaiheena.⁴⁷⁴ Käsitteet kahdesta minästä esiintyy myös Kantilla ja Kierkegaardilla, joilta Järnefeltin voi olettaa saaneen vaikutteita. Kahden minän teemaa suomalaisessa kirjallisuudessa ovat käsitelleet mm. Erik Ahlman Ihmisen probleemissa sekä Eino Kaila Persoonallisuusteoksessaan (1934). Ahlman viittaa empiriseen eli ulkoiseen, perifeeriseen ja näkyvään minään sekä varsinaiseen eli sisäisempään, syvempään, näkymättö-

470 Kant 1931, 120.

471 Järnefelt 1894, 236–237.

472 Järnefelt 1894, 278–279.

473 Siljander 2001, 280–281. Samaan determinismistä ja indeterminismistä juontuvaan kasvatuksen mahdollisuuden kieltävään ongelmaan liittyi edellä Filosofisen yhdistyksen kokouksessa 8.4.1892 käyty keskustelu. Fil. yhd. ptk. 8.4.1892. FYA.

474 Tuomikoski 1987, 204.

mämpään ja todellisempaan minään.⁴⁷⁵ Hautalan mukaan ”Ahlmanin varsinainen minä on eräänlainen ihmisen ihanne, joka empiirisen minän pitäisi toteuttaa. Ahlman kuvaa varsinaisen minän käsitteellä siveellisesti hyvää tahtomista, jossa yksilö eräässä mielessä asettuu itsensä (empiirisen minän) yläpuolelle, arvostaa asioita vapautuneena omasta yksilöllisestä minuudestaan. Totuudellisuus, johdonmukaisuus ja oikeudenmukaisuus ovat varsinaisesta minästä lähteviä periaatteita”.⁴⁷⁶ Kaila puolestaan kirjoittaa syvähenkisestä elämästä sekä ulkoisesta, sovinnaisesta idealismista. Esimerkkinä aiheen käsittelystä Kaila mainitsee Järnefeltin Heräämiseni.⁴⁷⁷

Kant esitti varsinaiset kasvatustietämyksensä ennen kuin hän laati filosofiset pääteoksensa *Kritik der reinen Vernunft* (1781) ja *Kritik der praktischen Vernunft* (1788). Kant ei siis esittänyt pedagogisia näkemyksiään myöhemmän filosofiansa pohjalta, vaikka hänen käsikirjoitustensa pohjalta laadittiin yhtenäinen kasvatusta käsittelevä laitos *Kant über Pädagogik* (1803).⁴⁷⁸

Kantin kasvatukseen liittyviin näkemyksiin ovat vaikuttaneet Erasmus Rotterdamilaisen lisäksi Johann Basedow, Jean Jacques Rousseau ja Michel de Montaigne. Kantin kasvatustietämysten lähtökohta oli Erasmus Rotterdamilaisen ajatus, jonka mukaan ihminen tulee ihmiseksi vain kasvatuksen kautta ja on pääasiallisesti sitä, mitä kasvatusta hänestä tekee. Lisäksi ihminen on ainoa olento, joka tarvitsee kasvatusta, sillä eläinten kohdalta tästä huolehtivat vaistot. Kasvatusta voi hänen mukaansa olla satunnaista, suunnittelematonta ja ajoittaista, mutta myös suunnitelmallista ja tietoihin perustuvaa. Jälkimmäiseen on Kantin mukaan pyrittävä. Se merkitsee, että pedagogiikka on kehitettävä tieteenä. Muuten kasvatusta ei voi tulla yhtenäiseksi ja johdonmukaiseksi toiminnaksi, vaan uusi sukupolvi saattaa tuhota sen, mitä edellinen on rakentanut.⁴⁷⁹

Sekä esikriittisenä että kriittisenä kautenaan Kant piti mahdollisena sellaisen päämäärän asettamista kasvatukselle, joka olisi ajasta riippumaton, ja tätä päämäärää oli pyrittävä lähentymään sukupolvi sukupolvelta parantamalla jatkuvasti kasvatusta ja kehittämällä sen metodeja täydellisemmiksi. Kant toteaa optimistisesti:

Kasvatuksen taustalla hämmöittää ihmisluonnon täydellisyyden suuri salaisuus. Vasta nyt aletaan todella oivaltaa, mitä hyvään kasvatukseen kuuluu. On kohottavaa ajatella, että ihmisluonto voidaan sen avulla tehdä yhä paremmaksi ja että kasvatustietämät puolestaan saadaan kehitetyiksi muotoon, joka soveltuu ihmisyyden olemukseen. Näin silmiemme eteen kohoaa näky tulevasta onnellisesta ihmisluvasta.⁴⁸⁰

Kant jakoi kasvatuksen tehtävät kuriin totuttamiseen, kultivoimiseen, sivilisointiin ja moraalin kehittämiseen. Kuriin totuttamisessa lasta estettiin toteuttamasta kaikkia mielijohteitaan. Kultivoinnin pääväline oli opetus ja siihen si-

475 Ahlman 1982, 95–96.

476 Hautala 1994, 7.

477 Kaila 1934, 315–316.

478 Bowen 1981, 212; Grue-Sørensen 1961, 382.

479 Grue-Sørensen 1961, 383–384.

480 Lainaus Grue-Sørensen 1961, 385.

sältyi aina tietty määrä myös pakkoa. Tietoa, joka pohjautui järkeen kuten moraalin piirin kuuluvat asiat, oli pikemminkin ammennettava esille sokraattista metodologia hyväksi käyttäen. Moraalinen kasvatusta oli tärkeällä sijalla. Moraalisen toiminnan varsinainen tuntomerkki ei ollut, että se oli sopuinnussa ulkoisen määräyksen kanssa, vaan että sen vaikuttimena oli velvollisuuden tunto. Teko oli moraalinen, kun se tapahtui velvollisuudesta.⁴⁸¹

Kasvatuksen kielteisen puolen, pakon, tuli Kantin mukaan jäädä yhä vähemmälle, muodostaa kasvun mukana pienenevä suure, samalla kuin myönteinen puoli, kehitys vapaudessa ja vapautteen kohoaisi etualalle. Kilpailunhalun Kant kielsi jyrkästi. Hyvä teko oli suoritettava sen itsensä vuoksi, eikä etujen tai kiitoksen saavuttamiseksi. Pitäessään koulunkäyntiä suotavampana kuin yksityisopetusta Kant tukeutui roomalaisen pedagogin Quintilianuksen esittämään perusteluun, jonka mukaan koulu on omiaan korjaamaan kotikasvatuksen tyyppillisiä virheitä, mutta ei siksi, että koulu tarjoaisi tilaisuuden terveeseen kilpailuun. Lisäksi Kant puolsi koekouluja, joissa erilaisia kasvatusta- ja opetusmenetelmiä voitiin ennakkoluulottomasti kokeilla.⁴⁸²

Järnefelt esitti kasvatuksesta saman perusajatuksen, jonka Kant kasvatusta käsitellessään ilmaisi keskeisenä periaatteenaan ja joka samalla liittyi hänen moraali- ja filosofiansa ytimeen. Periaate sisältyy Järnefeltin teokseen *Ateisti ja juuri tämän periaatteen yhteydessä hän vetoaa Kantiin*. Kysymyksessä on yhteiskunnallisen rankaisemisen oikeutusta koskeva idea, joka kasvatuksessa liittyi pakon käyttöön: ”Rangaistava on yksistään sen tähden, että on rikottu”, toisin sanoen rangaista ei voi kuin teon itsensä tähden. Muiden motiivien tai tarkoituserien liittämiseksi rangaistukseen ei näin ole löydettävissä kestävä perustetta:

Jos ihmistä sitä vastoin käytetään vaan välikappaleena vissien yhteiskunnallisten tarkoitusten saavuttamiseksi, niin se on väärin; sillä se sotii hänen synnynnäisen persoonallisuutensa arvoa vastaan. Rangaistava on yksistään sen tähden, että on rikottu. Ei enempää eikä vähempää. Se on siveellinen, apriorinen postulaatti eli vaatimus. Se on kategorinen imperatiivi j. n. e. yhä tunnettuun Kantin ajatustapaan. - Minä puolestani ihmettelen Kantin neroa ja ajatuksen kirkkautta tässä juuri sen tähden, että hän ei ole voinut muuta sanoa yhteiskunnallisen rangaistuksen oikeuttamiseksi⁴⁸³

Järnefeltin mukaan ”kriminaalinen psykologia on sitä vastoin jo aikoja päässyt siitä harhaluulosta, että rangaistuksen pelottavuus vähentää rikoksien määrää ja tullut siihen vakaumukseen, että tavallista ihmistä estää rikoksenteosta hänen siveellinen pohjansa eikä suinkaan rangaistuksen pelko”.⁴⁸⁴ Kasvatuksen kannalta tämä tarkoittaa, että hyvä teko on suoritettava sen itsensä tähden. Velvollisuudentuntoon pohjautuva kasvatusta ei voi ottaa perustekseen sellaista toiminnan periaatetta, jonka mukaan teko tehdään joko palkkion toivossa tai rangaistuksen välttämisen pelossa. Tällöin kasvatukseen sisältyisi ulkoinen pakko eikä sisäinen velvollisuuden tunto. Järnefeltin mukaan palkkio ja rangaistus

481 Grüe-Sørensen 1961, 387–388.

482 Grüe-Sørensen 1961, 389.

483 Järnefelt 1895, 72.

484 Järnefelt 1895, 69.

perustuvatkin omien persoonallisten mielihalujen ja etujen tavoitteluun.⁴⁸⁵ Lisäksi rangaistusta vastaan Järnefeltin mukaan puhuu myös se, että rikoksista suurin osa on rikoksen uusijoiden tekemiä, kun sen sijaan ensikertalaisia on vähän.⁴⁸⁶

Järnefeltin velvollisuutta tähdentävässä kasvatuseriaatteessa on eräitä yhtymäkohtia edellä determinismistä ja indeterminismistä käsittelevään keskusteluun tahdon vapaudesta. Grotenfeltin ja Reinin esittämät näkemykset tuovat ilmi ajatuksen, voiko ihmistä pitää vastuullisena teoistaan, jos tahdon ilmauksena oleva ”luonne” tai ”minä” on osaksi peritty ja osaksi kehittynyt aikaisempien tekojen, tunteiden ja fyysisten tekojen seurauksena ja siten on syyn ja seurauksen ”rautaisen lain” alainen.⁴⁸⁷ Vastaperusteluna voidaan kuitenkin nähdä Westermarckin ajatus, että mikäli tahto ei ole riippuvainen periytyneistä ominaisuuksista, aiemmista teoista ja tunteista sekä fyysisistä vaikutuksista, millä perusteilla yksilö lopulta päätyy tiettyyn ratkaisuvaihtoehtoon yksittäisessä valintatilanteessa. Tällöin kasvatuksen keskeiseksi ongelmaksi muotoutuu kysymys, mihin ja miten kasvatusta voidaan kohdistaa, jos yksilö valitsee sattumanvaraisesti kussakin yksittäisessä valintatilanteessa. Mihin kasvattava vaikutus tällöin perustui vai tarvittiinko sitä lainkaan?

Kantin kasvatukseen liittyvistä näkemyksistä välittyy se ”kahden maailman kansalaisuuden” perusajatus, joka sisältyy Käytännöllisen järjen kritiikkiin. Kasvatuksen peruskysymyksenä sitä voi kutsua pedagogiseksi paradokseksi: Miten kasvatuksessa on sovittavissa yhteen toisaalta ihmiseen itseensä sisältyvät taipumukset sekä kehitykseen sisältyvät lainalaisuudet ja toisaalta se kulttuurinen tai sosiaalinen todellisuus, johon kasvava joutuu sopeutumaan kasvaakseen ihmiseksi. Toisin sanoen, mikä on vaistojen, viettien ja järjen osuus ihmisen omaehtoisen kasvun kannalta ja missä määrin kasvatusta tarvitaan ihmisen kasvamiseksi ihmiseksi kulttuurisen kontekstin näkökulmasta. Miten kasvatuksessa on sovittavissa yhteen toisaalta se ilmiömaailman alaisuus, jossa toimintomme ovat syiden määräämiä ja siten pakon alaisia ja toisaalta se ”olioitten sinänsä maailma”, jossa ihminen on vapaa valitsemaan rationaaliin, henkiseen puoleen kuuluvien järjen ehtojen mukaan?

Ongelmaa pohti jo Rousseau. Hänen mukaansa olemme ”syntyneet kahdesti”: ensimmäisellä kertaa ollaksemme olemassa ja toisella kertaa elääksemme, toisaalta lajin jäseniksi ja myöhemmin ollaksemme ihmisiä kulttuurin edellyttämässä merkityksessä: ”Synnymme niin sanoakseni kaksi kertaa: ensin olemassaoloa varten ja toiseksi elämää varten.”⁴⁸⁸ Rousseau päätyi näkemykseen, jonka mukaan ihmisessä piilevien ominaisuuksien tai kykyjen ideat kehittyvät hänessä ajan myötä.⁴⁸⁹ Kantin mukaan yksi kasvatuksen suurimmista kysy-

485 Järnefelt 1897, 85.

486 Järnefelt 1895, 71.

487 Fil. yhd. ptk. 8. 4. 1892. FYA.

488 Rousseau 1905, 400.

489 Ks. Bowen 1981, 191–192.

myksistä oli, kuinka kasvatuksessa yhdistetään paktoon alistuminen ja lapsen kyky harjoittaa vapaata tahtoa.⁴⁹⁰

Yksilötasolla Järnefelt sovelsi ajatusta myös kasvatukseen: kasvatusta ei saanut perustua palkkio-rangaistus -ajatteluun. Lapsi ei saanut oppia toimimaan joko palkkion toivossa tai rangaistuksen välttämisen pelossa. Sen sijaan jo lapsilla oli käsitys siitä, mikä on oikein:

Oikeellisuus on jo lapsille hyvin tunnettu käsite. Heillä on aina paljon tekemistä isän ja äidin oikeellisuuden kanssa. Mutta ei heillä silloin ole mitään tekemistä sen kysymyksen kanssa onko itse rangaistus oikeutettu vai ei. He uskovat sisässään, että se, mitä isä tai äiti heille tekee, sen he tekevät oikein. Ja nyt he eivät vaadi muuta kuin että heille tässä oikeudenjaossa tapahtuisi myöskin oikeellisuus (Gerechtigkeit, rättvisa), s.o. kun Pekkaa tukistettiin, niin vaatii hän, että Mattiakin samasta teosta tukistettaisiin, aivan niinkuin sama Pekka vaatii vehnästä sen vuoksi, että Matillekin annettiin vehnänen".⁴⁹¹

Oikeellisuuden tunto, joka perustui yhdenvertaisuuden vaatimukseen, oli se ominaisuus, jota lapsessa tuli vahvistaa ja jonka mukaan lapsen tuli oppia elämään. Oli ristiriitaista liittää autonomiseen moraaliin ja kategoriseen imperatiiviin päämääriä, jotka olivat niiden kanssa ristiriidassa. Toisin sanoen toiminta, joka perustui siihen, että toimitaan ainoastaan sen vuoksi oikein, että vältettäisiin vääränlaisesta toiminnasta aiheutuva rangaistus tai saataisiin teosta palkkio, ei voinut muodostua moraalisesta toiminnan kestäväksi perustaksi. Näin ei myöskään kasvatuksessa tullut käyttää keinoja, jotka olivat ristiriidassa moraalilain itsensä kanssa. Tästä näkökulmasta sen enempiä yhteiskunnallinen rangaistus kuin rangaistuksen käyttö kasvatuksessa eivät Järnefeltin mukaan olleet koskaan oikeita, vaan ne voitiin perustella ainoastaan oikeellisuuden periaatteen, yhdenvertaisuuden perusteella. Tällöin rangaistus perustui itse rikkeeseen, eikä mihinkään ulkopuoliseen tarkoitukseen.⁴⁹²

Samantyyppisen ajatuksen esitti myös Kant. Periaate pohjautuu Kantin käytännöllisen järjen kritiikissä esittämään kategoriseen imperatiiviin erityisesti sen velvollisuutta painottaen. Hypoteettisten imperatiivien alaan liittyvät painotukset on jyrkästi erotettava kategorisen imperatiivin alaan kuuluvasta.⁴⁹³ Toisin sanoen vedottaessa kategoriseen imperatiiviin sanoudutaan irti siitä hypoteettisten imperatiivien systematiikasta, että tahdottaessa jotakin tarkoituspäätä, on tahdottava myös siihen johtavia välineitä (keinoja). Teko on oikeutettu tai epäoikeutettu ainoastaan sen itsensä tähden.

Kuten Tuomikoski on huomauttanut Järnefelt ei ollut ainoa, joka esitti kriittisiä mielipiteitä vallitsevaan kasvatukseen sisältyvää pakkoa, oikeuskäytäntöä ja yhteiskunnallista rangaistusta kohtaan.⁴⁹⁴ Edward Westermarck oli samassa hengessä kuin Arvid Järnefelt Ateisti-teoksessaan tähdentänyt voimakkaasti sitä, ettei rangaistuksen yhteiskunnallinen "suojeluskeino tai parannuskeino" ole totta. Myös Westermarck liittää oikeuskäytännön moraaliin:

⁴⁹⁰ Bowen 1981, 212.

⁴⁹¹ Järnefelt 1895, 75.

⁴⁹² Järnefelt 1895, 73.

⁴⁹³ Salomaa 1989, 156.

⁴⁹⁴ Tuomikoski 1987, 230.

Kun yritetään tehdä laki moraalista riippumattomaksi ja tehdä siitä oma erityinen valtakuntansa, on se ymmärtääkseni vain veruke niitten puutteellisuuden puolustukseksi, jotka laissa ilmenevät, kun sitä tarkastellaan korkeamman moraalin kannalta. — — Jos filosofit ja lainopin teoreetikot koettaisivat saada ihmiset uskomaan, etteivät vain heidän siveelliset käsityksensä ole korjauksen tarpeessa, vaan että myös heidän lakinsa pitäisi saada—mikäli mahdollista—paremmiksi korjatuiksi, he tekisivät ihmiskunnalle suuremman palveluksen kuin tuhlailemalla nerokkuuttaan viisastelemalla lain suvereenisuudesta ja siitä, kuinka riippumaton se on oikeudenmukaisuudesta.⁴⁹⁵

Järnefeltin yhteiskunnallisen rankaisemisen oikeutukseen liittyvät havainnot olivat hänen alkavan tolstoilaisen kulttuurikritiikkinsä ensimmäisiä askeleita. Pahan vastustamattomuus oli periaate, joka johti Järnefeltin ajattelun kantilaisien muotojen kautta kohti syvempään Tolstoin opin erittelyyn ja sen velvoitteiden mukanaan tuomien vaatimusten esittämiseen sekä omalla että yhteiskunnan ja valtiollisen elämän kohdalla. Tämän ajattelun keskeisen sisällön muodosti hänen muotoilemansa persoonallinen dualismi. Järnefelt etsi sellaista yhteiskunnallista oikeuskäytäntöä, joka moraaliperiaatteiltaan vastaisi ihmisen varsinaisen todellisen minän vaatimuksia. Kasvatusperiaatteiden oli oltava näiden vaatimusten mukaisia.

⁴⁹⁵ Westermarck 1933, 225–226.

4 JÄRNEFELTIN YHTEISKUNNALLINEN KASVATUSREFORMI

4.1 Järnefeltin tolstoilaisuuden yhteiskunnallistuminen

Järnefeltin tuotanto perustui 1890-luvulla pääasiassa hänen omaksumansa tolstoilaisuuden uskonnollis-moraaliseen selvittelyyn ja oikeusfilosofisten kysymysten tarkasteluun. Kasvatukselliset kysymykset olivat tässä vaiheessa selvästi taka-alalla. Teos *Isänmaa* oli poikkeus siinä mielessä, että siinä itse tolstoilaisuus jäi vähemmälle huomiolle 1880-luvun sivistyshistoriallisten kysymysten noustessa sen keskeisiksi teemoiksi. *Isänmaassa* voi nähdä Järnefeltin alter egon Heikki Vuorelan yrityksen etsiä isänmaa-käsitteelle sellaista laajaa ja syvää merkitystä, jonka tarkastelun perspektiivinä oli ihmiskunta.⁴⁹⁶

On sanottu, että 1890-luvulta lähtien Suomen poliittista kenttää jakoi kolme peruskysymystä: kieli, Venäjän kysymys ja sosiaalinen kysymys.⁴⁹⁷ Kieli liittyi voimakkaasti kansallisuusaatteeseen, Venäjän kysymys Suomen valtio-oikeudelliseen suhteeseen emämaahansa ja sosiaalinen kysymys sääty-yhteiskunnan rakenteiden ja modernisaation mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Yhteiskunnallinen ja kulttuurillinen murros oli laaja. Siihen liittyi sivistyneistön maailmankatsomuksellinen jännitteisyys, suomalaisen työväenliikkeen syntyminen ja mullistus yhteiskunnan pohjakerroksissa, kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen, taloudellinen ja sosiaalinen muutos edetäessä maatalousvaltaisesta kohti teollista yhteiskuntaa, julkisen tiedonvälityksen kehittyminen sanomalehtineen ja kirjallisuuksineen, tieteessä ja taiteessa

⁴⁹⁶ Ks. esim. Järnefelt 1893, 162–163; 261–263; Järnefelt 1943, 162–163. Järnefelt on muuttanut tekstiään pyrkien hakemaan myöhemmin *Isänmaa*-käsitteelle syvempää merkitystä. Vrt. Järnefelt 1893, 216–217; Järnefelt 1943, 162–163. Se oli enemmän kuin ”vain teoreetikkojen määrittelemään isänmaahan ja kansaan - se ulottuu laajemmalle ja syleilee maailmoja. *Isänmaa* elää salaperäistä, rikasta elämäänsä kaikkialla hänen ympärillään”. Koskimies 1927, 21.

⁴⁹⁷ Jussila 1995, 57.

tapahtuneet muutokset ja vapaan laajamittaisen kansalaistoiminnan käynnistyminen.

Suomen poliittisessa historiassa autonomian ajan kahta viimeistä vuosikymmentä on nimitetty sortovuosien ajaksi. Venäjän keisarikunnan integraatiopyrkimysten kasvaessa valtakunnalliset näkökohdat ja Suomen yhä voimistunut erillisasema törmäsivät vastakkain. Ensimmäisen sortokauden on katsottu alkaneen helmikuun manifestista, joka julkaistiin keisarin 15.2.1899 hyväksymän armollisen julistuskirjan yhteydessä. Helmikuun manifestissa jätettiin antamatta täsmälliset ohjeet yleisvaltakunnallisten ja siis myös Suomea koskevien lakien säätämisyjärjestyksestä. Vuonna 1900 annettiin postimanifesti, jossa postimerkit muutettiin venäläisiksi ja vuonna 1901 uusi asevelvollisuuslaki yleisvaltakunnallisessa järjestyksessä. Asevelvollisuuslaissa asevelvolliset määrättiin joukko-osastoihin, joita luvattiin täyttää syntyperäisillä suomalaisilla. Laki antoi mahdollisuuden siirtää suomalaiset asevelvolliset valtakunnan muihinkin osiin. Venäjän tappio sodassa Japania vastaan johti ulko- ja sisäpoliittisten suhdanteiden muuttumiseen Venäjällä. Ensimmäisen sortokauden on katsottu päättyneen vuonna 1905 suurlakkoon. Keisarin uusi manifesti kumosi aiemmat määräykset ja hallitsija vahvisti uuden vaalilain ja valtiopäiväjärjestyksen 20.7.1906. Tämän perustana oli yksikamarinen eduskunta.⁴⁹⁸

Toisen sortokauden alku liittyi Venäjän pääministerin Stolypinin epäluuloon suomalaisia kohtaan. Pohjana oli Viaporin kapina ja suomalaisten punakaartilaisten liittyminen Venäjän vallankumouksellisiin. Ratkaisevaa oli kuitenkin yleisvaltakunnallisen lainsäädäntöjärjestyksen muuttaminen, jonka tarkoituksena oli Venäjän valtiollisen lujuuden lisääminen. Suomea koskevien asioiden uusi esittelyjärjestys annettiin vuonna 1908. Suomalaisten näkökulmasta se merkitsi vieraan vallan puuttumista Suomen perustuslaeilla turvattuihin sisäisiin oikeuksiin. Vuoden 1909 loppuun tultaessa Venäjä oli vakiinnuttanut Suomessa sen hallinnon, joka jatkui muuttumattomana vuoteen 1917.⁴⁹⁹

Sortokausien aikana Suomen koululaitos joutui yhä tarkemman silmälläpidon kohteeksi. Venäjän kielen opetusta lisättiin oppikouluissa ja kouluhallinto oli tarkemman huomion kohteena. Sortokausi synnytti kulttuuritaistelun, jossa kansallisen olemassaolon turvaajaksi nähtiin nimenomaan kansallinen kulttuuri. Tämä muokkasi voimakkaasti myös sivistysihannetta. Vastakkain olivat kansalliset arvot ja venäläistämispolitiikka. Tämä johti uusien oppikoulujen perustamiseen, laajoihin eri väestöryhmiin kohdistuviin koulutustoimenpiteisiin, kansanopistojen ja monien eri yhdistysten perustamiseen.⁵⁰⁰

Vuoden 1905 suurlakko laukaisi koulutuspoliittisia paineita. Uusi eduskunta tarttui ajankohtaisiin koulutusta koskeviin asioihin, joita olivat kansakoululain uudistaminen, pohjakoulukysymys, alkuopetus ja oppivelvollisuus.

⁴⁹⁸ Jussila 1995, 73–75; Kuikka 1993, 73–75; Nygård&Kallio 1987, 545, 552, 555, 565, 576.

⁴⁹⁹ Jussila 1995, 76–79; Nygård&Kallio 1987, 565, 576.

⁵⁰⁰ Jussila 1995, 57–58. Suomalaiskansallisen liikkeen yhdistysten keskusorganiksi perustettiin 1875 Kansanvalistusseura. Lähellä suomalaisia seuroja olivat nuorisoseurat, joiden perustaminen alkoi Pohjanmaalta ja laajeni Santeri Alkion johdolla varsinaiseksi liikkeeksi 1890-luvulla. Merkittäviksi kansanvalistuksen ja järjestötoiminnan sijoiksi muodostuivat työväenyhdistykset taloineen.

Opettajat vaativat omia edustajiaan koulutoimen ylihallituksen ylimpään johtoon. Työväenliikkeen merkitys kasvoi vuosisadan alkupuolella ja kohdisti arvosteluaan yhä voimakkaammin kansakoulua kohtaan. Uskonnonopetus tuli korvata siveysopilla ja yhteiskunnallis-kulttuuristen aineiden osuutta opetuksessa tuli lisätä. Kiinnostus sivistystä ja koulutuspolitiikkaa kohtaan oli sortovuosien aikana yhteiskunnallisesti ottaen laajaa ja siitä oli muodostunut merkittävä yhteiskuntaa muuttava kehitystekijä.⁵⁰¹

Yhteiskunnallisesti ehkä polttavimmaksi ongelmaksi 1800-luvun lopulle tultaessa oli muotoutunut torpparilaitos ja siihen liittyvä maakysymys. Pääasiassa työvelvollisuudella veronsa maksavia perintötorppia oli 1800-luvun lopulla noin 70000, mistä määrä ei enää kasvanut. Torpparikysymys oli alkanut kärjistyä 1870-luvulta lähtien maan ja metsien arvon kohotessa suuresti. Maanomistajien ja torppareiden kesken alkoi syntyä riitoja metsänkäytöstä ja veropäivistä. Samaan aikaan alkoi myös patriarkaalinen suhde, joka ennen oli vallinnut isännän ja torpparin välillä ja estänyt väärinkäytöksiä, horjua. Torppareiden häätöihin johtaneet riidat herättivät myös yhteiskunnallista huomiota.⁵⁰² Teollistumisen mukanaan tuoma väestönkasvu lisäsi maatonta väestöä siten, että 1900-luvun alussa sitä on arvioitu olleen lähes puolet maatalouden ruokakunnista.⁵⁰³ Väestörakenteen kehitys kärjisti poliittista tilannetta. Maatalousväestö paisui voimatta siirtyä teollisuuteen ja kun siirtolaisuus jäi verrattain vähäiseksi, ei torpparilaitos menettänyt merkitystään. Laaja yhteiskunnallinen ongelma johti laajaan poliittiseen liikehdintään.⁵⁰⁴

Järnefelt oli kiinnittänyt huomiota torppareiden asemaan ensimmäisen kerran vuonna 1894 Nuori Suomi -albumiin kirjoittamassaan Isännät ja torpparit -artikkelissa. Kirjoituksessa Järnefelt puuttui vuoden 1892 maankäyttölakiin asettuen torppareiden puolelle ja puolusti heidän oikeuksiaan maahan vetoamalla moraalilakiin ja oikeamielisyyden tunteeseen. Vaikka Järnefeltin myötätunto oli torppareiden puolella, hän piti vallitsevaa tilannetta monimutkaisten lainsäädäntöprosessien tuottamana. Järnefeltin mukaan maanomistukseen liittyvä itsekkyyks verhottiin syvää tutkimusta ja perinpohjaisia tietoja osoittavaan muotoon. Lukuisten komiteoiden, lausuntojen ja mietintöjen pohjalta kysymys sai lopulta järjen ääri viivat tavoittamattoman muodon.⁵⁰⁵ Järnefeltin kriittinen ajattelutapa ilmenee vielä kymmenen vuotta myöhemmin Maaemon lapsissa (1905) keskustelussa maanviljelysneuvoksen ja Edvardin välillä:

— Kas tässä — ystäväni! — hän puheli, vetäen esille nidoksen toisensa perästä kaikenlaisia torpparikomitean mietintöjä ja tilastollisia kokoelmia. Ja jokaista niistä hän erilaisin va-

501 Nygård&Kallio 1987, 593-595; Kuikka 1993, 74-78.

502 Jutikkala 1968, 193; Jutikkala 1958, 370, 378; Kanninen 1940, 23; Virtanen 1974, 444-445, 454-455.

503 Nygård&Kallio 1987, 588. Lähes kolme neljäsosaa ammatissa toimivasta väestöstä sai tuolloin toimeentulonsa maataloudesta.

504 Nygård&Kallio 1987, 588.

505 Kanninen 1940, 25.

lituin sanoin suositteli. — Paljon on, kuten näet, tehty työtä tämän kysymyksen selventämiseksi, mutta asia ei ole niin helppo kuin luulisi.⁵⁰⁶

Vuosisadan vaihteeseen tultaessa Järnefeltin tuotannon sävy muuttui huomattavasti. Järnefelt kiinnitti yhä enemmän huomiota torppareiden asemaan. Hän oli itsekin vuonna 1897 ryhtynyt pienviljelijäksi ostamallaan tilalla Rantalassa Lohjan Virkkalassa. Kun Järnefelt aiemmin oli tähdentänyt yksilössä tapahtuvaa suunnan muutosta, moraalista uudistumista, niin vuosisadan loppuun tultaessa hän ulotti tämän vaatimuksen koskemaan myös yhteiskuntaa ja valtiota.⁵⁰⁷ Voidaan katsoa, että alkavan suunnanmuutoksen ilmentäjäksi ja syventäjäksi muodostui Järnefeltin matka Tolstoin luo Venäjälle huhtikuussa 1899.⁵⁰⁸ Järnefelt julkaisi vierailunsa pohjalta teoksen Päiväkirja matkaltani Venäjällä ja käynti Leo Tolstoin luona keväällä 1899 (1899).

Matkan päätavoite oli poliittinen. Järnefeltin tarkoituksena oli tiedustella Tolstoin kantaa helmikuun manifestin ja venäläistyttämistoimenpiteiden johdosta heränneeseen passiiviseen vastarintaan.⁵⁰⁹ Kirjeessään Tolstoille Järnefelt toteaa ”eräiden nuorsuomalaisten” tahtovan tietää Tolstoin mielipiteen ”Suomen itsenäisyyden eli perustuslain piakkoin tapahtuvan lakkauttamisen johdosta”.⁵¹⁰

Suomen kiristyneeseen tilanteeseen Venäjän vallan alla oli vaikuttanut kenraalikuvernöörin vaihtuminen. Suomen kenraalikuvernöörinä oli aiemmin toiminut kenraalikuvernööri, jalkaväenkenraali ja kenraaliadjutantti kreivi Feodor Loginovitsh Heyden. Arvid Järnefeltin isä Aleksander Järnefelt toimi Heydenin alaisena palvellessaan Balkanilla 1870-luvulla. Heyden olikin myötävai-

506 Järnefelt 1926, 190.

507 Kanninen 1940, 29.

508 Häkli 1955, 318–320. Järnefelt teki Tolstoin luo myös toisen matkan maaliskuussa vuonna 1910. Perusteena toiselle vierailulle oli Tekla Hultinin nuorsuomalaisten nimissä esittämä pyyntö Järnefeltille. Taustalla oli toinen sortokausi ja pelko venäläisten aikomuksesta erottaa Viipurin lääni Suomesta ja siirtää se Pietarin kuvernementtiin. Järnefeltin vierailun tarkoituksena oli saada Tolstoi kirjoittamaan sen puolesta, että Viipuri säilyisi Suomen yhteydessä. Tulokset jäivät tältä osin vähäiseksi. Tolstoi ei suostunut kirjoittamaan sanaakaan valtiollisen Suomen puolustukseksi: ”En tunne enkä voi tuntea mitään Suomea, yhtä vähän kuin tunnen ja voin tuntea mitään Venäjää. Tunnen ainoastaan maapallon eri seuduilla asuvia ihmisiä, jotka ovat enemmän tai vähemmän lähellä minua, ei suinkaan sen vuoksi, että he ihmeellisestä erehdyksestään pitävät itseään tämän tai tuon hallituksen alalaisina ja puhuvat sitä tai tätä kieltä, vaan ainoastaan sen vuoksi, mikäli meitä yhdistää sama elämäнкäsitys ja siitä johtuva keskinäinen rakkaus.” Häkli 1955, 398–399.

509 Häkli 1955, 318; Kanninen 1940, 29–30.

510 Järnefelt Tolstoille 7. 3. 1899, ks. Nokkala 1957, 10. Ks. myös Häkli 1955, 177–178. Järnefeltin suhde nuorsuomalaisiin ja Päivälehteen oli säilynyt läheisenä. Järnefelt itse kuului lehden perustajiin Tätä osoittaa myös Järnefeltin kirje Juhani Aholle. Kirjeessään Järnefelt toteaa ”Reinin ja Palmenin” olleen Päivälehteen perustamisen puolella ja näytenumeron ilmestyvän marraskuun keskivaiheilla. Järnefelt Aholle 16.10.1889. SKSKA. Päivälehteen näytenumero ilmestyi 16.11.1889 ja lehden vastaavina toimittajina olivat Eero Erkko, J. Brofeldt, Arvid Järnefelt ja E. O. Sjöberg. Professorit Thiodolf Rein ja E. G. Palmén kuuluivat molemmat Valvojan toimituskuntaan ja edustivat maltillista suomenmielisyyttä.

kuttanut Aleksander Järnefeltin uraan ja suhtautui myönteisesti suomenmieliseen puolueeseen osaksi juuri Järnefeltin vaikutuksesta⁵¹¹. Tähän viittaa myös Arvid Järnefeltin oma arvio isänsä urakehityksestä. Järnefelt arvelee isänsä tutustuneen Heydeniin jo nuorena upseerina opiskellessaan Pietarin sotakatemiassa. Lähtiessään Balkanin sotaan Järnefelt otaksuu isänsä tienneen joutuvan Heydenin välittömäksi alaiseksi yleisesikunnan päämajassa. Heydenin panslavistiseen politiikkaan on sopinut hyvin venäjänkielen asettaminen ruotsinkielien sijaan. Täten Järnefeltin mukaan selittyisi Heydenin myönteinen asenne Aleksander Järnefeltiä ja fennomaniaa kohtaan.⁵¹²

Suomen tilanne kiristyi Heydenin seuraajan N. I. Bobrikovin tultua Suomen kenraalikuvernööriksi. Bobrikovin tavoitteena oli mm. valtiosihteeriviraston lakkauttaminen tai sen merkityksen rajoittaminen, paikallisten lakien kodiointi, uuden valmistelujärjestyksen vahvistaminen sellaisissa asioissa, jotka olivat yhteisiä keisarikunnalle ja suuriruhtinaskunnalle, venäjän kielen käyttöönotto senaatissa ja hallinnossa, erillisen tull- ja rahalaitoksen poistaminen ja mahdollisuuden tarjoaminen venäläisille päästä palvelemaan suuriruhtinaskunnan laitoksissa ilman vuonna 1858 säädettyyn lakiin liittyviä rajoituksia.⁵¹³

Helmikuun manifesti, vuoden 1899 ylimääräisten valtiopäivien tapahtumat ja asevelvollisuuskysymyksen ratkaisu suomalaisia kuulematta jättivät jälkensä venäläis-suomalaisiin suhteisiin ja suomalaisten suhtautumiseen Bobrikoviin. Voidaan sanoa ”koko kansan yhdellä iskulla heränneen ajattelemaan maan kohtaloa”. Toisaalta on myös todettu, ettei helmikuun manifestilla voitu ottaa Suomen valtiopäiviltä pois yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä koskevia oikeuksia, koska näitä oikeuksia ei säädyille de jure milloinkaan ollut edes annettu.⁵¹⁴

Järnefelt esitti Tolstoille kantansa suomalaisesta patriotismin luonteesta, työväenkysymyksestä ja sosialismin esille tulosta ”nykyisessä sekavassa yhteiskunnallisessa tilanteessa”, torppariluokan uskosta Venäjän lakien mukanaan tuomaan maanjakoon ja sellaisen sivistysnäkemys heräämisestä, jonka mukaan ratkaisukeinot nykyiseen tilanteeseen on löydettävissä keskittämällä kaikki voimat kansansivistystyöhön.⁵¹⁵ Näiden kysymysten taustaa Järnefelt oli selvittänyt etukäteen Tolstoille 7.3.1899 lähettämässään kirjeessä.

Tolstoin huomio kiinnittyi keskustelussa kuitenkin maakysymykseen. Järnefelt itse toteaa:

— — niin hän [Tolstoi] nytkin, viitatessaan mitä kohti hänen mielestään oli pyrittävä maanomistusolojen järjestämisessä, viittasi äärimmäiseen päämäärään. Hän pitää Henry

511 Klinge 1968 101.

512 Järnefelt 1929, 203–205. Aleksander Järnefeltin läheistä suhdetta Heydeniin osoittaa myös Elisabeth Järnefeltin kirje Yrjö-Koskiselle. Elisabeth Järnefelt Yrjö Sakari Yrjö-Koskiselle 7.10.1896; ks. Talas 1996, 187.

513 Jussila 1995, 73–75; Pietiäinen 1988, 454; Virtanen 1974, 92, 95.

514 Pietiäinen 1988, 455; Virtanen 1974, 95. Ks. myös Haapala 1995, 11–13.

515 Järnefelt 1980, 47–48; Kanninen 1940, 30.

Georgen maanomistusteorioja aivan mahdollisina toteuttaa, ja lukee hänen ansioksensa juuri sen, että hän on asettanut kysymyksen käytännöllisyyden pohjalle.⁵¹⁶

Tolstoi tähdensi suomalaisten isänmaallisuuden vahvistumista ottamalla kantaa maakysymykseen. Suomalainen isänmaallisuus ja veljistymisaate oli Tolstoin käsityksen mukaan suunnattava maalaisoloihin ja maakysymyksen järjestämiseen Georgen ehdottamalla tavalla. George oli Tolstoin mielestä onnistunut rikokomaan ne sofismit, joilla uskonto ja tiede puolustivat yksityistä maanomistusta.⁵¹⁷

Järnefelt oli tutustunut Georgen näkemyksiin jo ennen Tolstoin luokse tekemäänsä vierailua.⁵¹⁸ Järnefelt mainitsee ennen vierailua lähettämässä kirjeessään torppareiden ja maaseudun tilattoman työväestön keskuuteen levinneestä huhusta, jonka mukaan Venäjällä jaetaan maata tasan kaikkien sitä viljelevien kesken. Osa väestöstä uskoi, että Venäjä aikoo Suomestakin hävittää maan yksityisomistuksen ja jakaa sen tasan kaikkien kesken.⁵¹⁹ Tolstoille vierailunsa johdosta kirjoittamassaan kiitoskirjeessä Järnefelt mainitsee kirjoittavansa teoksen, jossa kertoo Tolstoin olleen kiinnostunut maanomistusoloista Suomessa. Lisäksi Järnefelt ilmoittaa selostavansa Georgen teorian samassa yhteydessä.⁵²⁰

Järnefeltin kiinnostusta maakysymykseen osoittaa myös se tapa, jolla hän kuvaa Georgen maareformiin liittyviä näkemyksiä vierailun jälkeen laatimassaan matkapäiväkirjassa. Tolstoin ehdotuksen mukaisesti Järnefelt suuntasi huomionsa maanomistusolojen järjestämiseksi Suomessa Georgen näkemysten pohjalta. Häkli kuitenkin toteaa, etteivät matkapäiväkirjassa julkaisuajankohdasta johtuen, N. I. Bobrikovin ollessa Suomen kenraalikuvernöörinä, päässeet päivänvaloon kaikki ne seikat, joista Järnefelt oli Tolstoin kanssa Suomen asioista puhunut.⁵²¹

Georgen maareformin lähtökohta oli Järnefeltin mukaan se, että tietty maa-ala on hinnoiteltava sen todellisen arvon mukaan. Hyödyllinen maa on hinnoiteltava arvokkaammaksi ja vähemmän hyödyllinen halvemmaksi. Kaukana asutuksesta oleva peltomaa olisi näin halvempaa kuin lähellä asutusta tai kaupungissa oleva maa. Kun koko maa on arvioitu, on annettava julistus, että määräajasta lukien ei maa kuulu kellekään erityisesti, vaan valtiolle ja kansalle. Tämän jälkeen jokaisen, jolla on maata hallussaan, on maksettava maasta sen mukaan kuin se on hinnoiteltu. Näin kertyvät varat olisi käytettävä yhteiskunnallisiin sekä valtiollisiin tarpeisiin ja se korvaisi aiemmat verot ja maksut.⁵²²

516 Järnefelt 1980, 50.

517 Järnefelt 1980, 50; Kanninen 1940, 30–31; ks. esim. Tolstoi 1908, 194–199.

518 Maakysymykseen liittyviä asioita Järnefelt oli käsitellyt jo 1880-luvulla Venäjän matkakirjeissään. Kaikuun kirjoittamassa matkakirjeessään Järnefelt esitti näkemyksen, jonka mukaan nykyisten valtioiden tärkeimpiä sosiaalisia kysymyksiä oli ”talonpoikain pikkuviljelysten asettaminen tähän asti edistetyn suurviljelyksen sijalle”. Kaiku 11. 12. 1886.

519 Järnefelt Tolstoille 7. 3. 1899, ks. Nokkala 1957, 10–14.

520 Järnefelt Tolstoille 22. 4. 1899, ks. Nokkala 1957, 15–16.

521 Häkli 1955, 319.

522 Järnefelt 1980, 51.

Järnefeltin mukaan seurauksena olisi, että tällöin suurmaanomistajat saisivat kyllä pitää maansa, mutta ennen pitkää joutuisivat luopumaan viljelemätömästä ”liikamaastaan”. Uudistuksen edut Järnefelt esittää luettelomaisesti:

- 1) ettei tule olemaan ihmisiä, joilta on riistetty mahdollisuus käyttää maata hyväkseen.
- 2) ettei tule olemaan työttömiä ihmisiä, jotka pitävät maata hallussaan ja pakottavat muita työskentelemään heidän hyväksensä maan käyttämisoikeuden edestä.
- 3) että maa tulee olemaan niiden hallussa, jotka sitä viljelevät, eikä niiden, jotka sitä eivät viljele.
- 4) että rahvas, ollen tilaisuudessa viljelemään maata, lakkaa myömästä itseään tehtaantöihin, palvelijoiksi kaupunkeihin, ja hajoaa pitkin maaseutuja.
- 5) ettei tule olemaan mitään tarkastusmiehiä ja veronkantajia tehtaissa, tuotantolaitoksissa ja tullikamareissa, vaan tulee olemaan ainoastaan maksun kantajat maasta, jota ei voi varastaa ja josta on kaikkein helpoin kantaa veroa.⁵²³

Maareformiliikkeen perustajana on pidetty Henry Georgea (1839-1897). Toimituana nuoruudessaan erilaisissa toimissa merimiehenä, kauppiana, kanna-kaivajana ja latojana hän kohosi sanomanlehden toimittajaksi, perusti itse omia lehtiä ja vaikutti yhteiskunnallisena kirjailijana ja puhujana. Kuollessaan puhujamatkalla v. 1897 George oli ehdokkaana New Yorkin pormestariksi. Georgen pääteoksena on pidetty vuonna 1879 ilmestynyttä Edistys ja köyhyys -teosta, josta otettiin Yhdysvalloissa viiden vuoden aikana 24 painosta. Teoksessaan George pohti, miksi yhteiskunnan edistymisestä ja työtä säästäväistä ja tuotantoa lisäävästä keksinnöistä huolimatta köyhyys yhä vain kasvoi. Syynä hän piti sitä, että maa oli joutunut harvojen yksityisten omistukseen. Maanomistajalla oli hallussaan monopoli, joka antoi hänelle vallan ottaa maanvuokrana ja maantuotteiden hintana itselleen työn tuloksista niin suuren osan, että työpalkka painui alimmalle tasolle. Maanomistuksen kautta keksintöjenkin mukanaan tuoma hyöty kohdistui vain maanomistajille. Vastakkaisina eivät olleet pääoma ja työ vaan maaomaisuus ja työ. Maaomaisuutta tähdentämällä George poikkesi sosialisteista.⁵²⁴

Ratkaisuna George ehdotti luopumista yksityisestä maanomistuksesta, mutta ei niin, että valtio ottaisi maan haltuunsa. Tähän tuli pyrkiä uudistamalla verotus niin, että se kohdistuisi maakorkoon. Maakorko eli se tulo, jonka maa tuotti omistajalleen yli sen, mikä riippui hänen työstään ja hänen tekemistään parannuksista, vain yhteiskunnan kehityksen, kulkuneuvojen parannuksen ja maan ansiottoman arvonnousun johdosta, koottaisiin valtiolle. Uudistus johtaisi Georgen mukaan siihen, että suurmaanomistajat joutuisivat luopumaan liika- maistaan.⁵²⁵

Järnefeltin vierailulla Tolstoin luona oli ratkaiseva vaikutus siihen, että Järnefelt jatkossa keskittyi eettis-yhteiskunnallisten ja sosiaalisten uudistusvaatimusten suuntaan.⁵²⁶ Tolstoin vaikutuksesta Järnefeltin huomio kiinnittyi Georgen näkemyksiin. Maakysymyksen kautta Järnefelt oli kuitenkin kiinnittänyt huomiota Georgen ajatuksiin jo aiemmin esseessään Isännät ja torpparit

523 Järnefelt 1980, 52.

524 Kanninen 1940, 31–32.

525 George 1906, 381.

526 Kanninen 1940, 37.

(1892). Lisäksi Georgen ajatuksia esiteltiin Valvojassa vuonna 1889 kaksiosaisessa sarjassa.⁵²⁷ Georgen opit eivät olleet jääneet huomaamatta myöskään Elisabet Järnefeltin kirjalliselta salongilta.⁵²⁸

Tolstoilais-georgelaista uudistusvaatimustaan Järnefelt kehitteli ja rakensi vuosisadan ensimmäisen vuosikymmenen teoksissaan *Helena, Veljekset, Venehojalaiset ja Maaemon lapsia* sekä pamfletissaan *Maa kuuluu kaikille!* (1907).

4.2 Kansansivistys maakysymyksen osana

Järnefeltin ensimmäinen vierailu Tolstoin luona keväällä 1899 oli merkittävä myös Järnefeltin kasvatuspyrkimysten kannalta. Matkan eräänä tarkoituksena oli selvittää Tolstoille ”kansallista sivistyspyrkimystämme”.⁵²⁹ Tästä sivistyspyrkimyksestä Järnefelt oli tehnyt selkoa jo aiemmin kirjeenvaihdossa Tolstoin kanssa. Kirjeenvaihdosta ei tarkalleen käy ilmi, mitä Järnefelt Tolstoille esitelmällään kansansivistystyöllä tarkoitti. Tuona aikana sillä toisaalta tarkoitettiin yleistä kansanopetusta, mutta myös vapaata kansansivistystä eli yleistajuisten esitelmien, kansankirjastojen ja lukusalien merkitystä aikuisten kansalaisten sivistämisessä. Toisinaan siitä käytettiin termiä ”vapaa kansanvalistus”, jolloin sen katsottiin pohjautuvan Euroopassa 1700-luvulla esiintyneeseen valistusaatteeseen.⁵³⁰

Helmikuun manifesti ja Suomessa laittomaksi tulkittu asevelvollisuuslaki antoivat vuosisadan lopulla kansansivistystyölle voimakkaan sysäyksen. Sivistystyön avulla puututtiin kansakoulun käymättömien tilanteeseen, sillä asevelvollisuusaika oli kansakoulun käyneillä lyhyempi. Samalla vapaaseen kansan-

527 Valvoja 1889.

528 Olen ollut täällä aivan ihastunut erääseen aivan uuteen kirjaan [Georgen] ”Sociala spörssmål”. – – Sanokaa terveisiä herra [Kasper] Järnefeltille ja veljellenne [Pekka Brofeldt]. Synti oli, että lähditte täältä pois. Nyt lukisimme yhdessä ”Sociala spörssmål”. Ei, kuulkaa, meidän täytyy ruveta ihan uudesta elämään. Uudet, avarat näköalat aukeavat, uudet viljavainiot laajenevat eteemme. Vasta nyt ruvetaan kristinopin jaloja periaatteita käsittämään, ainakin niitä vasta nyt koetetaan sovittaa elämään. Minna Canth Juhani Aholle lokakuussa 1884. Georgen aatteesta on keskusteltu Elisabeth Järnefeltin kirjallisessa salon-gissa laajemmaltikin, sillä Canthin innostuksesta päätellen sitä ei ole voitu sivuuttaa ainoastaan kirjemaininnalla. Tätä tukevat myös viittaukset Järnefelteihin ja kirjeiden kirjoittamisen ajankohta, sillä se osuu yksiin kirjallisen salongin toiminnan kanssa. Canth mainitsee Georgen teoksesta myös kirjeissään Kaarlo Bergbomille ja Anna Liliukselle. Minna Canth Kaarlo Bergholmille 3.10.1884; Minna Canth Anna Liliukselle 4.10.1884, ks. Canth 1973, 171–173. Canthin kirjeissään mainitsema Georgen teos ilmestyi Järnefeltin suomentamana neljännesvuosisataa myöhemmin, v. 1908. Ks. George 1908. Kannisen mukaan Tolstoi kiinnitti Järnefeltin huomion yhteiskunnallis-eettisiin kysymyksiin ja Henry Georgen ajatuksiin. Kanninen 1940, 37. Tämä pitää suurimmaksi osaksi paikkansa, mutta kiinnostus näihin kysymyksiin ja ajatuksiin oli Järnefeltille tuttua jo ajalta ennen tolstoilaisuuden omaksumista 1880-luvulta. Tarttumapinta näihin kysymyksiin oli jo valmiina olemassa. Tolstoin ei juuri tarvinnut Järnefeltiä näiden kysymysten pariin innostaa.

529 Järnefelt 1980, 48.

530 Karjalainen 1970, 23.

sivistykseen liittyi ajatus, että ainoa suoja aloitettuja venäläistämistoimia vastaan oli kansan yleisen sivistystason kohottaminen.⁵³¹ Käsityksessä, jonka mukaan kansakunnan voima oli sen sivistyksessä, oli Järnefeltin johtomotiivi hänen Tolstoille esittämässä käsityksessä suomalaisen kansansivistystyön sen hetkisestä vaiheesta. Kirjeessään Tolstoille Järnefelt mainitsee, että nuorison keskuudessa on syntynyt ajatus ”uudesta lähentymisestä rahvaaseen”, mikä aiotaan toteuttaa tehostamalla kansansivistystyötä.⁵³² Tarkoituksena on ollut kerätä rahaa osakeyhtiön perustamiseksi, jonka ”toiminta tulee olemaan vapaa ja osakkaana koko kansa”. Tarkoituksena on, että kesälomansa aikana ylioppilaat opettaisivat ”aikuisia kansanmiehiä, jotka muuten eivät olisi saaneet mitään etuja asevelvollisuutta suorittaessaan”. Lisäksi Järnefelt mainitsee, että tulisi olemaan myös opettajia, jotka opettavat kaikkein köyhimmän kansanaineksen lapsia.

Järnefeltin Tolstoin kanssa käymästä keskustelusta ei selviä, miten Tolstoi reagoi Järnefeltin selostamiin sivistyspyrkimyksiin sekä kasvatusta ja opetusta koskeviin tiedusteluihin. Järnefelt mainitsi Tolstoin kuitenkin näyttäneen hänelle Englannissa ilmestyneen uuden uskonnollisen teoksensa, joka oli painettu venäjäksi ja oli nimeltään ”Kristin-oppi”.⁵³³ Järnefeltin mukaan teos ”perustuu kokonaan järkeen ja rakkauteen” ja on ”Kristuksen elämänopin” pohjustama ja valaisema. Antaakseen käsityksen teoksen sisällöstä Järnefelt käy läpi lukujen nimitykset.⁵³⁴

Teos on ollut tärkeä Järnefeltin omaksuman kasvatuskäsityksen kannalta, sillä hän on käyttänyt sitä oppikirjana kotiopetuksessaan.⁵³⁵ Tolstoille matkansa jälkeen kirjoittamassa kirjeessä Järnefelt kiittää tätä teoksesta Kristillinen oppi, jota mainitsee tarvinneensa hyvin usein. Teos on sama, johon Järnefelt Tolstoin luona vieraillessaan on tutustunut. Järnefelt toteaa teoksesta seuraavaa:

Tämä teos on osoittautunut oivalliseksi lasten oppikirjaksi. Jokainen heistä ymmärtää varsin hyvin sen, mitä siinä on sanottuna ja se koskettaa lasten maailmaa usein voimalla, jota en ole osannut odottaa. Ilman tätä kirjaa oli kovin vaikea tulla toimeen, koska oli välttämätöntä jakaa tarmonsia opetuksen ja itse opin systematisoinnin välillä. Nyt taas voi kokonaan antautua pelkälle opetustyölle, - eikä hermostua!⁵³⁶

Kansanvalistukseen ja sivistyspyrkimyksiin liittyvä teema oli pohdituttanut Järnefeltiä jo ennen kuin hän oli omaksunutkaan tolstoilaisuutta. Jo tällöin esittämilleen näkemyksille Järnefelt oli saanut tukea Tolstoilta. Viisi vuotta myöhemmin ensimmäisen teoksen Isänmaan valmistumisen aikoihin Järnefelt pohti

531 Karjalainen 1970, 59.

532 Järnefelt Tolstoille 7. 3. 1899, ks. Nokkala 1957, 10–14.

533 Järnefelt 1980, 54.

534 Järnefelt 1980, 54–55.

535 Teos sisältyy Arvid Järnefeltin yksityisarkistoon ja siihen kirjoitetuista merkinnöistä selviää, miten opetus on edennyt.

536 Järnefelt Tolstoille 14. 3. 1902, ks. Nokkala 1957, 19.

päiväkirjassaan sivistysnäkemystään. Sisällöltään siinä ilmenee tolstoilaisuuden keskeisiä aineksia kuten yhdenvertaisuuden vaatimus ja suhde pahaan:

Me levitämme valoa ja sivistystä. Mitä tämä on? Valo, mitä se on? Puhtain valo on tieto siitä, että ihmiset ovat veljeksiä, yhdenvertaisia ja puhtain sivistys on se, joka opettaa välttämään pahaa ja tuottamaan hyvää mahdollisimman vähillä ponnistuksilla. Ei, emme ole ihan vielä perillä. Mikä se on, joka antaa sen kaiken kirkkauden, sen oikeutuksen kaikelle valolle ja sivistykselle? Mikä on se pääasia kaikessa kansanvalistuksessa; se joka antaa voimaa tälle työlle ja tekee sen niin varmaan oikeutetuksi? Mikä on pääasia tiedon tiedossa? Se on niin etäällä.⁵³⁷

Järnefeltin sivistysnäkemys sai sisältönsä yhdenvertaisuuden vaatimuksesta. Syynä kansan tuntemaan vastenmielisyyteen opetusta kohtaan oli se, että sivistyneistö opetti sitä omista lähtökohdistaan. Sivistyneistö oli alistanut talonpojat (rahvaan) ruumiilliseen työhön laiminlyömällä heidän henkisen sivistyksensä.⁵³⁸ Järnefeltille ei riittänyt, että sivistynyt yläluokka tyytyi antamaan pelkääntään henkistä sivistystä. Todellinen sivistys tarkoitti sellaista työnjaon kautta toteutettavaa yhdenvertaisuutta, jossa jokaisen velvollisuus oli ottaa osaa myös ruumiilliseen työhön. Ihanne oli se, että puolet päivästä tulisi käyttää ruumiilliseen ja puolet henkiseen työhön.⁵³⁹ Rehellistä oli se työ, josta tulokset eivät tulleet omaksi vaan lähimmäisen hyväksi.⁵⁴⁰

Järnefeltin esittämä työnjaon kautta toteutettava yhdenvertaisuuden vaatimus oli tolstoilainen ajatus. Tolstoin mukaan rikkaat olivat täysin tietoisesti pystyttäneet itsensä ja köyhien välille rikkauden muodostaman ”puhtauden ja sivistyksen muurin”. Huomatessaan syyksi ihmisten kärsimyksiin ja turmelukseen sen, että toiset ihmiset ovat toisten orjia, Tolstoi teki johtopäätöksen olla ottamatta osaa ihmisten orjuuttamiseen:

Ja minä olen saanut seuraavan vastauksen kysymykseen: mitä meidän on tekeminen? – – Kolmanneksi: täyttää ikuista, epäilemättöntä ihmisen lakia – koko olennollaan työtä tehden taistella luonnon kanssa oman ja toisten ihmisten elämän ylläpitämiseksi.⁵⁴¹

Tämän vuoksi Tolstoi käytti päivänsä sekä ruumiilliseen että henkiseen työhön ja piti ihanteenaan työjärjestystä, jossa päivä on jaettu ihmisen kaikkien toimintakykyjen harjoittamiseen: ruumiilliseen työhön, henkiseen työhön, käsityöhön ja seurusteluun ihmisten kanssa.⁵⁴²

Työnjaon kautta toteutettavan yhdenvertaisuuden idea oli eräs tolstoilaisuuden ensimmäisiä ja epäilemättömiä vaatimuksia. Tolstoin luokse tekemänsä Venäjänmatkan jälkeen julkaisemassaan teoksessa *Veljekset* Järnefelt ulottaa työnjaon koskemaan myös lasten kasvatusta:

537 Päiväkirja 6. 7. 1893 s. 18. SKSKA.

538 Päiväkirja 25. 6. 1895; 1. 7. 1895. SKSKA; Sawo 24. 12. 1887.

539 Päiväkirja 25. 6. 1895 s. 35–36. SKSKA.

540 Päiväkirja 1. 1. 1892 s. 8. SKSKA.

541 Tolstoi 1908, 279.

542 Tolstoi 1908, 267–268.

Oppilaan työ on heti alussa järjestettävä niin, että hän tulee ruumiillisen ja henkisen työn tasapainoon. Katsos, minä ja sinä ja tuo renkiraukkani, me emme ole tasapainossa, me olemme yksipuolisia ja vaivaisia, mutta oppilaat täytyy ainakin auttaa tasapainoon, se on äärettömän, äärettömän tärkeitä. Kaikilla voimilla mitä on, ruumiillisilla ja henkisillä, täytyy palvella Jumalaa, eikä kuunnella ketään mistään.⁵⁴³

Kansansivistystyö oli Järnefeltin mukaan ”mennyt aimo askelin eteenpäin” ja ”on tullut äkkiä ikään kuin valoisampi ja lämpimämpi”. Tämä oli Järnefeltin mukaan seurausta Snellmanin aikaan saamasta kansallisesta heräämisestä.⁵⁴⁴ Järnefeltillä oli tällöin vielä luottamus siihen, että yhteiskunnallisten epäkohtien korjaaminen tapahtuu sellaisen sivistysnäkömyksen avulla, jonka mukaan ratkaisukeinot nykyiseen tilanteeseen on löydettävissä keskittämällä kaikki voimat kansansivistystyöhön.⁵⁴⁵

Tämä käsitys oli peräisin Järnefeltin opiskeluaikanaan omaksumasta hegeliläis-snellmanilaisesta kansansivistysihanteesta.⁵⁴⁶ Tämän sivistysihanteen keskeisiä puolesta puhujia oli Yrjö Koskinen.⁵⁴⁷ Koskinen ei tavoitellut opintojen kautta tapahtuvan säätykierron aiheuttamaa sääty-yhteiskunnan mullistusta. Talonpoikaiston ja rahvaan lasten kouluttamista virkamiehiksi hän piti teoreettisena vaihtoehtona. Talonpoikien ei tullut hylätä tehtäviään, vaan sivistyttyään hakeutua kunnallishallinnon tehtäviin ja osallistua sitä kautta yhteiskunnan rakentamiseen. Yhteiskunnallinen muutos oli Koskisen mukaan toteutettavissa tehokkaimmin kehittämällä koululaitosta ja järjestämällä vapaa kansansivistystyö. Lukutaito oli avainasemassa kansansivistystyössä. Uusia kouluja tuli perustaa valtion määräämien intressien ja edellyttämien tarpeiden mukaisesti. Vapaan kansansivistystyön osalta Koskinen puolestaan tähdensi yleistajuisten esitelmien, kansankirjastojen ja lukusalien merkitystä. Kun kansalle tarjottiin mielekästä luettavaa ja mahdollisuus hankkia tai lainata kirjoja, sivistys ja sen mukanaan tuoma elämänmuoto leviäisivät vähitellen maamme syrjäkyliin saakka.⁵⁴⁸

Koskisen vanhasuomalainen sivistysihanne poikkesi Järnefeltin näkemyksistä. Koskinen kytki sivistysihanteensa palvelemaan ensisijaisesti valtiota ja sen intressejä. Järnefelt puolestaan radikaalifennomaanina näki sivistysihanteen kytköksissä vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja siihen liittyviin sosiaalisiin epäkohtiin, joista keskeisin oli maakysymys. Järnefeltin vierailun pää-tarkoituksena oli passiivisen vastarinnan ja maakysymyksen ohella hakea Tols-

543 Järnefelt 1910, 470.

544 Järnefelt Tolstoille 7. 3. 1899, ks. Nokkala 1957, 11. Kansansivistystyölle luotiin pohja vuoden 1866 kansakouluasetuksessa. Koulujen perustaminen maalaiskunnissa oli jäänyt kuitenkin vapaaehtoiseksi. Myös kaupungeilla oli suuret vapaudet järjestää kouluolojaan. Vuoden 1897 piirijakoasetus kiirehti kuitenkin koulujen perustamista myös maalaiskuntiin. Karjalainen 1970, 22.

545 Järnefelt 1980, 48.

546 Järnefelt 1980, 47.

547 Karjalainen 1970, 22; Kempainen 2001, 341.

548 Kempainen 2001, 333, 335–339.

toilta tukea, neuvoa ja sisältöä juuri sivistysihanteelleen ja siihen pohjautuvalle kansansivistystyölle.⁵⁴⁹

Järnefelt erotti toisistaan alkuperäisen hegeliläis-snellmanilaisen kansallisherätyksen ja vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen liittyvän kansansivistyksen. Esitellessään Tolstoille suomalaisten patriotismia Järnefelt käsitteli sivistysaatetta kytkemällä sen Snellmanin kansallisherätykseen, jota hän kuvaa seuraavasti:

— — herätys kiertyi aatteen ympärille: sivistyneen luokan on sulautuminen kansaan. Sivistyneen luokan yrityksissä käytännössä toteuttaa tätä aatetta syntyi kaikki, mikä syntyi. Syntyi kansallinen kirjallisuus, koulut, teatteri, syntyi suomalainen itsetietoinen ajatus ja itsetietoinen tulevaisuuden näkeminen. Uusi elämänhalu vavahti koko kansassa, uudet, ennen aavistamattomat näköpiirit avaantuivat taivaanrannassa.⁵⁵⁰

Kansallisuusaate, sivistyneistön sulautuminen kansaan, oli Järnefeltin mukaan "veljestymisen aatteen" toteutumista aidoimmillaan. Kansallisuusaatteen toteuttamista seurasi kuitenkin taantumisen aika, jolloin ihmisten huomio kiinnitettiin käytännöllisille aloille, pankkien ja osakeyhtiöiden perustamiseen, hallituskysymyksiin ja puoluetisteluihin.⁵⁵¹ Tähän syyllistyivät myös ne fennomaanit, jotka sulki silmänsä yhteiskunnallisilta epäkohdilta.

Järnefelt erotti meneillään olleen sivistystyön siitä kansanvalistustyöstä, joka tapahtui kansallisen heräämisen aikoihin. Kansalliseen heräämiseen liittynyt kansanvalistustyö oli pyyteetöntä ja tapahtui tiedottomasti "heränneestä rakkaudesta kansan kieleen, tapoihin ja suoranaisesta rakkaudesta ajatukseen, että on mahdollista hävittää raja sivistyneitten ja "kansan" välillä. Meneillään olevaa sivistystyötä Järnefelt sitä vastoin piti "tietoisena agitaationa" torppareiden ja tilattomien sivistämiseksi, vaikka siinä onkin paljon "spontaanina innostusta".⁵⁵² Se meneillään oleva kansansivistysihanne, jota Koskinen ajoi, pyrki sivistystason kohottamiseen, mutta ei säätyjaon aiheuttaman eriarvoisuuden poistamiseen. Järnefeltin pyrki yhdistämään sivistysihanteensa yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin epäkohtiin, erityisesti maakysymykseen. Millaisen kokonaisuuden Järnefeltin maakysymyksen ja yhteiskunnallisten epäkohtien ratkaisemiseen tähtäävä sivistysihanne muodosti?

4.3 Järnefelt tolstoilais-georgelaisena yhteiskuntakasvattajana

Järnefelt esitti 1890-luvun tuotannossaan yhteiskunnan uudistumista yksilössä tapahtuneen uskonnollis-moraalisen muutoksen kautta. Yhteiskunta kehittyi paremmaksi siten, että jokainen sen jäsenistä itsekasvatuksen avulla uudistuu ja muuttuu moraalisesti. Siten saattoi yhteiskuntakin muuttua. Tämä ilmenee te-

⁵⁴⁹ Järnefelt 1980, 47–48; Kanninen 1940, 30.

⁵⁵⁰ Järnefelt 1980, 47.

⁵⁵¹ Järnefelt 1980, 47.

⁵⁵² Järnefelt Tolstoille 7. 3. 1899, ks. Nokkala 1957, 10–14.

oksesta Veljekset (1900), jossa Järnefelt kehittää jo Isänmaasta tuttua teemaa "itsensä tarpeelliseksi tekemisestä elämäntarkoitustaan etsivän ihmisen onnen ehtona".⁵⁵³

Järnefelt esittää Veljeksissä yksityiskohtaisesti neljän veljeksien, Gabrielin, Johanneksen, Henrikin ja Uunon psykologisen kuvauksen oman maailmankatsomuksensa kautta. Vastoinkäymisten ja ihanteiden tietä heille kirkastuu veljeyden aate ja se, mikä elämässä on todellista ja arvokasta. Järnefeltin sympatia on niiden veljesten puolella, jotka ansaitsevat elantonsa ruumiillisen työn avulla. Tällainen ihminen on rautateiden palveluksessa työskentelevä Gabriel, mutta myös papin virasta luopunut Johannes, joka asettuu uuden elämäntarkoituksen innoittamana viljelemään vaimonsa perintötaltoa, ansaitsemaan elantonsa "omien käten töillä".

Teoksessa Järnefelt hahmottelee pienviljelijäihannettaan. Ihmisen on tultava toimeen omalla työllään ilman palvelijoita tai käskyläisiä. Johanneksen ihanteena on järjestää toimeentulonsa niin, että ruumiillinen ja henkinen työ ovat tasapainossa keskenään.⁵⁵⁴ Kysymyksessä on elämäntapa, jota Tolstoi piti ihmiselle suotavimpana ja jota myös Järnefelt itse pyrki toteuttamaan elämässään tilallaan Rantalassa Lohjan Virkkalassa.

Järnefeltin teos Helena (1902) on jatkoa Veljeksille. Siinä Järnefelt kehittää pienviljelijäihannettaan. Kanninen esittää Veljesten olleen siltana Järnefeltin siirtäessä kysymyksenasetteluaan sovittamaan yhteen tolstoilaisen elämäntarkoituksen ja yhteiskuntaelämän vaatimuksia.⁵⁵⁵ Myös Helenassa Järnefelt esittää maailmankatsomuksellisen etsijän sisäisen kehityshistorian. Helenan kehityshistoriaan Järnefelt on sisällyttänyt myös vuosisadan vaihteeseen liittyviä aatteellisia virtauksia, erityisesti sosialismin saapumisen maalaistyöväestön keskuuteen.

Aristokraattisessa kotipiirissä varttunut Helena saa kasvatuksen, jossa isän kautta välittyy käsitys siitä, että rikkaat ovat syntyneet rikkaiksi ja köyhät köyhiksi. Tätä käsitystä tukee myös papisto. Äidiltään Helena kuitenkin saa vapaamielisen kasvatuksen. Tähän sisältyy moraalinen herkkyyks, oikeamielisyys ja uskonnollinen kriittisyys papistoa ja kirkkoa kohtaan.⁵⁵⁶ Tämä moraalinen oikeudenmukaisuuden tunne puhkeaa Helenassa jo lapsena hänen havaitessaan, millainen vastakohtaisuus vallitsee kartanonomistajan ja talonpoikien välillä.⁵⁵⁷ Tätä vastakohtaisuutta Helena ei voi hyväksyä ja hän omaksuu isänsä käsitykselle vastakkaisen asenteen. Hänen moraalinen ja periaatteellinen kantansa kääntyy työväestön ja talonpoikien puolelle. Jotakin on tehtävä heidän asemansa korjaamiseksi.⁵⁵⁸

553 Kanninen 1940, 39.

554 Järnefelt 1900, 477; Kanninen 1940, 40.

555 Kanninen 1940, 43.

556 Järnefelt 1926, 14–15.

557 Järnefelt 1926, 10.

558 Teoksessa Helena Järnefeltin voi katsoa eroavan ratkaisevasti siitä, missä Rousseau'n kasvatusnäkemys ehkä eniten on kytköksissä aikaansa. Rousseau'n mukaan naisen tuli saada toisenlainen kasvatusta kuin miehen, sillä naisen luonto ja temperamentti olivat toisenlaisia

Samaan aikaan paikkakunnalle leviää sosialismi, joka lupaa täydellistä uudistusta ja tasa-arvoa ihmisten kesken. Helena tutustuu Reinholdiin, sosialistiagitaattoriin ja innostuu sosialismista. Hän perehtyy sen opillisiin perusteisiin ja valtioihanteeseen. Helena havahtuu huomaamaan omassa säätyluokassaan vallalla olevan ajattelutavan, jonka mukaan maailma on luotu sellaiseksi, että siinä pitää olla rikkaita ja köyhiä.⁵⁵⁹ Vanhempiansa kuoleman jälkeen Helena seurustelee sosialisti- ja upseeripiireissä, löytää itselleen työalan vankien parissa, alkaa tutkia evankeliumeja ja hylkää lopulta sosialismin. Ihanteellisuudesta huolimatta sen kannattajat ovat yhtä kylmiä poliitikkoja kuin muutkin.⁵⁶⁰ Aatteen velvoitus ja ihmisen moraalinen uudistuminen ovat heille toisarvoisia. Yksittäistapauksissa he voivat uhrata oikeudenmukaisuuden periaatteen valta- ja puoluepyyteiden vuoksi. Joukkoliike ei voi aikaansaada yhteiskunnallista uudistumista. Todellinen muutos tapahtuu yksilön kautta, sillä ainoastaan rakkauden voiman valtaan pääsy yksilöissä voi merkitä jotakin.

Tehdessään Helenasta moraalisen individualistin Järnefelt itse asiassa kuvaa Helenaa tolstoilaisena. Helenassa tapahtunut muutos vaikuttaa hänen sulhaseensa Georgeenkin ja tämä päättää luopua upseeriuraltaan.⁵⁶¹ Yhdessä he päättävät ryhtyä toteuttamaan uuden elämänsä vaatimuksia. He ostavat Helenan kotikartanon ja ryhtyvät sovittamaan vallinnutta vastakohtaisuutta laajoilla uudistuksilla. Talonpoikia vahingoittanut tehdaslaitos hävitetään ja sen tilalle suunnitellaan osuusmyllyä alustalaisten hyväksi sekä kalkkitehdasta, jossa seudun maanviljelijät olisivat osakkaina. Lisäksi he palstoittavat kartanon maat ja vuokraavat ne halvalla hinnalla maan tarvitsijoille. Tarkoitus on jakaa maat sellaisiin osiin, joista kukin perhekunta voisi saada toimeentulonsa. Muutamille palstoille he rakennuttavat pieniä mökkejä ja navettoja. Nämä palstat on tarkoitus vuokrata tavallisiksi torpiksi ja näin vähitellen asuttaa koko tila.⁵⁶²

Esitetty vapaaehtoinen maaomaisuudesta luopumisen ajatus maata tarvitsevien hyväksi on tolstoilainen vaatimus.⁵⁶³ Järnefeltille ominaiseen tolstoilaisuuteen viittaa myös tarpeiden ja menojen supistamisen ajatus:

Mutta pääasia oli, että hän aikoi supistaa vuokraveroa vuosi vuodelta yhä pienemmäksi, nimittäin sen mukaan kuin hän ja Helena koettavat ja voivat tarpeitansa vähentää ja menojansa supistaa. Koko elämä on oleva alituista tarpeiden vähentämistä, sanoi Georg. — — Kiivetä kaikessa hiljaisuudessa talonpoikien hartioilta alas maahan.⁵⁶⁴

kuin miehellä. Luonto oli määrännyt naisen lisäksi vaimoksi ja äidiksi. Tämän vuoksi tärkeimmät opittavat hyveet olivat oppivaisuus ja lempeys. Höffding 1911, 166–167.

559 Järnefelt 1926, 152.

560 Järnefelt 1926, 295, 317.

561 Järnefelt 1926, 394–395.

562 Järnefelt 1926, 396–398.

563 Kanninen 1940, 47.

564 Järnefelt 1926, 398, 409.

Tolstoilaisuuteen teoksen loppuluvussa viittaa läpinäkyvästi lisäksi Georgin upseeritovereiden Brumerin ja Ranckenin upseeriurasta luopuminen.⁵⁶⁵

Järnefeltin teoksen loppuun epilogiksi liittämät Helenan ja Georgin maareformisuunnitelmat tuovat eräissä kohden mieleen Henry Georgen esittämät ajatukset. Epilogissa mainitut tuotanto-osuuskunnat olivat myös Henry Georgen suosimia. Myös kielteinen kanta suurmaanomistukseen on Helenalle ja Georgille yhteinen. Suurmaanomistajan on ”kiivettävä alas talonpojan hartijoilta” ja hänen moraalinen velvollisuutensa on luopua liikamaistaan, Georgen mukaan verotuksen avulla ja Järnefeltin mukaan vähitellen yhä enemmän vapaaehtoista tietä.

Osaltaan sekä Veljekset että Helena ennakoivat sitä, mihin suuntaan Järnefelt reformiaan kehittäi. Voimakkaimman ilmauksensa Georgen maareformiliike sai Järnefeltin teoksissa suurlakkovuonna 1905, jolloin ilmestyi hänen teoksensa Maaemon lapsia (1905). Vuotta myöhemmin ilmestyi Henry Georgen teos Edistys ja köyhyys (1906) Järnefeltin suomentamana. Järnefelt seurasi tässä esikuvansa Leo Tolstoin esimerkkiä, sillä myös Tolstoi oli pyrkinyt vaikuttamaan Venäjän maanomistusoloihin samaan aikaan Georgen oppien pohjalta.⁵⁶⁶ Seuraavana vuonna Järnefelt alkoi julkaista sarjaa Arvid Järnefeltin julkaisuja. Sarja sisälsi kolme Järnefeltin suomentamaa Georgen puhetta: Köyhyys on rikos, Elä varasta! ja Lähestyköön sinun valtakuntasi! sekä yhden hänen keskeisistä teoksistaan, Sosialinen pulma (1909). Georgen aatteella oli merkittävä osuus vielä Järnefeltin yhteiskunnallisessa pamflettikirjoituksessa Maa kuuluu kaikille! Matkoiltani Laukon lakkomailla (1907), jonka hän kirjoitti puuttuen Laukon torpparilakkoon ja sitä seuranneisiin laajamittaisiin häätöihin.

Passiivisen vastarinnan ja suurlakon innoittamana Järnefelt oli alkanut yhä voimakkaammin uskoa niiden merkitykseen maailmanparannukseen pyritäessä. Järnefeltin tuotannossa aiemmin esiintynyt individualistinen ”yksitellenteoriat” sai rinnalleen nyt ”yhtäaika-teorian”.⁵⁶⁷ Kysymys oli maailmanparannusohjelman toteuttamisesta käytännössä. Aiemmin Järnefelt oli vankkumatomasti ollut kannalla, jonka mukaan yhteiskunta kykeni uudistumaan ainoastaan jokaisessa yksilössä toteutuneen uskonnollis-moraalisen muutoksen, yksilöiden sisäisen uudistumisen tietä. Tähän oli pyrittävä herättämällä ihmisten omatunto. 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puoliväliin tultaessa Järnefelt katsoi, että yhteiskunnallisilla toimilla tätä kehitystä voitaisiin suuresti jouduttaa.⁵⁶⁸

Maaemon lapsissa (1905) Järnefelt ei arvioinut vain torpparien asemaa vaan tarkasteli koko torpparikysymystä laajempaa taustaa vasten tolstoilaisgeorgelaisessa hengessä. Tyydyttävää ratkaisua ei torpparikysymykseen ollut saatu aikaan ja epäkohdat olivat kärjistyneet maanvuokraajien ja maanomistajien välillä. Maaemon lapsissa Järnefelt kuvaa maahansa ja kotiinsa työllensä syvästi kiintyneen torppari Kinturin kohtalon. Kinturi on saanut torppansa perin-

565 Järnefelt 1926, 407.

566 Järnefelt Tolstoille 22.4.1899, ks. Nokkala 1957, 15; Kanninen 1940, 72; Troyat 1994, .

567 Järnefelt 1930, 82.

568 Kanninen 1940, 65.

nöksi esi-isiltään, jotka ovat aikanaan raivanneet siihen lukeutuvan maan korpeen. Torpassaan hän on tottunut isännöimään kuin omassaan. Hän elää ahkerasti työtä tehden vaimonsa Marin kanssa. Toimeentulo on tiukkaa, mutta hän on onnellinen suhteellisessa itsenäisyydessään suuren lapsilaumansa keskellä.

Riitauduttuaan mitättömästä syystä isäntänsä kanssa Kinturi saa häätökäskyn. Kinturi joutuu lähtemään kodistaan ja lapset hajaantuvat maailmalle. Vaimonsa kanssa hän joutuu etsimään elantoaan pitkää päivätyötä tehden milloin mistäkin. Eroaminen maasta ja perheestä on kuitenkin liian kova isku herkälle Kinturille.⁵⁶⁹ Hän ei ole voinut lastensa kotia säilyttää, saati heille perintöä jättää, vaan alaikäisetkin heistä ovat maailmalla.⁵⁷⁰ Valittamatta hän kuitenkin kantaa kohtalonsa puhumatta syvemmistä tunteistaan, jotka ovat valvottaneet häntä yöt. Hän tietää olevansa kohtaloonsa syytön. Hänen voimansa heikkenevät ja hän ajautuu ennenaikaiseen kuolemaan. Kuolinvuoteellaan vieraan tuvan nurkassa, vaimonsa hoivaamana ja jo valoisampien aikojen koittaessa hän on kuulevinaan Jumalan kysyvän enkeleiltään:

— Onko Kinturi kelvollinen taivaaseen otettaa? Enkelit vastaavat: hän on kelvollinen, sillä hän on eläessään oppinut luopumaan pellostaan ja karjastaan ja kodistaan ja lapsistaan, ja vieläpä on oppinut omien kättensä töillä palvelemaan niitä, jotka ovat kaiken tämän häneltä riistäneet. Kinturi itkee ja antaa sydämestään viimeistenkin herrasvihain mennä.⁵⁷¹

Lopulta Kinturi vaipuu väsyneenä taivaan kynnykselle ja näkee unia taivaasta, jossa on maata kaikille ja jossa ei tarvita mitään torpankontrahteja.

Maaemon lapsiin sisällytetyssä toisessa kertomuksessa Järnefelt kuvaa Rauhalahden kartanon patruunaa, jonka tämän torpparit ilmiantavat ja jonka venäläinen mielivalta karkottaa hänen tilaltaan ja koko maasta. Järnefelt osoittaa myös tällä kertomuksellaan sen vaikutuksen, mikä seuraa siitä, että ihminen revitään irti kodistaan ja omalta maaperältään:

— — mutta jos ihminen elävänä temmataa irti omalta maaperältänsä, niiltä poluilta, joita hän on lapsuudessa astunut, niiltä vainioilta, jotka ovat hänen silmäinsä alla kukoistaneet, on se enemmän kuin mitä hän voi murtumatta kestää.⁵⁷²

Sekä torppari Kinturi että Rauhalahden kartanon patruuna ovat molemmat Järnefeltille ”maaemon lapsia”, riippuvaisia maahan ja kotiin liittyvistä perusvais-toista huolimatta yhteiskunnallisen aseman erilaisuudesta.

Teoksessa Maaemon lapsia samoin kuin kirjoituksissaan Isännät ja torpparit ja Onko Suomella historiaa? ilmenee Järnefeltin historiakäsitys. Muutamin lausein Järnefelt epilogina esittää, että vieras valloittaja on hävittänyt entisen vapaan, tasa-arvoon perustuvan yhteiskunnan ja luonut tänne herrojen ja palvelijoiden, maanomistajien ja maattomien luokat. Valloittajan tuomaa ristimerkkiä seurasi kuitenkin myös ”Totuuden henki”, joka nyt tuhannen vuoden

569 Järnefelt 1926, 248.

570 Järnefelt 1926, 251.

571 Järnefelt 1926, 258.

572 Järnefelt 1926, 230.

jälkeen on alkanut ”hiljaisena kuin aamutuuli soida ihmisten omisatunnoissa”. Se vaatii, että ”joka on ottanut, se on kerran antava, ja joka on ryöstänyt, se on kerran jälleen lahjottava, ja joka on herraksi tullut, on itsensä palvelijaksi tekevä”.⁵⁷³ Järnefelt hahmottelee niitä uudistuksia, joita maaoloissa olisi tehtävä, jotta Kinturin ja kartanon patruunan kohtalo ei uudistuisi ja maattomien asema korjaantuisi. Samoin kuin teoksessa Helena myös Maaemon lapsissa patruunan tytär Martta saa lopulta haltuunsa isänsä tilan ja miehensä Edvardin kanssa he päättävät ryhtyä korjaamaan maakysymykseen liittyviä epäkohtia tilallaan.⁵⁷⁴ Maatila on vähitellen luovutettava pieninä palstatiloina sen omille torppareille ja muille maattomille myymällä palstat pitkällä maksuajalla.

Georgelaisuus ilmenee Maaemon lapsissa Edvardin ja Kinturin välillä käydystä keskustelusta:

Silmät innosta säihkyen nuori herra kuvaili Kinturille, kuinka maaolot tulevat kohta perin-pohjin muuttumaan; selitti, että kaikki verot maanmuokkauksista ja parannuksista kokonaan poistetaan ja veroja ruvetaan yleisiin tarpeisiin ottamaan ainoastaan sellaisesta maaperästä, joka asemansa tai viljavuutensa vuoksi on muita edukkaampi. Silloin suurten maiden omistajain on pakko luovuttaa viljelemättömät maansa halukkaille viljelijöille, koska maita ei enää kannata viljelemättöminä pitää, ja heidän entiset työvoimansa siirtyvät omaa maata muokkaamaan.⁵⁷⁵

Kannisen mukaan tämä suunnitelma oli osittain sama kuin sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelma tuohon aikaan, sillä niin sanotun viljelyspakon avulla oli tarkoitus maanomistajat verotuksen avulla pakottaa antamaan viljelemätön viljelyskelpoinen maa halukkaitten viljeltäväksi. Se oli myös yksi puolueen parhaita vaalivaltteja torpparien keskuudessa vaalityötä tehtäessä.⁵⁷⁶

Georgelaisuus ilmenee teoksessa myös kohdassa, jossa niittokone ja sitä karsain silmin katsovat työmiehet joutuvat niittokonetta vastaan käydyssä kilpailussa tappiolle. Katsojat toivovat miesten ottavan voiton koneesta ja miehet ponnistavat voimansa kuin kysymyksessä olisi hengen asia.⁵⁷⁷ Selityksen katselijoiden huoleen Järnefelt ilmoittaa työmiehen sanoin:

— Olispa joka miehellä maata, kyllä sitten koneetkin kelpaisivat — — Sen tietääkin, ainahan koneella paremmin niittää kuin näillä tällaisilla, mutta kun se perhana — — Niin, meinaten, kun se perhana — en paremmin osaa sanoa — pääsee kaikki työt teettämään tuommoisilla poikanaskaleilla ja panee miehet pois. Miehet saa koettaa päästä sahoihin ja kaupunkeihin. Mutta mitä työtä tällaisissa kaupungeissa saa, joka on ikänsä maata kyntänyt?⁵⁷⁸

Georgen pääajatuksia on, että yhteiskunnallisen edistyksen ja uusien keksintöjen mukanaan tuoma hyöty joutuu vain maanomistajille, samalla kun työväen

573 Järnefelt 1926, 80.

574 Järnefelt 1926, 239.

575 Järnefelt 1926, 249.

576 Kanninen 1940, 57.

577 Järnefelt 1926, 126.

578 Järnefelt 1926, 131–132.

asema keksintöjen johdosta vain huononee.⁵⁷⁹ Tätä ajatuskulkua Järnefelt on soveltanut edellä mainitussa kohdassa.

On selvää, että Veljeksiin, Helenaan ja varsinkin Maaemon lapsiin sisältyvä kasvattava tendenssi liittyy teosten välittämiin tuntemuksiin. Järnefelt ei esitä epäkohtia suoraan tyrkyttämällä, vaan tuo sen esille romaanihenkilön sisäisenä elämäntuntona. Tämä on näkökohta, johon myös useat kirjallisuudentutkijat ovat kiinnittäneet huomiota. Koskimies toteaaakin Kinturista:

Kinturi on Järnefeltin tuotannon suurin ja nerokkaimmin kuvattu henkilö. Hän on harva- ja suuripiirteinen vuosisataistyyppi, ja hänen kuvassaan kirjailija on kauneimmin tunnustanut rakkautensa suomalaiseen korvenraatajaan, siihen ihmislajiin, joka hänelle merkitsee arvokkainta ja syvintä ihmisyyttä. Mutta vaikka Kinturi syvemmin katsoen sisällyttää itseensä kokonaisen persoonallisen elämänihanteen, ei hänen muotokuvassaan ole mitään abstraktista, ei ylimalkaista aatteellisuutta, ei ainoatakaan tarkoituseräistä, ihannoitua piirrettä. Hän kohoo suomalaisesta maasta yhtä väärentämättömänä kuin ikihonka tai sammaltunut paasi. Hänessä ovat kiteytyneet näkyvään muotoon lukemattomien nimettömien sukupolvien kokemukset, vaistot, tunteet ja ajatukset.⁵⁸⁰

Seurauksena on, että fiktiivisen, mutta samalla kertaa realistisesti ajateltavissa olevan Kinturin kohtalo herättää sääliä ja saa lukijan toivomaan parannusta torpparien asemaan. Vaikka tällaisen tunteen herättämisellä on Järnefeltin teoksissa merkittävä asema, niihin voi nähdä upotettuna sisältyvän myös ne ratkaisuehdotukset, jotka teoksiin sisällytetyt ongelmat tuovat mukanaan. Syllogistisesti voisi siis puhua päämäärä-, tilanne- ja menetelmätiedosta, joiden avulla Järnefelt pyrkii kasvattamaan lukijaansa. Järnefeltin päämääränä on tiivistetysti Georgen maareformin toteuttaminen tolstoilaisittain, tilannetietona maakysymykseen ja torpparien asemaan liittyvien epäkohtien ilmaiseminen ja menetelmätietona Järnefeltin suomalaisiin olosuhteisiin soveltama maan yksityisomistuksesta luopuminen verojärjestelmää muuttamalla.

Menetelmätietoon voi Järnefeltin kohdalta katsoa kuuluvan myös hänen itsekasvatuksen ideansa. Toisin sanoen hän pyrkii saattamaan lukijan itse oivaltamaan kirjoittamansa tekstin välityksellä mahdolliset epäkohdat ja niihin liittyvät ratkaisut. Järnefeltin tolstoilais-georgelaisten ajatusrakennelmien liian suora tyrkyttäminen saattaisi aiheuttaa vastareaktion, mutta kaunokirjalliseen tekstiin upotettuna ”maailmanparannusohjelma” mahdollistaa ja korostaa lukijan oman oivalluksen ja sen merkityksen osuutta. Ongelmien pohdinta kaunokirjallisessa muodossa mahdollistaa myös esteettisen elämyksen, tunteen ja vaikutelman liittämisen siihen oivallukseen, joka lukijalle tekstin pohjalta välittyy. Kinturi on maanomistusolosuhteista aiheutuneiden tekijöiden kärsijä, jonka kohtalo herättää säälin tunteita lukijassa. Lukijan ajatellessa Kinturin surkeaa kohtaloa syyksi ilmenevät maanomistussuhteisiin liittyvät yhteiskunnalliset epäkohdat, joista Järnefelt pyrkii lukijansa tekemään tietoiseksi. Edelleen lukija saattaa ajatella, että näihin olosuhteisiin on puututtava, jotta Kinturin surkea kohtalo olisi vältettävissä muiden torpparien osalta. Näin Järnefeltin pedago-

579 Kanninen 1940, 58–59.

580 Koskimies 1927, 41–42.

ginen keino on omiaan muokkaamaan asenteita niiden tavoitteiden mukaisiksi, jotka ovat Järnefeltille ominaisia.

Vuodesta 1899 aina vuoteen 1907 Järnefelt käsitteli maakysymystä kauno-kirjallisessa muodossa ja pyrki sovittamaan yhteen toisaalta tolstoilaisen ihan-teensa ja toisaalta sen käytännöllisen ratkaisun Georgen oppien pohjalta. Tuona aikana Järnefelt vaikutti ensisijassa maanomistusolosuhteisiin ja Georgen op-piin liittyviin asenteisiin ja valmisti maaperää niille suotuisaksi. Suoranainen toiminta uudistusohjelman toteuttamiseksi oli voimakkaammillaan maakysy-myksen kärjistyessä Laukon torpparihäätöihin v. 1907, mikä aiheutti vilkasta keskustelua aina lehdistöä ja eduskuntaa myöten.⁵⁸¹ Tällöin Järnefelt julkaisi pamfletin *Maa kuuluu kaikille* ja tällöin ilmestyivät myös Georgen pääteos *Edistys* ja köyhyys Järnefeltin suomentamana.

Maa kuuluu kaikille on Järnefeltin teoksista suoranaisin kannanotto torp-parien aseman ja Georgen ajatusten esille tuomiseksi. Teos sai silloisissa olosuh-teissa erittäin laajan levikin, 25000 kappaletta.⁵⁸² Järnefelt kirjoitti teoksen käy-tyään elokuussa 1907 paikan päällä tutustumassa olosuhteisiin, joissa Laukon ja Tottijärven häädetyt torpparit elivät.⁵⁸³ Perehdyttyään matkallaan torpparila-kon syihin hän esitti näkemyksensä ja ratkaisuehdotuksensa tilanteen korjaami-seksi.⁵⁸⁴

Teoksessaan Järnefelt tarkasteli yksityisen omistusoikeuden nurinkuri-suutta kaikkien ihmisten tarvitsemaan maahan. Käyttämättömiä ravintolähteitä ja viljelemätöntä maata olisi paljon, mutta suuri osa niistä oli yksityisen omista-jan raja-aitoihin suljettu. Tästä seurasi, että rikkautta ja köyhyyttä ei määrää työn tekeminen vaan se, että muutamilla ihmisillä oli luonnonrikkaudet hallus-saan.⁵⁸⁵ Teoksessaan Järnefelt kertoo myös vaelluksestaan Laukon läänissä ja keskusteluistaan häädettyjen torppareiden kanssa. Järnefelt ei voi ymmärtää mielettömyyttä, joka liittyi siihen, että miehuutensa parhaat voimat asunnon rakentamiseen ja korpimaan raivaamiseen käyttänyt torppari elämän jo kallis-tuessa iltaan ajetaan perheineen pois asunnostaan.⁵⁸⁶ Yhteiskunta on tässä tullut oman lakinsa narriksi suojellessaan yksityisomistusta yleistä etua ja oikeuden-tuntoa vastaan.⁵⁸⁷

Edelleen Järnefelt pohtii lakkoajatusta talous- ja oikeuselämän kannalta. Järnefeltin käsityksen mukaan sekä Laukon kartanon omistajan että oikeuden olisi tullut ottaa käsiteltäväksi lakon syyt, mitä kumpikaan ei ollut tehnyt. So-

581 Ks. Kanninen 1940, 75.

582 Häkli 1955, 371; Kanninen 1940, 87; Lajunen 1981, 194.

583 Järnefelt 1907, 8; Järnefelt 1980, 89.

584 Lakko 150-torpparisessa Laukon kartanossa muodostui aikanaan kuuluisimmaksi talollis- ja torppariväestöä suurimmassa osassa maata erottavan sosiaalisen juovan ilmentymäksi. Torpparit olivat lakon avulla ryhtyneet ajamaan vaatimustaan työpäivän lyhentämiseksi ja ”inhimillisemmästä kohtelusta. Lopputuloksena oli, että ratsupoliisit häätivät 77 per-hettä pakkaseen rikkomalla torppien ikkunat ja uunit. Jutikkala 1958, 376.

585 Järnefelt 1907, 3–7; Järnefelt 1980, 85–88.

586 Järnefelt 1907, 9; Järnefelt 1980, 90.

587 Järnefelt 1907, 25–27; Järnefelt 1980, 103–104.

sialismia ei tullut syyttää lakon puhkeamisesta, vaan siitä, että se johdatti torpparien taistelun passiivisen vastarinnan tielle. Vallitseva tilanne oli ylipäättään luonnoton, sillä luonnon ja ihmisen välinen suhde ei tuntenut alistumista ulkopuolisten inhimillisten asetusten alaiseksi.⁵⁸⁸

Viimeisissä luvuissa Järnefelt esittää ehdotuksensa maanomistusolojemme korjaamiseksi Henry Georgen ehdotuksen pohjalta.⁵⁸⁹ Järnefelt käsittelee ensin uudessa eduskunnassa maakysymyksen ratkaisemiseksi tehtyjä ehdotuksia. Sosialistitkin, jotka olivat ottaneet ajettavakseen torpparien asiaa, perustivat parannusehdotuksensa yksityisen maanomistuksen säilyttämiseen. Lisäksi Järnefelt katsoo heidän viljelyspakkolakisensa johtavan torpparien muuttumiseen rengeiksi ja muonamiehiksi. Toimillaan sosialistit Järnefeltin mukaan pyrkivät valtiolliseen valtaan. Joukkoja täytyi ennen ihannevaltion toteuttamista tyydyttää paikkausparannuksilla.⁵⁹⁰

Porvarien ratkaisut Järnefelt selittää vapaamielisyydestä huolimatta maanomistajille vaarattomiksi ja maakysymyksen ratkaisussa tehottomiksi. Maakysymystä ei voitu ratkaista pysymällä kiinni yksityisen maanomistuksen periaatteessa. Järnefelt väittää, että torpparitkaan eivät halunneet omistaa maata, sillä maan pakkolunastaminen johtaisi heidät vain velkaantumiseen. Sen sijaan he odottivat, että saisivat vuokrata maata valtiolta eivätkä yksityiseltä, jolloin välttyttäisiin persoonallisen mielivallan orjuudelta.⁵⁹¹

Maakysymyksen ratkaisuksi Järnefelt esitti maan perinnöllistä vuokrausjärjestelmää. Maan omistajana olisi valtio. Maan käyttäjät maksaisivat maataloistaan veron valtiolle omistamansa maapinta-alan ja laadun mukaan, Georgen periaatteita soveltaen. Tällöin rikas maanomistaja joutuisi luopumaan liikamaisistaan, koska niitä ei kannattanut pitää viljelemättöminä. Niiden tilallisten asema, joilla oli paljon viljeltyä, mutta vähän viljelemätöntä maata, pysyisi verojen puolesta ennallaan, mutta vieraan työvoiman kallistuessa hekin supistaisivat viljelyksiään. Lisäksi seurauksena olisi, että maaton väestö saisi haltuunsa ne maat, jotka suurtilalliset olisivat heille jättäneet. Maaveron ollessa voimassa poistuisi myös nykyisten verojen haitallinen vaikutus tuotantoon ja säästäväisyyteen. Reformi vaikuttaisi tuotannon kasvuun ja ennen kaikkea varallisuuden oikeudenmukaisempaan jakautumiseen.⁵⁹²

Järnefelt esittää, että sosiaalidemokraattinen puolue poistaisi ohjelmastaan asteittaisen tuloveron, joka ei maalaisoloihin sovi ja ottaisi ohjelmaansa maanarvoveron toteuttaakseen sen saavutettuaan ratkaisevan enemmistön eduskunnassa.⁵⁹³ Vaikka sosialistinen ihannevaltio ja Georgen esittämä järjestelmä eivät olleetkaan samankaltaisia, ei niiden vastakohta kuitenkaan ollut kovin suuri:

⁵⁸⁸ Järnefelt 1907, 38–40; Järnefelt 1980, 113–115.

⁵⁸⁹ Järnefelt 1907, 59–62; Järnefelt 1980, 131–133.

⁵⁹⁰ Järnefelt 1907, 47; 60–62; Järnefelt 1980, 121, 132–133. Jutikkalan (1958, 376) mukaan suuri enemmistö torppariväestöstä liittyi sosiaalidemokraattien kannattajistoon.

⁵⁹¹ Järnefelt 1907, 49; Järnefelt 1980, 123.

⁵⁹² Järnefelt 1907, 57–58; Järnefelt 1980, 129–130.

⁵⁹³ Järnefelt 1907, 61–62; Järnefelt 1980, 132–133. Ensimmäisessä yksikamarisessa eduskunnassa v. 1907 olivat sosialistit saaneet 80 edustajaa 200:sta. Kanninen 1940, 82.

Sillä maan jouduttua Georgen esittämällä tavalla vapaaksi, on luultavaa, että itsenäistyneet perhekunnat kokoontuisivat jälleen asumaan kyläkunnittain ja että alkunsa saisi heidän yhteisten etujensa synnyttämä suuremmoinen kooperatiivinen liike, jonka johtavaksi keskuksiksi hyvinkin voidaan ajatella koko maata käsittävää yhteisöä eli valtiota.⁵⁹⁴

Käytännölliseksi toimenpiteeksi Järnefelt suositteli maanviljelysosuuskuntien perustamista, jolloin maanomistajaksi tulisi osuuskunta ja sen jäsenet olisivat maanvuokraajia. Osuuskuntien perustamiseen olisi valtion myönnettävä varoja. Vuokraveron määräämisessä ja tarkistuksessa tietyn väliajoin olisi noudatettava Georgen periaatteita.

Järnefeltin teos *Venehojalaiset* (1909) oli hänen viimeinen yrityksensä saada sanansa kuuluville maakysymyksessä.⁵⁹⁵ Teos on kulttuurihistoriallinen läpileikkaus Helsingin kehityksestä 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Järnefelt esitti tämän kehityksen päähenkilön, Venehojan vanhan korvenraatajasuvun maailmalle joutuneen jälkeläisen, Hanneksen kautta. Vaikka teos monella tapaa poikkeaa aiemmasta tuotannosta, Järnefelt liittyy siinä aiemmissa teoksissaan esittämäänsä kantaan. Tämän mukaan suomalaiset heimot olivat ennen eläneet vapaata, tasa-arvoon perustuvaa elämää, omistaneet yhteisesti maat ja viljelleet sitä keskinäisessä sovussa. Vasta valtiovalta toi isojaon avulla arvoerotuksen ja epäsovun siemenen, sillä se määräsi maat jaettaviksi.

Venehojalaisissa Järnefelt tehostaa käsitystä, että maaseutuväestön läheinen yhteenliittyminen, kyläinen yhteisyys, on ihmisille erittäin tärkeä ja luonnollinen tapa elää.⁵⁹⁶ Järnefelt ei suosinut erakkoelämää, mutta ei myöskään kaupunkielämää. Ihmiset sulloutuivat kaupunkiin, koska heillä ei ollut tilaisuutta maan saantiin. Se turmeli ihmisen luonnollisuuden ja tartutti heihin petoksen ja pahuuden.

Venehojalaiset ei kuitenkaan enää laajamittaisesti keskittynyt maakysymykseen teoksen johdantoa ja loppulukua lukuun ottamatta, vaan maakysymys jää monien muiden kysymysten varjoon. Sitä vastoin Järnefelt kuvaa silloisia tapahtumia kuten suurlakkoa ja koulumuistojaan sekä pohti vallankumouksen ja yhteiskunnan suhdetta. Järnefelt ei enää myöhemmässä tuotannossaan puuttunut laajasti maakysymykseen.

Teoksessa *Hiljaisuudessa* (1913) Järnefelt tuo vielä ilmi käsityksensä, jonka mukaan vain maalle muuttaminen ja siellä työskenteleminen voi pelastaa kulttuurin turmelemat ihmiset. Kirjeitä sukupuolikysymyksistä (1918) on se Järnefeltin teos, josta selkeimmin ilmenee Järnefeltin ajatussuunnassa tapahtunut kehitys vuosisadan ensimmäiseltä vuosikymmeneltä toiselle vuosikymmenelle siirryttäessä. Maakysymys jää taka-alalle ja Järnefelt palaa individualismiin pitäytyen siinä entistä tiukemmin. ”Vähitellen eteenpäin menemisen” ajatus, johon Järnefelt tolstoilaisuuden omaksumisen varhaisvuosina oli saanut vahvistusta sekä Tolstoin kirjoista ja kirjeistä että tämän esimerkistä, oli osoittautunut vääräksi. Jumalan alituisuuden tuntemisen ajatus oli kadonnut häneltä juuri sen tähden, että hän ei ollut ottanut täyttä askelta ja luopunut perhe-elämästä, joka

⁵⁹⁴ Järnefelt 1907, 62; Järnefelt 1980, 133.

⁵⁹⁵ Kanninen 1940, 105.

⁵⁹⁶ Kanninen 1940, 114.

on nykyisen valtiojärjestelmän perustana. Uusi valtakunta ei perustunut omaisrakkauteen, vaan vieraiden tunnustamiseen yhtä läheiseksi. Myöskään maanomistuksesta hän ei maanviljelijänä ollut kyennyt luopumaan eikä näin ollen kyennyt vapautumaan väärän järjestelmän palveluksesta:

Niin kuin aurinko, ilma, vesi, niin on maakin ilmeisesti Jumalan, mutta olevat olot estävät ihmistä suhtautumasta tähän maahan Jumalan palvelijana. Sillä Jumalaa ei voi palvella toisen käskyläisenä eikä liioin kokoomalla maan tuotteita omiin aittoihinsa. Jumalaa voi palvella vain tekemällä työtä kaikille, siis viljelemällä vain yhteistä maata. Mutta sellaista kenenkään omistamatonta ja kuitenkin kaikille kuuluvaa maata ei ole missään eikä ihmisläkien mukaan saakaan olla.⁵⁹⁷

Maanomistuksesta luopumisen Järnefelt itse kertoo olleen hänen äitinsä muuttamisen syynä tämän tilalta Vieremästä poikansa naapurista Helsinkiin.⁵⁹⁸

Äärimmäisen individualistinen vaatimus olla vapaana perhesidoksista tähtäsi viime kädessä Järnefeltillä vapautumiseen valtiollisista mekanismeista, systeemeistä:

Ihmisen, joka aikoo, Jeesuksen opin mukaisesti tehdä Jumalan tahtoa, täytyy siis luopua näistä mielitöistään, niin viehättäviltä kuin ne hänestä tuntuisivatkin. Muussa tapauksessa hänen käy niinkuin minun, että juuri nämä hänen mielityönsä vetävät hänet takaisin maalisuuden ja perheellisyyden palvelemiseen.⁵⁹⁹

Järnefeltin äärimmäisen yksilökeskeisenä ajattelutapana on ollut tällöin ihminen ominetuntoineen kaiken keskuksena ratkaisemassa, mikä on oikeaa ja mikä väärää. Ihanne on ollut mitään omistamaton, perhe-elämästä luopunut, päivästään päivään elävä kulkurityyppi kuten Akseli Isohiisi, jota Järnefelt kuvaa Vanhempieni romaanissa.⁶⁰⁰

Vanhuuden tuotantokautensa teoksissa keskeiset teemat eivät juuri käsittele maakysymystä. Kulttuurihistoriallisesti ehkä merkittävimmissä teoksessaan Vanhempieni romaanissa (1928) Järnefelt ei mainitse maakysymyksestä tai Henry Georgesta sanallakaan, vaikka muutoin Järnefeltien perheen kannalta keskeiset henkilöt ja tapahtumat käydään siinä yksityiskohtaisesti läpi. Viimeisessä kesken jääneessä teoksessaan Lalli (1933) Järnefelt vielä palaa Suomen historiaan ja talonpoikaisihanteeseensa.

Järnefeltin tolstoilaisuudessa georgelaisuus sai merkittävän osan vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä. Järnefelt sovelsi sitä suomalaiseseen maaperään ottaen kantaa silloisen yhteiskuntamme polttavaan ongelmaan, torppa-

⁵⁹⁷ Järnefelt 1918, 125–129.

⁵⁹⁸ Järnefelt 1930, 216. Aika, jonka Elisabeth Järnefelt Vieremässä asui, on kuitenkin säilyneiden kirjeiden valossa osoittautunut hyvin onnelliseksi ajaksi hänen elämässään. Varsinainen syy on ollut Elisabeth Järnefeltin huoli vanhimmasta pojastaan Kasper Järnefeltistä. Kasper Järnefeltillä oli taipumusta depression varsinkin hänen jäätyä yksin lastensa kanssa puolison kuoltua. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 4.1.1906; Elisabeth Järnefelt Arvid Järnefeltille 2.3.1906. Ks. Talas 1996, 334–339.

⁵⁹⁹ Järnefelt 1918, 125–129.

⁶⁰⁰ Järnefelt 1930, 206–209; Kanninen 1940, 119–120; Nokkala 1958, 176; Salenius-Hatakka 2000.

rien asemaan ja maakysymykseen. Yhteiskuntaolojen uudistajana Järnefelt tältä pohjalta oli idealisti ja moralisti. Kannisen mukaan Järnefeltin tuotannon keskeisimpiä ajatuksia onkin, että maan välittömässä läheisyydessä maaseudun ”vapaassa, terveessä elämänpiirissä ihminen voi hankkia itse omin käsin hankkia elantonsa, toteuttaa häiriintymättä omaatuntoaan ja pyrkiä moraaliseen täydellisyyteen”.⁶⁰¹

Vierailu Tolstoin luona, tolstoilaisen yhdenvertaisuutta ja veljeyttä painottavan sivistysihanteen konkretisoituminen maakysymyksen ratkaisemiseksi merkitsi eräänlaista taitekohtaa Järnefeltin ajattelussa. Tendenssi, joka pyrki tarkastelemaan tolstoilaisuuden yksilöllistä, individualistista puolta, sai rinnalleen suuntauksen, jossa painopisteenä oli tolstoilaisuuden liittäminen yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Suurlakko mursi sääty-yhteiskunnan hierarkian, jolloin työväestö ja laajemmin koko yhteiskunta sai demokraattiset oikeudet. Järnefeltin osuus tähän keskusteluun, sääty-yhteiskunnan murentumiseen, oli maanomistusolojen muuttaminen siten, että maata voisi kuulua kaikille. Näin ihmiset saisivat todellisen pohjan myös sivistyspyrkimyksille ja kansalliselle kehitykselle. Järnefeltin ohjelma poikkesi tässä Yrjö-Koskisen sivistämisohjelmasta keinojensa puolesta, vaikka tavoite osittain oli samansuuntainen. Koskisen sääty-yhteiskuntaan nojaava sivistysihanne ei kyennyt ratkaisemaan modernisaatioprosessin esille tuomia ongelmia.

Tolstoilaisuuden yhteiskunnallisessa ratkaisussa Järnefelt oli päätenyt tolstoilais-georgelaiselle kannalle. Tolstoilais-georgelaisen yhteiskunta- ja sivistysihanteen toteuttaminen edellytti myös kasvatuksen järjestämistä näiden periaatteiden mukaisesti. Maakysymyksen ohella ja siihen merkittävällä tavalla kytköksissä on Järnefeltin pyrkimys soveltaa kasvatusaatettaan käytäntöön.

601 Kanninen 1940, 125.

5 LASTEN KASVATUKSEN JA OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN OSANA JÄRNEFELTIN YHTEISKUNTAREFORMIA

5.1 Lasten kasvatatus

5.1.1 Aikuiset lasten kasvattajina

Lasten kasvattamisen idea kehittyy Järnefeltillä käsityksestä, että lapsi ei ole vielä muodostanut kuvaa, jonka hän voisi kuvitella ihmisillä itsestään olevan. Lapsi on aito oma itsensä, sillä lapsessa elää vain todellinen minuus. Se on ikään kuin turmeltumaton ja sisältää minän kehittymisen suhteen mahdollisuuden joko valheminän kehittymiseen tai oikean minän vahvistumiseen. Sen sijaan aikuisten kasvattaminen Järnefeltin mukaan on vaikeampaa, sillä heihin "maailman viettelykset" ovat jo vaikuttaneet. Oikea minä on vaihtunut valheminään. Aikuiset pitävät itsenään vain sitä kuvaa, jonka luulevat ihmisillä itsestään olevan:

Nyt tänä aamuna on tuo kysymys "lapsen sielusta" selvinnyt. Asia on se, että juuri lapsessa jumalan henki elää esteettömästi so. jumalallinen minä; mutta aikaihmisessä on maailman viettelykset saaneet aikaan jumalallisen "minän" vaihtumisen valheminään, ja sen vuoksi tarvitaan mestareita johtamaan ihmistä takaisin totuuteen, jumalallisen minän vapauttamiseen valheminästä.⁶⁰²

Kun lapsi itsessään sisältää oikean "jumalallisen" minän, on lapsen kasvatatus itse asiassa lapsen oikean, todellisen minuuden vahvistamista. Tämä minuus on se, joka rakastaa kaikkia olentoja ja on näiden kanssa valmis täydelliseen tasa-arvoisuuteen ja veljeyteen:

⁶⁰² Päiväkirja 20. 11. 1906 s. 66. SKSKA.

Mutta elämä pitää olla niin kuin lapsen elämää: ne eivät suutu, missä ihmiset ovat hermostuneet, ne vain menevät pois (eivät tuomitse).⁶⁰³

Järnefelt seuraa kasvatuksen lähtökohdassaan Rousseauin jalanjalkia. Rousseauin mukaan kasvatuksessa oli pyrittävä oman minuuden löytämiseen ja vahvistamiseen. Luonnollisen eli todellisen minän peruspyrkimys oli oman itsensä (minän) ylläpitämistä, rakkautta omaan itseensä. Tälle vastakkainen oli yhteiskunnassa syntyvä ja ympäröivän kulttuurin aikaan saama itserakkaus, joka on oman itsensä vertaamista toisiin ihmisiin. Tämä ilmeni siten, että haluttiin päästä toisten edelle, vaadittiin toisten ihmisten arvonantoa ja koetettiin saavuttaa etua heidän kustannuksellaan:

Ottakaa huomioon että itserakkauden kehityttyä vertailunalainen minä alati toimii ja ettei nuorukainen koskaan tarkkaa muita palaamatta omaan itseensä ja vertaamatta itseään muihin. - - - Mutta jos Emileni vaan kerrankin tuollaista vertailua tehdessään tahtoi olla toinen kuin mikä hän itse on, olkoonpa tuo hänen ihannekuvansa sitten vaikka Sokrates tai Cato, niin kaikki on hukassa. Se joka rupeaa tulemaan vieraaksi itselleen, lopulta unhottaa itsensä kokonaan.⁶⁰⁴

Lasten kasvatuksen lähtökohta on lapsen ominaisuudessa omaksua ympäriltään ajatuksia ja elämäntapoja ilman omaa arvostelukykyä, "omia sisällisiä vaikuttimia". Lapsella tämä arvostelukyky ei vielä ole kehittynyt.⁶⁰⁵ Lapsen ominaisuus omaksua kritiikittömästi ympäriltään sitä, mitä he havaitsevat, asettaa kasvatusvastuun vanhemmille. Vanhemmat ovat vastuussa siitä, että lapset saavat totuudenmukaisia ja hyviä vaikutuksia, eivätkä valheellisia ja pahoja.⁶⁰⁶

Kasvattavien vaikutusten jakaminen hyviin ja pahoihin ilmentää Järnefeltin dualistista ihmiskäsitystä. Hyvät vaikutukset ilmenevät "hyvyydessä, nöyryydessä, työteliäisyydessä, uhrautuvaisuudessa, hillitsemisessä ja totuudenrakkaudessa". Pahat vaikutukset ilmenevät näiden vastakohtana: työn välttämisenä, ylpeilemisenä, valehtelemisena, toisten loukkaamisena ja huvitusten hakemisena.⁶⁰⁷ Nämä ominaisuudet liittyvät Järnefeltin esittämiin minuuden käsitteisiin. Hyvät vaikutukset kasvattavat ihmisen hyviä ominaisuuksia, todellista minää, kun taas pahat vaikutukset vahvistavat väärän valheminnan ominaisuuksia. Lapset ovat alttiita omaksumaan ympäristöstään erilaisia virikkeitä, jotka kaikki vaikuttavat lapseen kasvattavasti.

Kasvatus on Järnefeltin mukaan vaikuttamista toisen mieleen. Toisen mieleen voi vaikuttaa vain "esimerkin tartunnaisuudella". Esimerkin kasvattava vaikutus on voimakkaampi kuin "kaunopuheliaat ja viisaat opetukset". Tämän

603 Päiväkirja 12. 8. 1896. SKSKA; ks. myös Järnefelt 1982, 62.

604 Rousseau 1905, 478.

605 Vrt. Rousseau: "Kaikki on hyvää lähtiessään Luojan käsistä: kaikki huononee ihmisen käsissä." Rousseau 1905, 9. Tällä ajatuksellaan Rousseau tahtoi ilmaista, että ihmisolemuksen perussuunnat ovat hyviä ja että ydin ihmisessä on terve. Höffding 1911, 115.

606 Järnefelt 1904, 268; Järnefelt 1897, 18. Järnefeltin näkemysten ilmeinen sukulaisuus Rousseauin ajatusten kanssa on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa vaille huomiota.

607 Järnefelt 1904, 268.

vuoksi kasvatus rajoittuu esimerkkiin eli kasvattajan oman elämisen parantamiseen ja täydellistämiseen.⁶⁰⁸

Samalla tavoin kuin Järnefelt kiisti yhteiskunnallisen rangaistuksen oikeutuksen, hän kieltää rangaistuksen käytön kasvatuksessa. Kosto ja rangaistus -kirjoituksessaan hän hakee oikeutusta yhteiskunnalliselle rangaistukselle, mutta päätyy käsitykseen, että "rangaistuksen tarkoitus ei ole olemukseltaan mikään muu kuin koston suorittaminen."⁶⁰⁹ Ja rangaistus on oikeutettu ainoastaan siinä tapauksessa, että yksityinen kostonhimo on oikeutettu".⁶¹⁰ Järnefelt ei löydä rangaistukselle tai koston kestävää perustetta. Sen sijaan hän pitää mahdollisena, että yksityisessä ihmisessä tapahtuvan muutoksen kautta voidaan luopua rankaisuvallasta eli Järnefeltin mukaan kosta.⁶¹¹

Olisi epäjohdonmukaista, että Järnefelt pitäessään mahdollisena luopua rankaisuvallasta yksityisen ihmisen muutoksen kautta tai kieltäessään rangaistuksen tai koston oikeutuksen niin yksityiseltä kuin yhteiskunnalta sallisi sen kasvatuksessa. Järnefelt hakee perusteita "kasvatusopin alalta":

Jos vanhemmat rankaisevat lastaan, niin he tekevät sitä todella kasvattamisen aikomuksessa. — — Mitä tarkoittaa rangaistus sen mukaan? — Tietysti lapsen parantumista. - Ja mikä oikeuttaa rangaistuksen? — Tietysti se, että rankaisija on vanhempi ihminen, jonka otaksutaan voivan päättää, mikä kasvatettavalle parasta on. — Kasvatuskeinona useat pedagogit hyväksyvät ruumiillisenkin rangaistuksen, jos se tapahtuu sisällisen rakkauden vaikuttimesta, jos sitä käytettäessä noudatetaan ehdotonta mielenyyneyttä, joka muodostaa ehdon sine qua non.⁶¹²

Järnefeltin mukaan ohjeen noudattaminen kuitenkin käytännössä on mahdollonta, sillä vanhemmat rankaisevat lähes poikkeuksetta sisällisestä vihastuksesta ja toisaalta, kun jokin kuje taas ei ole herättänyt heidän vihastustaan, niin rangaistuskin jää suorittamatta. Kasvatusopin teorioiden ansiona Järnefelt pitää ruumiillisten rangaistusten poistamista kasvatuskeinona. Perusteena on ollut se, ettei ole riittävän varmoja takeita siitä, että rangaistus aina tapahtuisi rakkauden vaikuttimesta.⁶¹³

Järnefelt kieltää ruumiillisen rangaistuksen käytön kasvatuskeinona. Se on äärimmäisin pakon muoto. Ainoana pakon muotona Järnefelt hyväksyy kieltämisen. Lapsia on kiellettävä sellaisista asioista, joihin lapsi ei saa ryhtyä ja joista saattaa aiheutua vahinkoa muille tai heille itselleen. Kieltämisessä on tärkeää aina itsensä voittaminen, sillä "usein saattaa olla vaikeata kieltää lapselta, kun tämä pyytää ja on itkussa".⁶¹⁴

Järnefelt kytki Höffdingin tavoin toisiinsa kaksi ajan kasvatustraditioon liitettyä näkemystä. Toisessa traditiossa kasvatukseen liitettiin rangaistuksen

608 Järnefelt 1904, 268; Järnefelt 1897, 23–24; ks. myös päiväkirja 5.11.1919. SKSKA.

609 Järnefelt 1895, 46–90.

610 Järnefelt 1895, 89.

611 Järnefelt 1895, 89–90; Tuomikoski 1987, 155.

612 Järnefelt 1895, 82.

613 Järnefelt 1895, 82–83.

614 Päiväkirja 7. 2. 1894 s. 28. SKSKA; Häkli 1955, 216.

pelottava vaikutus. Rangaistuksen pelottavalla vaikutuksella pyrittiin ehkäisemään ennalta lasta tekemästä väärää asioita ja samalla vaikuttamaan lapsen muuttamalla tämän luonnetta. Aikuisen suorittama rangaistus oli oikeudenmukainen hyvitys lapsen pahasta tai väärästä teosta. Tälle näkemykselle vastakkainen oli filantropistien kasvatuksellinen näkemys. Filantropistien näkemyksen mukaan rangaistuksen pelottava vaikutus ei voinut olla kasvatuksessa etualalla, vaan rangaistuksen päämääränä täytyi olla aina rangaistavan parantaminen. Rangaistavia vaadittiin samalla kohdeltavan inhimillisesti. Filantropismin näkemys perustui oikeamielisyyden käsitteeseen, johon Järnefelt edellä viittaa. Siten filantropismin nähtiin parantaneen rangaistavan oikeutta. Höffdingin mukaan oli juuri filantropistien ansiota, että ruumiillinen rangaistus oli vähentynyt.⁶¹⁵

Ajan kuria tähdentävässä suuntauksessa kuri nähtiin välttämättömänä tekijänä lasten kasvatuksessa. Tällaisen kuria tähdentävän kasvatustradition asema oli vahva myös suomalaisessa pedagogiikassa.⁶¹⁶ Kasvatustraditiota, jossa kuri miellettiin välttämättömäksi kasvatuksen apuvälineeksi, edusti Sortavalan seminaarin lehtori Bruno Boxström, Järnefeltin näkemysten kiivas vastustaja.⁶¹⁷

Boxströmin kasvatustavoihin olivat keskeisesti vaikuttaneet Zürichin evankelisen seminaarin johtaja Heinrich Bachofner sekä tunnetun kristillisen kasvattajan Christian Heinrich Zellerin näkemykset. Boxströmin mukaan lapsi syntyi maailmaan heikkona ja avuttomana, mutta omasi kehityskelpoisia kykyjä. Lapsen perinnölliset ominaisuudet olivat syntyinlankeemuksesta johtuen jo syntymästä pahoja ja tämän vuoksi lapsen sydämessä oli valheen ja tottelemattomuuden siemeniä. Kasvatuksessa oli kysymys siitä, että sen tuli saada aikaan mielenmuutos, jonka avulla ihminen saattoi tulla vapaaksi pahasta, perisynnillisestä tilastaan. Kristillis-siveellisen kasvatuksen keinoina Boxström piti tarkkailua, totuttamista, vierottamista, kehoitusta, palkintoa, rangaistusta, pelotusta, opetusta ja neuvoa, mutta arvosti erityisesti myönteistä, hyväntahtoista ja rakastavaa lasten kohtelua. Välttämätöntä oli kuitenkin, että lasta kasvatettiin kurissa ja nuhteessa.⁶¹⁸

Näkemyksineen Boxström ei ollut yksin. Kuria tähdentävällä linjalla jatkoi myös Soininen. Soinisen mukaan kasvatille tuli antaa käskyjä ja kieltoja sekä valvoa niiden ehdotonta noudattamista. Soininen kuitenkin varoitti kasvatuksen ääripäistä. Liian ankara kasvatusta oli kurinpitoa, jossa käskyjä ja määräyksiä annettiin niitä perustelematta. Soininen huomautti myös kuria tähdentävälle linjalle vastakkaisen vapaan kasvatuksen vaaroista. Vapaa kasvatusta vetosi lapsen järjellisyteen ja pyrki näin luomaan itsenäistä arvostelu- ja toimintakykyä. Järkeen oli kuitenkin turha vedota sillä iällä, jolloin sitä ei vielä ollut. Suhteessa kuriin Soininen asettui välittävälle kannalle ja päätyi näkemykseen, jossa kuris-

615 Höffding 1913, 561–562. Höffdingin teoksen ensipainos ilmestyi v. 1887.

616 Ojakangas 1997, 56.

617 Isosaari 1964, 95, 123.

618 Boxström 1900, 167, 171, 179; KS 1895, 120–121; Isosaari 1964, 22, 79, 95.

ta oli siirryttävä hallintaan ja ohjaukseen kasvavan kehitysvaihe huomioon ottaen.⁶¹⁹

Pakon sijaan lasten hoidon luonnollisimpana yhteytenä Järnefelt piti rakkautta lapseen. Rakkaus lapseen syntyi luonnostaan, se oli vanhempien ja lasten välinen luonnollinen side:

Joka ei ole kyntänyt peltoa, hän ei voi ymmärtää kyntäjän tunnetta, joka näkee vakojensa askel askelelta leviävän yli ennen kyntämättömän maan, ei ymmärrä käsityöläisen rakkautta työhönsä, ei ymmärrä sepän rakkautta siihen kapineeseen, jota hän suurella vaivalla on takonut. Aivan niin kuin se, joka ei koskaan ole lasta hoitanut, ei voi ymmärtää rakkautta lapseen. Ainoastaan se, joka on lapsen kanssa valvonut, väsyttänyt käsivarsiaan sen kantamisella, tai harjoittanut kärsivällisyyttään sen opettamisella, voi rakastaa lasta.⁶²⁰

Lasten ja vanhempien välisellä rakkaudentunteella oli kasvatuksessa välinearvo. Kasvatettaessa ja hoidettaessa lapsia rakkaudella kehittyi myös lapsen kyky rakastaa. Ensin se ilmeni omaisrakkautena: lapsi kiintyi ja oppi rakastamaan ensin äitiään, isäänsä ja sisaruksiaan sekä myöhemmin omia lapsiaan. Omaisrakkaudella oli kuitenkin vain välinearvo siihen, miten lapsen myöhemmin tuli oppia rakastamaan vieraita, toisia ihmisiä: "Rakasta vanhuksia niinkuin rakastat isääsi ja äitiäsi, ikäisiäsi ihmisiä niinkuin veljiäsi ja sisariasi, ja vieraita lapsia niinkuin omiasi." Omaisrakkaus antoi Järnefeltin mukaan ihmisille osan siitä käsityksestä, mitä puhtain ja kuolematon rakkaus oli.⁶²¹

Kasvatuksen oli turvattava paitsi lapsen aineellinen ennen kaikkea myös henkinen hyvinvointi. Aikuisten rakkaus lapsiin ilmeni Järnefeltin mukaan liian usein aineellisen hyvinvoinnin palvelemisena.⁶²² Rakkauden ilmentäminen oli mahdollista vain siinä tapauksessa, että äiti tai vanhemmat "oppivat rakastamaan vieraita lapsia niin kuin omiansa, ei ainoastaan tunteissa, vaan teoissa".⁶²³ Lapsia tuli Järnefeltin mukaan kasvattaa niin, että rakasti vieraita lapsia yhtä paljon kuin omiaan:

Omia ei tule rakastaa vähemmän, vaan vieraita enemmän. Omiaan ei saa pitää muita parempina. Tällöin omat lapset tulevat ensin mustasukkaisiksi, mutta oppivat vähitellen lempeyteen ja ryhtyvät seuraamaan vanhempiensa esimerkkiä.⁶²⁴

Näin lapset näkivät mitä vanhemmat heissä rakastavat, "sillä vieraisissa lapsissa eivät vanhemmat koskaan voi ihailia muuta kuin hyviä ja kauniita puolia, kun he omissaan ihailevat usein itsekkyyttäkin".⁶²⁵

Kasvattaminen oli Järnefeltin mukaan vaikuttamista toisen mieleen ja siihen oli mahdollista vaikuttaa vain esimerkin tartunnaisuudella. Jos kasvatus käsitettiin suhteeksi, jossa vanhempi, kasvattaja pyrki vaikuttamaan kasvatet-

619 Soininen 1895, 29–30; Suutarinen 1992, 85.

620 Päiväkirja 1. 2. 1894 s. 28. SKSKA.

621 Järnefelt 1894, 174–175.

622 Järnefelt 1894, 187.

623 Päiväkirja 2. 7. 1894 s. 29. SKSKA.

624 Päiväkirja 2. 7. 1894 s. 29. SKSKA.

625 Päiväkirja 2. 7. 1894 s. 29. SKSKA.

tavaan ja ottamaan valtaansa nuoremman, oli tästä seurauksena, että kasvattaja pyrki luomaan kasvatettavasta oman kuvansa siinä luulossa, että "tuottaa erityistä siunausta kasvatettavalleen". Näin kasvatuksesta syntyi "toisen pakollinen, väkivaltainen vaikutus toiseen, tarkoituksella muodostaa sellainen ihminen, joka kasvattajasta näyttää hyvältä". Tällöin lapselle välittyi käsitesarjoja ja katsontatapoja, jotka veivät lapsen kasvun väärään suuntaan ja hävittivät "ajatuksen itsenäisyyden".⁶²⁶

Järnefeltin lasten kasvatuksen ideana oli, että lapsi saa kasvaa vapaana pakosta. Pakkoon liittyi keinoja ja tarkoituksia, jotka eivät tukeneet lapsen todellisen minän kehitystä; ihmisen kehitys toisten palvelijaksi ja yhdenvertaisuuden toteuttajaksi ei ollut toteutettavissa pakon avulla vaan yksilön omasta vapaasta tahdosta. Pakko alisti lapsen oman tahdon toteuttamaan jonkun toisen tahtoa. Tällöin pakkoon liittyi alistaminen, vapauden periaatteen ja ihmisen todellisen tahdon, "jumalallisen minän" kieltäminen. Tällöin lapsi ei voinut enää toteuttaa omaa vapaata "jumalallista minäänsä", todellista inhimillistä olemustaan vaan jotain sellaista, joka on tämän olemuksen vastaista. Vain lapsen kasvaessa vapaana kaikesta pakosta kehittyi lapsen oma vapaa tahto muitten ihmisten palvelijaksi ja yhdenvertaisuuden toteuttajaksi:

Kasvatus on siinä, että lapselle opettaa hänen vapauttaan: kaikki saavat tehdä toisilleen mitä ikinä tahtovat. Silloin herää lapsessa tunto siitä, kuinka häpeällistä on vapauden vallitessa tehdä toiselle pahaa. Ja tämä tunto (kokonaan olematon siinä missä rangaistusta ja pakkoa käytetään) on kuitenkin ihmisyyden vahvin yllyke, juuri se on ihmisessä, johon koko ihmisten yhteiselämä on perustuva.⁶²⁷

Kuria tähdentävän suuntauksen vastustajana Järnefelt päätyi samoille linjoille filantropistien ja viime kädessä Jean Jaques Rousseau'n kasvatuksesta ja lapsuudesta esittämien näkemysten kanssa. Rousseau vaikutti keskeisesti myös Tolstoin pedagogisiin näkemyksiin. Vapaan kasvatuksen vaatimus tuli viime kädessä sekä Järnefeltille että Tolstoille juuri Rousseaulta.

Rousseau'n mukaan lapsi ei syntyessään ole sen enempää hyvä kuin pahaan. Kaikki paha, mitä lapseen kasvatuksen välityksellä tarttuu, on peräisin ympäröivästä yhteiskunnasta ja kulttuurista. Etäännyttyään luonnosta ihminen on kadottanut itselleen ominaiset hyveet. Se rakkaus, joka ihmisessä on alunperin ollut, on tähdännyt lajin säilymiseen. Siinä ei sinänsä ole ollut mitään pahaa. Tämä rakkaus itse on kuitenkin ympäröivän kulttuurin vaikutuksesta muuttunut itserakkaudeksi ja egoismiksi. Se mikä ensivaikutelmiltaan on näyttänyt edistyksestä, onkin sisältänyt enemmän haittaa kuin hyötyä. Rousseau tahoi kasvattaa lasta ilman kulttuurin turmelevaa vaikutusta. Tähän tarvittiin kasvatuksen vapautta.⁶²⁸

Kasvatuksen vapaudella Rousseau tarkoitti itsemääräämiseen liittyvää vapautta. Kasvatuksen mukaan ihminen on vapaa, kun tämä päättää itse siitä, mikä häntä koskettaa, eikä jättyä ulkonaisten vaikutteiden ohjailtavaksi. Täl-

626 Sawo 24. 12. 1887.

627 Päiväkirja 26. 4. 1923 s. 371. SKSKA.

628 Vertainen 1998, 15; Solovjew 1900, 52; Taylor 1995, 56–58.

lainen itsemääräämiseen pohjautuva vapaus vaati katkaisemaan kaikki ulkoiset pakot ja tekemään päätökset itse myös suhteessa yhteiskuntaan ja sitä kokoaviin lakeihin.⁶²⁹

Järnefelt vaati lasten kasvatukseen juuri rousseaulaista itsemääräämiseen perustuvaa vapautta. Hän myös ymmärsi lapsuuden rousseaulaisittain omaksi itsenäiseksi ikäkaudeksi. Jo pieni lapsi oli oma persoonansa, ei pienoisaikuisen.⁶³⁰ Miten lasta sitten oli mahdollista kasvattaa Järnefeltin mukaan noudattaen itsemääräämiseen perustuvaa vapautta?

5.1.2 Kasvattajan itsekasvatus

Järnefeltin mukaan kasvatusvastuu on lähes kokonaisuudessaan vanhemmilla, sillä he ovat välittömimmin vastuussa siitä elämäntapojista, josta lapset omaksuvat ajatuksia ja elämäntapoja.⁶³¹ Tämä johtaa siihen, että vanhempien on ensin itse kasvettava omaan vanhemmuuteensa. Voidakseen kasvaa siihen, heidän on jatkuvasti pyrittävä oman elämänsä parantamiseen. Keskeiseksi kasvatusmenetelmäksi muodostuu tällöin itsekasvatus, joka muodostaa Järnefeltin kasvatustajatteluun kulmakiven.⁶³² Vain itsekasvatukseen voi muiden kasvatus perustua. Jotta kasvatus olisi hyvä, täytyy myös kasvattajan elämän olla hyvä. Käytännössä tämä merkitsee sitä, että vanhempien tulisi olla mahdollisimman hyviä esimerkkejä lapsilleen.

Järnefeltille hyvä elämä ei merkitse ulkoisesti hyviä tapoja noudattavaa elämää, vaan se ulottuu käsittämään elämän perusteita: ei riitä, että aikuinen ulkoisesti noudattaa hyviä tapoja vaan tämän on pyrittävä muuttamaan myös itsensä, periaatteensa ja ajatuksensa hyvien tapojen mukaisiksi:

Ajatelkaamme esimerkiksi jotakuta koroillaeläjää tai tilanomistajaa, virkamiestä tai vaikkapa taiteilijaa, kirjailijaa. Hänen perheensä elää porvarillista elämää, ei juo, ei irstaile, ei riitele, ei kohtele rumasti ihmisiä, ja pitäen siis elämänsä siveellisenä tahtoo antaa siveellisen kasvatuksen lapsille. Vilpittömästi halusta ja kaikista ponnistuksista huolimatta ei kasvatus ole kuitenkaan koskaan onnistuva. Syy siihen on se, että se elämän siveettömyys, jota tämä perhe elää käyttäessään epäsiiveellisesti hyväkseen toisten ihmisten pakollista työtä, mikä siveettömyys saattaa olla näkymätön semmoiseen elämään tottuneille vanhemmille, - pistelee puhtaiden lasten silmiä ja turmelee heidän käsitystään hyvästä.⁶³³

Pyrkimällä parantamaan ainoastaan ulkoisia tapojaan vanhemmat eivät kykene estämään lapsiaan omaksumasta sitä elämäntapaa, jossa "yksien ihmisten asia on liata saappaita ja vaatteita, toisten — puhdistaa niitä, yksien asia on valmistaa ruokia, toisten — syödä niitä". Jos lapsi jatkuvasti elää ympäristössä, jossa ihmisten välinen yhdenvertaisuus ei toteudu, on Järnefeltin periaatteen mukaisesti, että lapsi silloin omaksuu myös edellä mainitun ympärillään vallitsevan

⁶²⁹ Rousseau 1997, 44–45; Taylor 1995, 57.

⁶³⁰ Höfdding 1911, 166. Rousseau ja Järnefeltin näkemysten yhtymäkohtia ja samankaltaisuutta ei ole aiemmassa Järnefelt-tutkimuksessa huomattu.

⁶³¹ Järnefelt 1897, 24.

⁶³² Järnefelt 1904, 268; Järnefelt 1897, 24.

⁶³³ Järnefelt 1904, 268.

elämänkäytännön. Oikeaa moraalin käsitettä on mahdotonta antaa lapselle pelkästään kirjoittamalla, opettamalla tai selittämällä, vaan se on mahdollista ainoastaan toteuttamalla itse oikean moraalin sääntöjä.⁶³⁴

Kasvatus on Järnefeltin mukaan vaikeaa ja monimutkaista ainoastaan niin kauan kuin pyrimme kasvattamaan lapsiamme. Siihen, miten kasvattajan itse täytyy elää voidakseen parhaiten kasvattaa lapsiaan, on kaksi periaatetta:

”Kaksi sääntöä haluaisin antaa kasvatuksen nähden: ponnista voimiasi yhä paremmin itse elääksesi, ja ole lapsilta mitään salaamatta omasta elämästäsi. Parempi on, että lapset tietävät vanhempiensa heikkoja puolia, kuin että he aavistavat vanhemmillaan olevan kaksinaisen elämän: toisen, jota he lapsille näyttävät, toisen, jota he niiltä salaavat.”⁶³⁵

Kasvattamisen vaikeudet syntyvät siitä, että vanhemmat myöntämättä puutteellisuuksiaan ja yrittämättä edes vapautua niistä tahtovat olla näkemättä näitä puutteellisuuksia lapsissaan. Lapset näkevät nämä puutteellisuudet, sillä he ovat moraalisessa suhteessa herkkätuntoisempia kuin vanhemmat. Näin he menettävät kunnioituksensa vanhempiaan ja heidän opetuksiaan kohtaan. Tämän vuoksi ”totuus on ensimmäinen ja tärkein ehto kaikelle henkiselle vaikutukselle, ja senvuoksi se on myös kasvatuksen tärkein ehto”. Jo puutteellisuuksien myöntämisen helpottamiseksi on pyrittävä elämänsä parantamiseen. ”Olla totuudenmukainen ja rehellinen suhteissa lapsiin, olla heiltä salaamatta mitä tapahtuu omassa sielussa - se on ainoa kasvatus”.⁶³⁶

Itsekasvatuksen kahdesta säännöstä on myös tiivistettävissä sen periaatteellinen sisältö. Voidakseen elää paremmin on pyrittävä noudattamaan omaatuntoaan. Kun ei pysty sitä noudattamaan, tämä on lapsilta salaamatta ilmaisettava heille. Näin kasvattaja myöntämällä ”rikkeensä” tunnustaa oman heikkoutensa seurattessaan omaatuntoaan. Hän ei ilmaise valheellista ajatusta ja elämäntapaa lapselle, vaan osoittaa selkeästi sen päämäärän, johon ihmisten Järnefeltin mukaan tulisi pyrkiä: oppia kuuntelemaan omaatuntoaan ja toimimaan sen mukaisesti.⁶³⁷

Itsekasvatuksen kautta Järnefelt pyrkii toteuttamaan sosiaalietiikkansa ytimen, yhdenvertaisuuden aatteen. Halutessaan kasvattaa lapsensa hyvin, vanhempi pyrkii itse olemaan esimerkkinä työnteon suhteen. Kasvatuksessa lapsen olisi omaksuttava ympäristöstään työnteke, jonka kautta yhdenvertaisuus Järnefeltin mukaan voisi toteutua:

Kasvattaa lapsia kotona on mitä suurin erehdys, ellei se tapahdu talonpoikaisperheessä, missä kaikki tekevät työtä. Säätyläisten pitäisi niin pian kuin mahdollista lähettää lapsensa ulos. Omaisia ei pidä palvella, siitä tulee aina erikoisrakkaus, joka on myrkkyä elämälle. Elämä on koulu, jossa opitaan rakastamaan vieraita, koko kasvatus pitäisi olla vain sen opettamista, mutta opettamista teoissa, siis maailmalle lähettämistä.⁶³⁸

634 Järnefelt 1904, 269; Päiväkirja s. 204; 5. 11. 1919 s. 265. SKSKA.

635 Järnefelt 1904, 269.

636 Järnefelt 1904, 269–270.

637 Järnefelt 1982, 62.

638 Päiväkirja s. 170. SKSKA.

On mahdollista, että Järnefelt sai vaikutteita myös itsekasvatuksen ajatukseensa Höfödingilta. Höfödingin mukaan lasten kasvatusta voitiin ajatella tietoisena, mutta myös tiedostamattomana. Tiedostamattomalla kasvatuksella Höföding tarkoitti kasvatusta, jota vanhemmat harjoittivat tiedostamattaan. Vanhempien tiedostamattomat "vartioimattomat hetket" vaikuttivat lapseen yhtä paljon kuin ne hetket, joina he esiintyivät kasvatuksellisesti tietoisina. "Vartioimattomina hetkinä" ihminen puhui ja toimi osoittaen sen, mihin todellisesti elämässään pyrki. Kun lapsen kasvatusta Höfödingin mukaan perustui suurimmaksi osaksi jäljittelyyn, on selvää, että tiedostamattomalla kasvatuksella oli kasvatusta kokonaisuudessa ajateltaessa ratkaiseva merkitys.⁶³⁹ Vanhempien tiedostamattaan lapselleen antama malli osoitti toimintaa edeltävien valintojen kautta ne arvot, jotka toimivat valintaperusteena yksittäisessä valintatilanteessa. Tällä puolestaan oli ratkaiseva merkitys moraaliseen kehitykseen. Kiinnittämällä huomiota nimenomaan kasvattajan itsekasvatukseen Järnefelt korostetusti halusi tuoda esille tiedostamattoman kasvatuksen merkityksen lasten kasvatuksessa. Jos tietoisesta kasvatuksesta ylevät periaatteet olivat ristiriidassa tiedostamattoman kasvatuksen eli omaa toimintaa ohjaavien arvostusten kanssa, seurauksena oli, että lapsi piti oikeana niitä arvoja ja sitä esimerkkiä, jota kasvattaja itse tosiasiallisesti noudatti.

5.1.3 Lasten kasvatuksen erityispiirteitä

5.1.3.1 Uskonnollinen kasvatusta

Kasvatusta ja uskonto liittyvät toisiinsa erottamattomasti niin Järnefeltin kuin Tolstoinkin mukaan.⁶⁴⁰ Oleellista on se, mitä Järnefelt uskonnolla ymmärtää. Järnefeltin kasvatustaajattelussa painottuu käytännöllinen moraalit, jossa uskonnon merkitys on keskeinen. Järnefeltin uskonnollisuudesta nousee hänen tolstoilaisuudessaan keskeinen sosiaali-eettinen yleisen veljeyden periaatteensa, joka on normatiivinen suhteessa muihin elämää koskeviin kysymyksiin, myös kasvatukseen.⁶⁴¹ Järnefeltin uskonnollista kasvatusta on tarkasteltava suhteessa etiikkaan ja moraalit, sillä Järnefelt ei perusta oppiaan systemaattiseen järjestelmään, vaan on moralisti ja vetoaa ihmisten moraalit sen perusteella, mitä Kristus hänen mukaansa on meille opettanut.⁶⁴² Moraalia ei voi opettaa kuin toteuttamalla itse moraalit käskyt eli toteuttamalla "isän tahtoa", veljeyttä.⁶⁴³

Järnefelt ei näin ollen tarkoita uskonnolla eri uskontoja erityisine auktoriteetteineen ja dogmeineen, vaan kysymyksessä on individualistinen moraalitoppi, johon keskeisesti liittyy Jeesuksen vuorisaarnan etiikka ja metafysiinen minuuden käsite, joka on osittain identtinen jumaluuden kanssa ilmentyen ihmisen omassatunnossa eli järjessä. Kasvatustaajalla täytyy olla yhteinen arvo- ja mo-

⁶³⁹ Höföding 1913, 332–333.

⁶⁴⁰ Järnefelt 1904, 267; "Kasvatuksesta" 1909, 2. SKSKA; Päiväkirja s. 182. SKSKA.

⁶⁴¹ Järnefelt 1904, 267.

⁶⁴² Päiväkirja s. 315. SKSKA.

⁶⁴³ Järnefelt 1980, 154; Päiväkirja 27. 10. 1918, s. 204. SKSKA.

raaliperusta, jolle se rakentuu. Tämä perusta on Järnefeltin mukaan jokaisen ihmisen omantunnon kyvyssä erottaa, mikä on hyvää ja mikä pahaa tai mikä on oikein ja mikä väärin. Oikea ja todellinen uskonto ilmenee omassatunnossa. Sille on ominaista, että "jokaisen ihmisen järki ja sydän sen hyväksyy ja kokemus vahvistaa". Se on aina sopuoinnussa ihmisen valistusasteen kanssa.⁶⁴⁴ Järnefeltillä Kristuksen opetukset muodostavat tämän uskonnon perustan:

Kristuksen oppi siitä, mitä ihmiselämä on, yksinkertaisimmassa ja järkevimmässä muodossaan, on todellinen uskonto, sillä siinä ei ole mitään, joka ei olisi yleisinhimillistä. Tämä Kristuksen oppi on oleva kaiken kasvatuksen ja opetuksen perusta.⁶⁴⁵

Järnefelt käänsi Tolstoin Kristuksen opin vuonna 1911. Järnefelt on kuitenkin käyttänyt teosta aiemmin opettaessaan lukutuvassa.⁶⁴⁶ Teoksessaan, joka oli tarkoitettu 10-13-vuotiaille lapsille, Tolstoi selitti lapsille evankeliumeista mielestään keskeisimmät kohdat.⁶⁴⁷ Kristuksen opissa oli keskeistä, että Jumalan henki asui jokaisessa ihmisessä. Onnettomuudet ihmisten elämässä johtuivat siitä, että nämä perustivat elämänsä "ruumiiseen eivätkä Jumalan henkeen". Johannes Kastaja saarnasi Jumalan valtakunnan tulemistä maan päälle. Tolstoin mukaan ihmisten olisi muutettava elämänsä, jotta Jumalan valtakunta toteutuisi. Ihmisten tuli elää palvelen ruumiissaan olevaa henkeä eli Jumalan henkeä, joka oli sama kaikissa ihmisissä.⁶⁴⁸ Jumala oli antanut linnuille ja eläimille oman lakinsa ja kun ne elivät tämän lain mukaan, niiden oli hyvä elää. Samoin oli ihmisten hyvä elää, kun täyttivät Jumalan heille antamaa lakia, joka oli "kirjoitettu ihmisen sydämeen". Omantuntonsa mukaan eläen täytyivät myös Tolstoin vuorisaarnan pohjalta tiivistämät viisi elämänohjetta: 1) Älä vihastu veljeesi 2) Älä eroa vaimostasi 3) Ei pidä vanhoa valaa 4) Pahaa ei saa kostaa pahalla 5) Rakasta kaikkia ihmisiä eroituksetta.⁶⁴⁹

Kaikki se, mikä edistää ihmisten veljeyttä ja tasa-arvoisuuden toteutumista, on kasvatuksellisesti hyödyllistä. Sitä hyödyttömämpää ja tarpeettomampaa kasvatusta vastoin on, mitä kauempana se on tästä yhdenvertaisuuden ja veljeyden aatteesta ja mitä enemmän se erottaa ihmisiä toisistaan. Kaikki sellainen erottava aines olisi kasvatuksesta syrjäytettävä.⁶⁵⁰

⁶⁴⁴ Järnefelt 1904, 267.

⁶⁴⁵ Järnefelt 1904, 267, 276.

⁶⁴⁶ Järnefelt Tolstoille 14. 3. 1902. Kirjeessään Järnefelt viittaa teokseen "Kristillinen oppi", jonka toteaa olleen erityisen hyödyllinen lasten uskonnonopetuksessa. Sekä Kristillinen oppi että Kristuksen oppi kuuluvat Järnefeltin yksityiskokoelmaan. AJYA.

⁶⁴⁷ Tolstoi 1911, 3. Teoksessaan Tolstoi käy läpi mm. Tuhlaajapoikakertomuksen sekä evankeliumin kohdan, jossa Jeesus vertaa Taivasten valtakuntaa lapsiin, sillä lapset "eivät vihaa toisiaan, eivät tee huorin, eivät vanhoja, eivät käy oikeutta eivätkä tunnusta eroitusta oman ja vieraan kansan välillä". Tolstoi 1911, 33, 56–57.

⁶⁴⁸ Tolstoi 1911, 5–7.

⁶⁴⁹ Tolstoi 1911, 11–14.

⁶⁵⁰ Järnefelt 1904, 267, 276.

Järnefeltin mukaan ihmisen omatunto on henkisen kehityksen alainen. Omatunto on aina sopusoinnussa ihmisen valistusasteen kanssa.⁶⁵¹ Tässä on nähtävissä valistuksen ja sivistyksen merkitys ja tarpeellisuus osana Järnefeltin kasvatustajattelu. Sivistysprosessin avulla on pyrittävä kohottamaan ihmisten valistusastetta ja sitä kautta kasvattamaan myös ihmisten moraalisia tarkoitusperiä ja omaatuntoa. Keskeinen tekijä tässä on uskonnolla. Se antaa suunnan ja perustan toiminnalle, johon kasvatuksen on pohjaututtava.⁶⁵²

Järnefelt seurasi näkemyksessään Tolstoita erityisesti tässä kulttuurimuodon muuttamista koskevassa johtopäätöksessä. Tämän näkemyksen mukaan kulttuurimuodon uusiutuminen oli mahdollista ainoastaan uskonnon avulla. Uskonnollinen aate oli käytännöllinen. Sen tavoitteena oli johtaa ihmiset toimintaan ja tekoihin. Ainoastaan uskonnon avulla ihmisen muuttuminen oli mahdollista ja ainoastaan sen avulla ihmisen oli mahdollista oppia pois niistä tavoista, uskomuksista ja käsityksistä, jotka hänelle vuosisatojen aikana olivat muotoutuneet. Uskonto antoi ihmiselle säännöt, jotka johdattivat hänet pois persoonallisen egoismin lumotusta piiristä, jolloin ihmisen inhimillinen sisäinen totuus saattoi vapaasti päästä näkyviin.

Järnefeltin kasvatustajattelussa uskonnollisen kasvatuksen tuli suuntautua ennen kaikkea moraalisiin tarkoitukseen. Lapsella esiintyi luonnostaan käsitys kaiken alkuperästä, syystä ja voimasta. Tämä käsitys elämän tarkoituksesta oli tosin hämärä lapsella, mutta tämä aavisti sen olevan ihmisten keskinäinen yhteys ja yhdenvertaisuus. Lapsi aavisti myös, että ihmisen velvollisuudet olivat monimutkaisia ja liikkuivat moraalien alueella. Järnefelt ajatteli, että lasten uskonnollisen kasvatuksen tehtävänä oli tukea näitä pyrkimyksiä.⁶⁵³

Lapsille annettava uskonnollinen kasvatustajattelu oli toteutettava niin, että lasten uskonnollisiin kysymyksiin oli vastattava aina totuudenmukaisesti. Totuus on aina pyhä. Jos ei ajatellut uskonnollisia kysymyksiä tai ei osannut vastata lasten esittämiin kysymyksiin, oli sanottava, ettei tiennyt. Lapset tekivät paljon kysymyksiä Jumalasta, elämästä, kuolemasta, hyvästä ja pahasta. Näihin kysymyksiin oli aina suhtauduttava avoimesti ja totuudenmukaisesti. Mutta pelkkä keskustelu ei riittänyt, vaan parhain keino oli oma esimerkki. Tämä edellytti kasvattajan itsekasvatusta. Lapset aavistivat sen, mikä oli totta.⁶⁵⁴

Jos ihmisiltä puuttui yhteinen usko, ihmiselämän ja järjen merkityksen ymmärtäminen, myös kasvatustajattelu perusteet puuttuivat. Mikä tahansa tieteen määrätty valikoima tai jako oli mahdoton ilman sitä perustaa, joka johti sivistystä. Yhteisen perustan poissaolosta seurasi pakko, jossa vallassa olevien ihmisten ehtojen mukaan nuorempien polvien opetuksessa opetettiin niitä aineita, joita pidettiin hyödyllisinä ja jostain muusta syystä toivottavina.⁶⁵⁵

651 Päiväkirja 19.8.1893, s. 22. SKSKA.

652 "Kasvatuksesta" 1909, 2. SKSKA.

653 Järnefelt 1904, 276–277.

654 Järnefelt 1904, 277–278.

655 "Kasvatuksesta" 1909, 2–3. SKSKA

5.1.3.2 Sukupuolikasvatus

Järnefeltin tolstoilaisuuteen liittyi keskeisesti sukupuolietiikka. Järnefelt opetti "täysiaanisesti tolstoilaista seksuaalietiikkaa" ja esitti "puhtauden vaatimuksen ehdottomampana kuin Tolstoi itse".⁶⁵⁶ Päinvastoin kuin Tolstoin seksuaalietikassa altruismi ja sukupuolirakkaus eivät Järnefeltillä ole toisiaan poissulkevia tekijöitä, vaan ovat toistensa edellytyksenä sekä rakkaussuhteen perustana että yhteisenä lähtökohtana.⁶⁵⁷ Järnefeltin tolstoilaisen seksuaalietiikan taustalla oli naisten yhteiskunnallisesti heikko asema, joka kärjistyi prostituutiolaitokseksi. Järnefelt suhtautui myönteisesti Björnsonin ja Ibsenin teosten mukanaan tuomaan naisvapauden aatteeseen. Miehellä oli vaadittava samaa puhtautta kuin naisilta. Prostituutio oli yhteiskunnan suuri häpeä.⁶⁵⁸

Järnefeltin edustamalla seksuaalietiikalla on yhtymäkohtia Henrik Ibsenin ja Björnstjerne Björnsonin absoluuttisen sukupuolimoraalin kanssa. Kaikille oli yhteistä aviopuolisoiden syvä henkinen yhteys ja kaksinaismoraalin hylkääminen sekä pidättyvyyden vaatimus sukupuolielämässä. Viimeksi mainittua Järnefelt vaati ehdottomasti ja vaatimus koski myös avioelämää, kun taas Björnson ja Ibsen edellyttivät sitä ennen avioliiton solmimista.⁶⁵⁹

Ainoa tie maailman vapauttamiseen sen suurimmasta onnettomuudesta, ihmisten yleisestä degeneraatiosta, oli Järnefeltin mukaan vanhempien pyrkiminen siveelliseen puhtauteen.⁶⁶⁰ Naimisiin menona Järnefelt ei pitänyt vihkimistä, vaan sukupuoliyhteyttä.⁶⁶¹ Koskemattomuus oli avioliiton, parisuhteen ihanne, jonka saavuttamiseen puolisoiden oli pyrittävä toinen toisiaan tukien.⁶⁶² Sukupuolivietin tyydyttäminen pohjautui viime kädessä omiin persoonallisiin mielihaluihin. Näin sukupuolivietillä oli yhteys "tämän yhteiskunnan uskontoon, joka on oikeastaan yhä vielä pakanuuden kannalla (= elämän tarkoitus on persoonallinen menestyminen)".⁶⁶³

Aviopuolisoiden oli vapauduttava aistillisuudesta ja vaihdettava aistillinen rakkaus "veljen ja sisaren puhtaisiin suhteisiin". Yhtyminen avioliitossa sai tapahtua vain lasten synnyttämisen tarkoituksessa.⁶⁶⁴ Jos lapsi oli lankeemuksen tuote, oli lankeemus sovitettava kasvattamalla lapsi korkeimman elämänymmärryksen toteuttajaksi, "Jumalan palvelijaksi".⁶⁶⁵ "Ainoastaan siinä tapauksessa saattaisi kristitty tuntematta lankeemusta mennä naimisiin, että hän näkisi ja tietäisi kaikkien lasten elämän turvatuksi."⁶⁶⁶ Sellaisen, joka haluaa jatkaa ih-

⁶⁵⁶ Nokkala 1958, 112; Tuomikoski 1987, 143.

⁶⁵⁷ Tuomikoski 1987, 143.

⁶⁵⁸ Järnefelt 1897, 52–53; Toikka 2000, 246–247.

⁶⁵⁹ Nokkala 1958, 61.

⁶⁶⁰ Järnefelt 1897, 52–53; ks. myös Häkli 1955, 301.

⁶⁶¹ Järnefelt 1918, 67.

⁶⁶² Järnefelt 1918, 39, 46; Nokkala 1958, 112.

⁶⁶³ Järnefelt 1918, 45–49.

⁶⁶⁴ Nokkala 1958, 112, Häkli 1955, 301.

⁶⁶⁵ Järnefelt 1897, 72–78, 75; Nokkala 1958, 112.

⁶⁶⁶ Järnefelt 1918, 77.

missukua, olisi tärkeämpää elättää ja pelastaa ne miljoonat lasten elämät, jotka hukkuvat ympärillämme yksistään aineellisen ravinnon puutteessa, puhumattakaan henkisestä ravinnosta.⁶⁶⁷ Ajatus jo olemassa olevien lasten elämän turvaamisesta ilmeni myös Järnefeltin muutamaa vuotta myöhemmin kirjoittamassa näytelmässä *Kuolema*. Näytelmän päähenkilö Paavali ja hänen vaimonsa Elsa menettävät molemmat lapsensa. Elsan aprikoidessa tapahtuneen tarkoitukselta, Paavali toteaa heidän lastensa kuolleen, jotta he ymmärtäisivät, että ei ole erotusta omien ja vieraiden lasten välillä.⁶⁶⁸

Samaan aikaan kuin Järnefelt viimeisteli *Ateisti-teostaan*, hän esitti ”viettielmään” liittyviä kasvatuskäsityksiä kirjeessään Juhani Aholle. Tämä sukupuolikasvatukseen liittyvä teema oli keskeinen teoksessa *Puhtauden ihanne*:

Kasvatusta vastaan minulla ei ole mitään siinä asiassa, josta puhut. Mutta jos sitä neuvotaan pelastuskeinona jostakin vietistä, - kuten moralistit ja siveyssaarnaajat tekevät, - niin kuulostaa se minun korvaani samalta kuin sanottaisiin: korvapuustia vastaan on paras keino sinelmän hoitaminen, vaikka parasta epäilemättä olisi, ettei koko korvapuustia ollenkaan olisi annettu. Kasvatus on yhtä tarpeellinen kuin hengitys, mutta ei ne siltä ole mitään lääkkeitä tautia vastaan.⁶⁶⁹

Erityisesti Järnefeltiä on askarruttanut sukupuolivietin periytyminen lapsiin. Järnefeltin mukaan seksuaalisen vietin poistamisella ja lasten kasvattamisella puhtauteen pyrittiin kurin avulla. Pohjana oli luulo, että vietin esiintyminen jo lapsessa oli seurausta perisynnistä. Oli myös mahdollista, että vanhemmat ajattelivat pahojen lasten opettavan hyviä lapsia. Tällöin ei ajateltu sitä, mistä pahat lapset vietin oppivat.⁶⁷⁰ Järnefelt epäili vietin esiintymistä lapsella ja epäili myös vanhempien oikeutta ”urkkia” sitä lapsilta:

Ehdottomasti tahtoo herätä kysymys ensiksikin, missä tarkoituksessa luonto olisi vanhempain osaksi määrännyt niin vaikean ja epätoivoisen tehtävän kuin urkkia lasten salaisuuksia kitkeäkseen heidän sydämistään vietin mahdolliset alkeet, sitten erotella pahat hyvistä, kuritella edellisiä ja varjella jälkimmäisiä.⁶⁷¹

Syy vietin esiintymiseen lapsella oli Järnefeltin mukaan vanhemmissa, jotka itse antoivat seksuaalisille haluilleen vallan eivätkä taistelleet sitä vastaan. Lasten vapauttaminen vietistä oli mahdollista silloin, kun vanhemmat ymmärsivät itse vapautua vietistä. Luonto ei olisi pannut niin suurta pahaa riippumaan lapsista, sillä lapsen oma suhde sisälliseen Jumalaan oli vielä liian heikko maailmalta

⁶⁶⁷ Järnefelt 1918, 77. Tämä tolstoilainen lähimmäisen rakkauden vaatimus oli eräs syy siihen, että Arvid Järnefeltin sisar Elli Järnefelt otti kasvatettavakseen Juho Vainikaisen, heitteille jääneen 10-vuotiaan pojan. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 23.2.1900, ks. Talas 1996, 253–255.

⁶⁶⁸ Järnefelt 1927, 94–95. *Kuolema* esitettiin ensimmäisen kerran Suomen kansallisteatterissa v. 1903. Kyseinen kohta sisältyy myös Järnefeltin käsikirjoitusarkistossa sijaitsevaan alkuperäiseen käsikirjoitukseen. SKS.

⁶⁶⁹ Arvid Järnefelt Juhani Aholle 4. 4. 1895, SKSKA.

⁶⁷⁰ Järnefelt 1897, 5.

⁶⁷¹ Järnefelt 1897, 6.

tulevien rikkaiden ja voimakkaiden ulkonaisten vaikutteiden rinnalla.⁶⁷² Vietin voittaminen saattoi tapahtua ainoastaan sisäisen voiman avulla. Lapsen kykyyn vastustaa viettä vaikutti nöyrytymisen tunnustamaan itsensä perinnön antajaksi eivät nuhteet ja kuritukset. Ainoastaan puhtaan totuuden tietäminen auttoi lapsia. Lasta täytyi auttaa vietin voittamiseen valmistamalla häntä ymmärtämään, että hänen oli taisteltava sitä vastaan, koska hänen vanhempansa ja isovanhempansa eivät sitä olleet voittaneet. Jos lapsi voittaisi, hän olisi voittanut sen myös heidän puolestaan.⁶⁷³

Lasten sukupuolikasvatuksessa, erityisesti sukupuolivietin suuntaamisessa Järnefelt seuraa Rousseauin ajatuksia. Rousseauin mukaan mielikuvituksen liian aikaisesta kehityksestä seurasi sukupuolivietin liian varhainen herääminen. Tämä tapahtui erityisesti sen kulttuurin vaikutuksesta, joka vallitsi sivistyskansojen keskuudessa. Yhteiskunta ei kuitenkaan sallinut mennä naimisiin niin varhaisella iällä eikä luonto antanut kukistaa itseään tässä asiassa. Tämän vuoksi luonnollisia voimia ja taipumuksia oli suunnattava ja käytettävä toiseen tarkoitukseen mihin sukupuolivietti alkuaan oli aiottu. Sukupuoliviettiin liittyvät tunteet oli suunnattava muita ihmisiä kohtaan myötätuntoisuuden, lempeyden ja jalomielisyyden herättämiseksi. Sen sijaan, että annettiin heräävän sukupuolivietin kulkea suoraan maaliaan kohden, tuli sukupuolivietin herättämä mielenliike ohjata ihmisten iloja ja suruja kohti. Näin opetettiin nuorta unohtamaan itsensä muiden vuoksi.⁶⁷⁴

Sukupuolivietin suuntaamisella myötätuntoisuuden herättämiseksi Rousseau pyrki siihen, että sukupuoliviettiä ei tarvitsisi tukahduttaa kasvatettavassa, vaan se saisi kehittyä niin, että lapsen sisäiset ja ulkonaiset edellytykset vastaisivat toisiaan. Kun nuoren lapsuuden aika päättyy, nuoren ei tarvitse hankkia hyvitystä sille pakolle, johon sukupuolivietin tukahduttamaan pyrkivä kasvatusta sortui. Luonnollinen kasvatusta teki lapsuuden ajan itsenäiseksi ikäkaudeksi, jolla oli tarkoitusperä itsessään. Näin voitiin myös parhaiten valmistautua myöhempiä ikäkausia varten.⁶⁷⁵

Järnefeltin kannanotot lasten ja nuorten seksuaalisuuteen, sukuviettiin ja masturbaatioon eivät olleet irti aikansa kontekstista, vaan liittyivät laajempaan keskusteluun. Seksuaalisuus, sukuvietti ja erityisesti masturbaatio nousivat 1800-luvun lopulla suuremman huomion kohteeksi kuin koskaan aiemmin. Useiden lääkäreiden, pedagogien ja teologien kuten T. J. Kampfin, Wilhelm Sucksdorffin, Konrad Reijo Waaran ja Paavo Virkkusen kannanotoissa masturbaatiota pidettiin sairautena. Nämä kannanotot olivat yhteydessä ”luonnon järjestykseen”, joka oli ”pyhä ja rikkumaton”. Tässä järjestyksessä sukupuolielimiellä oli vain yksi tehtävä: jatkaa sukua. Sukupuolielinten käyttö muihin tarkoituksiin oli kielletty nimenomaan siksi, että se oli luonnotonta. Kaikki luonno-

672 Järnefelt 1897, 11–12, 18.

673 Järnefelt 1897, 16–17.

674 Höffding 1911, 164–165.

675 Höffding 1911, 166.

ton, joka soti luonnon järjestyksen immanenttia reproduktiivisuuden normia vastaan, oli vaarallista.⁶⁷⁶

Järnefeltin tolstoilaiseen seksuaalietiikkaan nojaava näkemys kohdisti kritiikkinsä luonnon järjestyksen immanenttia normia vastaan. Järnefelt ei kuitenkaan asettunut puolustamaan sitä luonnottomuutta, johon edellä mainitut lääkärit ja pedagogit kohdistivat kritiikkinsä. Järnefeltin esittämä kritiikki perustui käsitykseen ihmisten yleisestä degeneraatiosta, ihmissuvun rappeutumisesta. Näkemys kytkeytyi moraalisiin näkökohtiin: oliko moraalisesti oikein tyydyttää sukuviettiä lasten hankkimiseksi, jos samaan aikaan oli olemassa lukematon määrä lapsia, jotka kamppailivat elämästään henkisen ja aineellisen ravinnon puutteessa. Ihmissuvun moraalinen rappeutuminen oli estettävissä sukupuoli-vietin tukahduttamisen ja pidättyvyyden kautta.

Järnefeltin seksuaalietiikka keskittyi ajan hengen mukaisesti seksuaalivietin tukahduttamiseen. Järnefelt kohdisti kuitenkin ensisijaisesti kritiikin niihin metodeihin, joilla itse vietin tukahduttamiseen pyrittiin. Kasvatusopillisessa kirjallisuudessa vuosisadan vaihteessa korostettiin valvonnan merkitystä masturbaation ehkäisemisessä.⁶⁷⁷ Järnefeltin mukaan valvonta oli kurinpidollinen väline. Pelkoon ja häpeään pohjautuvat keinot eivät hänen mukaansa kuitenkaan antaneet voimaa vietin voittamiseen. Vietistä vapautumisen ehtona oli vanhempien oma pyrkimys vapautua siitä. Sukupuolivietti oli tukahdutettavissa ainoastaan sisäisen voiman avulla.⁶⁷⁸

5.2 Lasten opetus

5.2.1 Kasvatuksesta opetukseen

Järnefelt erotti Tolstoin tavoin kasvatuksen ja opetuksen toisistaan.⁶⁷⁹ Kumpaa-kin yhdisti se, että ne saattoivat olla sekä vapaasti että pakon avulla järjestettyjä prosesseja. Kun kasvattaja otti valtaansa nuoremman ja koetti luoda hänet omaksi kuvakseen tai sellaiseksi, joka hänestä näytti hyvältä, oli kysymyksessä

⁶⁷⁶ Ojakangas 1997, 242–243; 248–249.

⁶⁷⁷ Ojakangas 1997, 246.

⁶⁷⁸ Järnefelt 1897, 16–17; Järnefelt 1918, 9.

⁶⁷⁹ Järnefelt 1904, 270. Tolstoi määrittelee *Jasnaja Poljana*n artikkelissaan ”Kasvatus ja opetus” kyseisiä käsitteitä. Haaviston mukaan venäjänkielessä on kolme sanaa ”vospitanije” kasvatus, ”prepodavanije” opetus ja ”obrazovanije”. Näistä viimeisin on suomen kannalta ongelmallinen, koska siltä puuttuu vastine. Saksassa sen lähin vastine Tolstoin mukaan on ”Bildung”. Merkitykseltään ”obrazovanije” on laajempi kuin suomen opetussana ja sisältää aineksia käsitteestä sivistys sekä on positiivisesti arvoväritteinen. Sawo-lehteen kirjoittamassaan artikkelissa Järnefelt on käyttänyt lähteenä Tolstoin artikkelia ”Kansan opetuksesta”. Artikkelissa hän käyttää käsitteitä kasvatus ja sivistys. Valvojan kasvatusta käsittelevässä artikkelissaan Järnefelt on käyttänyt lähteenään Tolstoin kirjeenvaihtoa. Tässä hän käyttää käsitteitä kasvatus ja opetus. Sawo 24.12.1887; Haavisto 1983, 8; Järnefelt 1904, 266; Tolstoy 1982, 291.

pakkoon perustuva kasvatusta.⁶⁸⁰ Pakkoon perustuva kasvatusta oli tarkoituksellista vaikuttamista lapseen ja perustui joko rangaistuksen pelkoon tai palkkion toivon. Näin se tukahdutti "lapsen hämärän ja oikean käsityksen tämän elämän tarkoituksesta, jonka hän aavistaa olevan ihmisten sovinnollisen yhtymisen onnessa". Väärä uskonnonopetus tuki lapsen oikean elämänymmärryksen vääristämistä opettaessaan "ikuista rangaistusta sekä sokeaa uskoa ja rukousten lavertamista", sillä lapsi aavisti ihmisten velvollisuuksien liittyvän moraalin toteuttamiseen yhdenvertaisuuden periaatteen mukaan.⁶⁸¹

Liittäessään yhteen pakon käytön ja kasvatuksen yhtenäisen arvo- ja moraaliperustan puuttumisen sekä valheellisen uskonnonopetuksen Järnefelt toi esille kasvatustarkoituksensa. Kun lapsi oppi toimimaan joko rangaistuksen pelossa tai palkkion toivossa, hänelle ei kehittynyt todellista kestävää ja jatkuvaa halua toteuttaa todellista minäänsä eli palvella lähimmäisiään omasta vapaasta tahdostaan. Pakon käyttö seurasi siitä, että kasvatuksesta puuttui yhtenäinen arvoperusta. Kasvatuspäämäärä ei määräytynyt yhteisen hyvän eli veljeyden periaatteen mukaan, vaan persoonallisen hyvän eli kasvattajan tai hänen edustaman ryhmän ajattelutavan mukaan.⁶⁸²

Järnefeltin kasvatuspäämäärä, lasten kasvaminen yleiseen veljeyteen, "ihmisten sovinnolliseen yhtymiseen onnessa" jäi tällöin saavuttamatta. Päämäärän toteutuminen edellytti ihmisten yhdistymistä toisiinsa omasta vapaasta tahdostaan, ei palkkion toivossa tai rangaistuksen pelossa.⁶⁸³ Palkkio ja rangaistus perustuivat omien halujen ja oman hyödyn tavoitteluun. Yleisen veljeyden toteutuminen edellytti yhteistä arvo- ja moraaliperustaa, jossa persoonallisten pyyteiden sijaan asetettaisiin henkisen eli järjellisen olemuksen, järkitahdon toteuttaminen. Persoonallinen mielihyvä ja "yhteinen" hyvä olivat eri asioita samoin kuin pakko, joka liittyi edelliseen, ja vapaus, joka liittyi jälkimmäiseen. Kasvattava vaikutus ilmeni kasvattajan pyrkimyksessä hyvään. Jos kasvatusta perustui esimerkin tartunnaisuuteen ja lapsi Järnefeltin mukaan oppi esimerkin tartunnaisuudella, ei lapsi siinä tapauksessa voinut oppia kuin hyvää, jos kasvattaja itse pyrki hyvään eli oman elämänsä parantamiseen. Kasvattajan pyrkimyksessä hyvään lapsi näki sen päämäärän, johon elämässä oli pyrittävä.⁶⁸⁴

Ei voi kasvattaa antamatta tietoja. Toisaalta myös tieto vaikutti kasvattavasti.⁶⁸⁵ Kasvatusta oli oman itsensä kasvattamista, omien puutteellisuuden myöntämistä ja pyrkimystä ponnistella pois tästä puutteellisuudesta ja näin osoittaa lapsille oikea elämän suunta. Opetus taas päinvastoin oli "tahallista" vaikutusta lapseen. Kun kasvatusta oli kasvattajan puolelta suurimmaksi osaksi tiedostamatonta vaikutusta lapseen, oli opetus päinvastoin tiedostettua ja tarkoituksellista vaikutusta. Kun kasvatuksesta kasvattava vaikutus oli juuri kasvattajan pyrkimyksessä hyvään, oman elämänsä parantamiseen eli kasvattajan

680 "Kasvatuksesta" 1909, 1—2. SKSKA; Sawo 24. 12. 1887.

681 Järnefelt 1904, 272—273; "Kasvatuksesta" 1909, 2—3. SKSKA.

682 "Kasvatuksesta" 1909, 3. SKSKA.

683 Järnefelt 1897, 85.

684 Järnefelt 1904, 268.

685 "Kasvatuksesta" 1909, 1. SKSKA

omaan esimerkkiin, opetus oli päinvastoin tarkoituksellista ja tahallista vaikuttamista lapseen, jolloin se ei enää varsinaisesti ollut kasvatusta.⁶⁸⁶

Opetus saattoi toisaalta olla myös kasvatuksen väline. Tällöin se oli väkivaltaista eli pakollista tai vapaata. Väkivaltaista eli pakollista opetus oli silloin, kun kasvattaja itse päätti kysymättä kasvatettavan mielipidettä siitä, mitä, miten tai milloin opetetaan.⁶⁸⁷ Oppilaalla ei tällöin ollut mahdollisuutta vaikuttaa opetettavaan ainekseen, ajankohtaan tai käytettävään metodiin. Pakollinen opetus tarkoitti sitä, että siihen sisältyi rangaistus tai palkkio. Oppilas omaksui tällöin asioita joko palkkion toivossa tai rangaistuksen pelosta, jolloin itse opetettava asia jäi toissijaiseksi.

Järnefeltin käsitys opetuksesta painottui vapaaseen opetukseen. Vapaata opetus oli silloin, kun opetettavalla oli itse mahdollisuus vaikuttaa opetuksen toteutukseen. Vapaa opetus edellytti kaikille yhteistä uskoa, ihmiselämän järjen ja merkityksen ymmärtämistä, jotka muodostivat kasvatuksen perusteet.⁶⁸⁸ Vapaa opetus tarkoitti sitä, että sekä opettaja että oppilas vaikuttavat aiheeseen ja opetusmenetelmään: "Vapaa opetus on käytäntöön tultuansa itse luova muotonsa, apuneuvonsa ja järjestelmänsä."⁶⁸⁹ Vapaa opetus perustuessaan ihmiselämän järjen ja merkityksen ymmärtämiseen oli todellista sivistystä, hyödyllisten tietojen opettamista. Se herätti eloon ajatuksen itsenäisyyden ja vaikutti näin ihmisen kehittymiseen. Sen sijaan pakkoon perustuva kasvatusta eli ehdottomien käsitesarjojen ja katsontatapojen istuttaminen saattoi ihmisen harhateille.⁶⁹⁰

Kasvatuksen ja opetuksen välinen suhde oli analoginen tiedostamattomille ja tahallisille vaikutuksille. Sillä, mitä lapsi näki ympärillään, oli toinen merkitys kuin sillä, mitä lapselle opetettiin.⁶⁹¹ Järnefelt ajatteli, että lapsen elinympäristö muovaa lapsen mielen itsensä kaltaiseksi. Sen tähden kasvattajan oli kasvatettava itse itseään eli pyrittävä elämänsä parantamiseen voidakseen osoittaa lapselle sen päämäärän, johon elämässä oli pyrittävä. Opetuksen tehtävä oli tukea tätä prosessia, mutta sen avulla ei pelkästään voitu saavuttaa tätä päämäärää. Vaikka opetus oli tahallista vaikuttamista, se saattoi kuitenkin ollessaan vapaata olla vähemmän tarkoituksellista, vilpittömä tietojen jakamista. Tämä oli mahdollista ainoastaan ja nimenomaan noudatettaessa vapauden periaatetta opetuksessa: lapsi sai itse päättää osallistumisestaan opetukseen, oppiaineen sisältöön ja käytettävään opetusmenetelmään (työtapaan).

5.2.2 Opetuksen sisältö

Opetus muodosti sivistyksen perustan. Tämän vuoksi sillä oli yhteiskunnallisesti tärkeä merkitys. Järnefeltin mukaan todellista sivistystä oli kaikki sellainen tieto, joka auttoi ihmisiä kohti veljeyden periaatetta ja rakkauden oppia. Sivist-

686 Järnefelt 1904, 270.

687 "Kasvatuksesta" 1909, 3–4. SKSKA; Sawo 24. 12. 1887.

688 "Kasvatuksesta" 1909, 3. SKSKA.

689 Järnefelt 1904, 273.

690 Sawo 24. 12. 1887.

691 Järnefelt 1904, 268.

tyksen ehdoton edellytys oli yhteinen usko, sellainen arvo- tai moraaliperusta, joka antoi sivistykselle suunnan ja päämäärän. Ainoastaan yhteisen moraaliperustan avulla oli toteutettavissa vapaasti kaikkien ihmisten tunnustama yhteiskunta.⁶⁹²

Järnefelt katsoi Tolstoin tavoin, että virallinen koulujärjestelmä asettui kansaan nähden ulkopuoliseksi laitokseksi. Se ei vastannut niihin vaatimuksiin, joita kansa itse sille asetti. Sivistyneistö oli muokannut kouluista laitoksen, joka vain sen mielestä oli tarpeellinen ja välttämätön. Koululaitos oli epäkansallisesti järjestetty, sillä kansanopetuksessa oli omaksuttu käyttöön saksalaisten kokemukset kansansivistyksestä ja pedagogiikasta. Ensin oli perustettu ylemmät oppilaitokset ja sitten ryhdytty suunnittelemaan kansan sivistystason kohottamista kysymättä neuvoa itse kansalta. Yliopistot oli perustettu osaksi hallituksen ja osaksi ylimpien herrassäätyjen tarpeita varten ja oppilaitokset oli luotu yliopistoon valmistaviksi portaiksi.⁶⁹³

Järnefeltin mukaan rankaisun ja palkkion uhka häiritsi todellista sivistystä. Vasta pakon ja hyödyn poissaolo vapautti ihmiset kaikesta siitä sivistyksestä, joka oli pakollista ja oman voiton pyyteellistä, egoistista onnentarpeen tyydyttämistä. Juuri itsekäs ja oman voiton tavoitteluun tähtäävä pyyteellinen sivistys oli syynä harhaanjohtavaan tieteelliseen näkemykseen yhteiskunnasta.⁶⁹⁴ Yläluokan tai tietyn eliitin ehdoilla tapahtuvaa opetusta saattoi palkkion ja rangaistuksen ohella pitää Järnefeltin käsittämän pakollisen opetuksen toisena tuntomerkinä.

Järnefelt kritisoi erityisesti koulua, mutta myös vanhempia lasten kasvattajina siitä, että kaikki mitä lapsi tekee, on hänen tehtävä vanhempien tai kasvattajien käskystä. Viralliselle kasvatuskäytännölle oli ominaista kasvattaa lasta tulemaan joksikin aikuisena. Jos lapsi kuoli, hänen elämänsä pidettiin kesken katkenneena. Jumalan merkitys oli tällöin siinä, että hän oli lapsille äärimmäisenä uhkana. Kukaan ei kirkossa, koulussa tai kotona opettanut sitä, että lapsen elämä jo lapsena oli itsenäinen, riippumaton siitä, eläkö hän aikuiseksi. Vallitseva kasvatustajärjestelmä kasvatti siihen, että omat tulevaisuuden odotukset syntyivät oman itsensä ylentämistä varten.⁶⁹⁵ Järnefelt opettaa puhtaasti rousseaulaista "lapsuuden evankeliumia" pyrkiessään turvaamaan lapsuuden itsenäisenä ikä kautena. Kasvatus- ja opetusnäkemyksillään Järnefelt pyrki estämään lapsuuden pitämistä valmistusasteena tulevia päämääriä varten.⁶⁹⁶

Vaihtoehtona vallitsevalle kasvatuskäytännölle Järnefelt esitti oman näkemyksensä. Hänen mielestään lapsille tuli opettaa, että ihmisen tarkoitus on nykyisyydessä täyttää "Isän tahto" ja että lapsi näin ymmärtäisi elämän hänessä itsessään asuvan hengen käskyjen täyttämiseksi.⁶⁹⁷ Jos kasvattaja ei itse tunnus-

⁶⁹² "Kasvatuksesta" 1909, 2. SKSKA.

⁶⁹³ Sawo 24. 12. 1887.

⁶⁹⁴ "Kasvatuksesta" 1909, 2. SKSKA.

⁶⁹⁵ Järnefelt 1897, 21–23.

⁶⁹⁶ Höffding 1911, 159.

⁶⁹⁷ Järnefelt 1897, 21–23.

tanut tätä elämänymmärrystä, ei tämä onnistunut tehtävässään, vaikka olisi tahtonut. Syyinä oli, että ketään ei voinut opettaa uskomaan. Usko saattoi siirtyä vain vapaasti. Lapsi omaksui sen uskon, joka oli häntä lähellä olevilla.⁶⁹⁸

Järnefeltin mukaan lasten opetus tuli järjestää joko kotiopetuksena tai siten, että useat vanhemmat keskenään huolehtivat lastensa opetuksesta. Näin Järnefelt pyrki turvaamaan vanhempien opetusta kohtaan asettamat vaatimukset. Opetuksessa oli mahdollista toteuttaa niitä käsityksiä, jotka vanhempien mielestä olivat tarpeellisia ja välttämättömiä.⁶⁹⁹ Jos vanhemmat opettivat lapsiaan, toteutui opetus heidän oman vakaumuksensa mukaan. Kun opetuksesta huolehti koulu, sen tehtävä oli kasvattaa lapsi "vain joksikin" tulevaisuutta ja joitain tiettyjä tarkoituksia eikä nykyhetkeä varten. Panemalla lapset kouluun palvelimme valtiota ja "valtion johtavien henkilöjen elämänymmärrystä eikä omaamme".⁷⁰⁰

Järnefelt puuttui myös vallitsevien oppiaineiden sisältöjen opetukseen. Järnefeltin teoksessa *Veljekset Henrik* toimiessaan kotiopettajana päätyi käsitykseen, että oppikirjat oli kirjoitettu vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ylläpitämään:

Kaikki kreikkalaiset, roomalaiset, germaanilaiset, saksalaiset, ranskalaiset ja englantilaiset kansat, joiden urotöitä, kuninkaita, tappeluja ja näiden vuosilukuja hänen oli opettaminen, rupesivat näyttämään hänestä tavattoman itserakkailta. Ne olivat kirjoittaneet jokainen oman historiansa, ja nuo heidän kuninkaittensa sukutaulut, hallitusvuodet ja naurettavat ylistelemiset tuntuivat kokonaan tarpeettomilta opetusaineilta. Ne olivat kansallisen itserakkauden valhetta. Samoin oli Suomen historiasta koitettu kaikenlaisista olemattomista asioista vaivaisesti parsimalla tehdä suurtapauksia.⁷⁰¹

Tämän pohjalta Henrik päätti ryhtyä kirjoittamaan uutta historian oppikirjaa, jossa ei olisi ollut eri kansallisuuksien historiaa:

— — jossa ei olisi puhetta vain kuninkaista, tappeluista ja kansojen etevämmyydestä toistensa rinnalla, vaan joka osoittaisi tasa-arvoisuuden ja veljeyden aatteen vaivalloista ja melkein näkymätöntä kehitystä vanhimmista ajoista uusimpaan aikaan asti ja tarkoittaisi siis selventää ja vahvistaa ihmisten uskoa tähän ihmiskunnan yhteiseen, ihanteelliseen tarkoitukseen - uuteen valtakuntaan, jonka kuningas on näkymätön.⁷⁰²

Myös maantieteen opetuksen Järnefelt näki vääristyneenä, pelkkänä palvelustyönä rikkaille, jolloin esitettiin "pelkkiä paikannimiä ja luetteloja teollisuuden tuotteista" - vastaisten rikkaiden varalle. Maantieteen kirjassa ei sitä vastoin puhuttu sanaakaan vieraiden maanosien luonnosta, vieraista roduista, näiden uskonnoista, ajatus- ja elämäntavoista. Vallitseva luvunlaskukin palveli yhteiskunnallista järjestelmää opettaessaan perusteita kaupalle ja verotukselle.⁷⁰³

⁶⁹⁸ Järnefelt 1897, 23.

⁶⁹⁹ Järnefelt 1904, 273; Järnefelt 1910, 444; Sawo 24. 12. 1887.

⁷⁰⁰ Järnefelt 1897, 444–445; Järnefelt 1901, 13.

⁷⁰¹ Järnefelt 1910, 393–394.

⁷⁰² Järnefelt 1910, 427.

⁷⁰³ Järnefelt 1910, 394.

Sen sijaan uskontoa ei olisi tullut opettaa erikseen, vaan se olisi tullut sisällyttää muihin oppiaineisiin: "Kaikki muut aineet tarkoittavat vain uskonnon opettamista, maantiede, luonnontiede, historia, joilla kaikilla täytyy opettaa lapsille elämän tarkoitusta."⁷⁰⁴ Lapsille tulisi opettaa niitä elämisen ohjeita, joita Jeesus on antanut:

Jeesus opetti, että Jumalaa voi palvella vain työllä ja teolla ja kuulla häntä vain omassa hengessä ja nähdä vain uskossa hänen tahtonsa. Ja samaan päätökseen täytyy oppilaan tulla, kun hän oppii vertailemaan koko maailman jumalankuvia ja jumalanpalveluksia toisiinsa.⁷⁰⁵

Järnefelt seurasi Tolstoin ajatuksia. Jokaisesta maailman suuresta uskonnosta oli puolet totta ja puolet valhetta. Totta oli se, että jokaisesta uskonnosta oli tiivistettävissä niille yhteinen etiikka, yhteinen käsitys siitä, mikä oli hyvää ja mikä paha. Valhetta taas oli uskontojen dogmaattinen puoli.⁷⁰⁶ Lasten uskonnollisessa kasvatuksessa ei pitäisi rajoittua ainoastaan yhden uskonnon uskonnollisiin kirjoihin, vaan lukea myös muiden uskontojen uskonnollisia kirjoja. Perheytymällä moniin eri uskontoihin oli mahdollista nähdä se eri uskontoihin sisältyvä yhteinen eettinen aines, joka osoitti sen, mikä todellisen elämän kannalta oli kestävä ja mikä ulkokohtaista ja vierasta. Erityisesti lasten uskonnolliseksi pohjakirjaksi Järnefeltin mukaan soveltui Tolstoin Kristillinen oppi, joka kosketeli myös aikuisten elämän ydinkysymyksiä. Tämän kirjan olemassaolo oli Järnefeltin mukaan "todellinen siunaus ihmiskunnalle ja sen lapsiin kätketylle tulevaisuudelle".⁷⁰⁷

Uskonnon merkitys kasvatuksessa ja opetuksessa tarkoitti uskonnollisen elämänperustuksen antamista lapselle. Tämä oli niin kasvatuksen kuin opetuksenkin tehtävä. Oppiaineet saivat sikäli merkitystä, mitä enemmän ne vaikuttivat myönteisesti ihmisten veljistymiseen.⁷⁰⁸

5.2.3 Opetuksen käytäntö

5.2.3.1 Lukutupa

Arvid Järnefelt asettui asumaan tilalleen Rantalaan Lohjan Virkkalassa talon valmistuttua kesäkuussa 1897.⁷⁰⁹ Elisabeth Järnefelt muutti Helsingistä Virkkalaaan yhdessä Ellen [Elli] Järnefeltin kanssa vuoden 1896 lopussa ja osti tilan poikansa naapurista.⁷¹⁰ Myös Häkli mainitsee Elisabeth Järnefeltin muuttaneen

⁷⁰⁴ Järnefelt 1910, 463–464; Valvoja 1904, 276.

⁷⁰⁵ Järnefelt 1910, 464–465.

⁷⁰⁶ Nokkala 1958, 17.

⁷⁰⁷ Järnefelt 1904, 279.

⁷⁰⁸ Järnefelt 1904, 276.

⁷⁰⁹ Kirjeessään Aino Sibeliukselle Elisabeth Järnefelt mainitsee Arvid Järnefeltin ostaneen tilan. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 15. 7. 1896, ks. Talas 1996, 177–180. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 16. 5. 1897, ks. Talas 1996, 222.

⁷¹⁰ Lohjan seurakuntaan muuttaneet 1894–1898. HMA.

Virkkalaan elokuussa 1896 pian Arvid Järnefeltin jälkeen.⁷¹¹ Tilalleen hän antoi nimeksi Vieremä Juhani Ahon kotipappilan mukaan.

Muutettuaan ostamalleen palstatilalle Järnefelt perusti sinne vuonna 1897 Tolstoin esikuvan mukaan koulun tai lukutuvan, jossa hän pyrki opettamaan ja valistamaan ympäristön kansaa ja jakamaan sille tietoa ja omaa elämänoppi-
aan.⁷¹² Lukutupaidean takana olivat Arvid Järnefeltin lisäksi hänen vaimonsa Emmy Järnefelt sekä Elisabeth Järnefelt.⁷¹³ Tiainen kutsuu lukutupaa Arvid Järnefeltin lukutuvaksi, kun taas Järnefeltin lukemistossa Satuja ja kertomuksia (1900) sitä kutsutaan ”Wieremän lukutuvaksi”.⁷¹⁴ Itse Järnefelt nimitti sitä Vanhempieni romaanissa Emmyn lukutuvaksi. Idean viriämiseen vaikutti paitsi lasten kasvaminen kouluikään myös itse aate:

— — köyhä kansa kaipasi opettajia ja kasvattajia. Kansan keskuuteen, kansaa palvelemaan oli Juhana Wilhelm jo kauan sitten kehoittanut sivistynyttä nuorisoa siirtymään.⁷¹⁵

Koulu oli perustettu paikkakuntalaisten hyväksi, lähinnä sahalaitoksen työntekijöiden ja muiden pieneläjien tarpeita varten. ”Sahalaitoksen työntekijöillä” Järnefelt tarkoitti Virkkalan höyrysahan palveluksessa olleita työmiehiä. Virkkalan höyrysahan merkitys alueen työllistäjänä olikin merkittävä. Se oli koko läntisen Uudenmaan ensimmäinen, mutta sen kilpailuasema heikkeni ja se lakautettiin vuonna 1898. Kun talollisten osuus väestöstä oli 1880-luvun alussa Lohjalla yli 20 %, vuosisadan vaihteeseen tultaessa heidän osuutensa väestöstä oli pudonnut puoleen.⁷¹⁶ Virkkalassa tämä tarkoitti käytännössä sitä, että osa tilattomasta väestöstä hakeutui Virkkalan sahalle töihin. Tilattoman väestön sosiaalinen ja taloudellinen asema ei näin muodostunut niin tukalaksi Virkkalassa. Tämä onkin osittain syynä myös siihen, että Järnefeltin ajatukset maaky-
symyksen ratkaisemiseksi eivät Virkkalassa saaneet kovin laajaa kannatusta. Vertaillen työmiesten aseman muuttumista 1890-luvulta ja 1920-luvun lopulle Järnefelt toteaa:

Työväki oli siihen aikaan verrattoman paljon alemmalla kehitystasolla kuin nykyisen sosia-
lismien aikakaudella, joka on ihmeellisesti täydentänyt kansan luku- ja kirjoitustaidon.⁷¹⁷

Lukutuvan perustamisen taustalla on kuitenkin myös muita tekijöitä. Ensimmäisen sortokauden aikana perustettiin ns. kotikouluja, joissa järjestettiin kansakouluja korvaavaa opetusta. Kouluista käytettiin eri nimiä, kuten sunnuntai-
koulu, kansanopetuskurssit, iltakoulu ja työväestön opetuskurssit. Yllykkeen

711 Häkli 1955, 268.

712 Tiainen 1951, 61.

713 Nokkalan (1958, 132) mukaan lukutuvan toiminta keskusteluiltoineen sai alkunsa siitä, että Emmy Järnefelt ei halunnut miehensä joutuvan väärinymmärretyksi kyläläisten keskuudessa.

714 Tiainen 1951, 63.

715 Häkli 1955, 287; ks. myös Karhu 1979, 252.

716 Kaukiainen 1980, 157.

717 Järnefelt 1930, 73.

tälle toiminnalle antoi vuonna 1899 julkaistu helmikuun manifesti ja Suomessa laittomaksi tulkittu asevelvollisuuslaki. Koska asevelvollisuusaika oli kansakoulun käyneillä lyhyempi, kotikouluja ryhdyttiin järjestämään erityisesti kansakoulua käymättömille asevelvollisuusikäisille. Taustalla oli ajatus, jonka mukaan ainoa suoja aloitettuja venäläistämistoimia vastaan oli kansan yleisen sivistystason kohottaminen. Luennoin, puhein ja keskusteluin pyrittiin kotikouluissa innostamaan "isänmaan asioihin", erityisesti kansallisesti kohottavaan kirjallisuuteen. Kotikoulujen ohjelmaan kuului myös lukemisen, kirjoittamisen ja laskennon alkeiden opettaminen niille, joilta nämä taidot vielä puuttuivat. Kotikoululiike oli laajimmillaan 1902. Tuolloin oli toiminnassa ainakin 450 kotikoulua, joissa oppilaita oli n. 7600.⁷¹⁸ On otaksuttavaa, että vallalla ollut vapaa kansansivistystyö innoitti myös Järnefeltiä kansansivistykseen. Järnefeltin luku-tuvan toiminta alkoi vuoden 1897 aikoihin ja kesti vilkkaimmillaan vuoteen 1902 saakka.

Järnefelt tuomitsi pakon käytön kokonaan, koska kaikki paha oli siitä lähtöisin. Tämän pohjalta hän arvosteli ankarasti koulujen käyttämiä kasvatustekniikoita siitä, että ne kohtelevat lapsia persoonattomasti ja mekaanisesti. Siitä seurasi, että omantunnon ääni joko sammui tai ei kehittynyt lapsissa. Välttääkseen tällaisen opetuksen hän päätti itse ryhtyä lastensa opettajaksi.⁷¹⁹ Tämä ei kuitenkaan ole ainoa peruste sille, miksi Järnefelt päätti opettaa lapsensa itse. Jos lapset olisi pantu kouluun, tämä olisi tarkoittanut samaa kuin palvella sitä elämänymmärrystä, jota valtion johtavat henkilöt edustivat. Tämä olisi puolestaan tarkoittanut vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen tunnustamista oikeaksi. Koulu välitti patriotismia, mikä puolestaan oli koulun työtä hallituksen laskuun.⁷²⁰

Oikea opetus oli tiedon jakamista, jossa ei saanut olla mukana pakkoa. Pyrkimyksenä oli luoda pakosta ja vallankäytöstä vapaa sivistys ja herättää esiin "ajatuksen itsenäisyys". Tiedon jakaminen ja lasten vapaa opetus oli toteutettavissa joko järjestämällä varsinaista kotiopetusta tai niin, että useammat perheet toimeenpanivat yhteisen lasten opetuksen. Vain näin oli lasten opetus toteutettavissa oman vakaumuksen mukaisesti.⁷²¹

Järnefeltin lapset Eero, Liisa, Maija ja Emmi Järnefelt saivat opetusta vanhemmiltaan. Tähän kotiopetukseen osallistui myös tuttava- ja sukulaisperheiden lapsia. Elli Järnefeltin kirjeestä Aino Sibeliukselle käy ilmi, että kotiopetukseen osallistuivat Liisa Järnefeltin lisäksi "Hildur [Nylund], Hjalmar ja Elsa".⁷²² Kesäisin lapsilla oli ranskan- ja englanninkielen opettaja kotonaan. Opetusta oli kahdesta neljään tuntia päivässä. Osa tunneista pidettiin aamu- ja osa iltapäivällä. Opetusta ja ruumiillista työtä oli saman verran. Pojalleen Eero Järnefeltille

⁷¹⁸ Karjalainen 1970, 59–60; ks. myös Halila 1949, 34–39.

⁷¹⁹ Järnefelt 1982, 60–66; Vala 1942, 11. SKS; ks. myös Vala, Stockholms-tidning. SKS.

⁷²⁰ Järnefelt 1901, 13; Nokkala 1958, 21.

⁷²¹ Järnefelt 1904, 273; Järnefelt 1910, 444–445; Sawo 24.12.1887.

⁷²² Elli Järnefelt Aino Sibeliukselle joulukuussa 1900, ks. Talas 1996, 272.

Arvid Järnefelt opetti oppikoulukurssin, jota varten Eero Järnefelt kävi ajoittain Helsingissä osoittamassa tietojaan.⁷²³

Lukutuvan toimintaan osallistuminen oli osallistujan harrastuneisuuden varassa. Kysymyksessä oli pääasiassa aikuisopetus, mutta myös lapsia osallistui opetukseen. Opetukseen liittyviä vaikeuksia ja vapauden periaatteen opetukselle asettamia haasteita kuvaa Elli Järnefeltin kirje Aino Sibeliukselle:

Me olemme täällä laajentaneet kurssiamme, niin että minä pidän joka keskiviikko esitelmän fysiologiassa ja Arvid joka lauantai maantieteessä. Kun sais vaan heidän intressinsä hereille, niin kyllä sitte, mutta siinä se on. Se on niin kummallisen salattua heiltä kaikki tieto, että ei oikein tiedä mistä kiinni ottaa. Kyllä se on niin toista kuin kouluopetus. Se on kokonaan uusi ala, opettaa aikaihmsiä, joilla ei ennestään ole mitään tietoja. Sen opetuksen täytyy kokonaan perustua vaan sille, että saada se heille niin intressantiksi, että he väkiväkällä tulevat sitä seuranneeksi. Sillä älä luule, että he hetkeäkään itsetietoisesti konsentreesivivat ajatustaan. Jos heidän ajatuksensa sattuu jostakin syystä vierähtämään muualle, niin kyllä se on semmoisella viekkauksella palautettava. Niin pian kun kerran tiedon halu on heissä syttynyt, niin on opettaja pelastettu.⁷²⁴

Laaja ikäjakauma aiheutti sen, että koulun ohjelma oli monipuolinen. Opetus tapahtui luennoimalla, keskusteluilla ja henkilökohtaisella ohjauksella. Opetukseen liittyi kiinteästi ohjelma, jolla pyrittiin paitsi keventämään opetusta, myös monipuolistamaan sitä. Opetusta tukevia toimia tai ohjelmanumeroita olivat piirileikit, kuorot, musiikkiohjelmat sekä näytelmäharjoitukset. Opetuksen tukena oli myös oma kirjastotoiminta sekä lukutupalaiosten julkaisut, "Sirkka" ja "Sorkin lehti".⁷²⁵

Lukutupaa pidettiin aluksi Rantalan naapurissa, Sorkin talon tuvassa, jonne kokoonnuttiin lauantaisin tai sunnuntaisin, toisinaan useamminkin yhteisiin illanviettoihin. Kirjeessään tyttärelleen Aino Sibeliukselle Elisabeth Järnefelt mainitsee vasta perustetusta lukusalista, jonne hän Arvid Järnefeltin kanssa oli hankkinut suomenkielisiä kirjoja.⁷²⁶ Lukutuvan toimintaa olivat käynnistämässä Emmy Järnefeltin lisäksi "herra ja neiti Stenius" sekä "herra Engström", joka myös esitelmöi siellä. Arvid Järnefeltillä oli tarkoitus hankkia Tolstoin satuja lukutuvan käyttöön kustannusliike Otavan johtajalta Alvar Renqvistiltä. Tämä tekikin huomattavan kirjalahjoituksen lukutuvalla. Ennen pitkää tupaan kasvoi pieni, etupäässä suomenkielinen kirjasto, josta kyläläiset ryhtyivät lainaamaan kirjoja.⁷²⁷

Tiainen mainitsee lukuilloissa olleen keskimäärin 30 henkeä.⁷²⁸ Illanvietot koostuivat eriaiheisista esitelmistä tai eri kirjailijoiden teoksista, joiden pohjalta keskusteltiin. Toiminta laajeni, kun yhä enemmän väkeä osallistui yhteisiin illanviettoihin. Vieremän tupa oli tilava, ja Elisabeth Järnefelt luovutti sen luku-

⁷²³ Järnefelt 1982, 60–66; Häkli 1955, 345, 447; HS 15. 11. 1961.

⁷²⁴ Elli Järnefelt Aino Sibeliukselle 11.2.1899, ks. Talas 2000, 157.

⁷²⁵ Aino Sibelius Elisabeth Järnefeltille 20.3.1900, ks. Talas 1996, 256; Järnefelt 1930, 73; Häkli 1955, 289–295; Tiainen 1951, 66–69.

⁷²⁶ Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 22. 10. 1896, ks. Talas 1996, 188–190.

⁷²⁷ Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 29. 10. 1896, ks. Talas 1996, 191. Lukutuvan kirjaston kokoelmaa säilytetään nykyisin Lohjan Virkkalan kirjastossa.

⁷²⁸ Tiainen 1951, 67.

tupalaisten käyttöön. Kirjasto laajeni, kun saatiin lisää lahjoituksia kylän varakailta talollisilta.⁷²⁹ Tämän lisäksi ohjelmassa saattoi olla musiikkiesityksiä ja yhteislaulua.⁷³⁰ Illanviettojen lisäksi järjestettiin kursseja, joihin sisältyi eri aloilta vapaasti valittavia oppimääriä, kuten lukemisen, kirjoituksen, suomen kielen, laskennon ja historian opetusta. Eräät oppilaista etenivät matematiikassa niin pitkälle, että heille opetettiin aritmetiikan lisäksi algebraa ja geometriaa. Eri kursseilla saamansa opetuksen turvin eräät oppilaat pääsivät parempiin ansio-
töihin.⁷³¹

Toiminnan laajeneminen johti siihen, että oli järjestettävä myös koulutus-
ta. Tarvittiin lisää opettajia. Elisabeth Järnefelt kirjoitti opettajana toimineelle Elli-tyttärelleen ja pyysi häntä opettamaan lapsia, joita mainitsee olevan hyvin paljon. Saavuttuaan Virkkalaan Elli Järnefelt ryhtyi hoitamaan kirjastoa. Lisävahvistukseksi saapui elokuun lopulla 1897 myös Arvid Järnefeltin serkku Aili Järnefelt, joka työskenteli lukutuvassa aktiivisesti vuodet 1897 - 1902.⁷³² Hän oli työskennellyt kotikylänsä rahvaan hyväksi opettajana Tohmajärvellä. Iltakursseja, joilla opetettiin lukemista, kirjoitusta ja laskentaa, suunniteltiin yhdessä. Aili Järnefelt opetti työväestölle suomen kieltä ja kirjoitusta sekä ruotsin kielellä aritmetiikkaa. Osalle oppilaista Arvid Järnefelt opetti algebraa ja geometriaa.⁷³³

Oppilaiden määrän kasvaessa tarvittiin lisää opettajia. Elli Järnefeltin ystävä kansakoulun opettaja Hilma Wiik saapui Lapinlahdelta ja toimi lukutuvan opettajana vuoden 1899 kesästä aina vuoden 1900 kesään.⁷³⁴ Hänen tehtäväkseen tuli varsinainen opetus. Lisäksi hän huolehti Elli Järnefeltin kanssa kirjaston ylläpidosta. Aili Järnefelt auttoi opetuksessa sekä serkkunsa teosten puh-
taaksi kirjoittamisessa. Arvid Järnefeltiltä kului paljon aikaa tilan hoitoon sekä kirjallisiin töihin. Tästä huolimatta hän piti luentoja sekä joitain yksittäisiä tun-
teja edistyneimmille. Lisäksi hän vastasi osaksi lastensa koulutuksesta. Näytel-
mät ja musiikkiesitykset olivat pääasiassa Emmyn harteilla, vaikka niihin oteti-
tiinkin osaa koko joukolla. Näytelmät saavuttivat suuren suosion kyläläisten keskuudessa.⁷³⁵

Samoihin aikoihin sosialistiset aatteet alkoivat levitä Virkkalaan. Virkkalan työväenyhdistys perustettiin 14. 5. 1905, mutta sen toiminta käynnistyi to-
den teolla vasta seuraavana vuonna, jolloin siihen liittyi 250 jäsentä.⁷³⁶ Virkka-
lassa oli vuonna 1900 hieman yli 200 asukasta ja Virkkalan välittömässä yhtey-
dessä olleen Kyrkstadin väestömäärä oli 699. Yhteensä Virkkalan alueella asui
siis hieman yli 900 asukasta. Työmiesten ja heidän perheidensä henkiluku oli

729 Järnefelt 1930, 71–72; Häkli 1955, 290; Tiainen 1951, 67.

730 Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 16.5.1897; Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle maaliskuussa 1900, ks. Talas 1996, 224, 258.

731 Järnefelt 1911, 94; Järnefelt 1930, 73; Häkli 1955, 292; Tiainen 1951, 66–67.

732 Elisabeth Järnefelt Saimi Järnefeltille 30.8.1897, ks. Talas 1996, 229.

733 Järnefelt 1930, 72; Häkli 1955, 290–292.

734 Elli Järnefelt Elisabeth Järnefeltille 11. 2. 1899. SKS; Häkli 1955, 295–296.

735 Häkli 1955, 294–298.

736 Kaukiainen 1980, 310.

567 ja loisväestön 244.⁷³⁷ Aatteet tempasivat myös lukutupalaiset mukaansa, sillä sosialistit lupasivat puoluetoininnan avulla enemmän kuin tolstoilaisuus, joka vetosi nimenomaan yksityiseen ihmiseen, ei joukkoihin. Kirjeessään Aili Järnefeltille Arvid Järnefelt kirjoittaa:

Mutta mitä enemmän minä sosialisteja näen ja kuulen, sitä enemmän vahvistuu ajatus, että tuo heidän oppinsa on hieno viettelys pois totuuden tieltä. Sosialistina oleminen ei vaadi mitään ponnistusta ja siksi se on mukavampaa kuin panna asiat riippuvaksi sisäisestä parannuksesta, joka aina vaatii vaivalloista ponnistusta yksityiseltä.⁷³⁸

Vuonna 1905 perustetun Virkkalan työväenyhdistyksen myötä rakennettiin työväentalo, jolle annettiin nimeksi Tietola. Sen toiminnan käynnistyminen merkitsi lopullista kuoliniskua lukutuvulle.⁷³⁹ Elli Järnefeltin kirjeestä käy kuitenkin ilmi, että lukutuvan toiminnassa oli tapahtunut ratkaiseva käänne jo vuosia aiemmin. Syynä eivät olleet yksin sosialistit:

Tänne on nyt perustettu pelastusarmeija rouva K:in huvilaan. Eräs neiti on siellä tähän asti pitänyt kokouksia ja tästä lähin tulee joka toinen viikko Tammisaaresta kaksi kapteenia. Väkeä kuuluu tulvivan. Vielä se tästä sopasta puuttuu. Toiselta puolen on sosialisteja ja pyytävät meitä yhtymään kanssansa luultavasti toivoen meidän tupaamme. Kyllä nyt ainakin meidän äänemme on saatu tukahutetuksi. Nyt tulivat jo miehet kouluun, täytyy mennä.⁷⁴⁰

Pelastusarmeijan toiminta on ollut sosialismin lisäksi tekijä, jonka vaikutuksesta lukutuvan toimintaan osallistuneet ihmiset siirtyivät muuhun toimintaan. Tätä tukee myös se, että lukutuvan opetus muodostui osaksi maailmankatsomuksellisista tai uskonnollisista sisällöistä. Tämä ilmenee selvästi lukutuvan toiminnan yhteydessä julkaistuihin Sirkka- ja Sorkin lehdestä. Osaksi lukutuvan toiminnan voi katsoa jatkuneen Tietolassa, jossa ryhdyttiin pitämään työväen sivistämiseen liittyviä tilaisuuksia. Tietolaan siirrettiin Vieremän lukutuvan kirjasto.⁷⁴¹ Arvid Järnefeltin osallistumisesta Tietolan toimintaan on ristiriitaisia tietoja. Häklin mukaan Järnefelt osallistui Tietolan toimintaan pitämällä puheita ja luentoja sekä vetämällä näytelmäharjoituksia.⁷⁴² Betty Peltosen, Järnefeltin aikalaisen kertoman mukaan Järnefeltiä ei saatu puhumaan iltamiin eikä muihinkaan tilaisuuksiin, sillä työväen juhlissa puhuminen kuului Järnefeltin mukaan työväenliikkeen johtajille.⁷⁴³

Järnefelt pyrki kasvattamaan ja opettamaan kuulijakunnalleen omaksumaansa tolstoilaisuutta: lähimmäisenrakkautta, ihmisen moraalista uudistumista, luokka- ja kansallisuusrajojen poistamista. Järnefeltin esikuvana on toiminut

⁷³⁷ Kaukiainen 1980, 201.

⁷³⁸ Häkli 1955, 296–297; Lounela 1977, 25.

⁷³⁹ Tiainen 1951, 68–69.

⁷⁴⁰ Elli Järnefelt Aino Sibeliukselle joulukuussa 1900, ks. Talas 1996, 272.

⁷⁴¹ Järnefelt 1930, 85–86; Häkli 1955, 296–298; Kopponen 1986, 64–65; Lounela 1977, 24–25; Tiainen 1951, 68–69.

⁷⁴² Häkli 1955, 297, 527.

⁷⁴³ Kertonut Betty Peltonen. LKA.

tässä suhteessa Tolstoi. Tolstoi oli Jasnaja Poljanaan ja sitä ympäröiviin kyliin perustanut kokeilukouluja, joissa opetettiin hänen keskeisen periaatteensa, vapauden periaatteen mukaan. Tolstoin ylläpitämien ja johtamien koulujen toiminnan tyrehtymiseen on katsottu vaikuttaneen santarmien suorittamat kotietsinnät Jasnaja Poljanassa sekä oppilaiden vanhempien epäluulo Tolstoin aatteita kohtaan.⁷⁴⁴

Järnefeltin kriittinen suhtautuminen kirkkoon, hänen pasifisminsa ja valitsevan yhteiskunnallisen oikeuskäsityksen vastainen ajattelunsa olivat lähellä ihanteellisen sosialismin aatetta ja toimivat eräänlaisena tienraivaajana Virkkalaan levinneelle työväen sivistystoiminnalle. Tiainen pitää Järnefeltin lukutupaa Virkkalan silloisen työväen vapaan sivistystyön, työväenopisto- ja opintokotoiminnan edelläkävijänä.⁷⁴⁵ Aikalaisten silmissä lukutupa on saattanut olla hyvin originelli. Joka tapauksessa Järnefelt oli ymmärtänyt työväestön sivistystarpeet ja osasi lukutuvallaan käytännössä palvella niiden tyydyttämistä.⁷⁴⁶

5.2.3.2 Opettajat

Lukutuvan toiminnan ollessa vireimmillään vuosina 1898-1902 sen toimintaan osallistui yhteensä viisi opettajaa: Arvid ja Emmy Järnefeltin lisäksi edellisen sisar Elli ja serkku Aili Järnefelt sekä Elli Järnefeltin ystävä Hilma Viik.⁷⁴⁷ Myös Aino Järnefelt (Sibeliuksen) opetti lukutuvassa vieraillessaan Rantalassa. Maaliskuussa 1900 hän kirjoitti veljelleen Kasper Järnefeltille: "Täällä Vieremässä on elämä nyt entisellään, Hilma on jo aivan terve ja koulut kaikki käymässä vähitellen."⁷⁴⁸ Elli ja Aili Järnefelt sekä Hilma Viik olivat toimineet aiemmin opettajina kansakoulussa.⁷⁴⁹ Hilma Viik toimi lukutuvassa kesään 1900 saakka, Elli Järnefelt kesään 1901 ja Aili Järnefelt vuoteen 1902.⁷⁵⁰

Varsinainen opetus oli Hilma Viikin vastuulla. Taustalla oli se, että Järnefeltien oli ylimyssukuna vaikea lähestyä kansan syviä rivejä.⁷⁵¹ Tähän viittaa myös Arvid Järnefeltin ja hänen poikansa Eero Järnefeltin oma arvio.⁷⁵² Elli Järnefeltin tehtävänä oli huolehtia kirjastotoiminnasta, etupäässä kunnostaa kirjaston hajonneita niteitä. Kirjeessään äidilleen Elisabeth Järnefeltille helmikuussa 1899 hän mainitsee elämän Vieremässä olevan "yksitoikkoista" lukuun ottamatta sunnuntai-iltoja ja kurssi-iltoja, jotka ovat ainoat hauskat hetket. Laulua hän

⁷⁴⁴ Laurent 1915, 17, 25; Troyat 1995, 185, 189–192.

⁷⁴⁵ Tiainen 1951, 68.

⁷⁴⁶ Tiainen 1951, 68–69; ks. myös Häkli 1955, 296–298; Järnefelt 1930, 77.

⁷⁴⁷ Hilma Viik oli Teuvo Pakkalan vaimon Agnes Tervon hyvä ystävä. Pakkala kirjoittaakin Hilma Viikistä ihailevaan sävyyn. Ks. Bäckström 1982, 76, 333.

⁷⁴⁸ Aino Järnefelt Kasper Järnefeltille 12. 3. 1900. KA.

⁷⁴⁹ Hilma Viik-Arina oli ammatiltaan kansakoulun opettaja. Viik oli Järnefelt-perheen, erityisesti Elli ja Aino Järnefeltin hyvä ystävä. Viik toimi ennen Rantalaan muuttoaan opettajana Lapinlahdella. Häkli 1955, 295.

⁷⁵⁰ Häkli 1955, 291, 295–296; Tiainen 1951, 67.

⁷⁵¹ Häkli 1955, 295.

⁷⁵² Ks. Järnefelt 1930, 73; Järnefelt 1911, 94, 96.

kertoo olleen heillä koko sunnuntaipäivän. Hän mainitsee kirjeessään olleensa menossa tervehtimään myös Hilma Viikiä. Matkan tarkoituksena on ollut pyytää Hilma Viikiä töihin Vieremään.⁷⁵³

Aili sekä Arvid Järnefelt opettivat pitemmälle ehtineitä iltakursseilla, joihin sisältyi lukemista, kirjoitusta ja laskentoa. Emmy Järnefelt puolestaan harjoitutti kuoroa ja näytelmiä, joita käytiin esittämässä aina Lohjannummella Äsvallassa saakka.⁷⁵⁴ Näytelmissä esiintyi paikallisia työmiehiä, jotka osallistuivat lukutuvan toimintaan. Arvid Järnefelt maalasi kulissit ja Emmy Järnefelt toimi ohjaajana.⁷⁵⁵

Lukutuvan toiminta koki kuitenkin takaiskun Hilma Viikin lähdettyä pois. Lähtönsä syyksi hän mainitsi Arvid Järnefeltin vaatimuksen ryhtyä tolstoilaiseksi.⁷⁵⁶ Vastakkainen kuva välittyi kuitenkin Elisabeth Järnefeltin kirjeestä Aino Sibeliukselle. Kirje puhuu sen puolesta, että Hilma Viikin ja Arvid Järnefeltin ja erityisesti tämän sisarusten välit ovat olleet läheiset. Sairastellessaan Vieremässä vuoden 1900 keväällä Viik on turvautunut nimenomaan Arvid Järnefeltiin.⁷⁵⁷ Pian ystävänsä lähdön jälkeen Elli Järnefelt teki itsemurhan.⁷⁵⁸ Elli Järnefeltin kasvattipoika Juho jäi Elisabeth Järnefeltin vastuulle Vieremään.⁷⁵⁹ Lukutuvan kirjaston järjestäminen ja hajonneiden niteiden sitominen jäi Elli Järnefeltiltä kesken ja tämän työn Elisabeth Järnefelt saattoi loppuun.⁷⁶⁰

Luultavasti eniten lukutuvan toiminta kuitenkin kärsi Aili Järnefeltin muutettua Helsinkiin äitinsä luo. Tähän vaikuttivat terveydelliset syyt. Aili Järnefelt omisti osan Vieremän tilasta ja Elisabeth lunasti itselleen Aili Järnefeltin osuuden.⁷⁶¹ Tämä ei kuitenkaan merkinnyt vielä lopullista kuoliniskua lukutu-

753 Elli Järnefelt Elisabeth Järnefeltille 11. 2. 1899. SKS; Häkli 1955, 295.

754 Häkli 1955, 290, 292, 295, 298; Järnefelt 1930, 73.

755 Aino Sibelius Elisabeth Järnefeltille 20. 3. 1900, ks. Talas 1996, 255–256; Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle maaliskuu 1900, ks. Talas 1996, 257–258. Järnefeltin lukutuvan kirjaston kokoelmiin kuuluu useita kappaleita mm. Minna Canthin näytelmiä kuten Anna Liisa, Murtovarkaus ja Roinilan talossa, Urho Haapasen näytelmä Torpparit, Ludvig Holbergin Valtioviisas kannunvalaja, Arvid Järnefeltin Valtaset, Artturi Järviluoman Pohjalaisia, Aleksis Kiven Nummisuutarit ja Lea sekä Teuvo Pakkalan näytelmä Meripoikia. Vieremän lukutuvan kokoelma.

756 Häkli 1955, 296.

757 Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 23. 2. 1900, ks. Talas 1996, 253.

758 Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 10. 7. 1901, ks. Talas 1996, 285–286; Häkli 1955, 296; Järnefelt 1930, 72–73. Elli Järnefelt oli ajoittain ollut hoidettavana mielenterveyssyistä.

759 Ks. tark. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 23. 10. 1901, Talas 1996, 286; 11. 11. 1901, Talas 1966, 289; [tammikuu] 1902, Talas 1996, 293. Ottopoika Juho Vainikaisen kasvatuksen ja opetuksen vaikeus ilmenee kirjeiden sisällöistä. Juho oli löydetty heitteille jätettynä kadulta. Kirjemaininnoista ilmenee, että Juho syyllistyi näpistelyihin ja varkauksiin Vieremässä asuessaan. Myöhemmin hänestä tuli työmies, joka oli ainakin Järnefelt -perheen palveluksessa. Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 18.5.1901, ks. Talas 1996, 282; Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 1902, ks. Talas 1996, 293; Elisabeth Järnefelt Arvid Järnefeltille 27.9.1923, ks. Talas 1996, 418.

760 Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 2.2.1902; ks. Talas 1996, 296.

761 Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle 24. 8. 1902, ks. Talas 1996, 300; Häkli 1955, 296.

van toiminnalle, vaikka sen on täytynyt tuottaa pettymys Järnefeltin pedagogiselle toiminnalle.

Lukutuvan toiminta jatkui vielä illanviettoina, joissa esiintyi tilapäisiä luennoitsijoita, kuten kirjailija Emil Lassinen ja Päivälehdessä toimitussihteeri E. O. Sjöberg. Lassinen toimi aktiivisesti luennoitsijana lukutuvassa esitelmöiden mm. buureista.⁷⁶² Myös veljekset Kasper, Armas ja Eero Järnefelt esiintyivät lukutuvassa käydessään Vieremässä äitinsä Elisabeth Järnefeltin luona.⁷⁶³

5.2.3.3 Oppiaineet

Järnefeltiä askarrutti Tolstoin tavoin se, mitä tuli opettaa. Jotta opetus olisi ollut laajemmassa sivistyksen merkityksessä hedelmällistä, sen olisi tullut toimia ihmiskunnan edistäjänä. Vallitsevan opetuksen ongelma oli, että siltä puuttui perusta, jonka pohjalta valittaisiin ”järkevintä ihmiselämän tietoa” ja jota opetettaisiin yhtä tärkeässä mittakaavassa. Tällaisena perustana saattoi Järnefeltin mukaan olla ainoastaan ”vapaasti kaikkien ihmisten tunnustama yhteiskunta sekä opetettavien ja opettavien ihmiselämän järjen ja merkityksen ymmärtäminen eli uskonto”. Kun ihmisiä vielä keskiajalla yhdisti kristinusko, kaikille yhteinen tiedon valinta ja jako oli mahdollinen. Kun tämä yhteinen usko puuttui, siitä seurasi, että mitään perusteita päätöksenteolle siitä, mikä tieto oli hyödyllistä ja mikä vahingollista, ei ollut. Ne ihmiset, joilla oli mahdollisuus kurittamalla tai palkitsemalla välittää tietoa, tekivät niin kuin heille oli edullista.⁷⁶⁴

Kasvatuksen yhteisen perustan puuttuessa tieto vääristyi ja jakautui epätasaisesti. Ihmiset saivat tietoa ”etäisyyksistä, massasta, tähdistä, mikroskooppisista eläimistä, organismien alkuperästä, muinaisten kielten kieliopista, Ludwig XIV:stä ja hänen rakastajattaristaan”, mutta eivät siitä, miten heidän veljensä elävät merien takana, millaiset ovat heidän tapansa ja uskomuksensa. Tämä johti siihen, etteivät ihmiset enää ymmärtäneet, mikä oli elämän tarkoitus tai järki ja millä moraalisaännöillä hallittiin 2/3 maailmaa. Tämän tekivät samat ihmiset, jotka luulivat olevansa kaikkein sivistyneimpiä.⁷⁶⁵

Uskonnollisten ja moraalisten kysymysten väistyessä kiellettiin itse asiassa pääoppiaine, jota ilman ei voinut olla järkevää tiedonhankintaa. Järnefeltin mielestä huomio olisi täytynyt kiinnittää kahteen ihmistä kautta aikojen askarruttaneeseen kysymykseen: Millainen minä olen ja millainen on suhteeni maailmaan? Miten voin kuvitella tuon suhteen määräävän tekojani? Näihin kahteen kysymykseen sisältyi uskonnollinen ja moraalinen opetus, jonka olisi tullut olla kaikille yhteinen. Todellinen tiede ilmaisi aina käsityksen siitä, mikä oli jokaiselle ihmiselle hyödyksi. Ilman tätä periaatetta tiede oli joutavaa ja valheellista.⁷⁶⁶

⁷⁶² Elisabeth Järnefelt Aino Sibeliukselle maaliskuussa 1900, ks. Talas 1996, 258.

⁷⁶³ Häkli 1955, 296; Tiainen 1951, 67. Armas Järnefelt esitti tällöin lukutuvan yleisölle piona-soittoa.

⁷⁶⁴ "Kasvatuksesta" 1909, 3–4. SKSKA; Järnefelt 1910, 463–464.

⁷⁶⁵ "Kasvatuksesta" 1909, 4. SKSKA.

⁷⁶⁶ "Kasvatuksesta" 1909, 5. SKSKA.

Järnefelt päätyi ratkaisuun, jonka mukaan uskontoa ei tullut opettaa omalla oppiaineena, vaan sen tuli sisältyä kaikkiin niihin.⁷⁶⁷ Uskonnosta muodostui muiden oppiaineiden sisältöä määräävä tekijä, joka syrjäytti tai ainakin paljasti sen kanssa ristiriidassa olevat pyrkimykset.

Oppiaineitten jaottelussa Järnefelt seurasi Tolstoita. Kasvatusopissa oli kolme alaa sen vuoksi, että oli kolme ajattelemisen muotoa: 1) looginen 2) kokemuksellinen 3) taiteellinen. Ajattelu pohjautui näihin kolmeen muotoon. Ihmiset olivat tehneet päätelmiä ajatuksen perusteista, havainnoineet ja muodostaneet johtopäätöksiä sen seurauksista ja syistä sekä kuvanneet, mitä olivat nähneet, tienneet tai kuvitelleet. Viisaat ihmiset olivat aina siis ajatelleet, havainneet ja ilmaisseet ja sen vuoksi oli kolme tieteiden haaraa: matemaattiset, kokemukselliset ja kielet.⁷⁶⁸

Opetuksella pyrittiin valistukseen. Valistus eli yleensä tiede oli sen ilmaisemista, mitä kaikkein viisaimmat ihmiset olivat eri aikoina tiedon eri aloilla lausuneet. Tämä oli tapahtunut kolmessa suunnassa: filosofis-uskonnollisessa, kokemuksellisessa ja loogisessa. Näiden pohjalta oli tiivistettävissä kolme oppiainetta: oman sekä yleisen elämän merkitys (uskonto ja filosofia), luonnontieteet ja matematiikka. Näiden pohjalta löytyi kolme ilmaisukeino, jotka olivat kieltenopetus, kuvaamataito (piirustus ja muovailu) ja musiikki (laulu). Näiden kuuden opetusaineen lisäksi veljeyden periaatteen toteuttamisen kannalta oli tärkeä myös käsityön opetus, joka oli kaikille tarpeellinen. Oppilaiden taipumusten tuli määrätä se aika, joka kyseiseen oppiaineeseen käytettäisiin. Opettajat saattoivat määrätä tunnit ja oppilaat saapuivat oman mielensä mukaan tunneille. Oppilaille oli opetettava kyseisen aineen tunnilla sitä, mitä tästä oppiaineesta haluttiin tietää. Ainoastaan vapautta noudattamalla oli mahdollista saada selville mihin aineisiin oppilaalla oli erityisiä taipumuksia.⁷⁶⁹

Lukutuvan toiminta oli oppisisältöjensä suhteen kaksitasoinen. Toisaalta lukutuvan toiminta tähtäsi tiedonhankintaan liittyvien perustaitojen kuten lukemisen ja kirjoittamisen opettamiseen. Lukemisen ja kirjoittamisen perusvalmiudet omaavalla oli mahdollisuus itsenäiseen ja omakohtaiseen tiedonhankintaan. Tähän oli valmius lukutuvan yhteydessä toimineen kirjaston avulla. Toisaalta taas lukutuvassa pidettyjen luentojen ja keskustelujen tarkoituksena oli rikastuttaa ja kehittää osallistujien henkistä maailmaa ja johdattaa kuulijansa maailmankatsomuksellisten kysymysten pohdintaan. Näitä valmiuksia lisäsi myös lukutuvan kirjaston aineisto.⁷⁷⁰ Lukemisen ja kirjoituksen opetuksen tarpeellisuuteen Järnefelt viittaa myös Vanhempieni romaanissa.⁷⁷¹

Veljeksissä Järnefelt kertoo Johanneksen kotikoulusta kylän lapsille. Siellä opetettiin kirjoitusta, historiaa ja maantiedon alkeita sekä luvunlaskua ja luonnontietoa.⁷⁷² Järnefelt on Veljeksissä (ensimmäinen painos julkaistiin v. 1900)

⁷⁶⁷ Järnefelt 1910, 463–464.

⁷⁶⁸ Järnefelt 1904, 273.

⁷⁶⁹ Järnefelt 1904, 273–275.

⁷⁷⁰ Tiainen 1951, 66.

⁷⁷¹ Järnefelt 1930, 73.

⁷⁷² Järnefelt 1910, 445, 473.

käyttänyt hyväkseen ajatuksia ja kokemuksia kotikoulustaan ja lukutuvastaan. Myös Järnefeltin lukutuvan keskeisinä oppiaineina olivat lukeminen, kirjoitus ja laskento. Vapauden periaatetta lukutuvassa noudatettiin siinä, että sen toimintaan osallistuminen oli osallistujan itsensä päätettävissä. Sen sijaan oppilaiden mahdollisuudesta vaikuttaa iltakursseilla järjestetyn opetuksen sisältöihin ei ole tarkkaa tietoa. Vapauden periaate on havaittavissa pyrkimyksessä järjestää erilaisia oppimääriä opiskelevien aiempien tietojen mukaan.⁷⁷³

Lukutuvan toimintaan liittyi kiinteästi käsinkirjoitettu ja monistettu Sorkin eli lukutupalaisten lehti. Lehdessä käsiteltiin lukutupalaisia askarruttavia elämänkysymyksiä ja asioita. Heillä oli mahdollisuus joko itse tuoda jokin kirjoitus tai kertomus tai kertoa asiansa lehden toimittajille. Tällaisia asioita olivat ”iloiset ja surulliset kokemukset sekä hyvät ja hyödylliset uutiset”.⁷⁷⁴ Lehdessä oli myös sisällöllisesti tolstoilaisuuteen liittyviä kirjoituksia:

Ei ole työ joka elättää, vaan työn hedelmä eli tuote. Hedelmätön työ ei voi elättää, vaikka se pettää silmiä ja voi niin näyttää.⁷⁷⁵

Kun onni on hyvän tekemisessä, niin sen lähde on loppumaton. Onni lisääntyy rajattomasti sen mukaan mitä enemmän sitä antaa muille. Kaikki muu maailmassa vähenee, kun sitä antaa pois. Ihmiset alkavat tehdä hyvää, kun he huomaavat, että se hyvää tehdessä lisääntyy.⁷⁷⁶

Lukutupalaisten kesken käytyjen aatteellisten keskusteluiden sisältö ilmenee lukutupalaisten lehdissä Sirkassa ja Sorkin sanomissa.⁷⁷⁷ Sorkin ensimmäisessä numerossa vuonna 1898 oli Järnefeltin kirjoitus, jossa hän pohti elämänfilosofisesti ”surun eli kaihion tunnetta”. Kirjoitus on omiaan valaisemaan sitä opetuksen sisältöä, joka on muodostanut keskeisen osan lukutuvan toiminnasta.

Tavoitteiltaan kirjoitus on etiikkaan kuuluva, sillä siinä Järnefelt pyrkii opettamaan ”sitä, mikä on tärkein kaikesta, elämämme päämäärä”. Järnefelt perustelee eettiset näkemyksensä lähinnä uskonnollisesti. Tiivistetysti perusajatus etenee seuraavasti: Surun tai kaihion tunne valtaa aika ajoin jokaisen ihmisen. Tällöin ihminen etsii syytä tähän tunteeseen joko muista ihmisistä tai olevista oloista, toisin sanoen pyrkii selvittämään sisäiset tunteensa ulkoisten olosuhteiden ja tekijöiden avulla. Sairaana murheen syynä on sairaus ja köyhän rahan puute. Moni koettaa lisäksi tukahduttaa surun tai kaihion tunteen tieteisiin,

⁷⁷³ Häkli 1955, 292; Tiainen 1951, 67; ks. myös Järnefelt 1930, 73, 95.

⁷⁷⁴ Ks. esim. Sorkin lehti 1–5, 7–8. 1897. KA.

⁷⁷⁵ Sorkin lehti n:o 5, 17. 10. 1897. KA.

⁷⁷⁶ Sorkin lehti n:o 2, 16. 5. 1897. KA.

⁷⁷⁷ Lukutuvassa ilmestynyt Sirkka-lehti oli lukutupalaisten omaa tuotantoa. Sirkka-nimistä lehteä on ilmestynyt lisäksi ainakin Toini Topeliuksen toimittamana lastenlehtenä 1880-luvun lopulla. Tähän Teuvo Pakkala kirjoitti lapsiaiheisia kirjoitelmia. Pakkala Tervolle 9.2.1887, ks. Bäckström 1982, 324. Lukutuvassa ilmestyneellä ja Topeliuksen toimittamalla Sirkka-lehdellä ei nähtävästi ole keskenään mitään tekemistä. Lisäksi Juhani Aho toimitti kouluaikaanaan 1870-luvun jälkipuoliskolla Kuopion Suomalaisen seuran yhteydessä Sirkka-nimistä lehteä, jota luettiin yhdistyksen iltamissa. Ahonen & all. 1944, 98.

taiteisiin tai huveihin siinä kuitenkin onnistumatta. Tämä johtuu siitä, että murheen tai kaihion tunteen voittaminen on riippumaton ulkoisista tekijöistä.⁷⁷⁸

Seuraavaksi syyn tai vian etsintä siirtyy ulkoisista suhteista ihmisen siimpään. Tämä ihmisen itsensä sisäinen tarkastelu kohdistuu eksistenssiin: "Minkälainenhan oikeastaan olen? Mitä varten elän tässä maailmassa, joka on niin täynnä kurjuutta, jossa olot ja ihmiset ovat niin kaukana täydellisyydestä?" Järnefelt vetoaa kysymyksen ratkaisemiseksi Raamattuun, jossa sanotaan, että ihminen on luotu Jumalan kuvaksi. Koska Jumala on hyvä, on ihminenkin näin alun pitäen luotu hyväksi. Omatunto vastaa kuitenkin toisin. Ihminen ei "tunne itseään hyväksi" ja on "poistunut tarkoituksestaan". Ihmisessä on kuitenkin yhä tarve päästä takaisin siihen olotilaan, Jumalan kuvaksi, joksi hänet alun pitäen on luotu. Surun ja kaihion tunteen voi poistaa ainoastaan pääsemällä hyväksi, rakastamalla Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistään kuin itseään. Järnefelt opettaa: "Rakkaus lähimmäiseen on seuraus rakkaudesta Jumalaan. Rehellinen pyrkiminen hyväksi on oleva meille tärkein kaikesta, on oleva elämämme päämäärä".⁷⁷⁹

Sirkka-lehden seuraavassa numerossa viikkoa myöhemmin Järnefelt kertoo venäläisestä lahkokunnasta "duhaboreista", joiden pyrkimyksenä on elää Kristuksen oppien mukaan maan päällä. Hän jatkaa keskustelua, jota lukutuvassa edellisellä viikolla oli käyty. Keskustelun sisältö liittyy kysymykseen, miten ihminen eroaa eläimestä. Myös tämän kysymyksen yhteydessä Järnefelt antaa elämänohjeensa:

Kuinka elämämme olisi toisenlainen, jos mekin ymmärtäisimme ja myöntäisimme, että olisi helppoa ja suloista tehdä työtä, kun työn tarkoitus on yhteinen hyvä, eikä oma etu. Silloin voisimme ajatella mahdolliseksi, että kaikki tulisimme ruokituksi ja vaatetuksi. Silloin olisi ero meidän ja muurahaisten välillä ainoastaan se, että muurahaiset elävät luonnonlain määräyksen mukaan, s. o. vaistonsa mukaan, jota vasten ihminen eläisi oman itsetietoisien ymmärryksen ja rakkauden johtamana.⁷⁸⁰

Opetuksessaan Järnefelt tuo esille sen analogisen suhteen, joka muurahaisella on suhteessa omaan lajiinsa ja vastaavasti ihmisellä omaansa. Muurahainen toteuttaa suhdettaan lajiinsa jäseniin luonnonlain eli vaistonsa mukaan. Ihminen tultuaan tietoiseksi itsestään on kadottanut luonnonlain mukaisen vaistonsa suhteessa lajikumppaneihinsa, mutta kehittyneenä olentona kykenee tiedostamaan velvollisuutensa muita ihmisiä kohtaan itsetietoisien ymmärryksen ja rakkauden kautta. Järnefeltin ajatuskulku tuo mieleen Spencerin "elinkelpoisuuden", mukautumiskyvyn käsitteen, jossa inhimillisen yhteiskunnan kehitys voitiin käsittää altruistisine vaistoineen edistyväksi mukautumiseksi olosuhteisiin.⁷⁸¹

Järnefeltin ajatukselliset yhtymäkohdat Spencerin näkemyksiin tuntuvat sitäkin todennäköisemmiltä, kun tarkastellaan ajankohtaa, jolloin Järnefelt piti

778 Sirkka No 1/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 9. 10. 1898. KA.

779 Sirkka No 1/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 9. 10. 1898. KA.

780 Sirkka No 2/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 16. 10. 1898. KA.

781 Salomaa 1989, 240.

esitelmän Filosofisessa yhdistyksessä.⁷⁸² Spencer oli keskeinen filosofi, jonka teoksia yhdistyksen kokouksissa käsiteltiin ahkerasti vuodesta 1888 aina vuoteen 1894. Vuonna 1888 oli käsitelty Spencerin teokset *Kasvatus, Kehitysoppi ja First Principles*.⁷⁸³ Vuoden 1889 lopulla Thiodolf Reinin alustus liittyi Spenceeriin:

Alla stora framsteg, som mänskligheten tagit, och i synnerhet de allra största, äro reaktioner”, ”Om man ansluter sig till den darvinistiska grunduppfattningen, så är det icke konsekvent att vara materialist, och icke ens att vara duplicist i den mening som t. ex. Spencer.⁷⁸⁴

Spencerin yhteys Järnefeltin kasvatusajatteluun vaikuttaa ilmeiseltä 1890-luvun puoliväliin ajoittuvan päiväkirjamerkinän valossa:

Me synnymme tähän elämään. Jo lapsena alkavat kokemuksemme. Nuoruudessa ne monistuvat. Mutta vasta miehisyyden iässä me alamme huomata, että meidän persoonalliset kokemuksemme eivät ole ainoastaan meidän, vaan ovat jokaisen muun ihmisen. Tämä tapahtuu erittäin silloin, kun saamme lapsia ja alamme niitä kasvattaa. Kaikki kokemukset, joita teemme oman lapsen ilmeestä ja jotka meille sitten niin elävästi muistuttavat ja selittävät omaa lapsuuttamme, kaikkia noita samoja kokemuksia ovat meitä ennen tehneet miljoonat vanhemmat. Miljoonat ihmiset kokevat joka päivä samaa kuin minä. Ja ei ainoastaan nyt tällä ajalla, vaan ennen, jo Rooman aikana, hämärimmästä muinaisuudesta alkaen. Mitä ihmettä me sitten teemme näillä kokemuksillamme? Mitä on se kokemus? Tiedemiehet puhuvat kokemuksesta ja tarkoittavat sillä esimerkiksi meidän tietoaamme, että kivi putoaa maahan, jos sitä lakataan kannattamasta ilmassa. Mutta semmoiset asiat kuuluvat tavallisessa elämässä lasten kokemuspäiriin, niin että niitä ei täysi-ikäinen ihminen enää tarvitse erittäin tehdä. Sitä vastoin on elämässä ihan toinen merkitys kokemuksella ja se on siveellinen kokemus. Kokemus siitä, mikä on paha ja mikä on hyvä ja mitä seurauksia on hyvällä ja mitä pahalla. Jokainen ihminen saavuttaa ennemmin tai myöhemmin varman vakaumuksen uskon asiassa, ja jollei sitä, niin siveyslain olemassaolosta, tai jollei sitäkään, niin hyvän käytännöllisestä hyödystä.⁷⁸⁵

Järnefeltin päiväkirjamerkintä muistuttaa Spencerin ajatuskulkua apriorisen tiedon kehityksestä. Sovittaessaan empirismin ja apriorismin kantoja yhteen Spencer tuli omaksuneeksi käsityksen, jonka mukaan on olemassa välttämättömiä totuuksia, joitten kieltäminen on mahdotonta ja joita ei ole voitu saada minkään yksilöllisen kokemuksen avulla. Kuitenkaan nämäkään tiedot eivät Spencerin mukaan ole voineet syntyä kokemuksesta riippumatta. Yksilön sielu ei ole syntyessään tabula rasa, tyhjä taulu, johon kokemus vähitellen piirtää kirjoituksensa, vaan se on esi-isien pitkän kehityssarjan tulos ja tuo siis mukanaan

⁷⁸² Ks. Fil. yhd. ptk. 17. 3. 1893.

⁷⁸³ Fil. yhd. ptk. 10. 2. 1888; 16. 3. 1888; 6. 4. 1888.

⁷⁸⁴ Fil. yhd. ptk. 11. 10. 1889. H. Pipping alusti vuonna 1890 kahdesti Spenceriin liittyen, ensin aiheesta ”Wundts anmärkningar emot Spencer’s etik” ja myöhemmin aiheesta ”Spencers etik”. Järnefeltin alustusta seuraavassa yhdistyksen kokouksessa F. Nuupala alusti ”Uskonnon ja tieteen suhteesta H. Spencerin mukaan” sekä R. Roine ”J. Beger-Sjögrenin teoksesta ’H. Spencer och Utvecklingsfilosofien I’ osa I”. Nuupala esitelmöi vielä Spencerin etiikasta 12.10.1894 pidetyssä kokouksessa. Varsinaisten Spenceriin liittyvien esitelmien ja alustusten ohella häneen viitattiin muidenkin alustusten pohjalta käydyissä keskusteluissa. Fil. yhd. ptk. 21. 3. 1890; 25. 4. 1890; 21. 4. 1893; 29. 9. 1893; 12. 10. 1894.

⁷⁸⁵ Päiväkirja 30. 5. 1895, s. 34. SKSKA.

perintönä esi-isiensä runsaan kokemusvaraston. Tiedon aprioriset ainekset Spencer selittää näin suvun kokemuksen tulokseksi.⁷⁸⁶

Spencerin esi-isien kokemusvarastoon liittyvän kehitysajattelun kanssa yhdensuuntaisia olivat amerikkalaisen pedagogin ja lapsipsykologin G. Stanley Hallin (1846-1924) näkemykset. Hall oli saanut tieteellisen koulutuksensa Leipzigissä Wundtin laboratoriossa. Hall keskittyi tutkimuksissaan lapsipsykologiaan edeten yksittäisen lapsen tutkimisesta metodiin, joka pyrki ottamaan huomioon suuret kasvavien ryhmät. Tarkoitusta varten hän suunnitteli ja kehitti metodin, joka perustui kyselylomakkeisiin. Menetelmänsä perustuviin tuloksiin Hall sovelsi biologista ajattelutapaa. Lapsen menettelytavat olivat hänen mielestään heijastumia kaukaisten aikojen inhimillisistä toiminnoista. Niin lapsen kuin aikuisenkin sielu oli täynnä rudimentaarisia, surkastuneita ilmiöitä, jotka esiintyivät vain kadotakseen nopeasti. Nämä ilmiöt olivat tuskin havaittavissa olevia kuiskauksia menneisyydestä. Silmänräpäyksenä tajunnassamme häilähtävä heikko ja epämääräinen tunne oli kaukainen sammuva kaiku monien olentojen äänistä.⁷⁸⁷

Järnefeltin päiväkirjamerkintä muistuttaa Spencerin ajatusta siinä, että samoin kuin Spencer myös Järnefelt ymmärtää moraaliset käskyt lukemattomien sukupolvien kokemuksen tuloksiksi. Yksilölle ne merkitsevät apriorisia välttämättömyyksiä ja niillä täten on velvoittava luonne, joka johtaa egoismin ja altruismin vastakohdan yläpuolelle siten, että kehitys vähitellen saa aikaan yhä suuremman yksilön ja yhteisön välisen mukautumisen.⁷⁸⁸ Myös Spencerin valtion vastaisuus on hyvin voinut sopia Järnefeltinkin individualistiseen veljeysoppiin.

Merkittävä keskustelun aihe lukutupalaisten keskuudessa näyttääkin Sirkka-lehden perusteella olleen myös valtion ja esivallan välinen suhde. Tämä tuli esille pohdittaessa, ”onko köyhälle haittaa rikkaan rikkaudesta”.⁷⁸⁹ Keskustelussa oli väitetty, että yhden rikkaus ja toisen köyhyys oli Jumalan tahto ja etteivät köyhät voisi tulla toimeen ilman rikkaita. Vastakkaisen näkemyksen edustaja, jonka nimikirjaimet B. S.⁷⁹⁰ on merkitty kirjoituksen loppuun, oli kuitenkin sitä mieltä, että yksi niistä laitoksista, joka on hyödyllinen sekä rikkaille että köyhille, on valtio eli maan esivalta. Kirjoittaja puolustaa näkemystä, jonka mukaan esivallan ”virka ja tarkoitus on pitää rauhaa ja järjestystä kansalaisten kesken sekä edistää kaikkia niitä välikappaleita, joiden kautta ihmiset voivat edistyä ja vaurastua sekä ruumiillisessa että hengellisessä katsannossa”. Tätä varten esivalta piti ”hallitusmiehiään ja kaikenlaisia yleisen järjestyksen ja turvallisuuden valvojia, sekä tuomareita ja muita virkamiehiä” oikeuden toteutumiseksi. Tämän lisäksi valtio ylläpiti kouluja opin, tietojen ja taitojen antamiseksi sekä monia muita laitoksia, joista oli kaikille yhteinen hyöty. Voidakseen

⁷⁸⁶ Salomaa 1989, 240.

⁷⁸⁷ Bruhn 1989, 318–319; Wertheimer 1979, 71, 89.

⁷⁸⁸ Salomaa 1989, 241.

⁷⁸⁹ Sirkka No 3/1898. KA.

⁷⁹⁰ Ilmeisesti kysymyksessä on Järnefeltin naapuri maanviljelijä Bengt Stenius. Ks. Häkli 1955, 273.

ylläpitää näitä toimintoja, valtio joutui keräämään veroja, joita se sai nimenomaan varakkailta, vaikka hyöty valtion toimista tuli kaikille.⁷⁹¹

Sirkka oli Järnefeltin lukutuvan aatteellisen keskustelun syventäjä, jonka vaikutus rajoittui paikallisesti Virkkalan alueelle ja sielläkin lähinnä lukutupa-laisten piiriin. Sirkkan ohella lukutupa-laisten tarpeita palveli myös toinen julkaisu, Sorkin sanomat. Sorkin sanomien sisältö erosi kuitenkin Sirkasta siinä, että tähän koottiin aineistoa myös lukutuvan muuta toimintaa varten. Niinpä siinä aatteellisten keskustelujen ohessa esiintyi näytelmiä, lauluja ja runoja. Sorkin lehden varhaisimmassa löydettävissä olleessa numerossa on ohje kirjoitusten laatimiseksi lehteen: ”Se voi olla surullinen kokemus, voi olla myös iloinen kokemus Jumalan ilmestyksestä, voi olla tarpeellinen varoitus tietämättömille, voi olla huvittava tai hyödyllinen uutinen ja voipi olla niin hyvä sukkeluus, että tekisi mieli sitä kaikille sanoa”.⁷⁹² Sorkin sanomia julkaistiin myös ruotsiksi. Eräässä numerossa Hjalmar Holmström selostaa Tanskan ”Folkhögskolornan” mallia, eri oppiaineita ja koulun merkitystä kansan sivistystason nostajana.⁷⁹³

Lukemisen ja kirjoittamisen alkeet ovat olleet Järnefeltin kotikoulun ja lukutuvan keskeisenä oppisisältönä. Tästä on osoituksena sarja Wieremän lukutuvan toimituksia: Satuja ja kertomuksia (1900), aapinen Siniwuokko sekä Elisabeth Järnefeltin toimittama Lukemista lapsille (1907).⁷⁹⁴ Myös Sorkin lehti sekä Järnefeltin toimittama aapinen Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten (1905) viittaavat lukemisen ja kirjoittamisen opetuksen ja harrastuksen merkitykseen lukutuvan oppiaineina. Itsenäiseen tiedonhankintaan Järnefelt on pyrkinyt kannustamaan järjestäessään kyläläisiä varten lukutupaan kirjaston. Lukutuvan lehdissä sekä esitelmällöissä käytiin myös keskustelua, jossa kuulijoille esitelmöitiin ajan aatteellisista virtauksista. Esitelmien pohjalta käytiin keskustelua, joka usein liittyi jokapäiväiseen elämään ja toisinaan yhteiskuntaan.

5.2.3.4 Aapinen

Järnefelt toimitti vuonna 1905 aapisen Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten. Aapisen kuvitti Juhani Ahon vaimo taiteilija Venny Soldan-Brofeldt. Venny Soldan oli tutkimuksen alkupuolella mainitun herbartilaisuuden puolestapuhujan ja Suomen rahapajan johtajan A. F. Soldanin toinen tytär, joka oli opiskellut taidetta Pietarissa, Pariisissa ja Espanjassa. Opiskeluaikanaan hän solmi syvät ystävyysiteet Hanna ja Georg Paulin sekä Ellen Keyn ja heidän kirjallis-taiteellisen piirinsä kanssa.⁷⁹⁵

791 Sirkka No 3/1898. KA.

792 Sorkin lehti 1/1897. KA.

793 Sorkkibladet No 4/1897. KA.

794 Järnefeltin aapisia, lukukirjaa tai lukutuvassa toimitettuja lehtiä ei aiemmassa tutkimuksessa ole käsitelty.

795 Aho 1951, 382–384.

Järnefeltin aapisen painosmäärä on tuntematon.⁷⁹⁶ Aapista edelsi käsin kirjoitettu versio nimeltä Siniwuokko, jota käytettiin lukutuvan toiminnan ollessa vilkkaimmillaan 1898 - 1902. Käsinkirjoitettu aapinen julkaistiin Wieremän lukutuvan toimituksia -sarjassa. Halilan mukaan näihin aikoihin ryhdyttiin valmistelemaan oppimateriaalia hyvin runsaasti kasvavaan kysyntään.⁷⁹⁷ Osittain aatteen, osittain lukutuvan ja kenties taloudellisten syiden vuoksi Järnefelt toimitti aapisen kotiopetusta varten. Aapisen tekemiseen on saattanut vaikuttaa myös Leo Tolstoin esimerkki.

Tolstoi omisti kaksi vuotta Sodan ja rauhan sekä Anna Kareninan kirjoittamisen välisenä aikana aapisensa laatimiseen. Sitä lukivat Venäjällä miljoonat ihmiset. Sen on väitetty sisältävän eräitä Tolstoin parhaita kertomuksia.⁷⁹⁸ Myös Pinch mainitsee Tolstoin käyttäneen useita vuosia aapisen ja lukemiston laadintaan ja tutki tausta-aineistonaan itämaiden ja antiikin kirjallisuutta. Aapistaan varten hän tutustui myös huolellisesti ajan lukemisen opetusteorioihin.⁷⁹⁹

Järnefelt ei ollut kuitenkaan ainoa vuosisadan vaihteen suomalainen kirjailija, joka laati aapisen. Kirjailija Teuvo Pakkala kirjoitti kotiopetusta varten aapisen, jonka WSOY julkaisi vuonna 1908.⁸⁰⁰ Järnefeltin ystävä Juhani Aho ei laatinut aapista, mutta hänen teoksensa kuuluivat koululaitoksemme kirjastoihin. Koululaitoksen piirissä Ahoa arvostettiin ilmeisen syvästi. Vahvaa asemaa osoittaa hänen teoksensa Kevät ja takatalvi arvostelu Opettajain lehdessä.⁸⁰¹

Pakkalan aapista tuki taloudellisesti vapaaherra Y. S. Yrjö-Koskinen.⁸⁰² Pakkalan kirjeenvaihdosta käy ilmi, että myös hän yritti saada aapisensa kuvittajaksi Venny Soldan-Brofeldtia.⁸⁰³ Antamissaan ohjeissa Pakkala pyytää Soldan-Brofeldtia tekemään kuvista "kansanomaisia" ja välttämään "herraskaisuutta". Lisäksi hän kaavailee kirjeessään kuvitukseksi tonttusarjaa, jossa "suomalaisessa asussa" olevat tontut "hommaavat kirjainten kanssa".⁸⁰⁴ Soldan-Brofeldt ei kuitenkaan kuvittanut Pakkalan aapista, vaan kuvituksen toteuttivat Ilmari Wirkkala ja Teuvo Pakkalan poika Samuli Pakkala. Alkuperäisten suunnitelmien mukaan Otava lupautui kustantamaan aapisen, mutta Soldan-Brofeldt ei kirjeessä olevan tiedonannon mukaan kiireiltään ehtinyt laatimaan aapiseen kuvitusta Pakkalan edellyttämässä aikataulussa. Kun Otava ei kyennyt toimittamaan aapista markkinoille riittävän nopeasti, Pakkala vaihtoi

⁷⁹⁶ Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetuksen kustannussopimus, 1905. OA.

⁷⁹⁷ Halila 1950, 135–136.

⁷⁹⁸ von Wright 1989, 204.

⁷⁹⁹ Pinch 1982, 26–27; Haavisto 1983, 4–5.

⁸⁰⁰ Pakkala 1908.

⁸⁰¹ Opettajain lehti 7. 9. 1906. Samankaltaisesta arvonannosta Ahon tuotantoa kohtaan kertoo Ahon novellikokoelmasta Lastuja esitetty kritiikki. Arvostelussa todetaan teoksen soveltuvan "erittäin hyvin lukukirjaksi kansanopistoissa ja oppikouluissa". Teos on omiaan ohjaamaan "oikeaan ja sointuvaan äidinkielen käyttöön". Opettajain lehti 26. 1. 1906.

⁸⁰² Pakkala Yrjö-Koskiselle 11. 4. 1906, ks. Bäckström 1982, 202.

⁸⁰³ Pakkala Soldan-Brofeldtille 13. 7. 1906, ks. Bäckström 1982, 203.

⁸⁰⁴ Pakkala Soldan-Brofeldtille 21. 7. 1906, ks. Bäckström 1982, 204.

kustantajaa.⁸⁰⁵ Kirjeessään Pakkala kiirehtii aapisensa valmistumista, ”sillä eräällä seminaarin lehtorilla on tekeillä aapinen ja kiusallisen samansuuntainen kuin minun aapiseni”.⁸⁰⁶

Epäilemättä Järnefeltin ja Pakkalan aapinen olisivat toimineet toistensa kilpailijoina. Ne olisivat olleet saman kustantajan suunnilleen samaan aikaan julkaisemia ja vielä saman kuvittajan piirustuksilla varustettuja. Molemmat oli lisäksi laadittu kotiopetusta varten. Näkökohtien valossa Otavalla ja Soldan-Brofeldtilla ei liene ollut erityistä intressiä Pakkalan aapisen julkaisemiseen. Tätä tukee myös Järnefeltin ja Otavan solmima kustannussopimus, jossa Järnefelt sitoutuu olemaan julkaisematta kirjaa, joka samaa aihetta käsittäen saattaisi kilpailla Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetuksen kanssa.⁸⁰⁷

Järnefeltin kirjeestä Soldan-Brofeldtille ilmenee, että hänen aapisensa on ollut tekstiasultaan pitkällä syyskuun lopulla vuonna 1904. Uusimaansa tekstiasuun liittyviin kuviin Järnefelt antaa ohjeensa:

Bästa Venny, nu har Abe boken framskridit så långt att jag tänker endera dagen sända den till någon förläggare. — — Vid denna omarbetning har jag nödgatz förändra texten äfven med afseende a bilderna för resp. bokstäfven, hvadan många af dina teckningar blifvid använda. I stället fordras nya teckningar enligt nedanstående förteckning. 9. st af dina gamla teckningar ha dock fått användning. De öfriga 6 skall jag vid tillfället sända till dig, ibland dessa är ett par riktigt goda, hvilka ja gerna ville ha hålla för kommande behof.⁸⁰⁸

Kuvien laatimisoheista käy myös ilmi, että Järnefelt on tahtonut aapisen kuvituksen olevan lähellä maaseudun elinpiiriä:

No 18 Bilden till Eine (d.v.s. frukost. Man får väl log att teckna en frukosterande bondfamilj). — — Äfven skulle jag gärna ha din teckning till juna omarbetad i den mening att fåget skulle bli omgifvet af lanskap.⁸⁰⁹

Järnefelt on aapista laatiessaan joutunut pohtimaan eri opetusmenetelmien vaihtoehtoja sekä lukemisen opetusmetodeja. On mahdollista, että hän on tutustunut tällöin Tolstoin aapiseen. Tolstoin aapisen tavoin Järnefeltin aapinen sisältää kertomuksia, jotka ovat ”paideuttisia”. Tolstoilla ilmenevä kasvattamisen tahto ilmeni myös Järnefeltillä.⁸¹⁰ Häklin mukaan Järnefeltin tilalla Rantalassa vieraili kasvatus- ja opetusmenetelmien laatijoita ja työkoulujen suunnittelijoita.⁸¹¹ Myös Helsingin Sanomissa viitataan Järnefeltiin laajojen kasvatuksellisten herätteiden antajana.⁸¹²

805 Pakkala Soldan-Brofeldtille 13. 12. 1906; Pakkala Söderströmille 2. 1. 1907; ks. Bäckström 1982, 206–207.

806 Pakkala Soldan-Brofeldtille 13. 12. 1906.

807 Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetuksen kustannussopimus 1905. OA.

808 Järnefelt Soldan-Brofeldtille 24. 9. 1904.

809 Järnefelt Soldan-Brofeldtille 24. 9. 1904.

810 von Wright 1989, 204.

811 Häkli 1955, 437.

812 HS 15.11.1961.

Järnefeltin aapisesta selviää hänen opetusmenetelmänsä. Periaatteensa hän on selostanut Siniwuokon esipuheessa, jossa on ”selitys, miten tämän aapisen mukaan on opetettava”.⁸¹³ Lähtökohtana on, että lukeminen ja kirjoittaminen opetetaan yhtäaikaan. Ensimmäiseksi on käytävä läpi kirjainten perusmerkit sekä selitettävä, mitä äänne on. Järnefelt selostaa yksityiskohtaisesti, miten perusmerkit ja äänteiden selittäminen on käytävä yksityiskohtaisesti oppilaan kanssa läpi. Oleellista on, että oppilas huomaa, miten eri sanat on kokoonpantu eri äänneistä ja oppii tunnistamaan perusmerkkien ”puikot, koukerot, ympyrät ja puoliympyrät”. Kun nämä asiat on selitetty, opetus etenee aapisen osoittamassa järjestyksessä:

1. Ensin aina erotetaan uusi äänne, jolloin aapisen sanoja voi käyttää esimerkkeinä.
2. Sitten osotetaan tämän äänteen suuri ja pieni painokirjain ja pieni kirjoituskirjain.
3. Pannaan kokoon kirjainlapusta ja luetaan sanoja, joissa uusi kirjain ilmestyy.
4. Uusi läksy luetaan aapisesta.
5. Uutta kirjainta opitaan kirjoittamaan.
6. Kirjoitetaan aapisesta luettu läksy.⁸¹⁴

Järnefelt suosi yksinkertaista havainto-opetusta ja piti tärkeänä oppilaan oman aktiivisuuden herättämistä. Tästä on osoituksena lukemisen opettamiseen liittyvät kuvakehykset sekä aapisen loppuun sijoitetut askartelukirjaimet. Järnefelt kiinnitti huomiota myös opetuksen vuorovaikutustilanteeseen, sillä eräät aapiseen sijoitetut lukukappaleet oli varustettu kysymyksillä ja lasta lähestyttiin eri vuoropuheluissa.⁸¹⁵

Lukemisen opetusmenetelmät on tavallisesti jaettu kahteen pääryhmään: synteettisiin ja analyyttisiin. Tämä jaottelu kuvaa sitä pääsuuntaa, mitä opetus alussa noudattaa. Opetuksessa edettäessä tarvitaan kuitenkin sekä analyyttisiä että synteettisiä menetelmiä. Tämän vuoksi puhutaan myös analyyttis-synteettisistä että synteettis-analyyttisistä metodeista. Synteettiset menetelmät voidaan jakaa kirjainluku- ja äännemethodeihin, analyyttiset taas sana-, fraasi-, lause- tai kertomusmethodeihin. Synteettinen kulkee osista kokonaisuuteen ja analyyttinen kokonaisuudesta osiin päin.⁸¹⁶

Järnefeltin aapisen lukemisen opetusmenetelmä on synteettinen. Lukemisen opetus etenee samoin kuin äännemethodin isänä pidetyn Heinrich Stephanin. Järnefelt rajaa erilleen äänne-, kirjaimen ja kirjaimen nimen. Ensin opetetaan useimmat vokaalit ja diftongit, sitten konsonantit. Näitä seuraa yksitavuisia, ensin vokaalilla ja sitten konsonantilla alkavia sanoja. Tavu luetaan suoraan kutakin äännettä venyttämällä.⁸¹⁷

Järnefeltin aapisen edeltäjän Siniwuokon lukemisen opetusmenetelmä poikkeaa äänneiden selittämisessä. Ennen kuin varsinainen lukemisen ja kirjoittamisen opetus voidaan aloittaa, on oppilaan kanssa käytävä läpi kirjainten perusmerkit

813 Siniwuokko, 1.

814 Siniwuokko, 5.

815 Ks. esim. Järnefelt 1905, 22–23, 50; Uusi Suomi 17.11.1961.

816 Melin 1989, 105; Kotkanheimo 1989, 24–25; Somerkivi 1958, 96.

817 Ks. Järnefelt 1905, 1–23; Somerkivi 1958, 98; Kotkanheimo 1989, 24–25.

kuten ”viivat, koukerot ja ympyrät”. Lisäksi on oppilaalle selvitettävä, mikä on äänne:

Ennen kuin kirjaimia näytetään, on oppilaalle tehtävä selvä äänneestä. Oppilasta pyydetään lyhyesti ääntämään jotakin ja huomautetaan sitten, että paitsi tuota hänen äännettänsä, esimerkiksi uu, voi vielä ääntää vähän toisellakin tavalla, esimerkiksi: aa.⁸¹⁸

Äänne-opetus jatkuu niin, että oppilas saa itse keksiä eri äänneitä. Tätä seuraa erotuksen tekeminen lyhyen ja pitkän äänneen välillä sekä eri äänneiden erottaminen huudahduksissa (ai, oi). Lopulta edetään opetuksessa niin, että oppilaalle näytetään äännettä vastaava kirjain. Siniwuokon lukemisen opetusmetodi muistuttaa J. F. A. Krugin äännetä, jossa oppilaan tuli olla ensin selvillä, miten mikin äänne syntyy ja osattava tietoisesti puhe-elimien avulla muodostaa puhtaita äänneitä.⁸¹⁹

Toinen Järnefeltin lukemisen opetusmetodiin liittäminen on kuvien kytkeminen lyhyihin sanoihin. Kuvametodi etenee vähitellen sanoista kuviin liittyviin kertomuksiin. On mahdollista, että Järnefeltin aapinen on tässä suhteessa saanut vaikutteita skandinaavisista virtauksista, joihin Anna Krusen ja Laura Löwenhielmin järjestelmät antoivat voimakkaan sysäyksen vuosisadan alussa. Myös Cygnaeuksen metodissa lukemisen alkeisopetus liittyi havainto-opetukseen, jossa lapselle oli opetuksen alkaessa näytettävä kuvatauluja.⁸²⁰ Näin Järnefelt pyrki sitomaan lukemisen havaintoihin ja sitä kautta helpottamaan oivaltamista. Tässä on ainakin eräitä yhtymäkohtia analyttisiin menetelmiin. Järnefelt käytti aapisensa lukukappaleissa myös eri kirjasintyyppisiä, vuoroin fraktuuraa ja vuoroin antikvaa niin, että lapsi oppii tuntemaan molemmat kirjasinlajit.

Kirjoituksen opetus on suunniteltu rinnakkaiseksi lukemisen opetuksen kanssa. Uuteen äänneeseen siirryttäessä piirretään ensin kirjainta esittävä kuvio, minkä jälkeen kuvio nimetään kyseiseksi kirjaimeksi. Tämän jälkeen kirjainmerkkiä harjoitetaan. ”Kirjoitusharjoitusta” seuraa kirjainruutujen avulla tapahtuva harjoitus. Oppilas etsii kaikkien kirjainten joukosta siihen mennessä opitut kirjaimet. Sitten oppilas etsii kaikki kyseiset kirjaimet aapistossa kyseiseen kohtaan liittyvästä kehiksestä. Tämän jälkeen oppilaan tehtävänä on itse keksiä sanoja, joihin sisältyy kyseinen äänne, ja sanoja, jotka alkavat tai loppuvat kyseisellä äänneellä. Lopuksi on vielä kirjainten kirjoitusharjoituksia.⁸²¹

Keskeisimmiltä osiltaan Järnefeltin aapinen ja lukemaan opettamisen menetelmä noudattelee Herman Niemen 1900-luvun alun modernia alkuopetuspedagogiikkaa. Niemen lähtökohta lukemaanopetuksessa oli, että lapset oppivat ensin kielen äänneet kuulemansa perusteella ja osaavat lausua ne erikseen. Tämän jälkeen opetellaan äänneiden merkit. Niemen käyttämä menetelmä oli analyttis-syntettilinen. Itse opetuksessa lapsi oli saatava tiedostamaan, että hän puhuessaan ja lukiessaan käytti kielen äänneitä. Niin puhutut kuin luetut lau-

818 Siniwuokko, 2. SKS.

819 Siniwuokko, 2–5. SKS; ks. myös Somerkivi 1958, 99.

820 Somerkivi 1958, 105.

821 Ks. esim. Järnefelt 1905, 2–3.

seet muodostuivat sanoista, tavuista ja äänneistä. Koska kirjaimet olivat kielen äänneiden merkkejä, oli lapsen opittava tiedostamaan tämä.⁸²²

Sekä Niemen että Järnefeltin aapinen etenevät analyyttis-synteettisesti. Lukemaanopetuksen lähtökohtana ovat äänneet ja kirjaimet. Molempien aapisissa edetään ensimmäisillä sivuilla sanoihin, joissa saadaan kokoon sana kahdesta kirjaimesta (i, u, ii, uu, ui).⁸²³ Järnefeltin aapiseen liitettyssä kuvakehyksessä on uiva koira, jonka pohjalta opettajan on tiedusteltava, mitä kuvan alla lukee. Lisäksi Järnefelt on opetuksen täydentämiseksi liittänyt aapisen loppuun erikseen leikattavat kirjainruutukset, joita käytetään kussakin kirjain- ja lukuharjoituksessa. Lukemaanopetuksen periaatteen Järnefelt on mitä ilmeisimmin omaksunut Niemeltä, sillä Järnefeltin kirjakokoelmaan on kuulunut Kodin ja koulun ensimmäinen kirja Herman Niemen aapisen mukaan vuodelta 1904. Lukemaanopetus etenee tässä samoin kuin vuoden 1899 Niemen aapisessa.⁸²⁴

Aapisen toinen osa koostuu lyhyehköistä lukukappaleista. Ne sisältävät näytteitä ja mukaelmia paitsi venäläisestä kirjallisuudesta ja eräistä Tolstoin kertomuksista myös esimerkkejä kansainvälisestä sadustosta.⁸²⁵ Tällä on yhteyksiä eräänlaiseen "kansainvälisyyskasvatukseen", joka ilmenee Järnefeltin suhteessa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon opettamiseen. Järnefeltin yhteiskuntaihanteena oli maailmanyhteisö.⁸²⁶ Kansainvälistä sadustoa mukaan ottamalla Järnefelt on todennäköisesti pyrkinyt edistämään ihannettaan. Aapisesta löytyy myös kotiseutuaineistoa ja juuri tässä yhteydessä Järnefeltin on mainittu olleen henkistä sukua saksalaiselle Harbichille, joka näihin aikoihin loi kuulun kotiseutuaiheisen Reinin aapisen. Järnefeltin aiheina on kotipiikan arkisia asioita: ryytimaita, omenapuita ja äkeitä.⁸²⁷

Aapisen lukemiston perusteella Järnefeltin pedagoginen ajattelu lähtökohdiltaan on normatiivista; se pohjautuu Järnefeltin omaksumiin tolstoilaisiin arvoihin. Aapisen lukemistosta ilmenee Järnefeltin tolstoilaisen arvomaailman kannalta ihmiselle hyviksi katsottavia luonteenpiirteitä: hyvyys, nöyryys, työtehtäisyys, kohtuus, itsensä hillitseminen, totuudenrakkaus, luonnonläheisyys sekä yhdenvertaisuus ja passiivinen vastarinta. Aapisen lukemistosta ilmenee myös Järnefeltin edustaman kirjallisen koulukunnan tausta.

Lukukappaleissa ei opeteta suoranaisesti antamalla valmiita vastauksia, vaan opetus perustuu lukijan omaan oivaltamiseen. Kysymyksessä on Järnefeltin opetusmenetelmä, jonka avulla hän pyrkii tarkoituksellisesti opettamaan lukijoitaan. Hän on tietoisesti aapista laatiessaan käyttänyt kirjailijan ja kirjallisuudesta saamaansa asiantuntemusta hyväkseen. Pyrkimyksenä on kas-

822 Melin 1989, 104–105.

823 Vrt. Järnefelt 1905, 4, 23; Niemi 1899, 3. Lisäksi molempien aapisissa opetellaan lukemaan sekä aktiivista että faktuuraa.

824 Niemi 1904. AJYK.

825 Haltsonen: Arvid Järnefelt lukukirjan toimittajana. SKS; Uusi Suomi 17. 11. 1961.

826 Järnefelt 1901, 46.

827 Järnefelt 1905, 43, 45, 59; Haltsonen: Arvid Järnefelt lukukirjan toimittajana. SKS; Uusi Suomi 17. 11. 1961.

vattaa ja kehittää lapsia tai lukijaa itsetietoisuuteen ja vaikuttaa hänen itsensä arvostelukykyyn tolstoilaisesta etiikasta käsin.

Järnefeltin aapisen lukemistossa on yhteensä 46 eri satua tai kertomusta. Näissä hän pyrkii tietoisesti opettamaan tolstoilaisia moraaliperiaatteita. Passiivista vastarintaa opettaa seuraava Yksimielisyys-kertomus:

Isä neuvoi poikiansa elämään sovussa, mutta he eivät seuranneet neuvoa. Silloin hän käski heidän tuoda luuta ja sanoi: Murtakaa tuo luuta kahtia! Mutta vaikka he olisivat kuinka koettaneet, ei luuta murtunut. Silloin isä hajoitti luudan erilleen ja käski heidän murtaa kukin raippa yksitellen. He taittelivat helposti kaikki raipat. Ja isä sanoi: Niin olette tekin kuin tämä luuta: jos elätte sovussa, ei kukaan voi teille mitään, vaan jos riitelette ja hajaannutte, murtaa teidät kuka hyvänsä.⁸²⁸

Järnefelt pyrkii opettamaan lukemiston avulla myös hyvyyttä ja nöyryyttä antamalla samalla niille käsitteellisen sisällön. Tarina Emo ja poikaset ilmentää Järnefeltin käsitystä hyvyydestä:

Hyvä oli poikasen elää omassa pesässä oman emon turvissa. Ne kasvoivat, saivat höyheniä, jopa alkoi siivetkin näkyä. Mutta kun emo kerran lensi ruokaa hakemaan, putosi yksi poikasista pesästä. Emo saapui takasin ja näki poikasen makaavan maassa. Emo alkoi lennellä sen ympärillä surkeasti vikisten. Sai siihen joku toinen lintu, kolmas, - kaikki lentelivät, hyörivät, pyörivät, piipertivät, mutta eivät voineet auttaa. Paimenpoika nosti lintusen maasta, kiipesi puuhun ja pani poikasen pesään. Emo alkoi hellästi viserrellen syötellä loukkaantunutta poikasta.⁸²⁹

Nöyryyttä Järnefelt opettaa Itsepäisiä päsejä -kertomuksella:

Puron yli oli heitetty kapea tukki. Tällä tukilla tapasi kerran toisensa kaksi pässiä. Ei kumpikaan päässyt eteenpäin toisen tietä antamatta. Mutta pässit olivat itsepäisiä, kumpikaan ei tahtonut askeltakaan perääntyä. Ja niin he riitaantuivat: "Peruuta sinä, minähän ensin tukille tulin." "Älä mökötä, minä olen tässä vanhempi." Pässit puskiivat nyt kovat kallonsa yhteen, ja luiskahtivat molemmat veteen.⁸³⁰

Muita lukemistossa ihmisen ominaisuuksiin liittyviä luonteenpiirteitä, joita Järnefelt kertomuksillaan haluaa vahvistaa, ovat työteliäisyys (esim. Ukko ja kuolema), kohtuus (esim. Tulesta tuuleen), hillitseminen (esim. Kivi), totuudenrakkaus (esim. Neljä toivomusta) ja yhdenvertaisuus (esim. Turha riita).⁸³¹

Keskeisesti lukemistossa on esillä luonto ja luonnonläheisyys, joka on useimpien kertomusten aihepiirinä. Myös peruskäsitteitä Järnefelt pyrkii opettamaan lukemistossaan. Tällaisia ovat esimerkiksi metsä- ja kotieläimet, koti-, peto-, ja laululinnut, meri-, joki- ja järvikalat, matelijat, hyönteiset, hedelmä- ja tavalliset puut sekä päivät, viikot, kuukaudet ja vuodenajat.⁸³² Järnefeltin kritiikki vallitsevia oppikirjoja kohtaan ilmeni paitsi siinä, että ne palvelivat sisäl-

828 Järnefelt 1905, 50.

829 Järnefelt 1905, 48.

830 Järnefelt 1905, 51. Itsepäisiä päsejä -kertomus esiintyy myös Pakkalan aapisessa nimellä Kaksi pässiä. Pakkala 1908, 95

831 Järnefelt 1905, 48, 49, 51, 62.

832 Järnefelt 1905, 50, 53–54, 57–59, 69.

löllisesti väärää intressejä, myös siinä, että ne "eivät anna mitään johtoa peruskäsitteiden opettamiseen".⁸³³

Tolstoin mukaan käsitteiden suora opettaminen oli tosiasiallisesti mahdotonta ja pedagogisesti hyödytöntä. Niiden suorasta opettamisesta seuraa tyhjää toistamista ja suoraa verbalismia. Sanan ja ajatuksen suhde ja uusien käsitteiden muodostaminen oli niin mutkikas, salaperäinen, ja hienosyinen tapahtuma, että siihen puuttuminen aina karkeasti ja kömpelösti viivästytti tätä tapahtumaa. Käsitteenmuodostusprosessiin voitiin kuitenkin puuttua epäsuorasti ja hienosäikeisesti; oppilas luki uuden käsitteen ensin yhdestä lauseesta, myöhemmin toisesta. Vähitellen hän alkoi muodostaa siitä epämääräisesti mielikuvaa ja alkaa vähitellen käyttää mielikuvaa ilmaisevaa sanaa jostakin tarpeesta, ja kun oli sitä käyttänyt, oli se hänen omaisuuttaan. "On myös tuhansia muita tapoja. Mutta olen vakuuttunut siitä, että uusien käsitteiden ja sanamuotojen antaminen oppilaalle tietoisesti on yhtä mahdotonta ja turhaa kuin opettaa lasta kävelemään tasapainon lakien mukaan."⁸³⁴

Järnefeltin tavassa opettaa lapsille käsitteitä on yhtymäkohtia Tolstoin käyttämään metodiin. Tämä ilmenee esimerkiksi Järnefeltin opettaessa päiviä, viikot, kuukaudet ja vuodenajat.⁸³⁵ Järnefelt kertoo ensin viikonpäivät, sitten sen, miten niistä muodostuu viikko ja viikoista kuukausi sekä kuukausista edelleen vuodenajat. Tämän jälkeen palautetaan edellä opittu mieleen kysymysten avulla. Kyseistä lukukappaletta seuraa jokaisen vuodenajan erikseen käsittelevä lukukappale, jossa Järnefelt kuvaa vuodenajalle tyypillisiä piirteitä, joiden avulla oppilas kykenee muodostamaan vuodenajalle tyypillisiä mielikuvia. Lopuksi hän nimeää vuodenaikaa ilmaisevat kuukaudet, esimerkiksi "talvikuukaudet ovat joulukuu, tammikuu ja helmikuu"⁸³⁶.

Vuodenaikojen tunteminen liittyy oleellisesti maanviljelijän työhön, joka puolestaan liittyy keskeisesti Järnefeltin yhteiskuntaihanteeseen. Käsitteenmuodostuksessa Järnefelt etenee ensin synteettisesti osista kokonaisuuteen, yhdistää edellä mainitut kysymysten ja keskustelun avulla lasten kokemuksiin ja lopuksi syventää analyyttisesti pyrkien tuottamaan mielikuvia vuodenaikaa kuvaavasta ajanjaksosta ja liittämällä mielikuvat lauseyhteyksien avulla opeteltaviin käsitteisiin.⁸³⁷

Järnefeltin kasvatuserityksien kannalta aapisen lukemiston keskeisimpiä tekijöitä on kertomusten välittämä dualistinen ihmiskäsitys. Kertomuksissaan Järnefelt opettaa ihmisen olevan kaksinainen. Liittämällä dualisminsa tiettyyn kehukseen, kertomukseen, hän pyrkii kasvattamaan lukijaa tämän avulla itse-tietoisuuden kaksinaisuudesta ja siihen liittyvistä olemuksellisista piirteistä. Järnefelt opettaa kertomusten avulla tolstoilaista moraalikäsitteistään ja pyrkii näin muodostuttamaan lukijalle käsityksen siitä, mikä on hyvää ja mikä paha

833 Järnefelt 1910, 521.

834 Ks. Vygotsky 1982, 154–155.

835 Järnefelt 1905, 69–70.

836 Järnefelt 1905, 70.

837 Järnefelt 1905, 69–76.

tai mikä on oikein ja mikä väärin. Tällainen kertomus on esimerkiksi Kultra ja rauta:

Minua aina ylistetään, - puhui kultra, - jos kuka tahtoo ketä hyväillä, heti sanoo: kultaseni! Kultasormus, kultakruunu, - kaikki mikä vaan on kallista, se on aina kultraa. Puhu mitä puhut, - sanoi siihen rauta, - kiiltele sinä silmäin huviksi korukapineina; vaan eipä kynnetä maata kultra-auralla, eikä metsää kultakirveellä kaadeta. Se merkitsee, että missä kysymys on hyödystä, siinä tarvitaan rautaa, vaan missä pitää keikaroida taikka ylvästellä, siinä kysytään kultraa.⁸³⁸

Kertomuksen kahtena vastakkaisena elementtinä on kaksi ihmiselle kuuluvaa erilaista luonteenpiirrettä, asemastaan ylpeilevä (kultra) sekä työteliäs ja uhrautuvainen (rauta). Kullalle eli ylpeilylle Järnefelt antaa kertomuksessa selvästi negatiivisen, kun taas raudalle positiivisen, myönteisen arvovaruksen. Arvon mittana Järnefelt käyttää työteliäisyyttä, joka kohdistuu hyödyllisyyteen. Järnefeltin tolstoilainen työn arvostus ilmenee kertomuksesta. Kultra edustaa turhamaista elämänmuotoa, kun taas raudan merkitys työhön liittyy maanviljelijän ja omien kätten töillä elannon hankkivan elämänmuodon arvostamiseen. Kertomuksessa on nähtävissä myös Järnefeltin sivistysnäkemukseen liittyvä keskeinen teema. Kullan edustama turhamainen elämänmuoto on rinnastettavissa kansanosaan, jota sivistyneistö ja yläluokka Järnefeltin mukaan edustavat. Rauta puolestaan edustaa sitä omien kätensä töillä elantonsa hankkivaa kansanosaa, jota viljelyn ja käsityön piirissä elantonsa hankkivat ihmiset edustavat. Kertomuksessa ei jää epäselväksi, kumpaan kansanosaan Järnefeltin myötätunto kohdistuu.

Järnefeltin aapisen lukemistoon kuuluu myös Tolstoin kertomuksia. Tällainen kertomus on Kuningas ja paita.⁸³⁹ Kertomus etenee tiivistetysti seuraavasti: Kuningas on hyvin sairas. Viisaat neuvonantajat saavat selville, että kuningas saadaan terveeksi tuomalla hänelle onnellisen ihmisen paita ja pukemalla se hänen ylleen. Kierreltyään turhaan etsimässä onnellista ihmistä kuninkaan lähettiläät saapuvat mökin luo, jossa kuulevat asukkaan sanovan: ”Jumalan kiitos, olen tehnyt työtä, olen syönyt ja paneudun nyt levolle. Mitäpä ihminen muuta tarvitsee?” Tästä kuultuaan kuningas lähettää palvelijansa pyytämään mieheltä paitaa, mutta tämä onkin niin köyhä, ettei omistakaan sellaista.⁸⁴⁰

Kertomuksessa välittyy arvomaailma, jonka mukaan rikkaus ei tuo mukanaan onnellisuutta vaan köyhäkin voi olla onnellinen. Järnefelt pyrkii osoittamaan, että todellinen onni ei ole löydettävissä rikkaudesta vaan onnellisuus on kiinni muusta. Kohtuus ja vaatimattomuus ovat onnellisuuteen liittyviä hyveitä ja sen edellytyksiä. Tolstoin Kuningas ja paita -tarinaa kerrottiin myös lukutu-

838 Järnefelt 1905, 61.

839 Järnefelt 1905, 66. Haltsonen toteaa jäljelle jääneissä muistiinpanoissaan Järnefeltin aapisen sisältävän keskeisesti sekä Tolstoin että yleensä juuriltaan venäläisiä kertomuksia. Näitä Järnefelt on osittain muokannut ja mukaillut. Ainakin seuraavat kertomukset on Haltsonen mukaan lainattu Tolstoilta: Vuohi ja susi, Ukko ja kuolema, Kivi, Ukkonen metsässä ja Kuningas ja paita. Haltsonen: Arvid Järnefelt lukukirjan toimittajana. SKS.

840 Järnefelt 1905, 66–67.

vassa. Järnefelt toteaakin, että ”odottamattoman äkkikäänneensä vuoksi satu näytti suuresti huvittavan läsnäolijoita.”⁸⁴¹

Järnefeltin aapisen jatkona toimineet lukukirjat Satuja ja kertomuksia sekä Lukemista lapsille, jonka toimitti Elisabeth Järnefelt, sisältävät samankaltaisia kertomuksia kuin Järnefeltin aapinenkin. Myös ne heijastavat Järnefeltin edustamaa arvomaailmaa ja elämänkäsitystä. Esimerkkinä tästä on kertomus Oppinut poika:

Poika tuli kaupungista isänsä luo maalle. Isä sanoi: — Tänään on heinänteko: ota harava ja tule minua auttamaan. Poika ei tahtonut työtä tehdä ja sanoi: — Minä olen oppinut tietettä, vaan kaikki moukkain sanat olen unohtanut. Mitä se harava merkitsee? Mutta hän meni pihalle ja astui haravan päälle ja se löi häntä otsaan. Silloinpa hän muisti mikä harava on, koska otti otsastaan kiinni ja huusi: — Kuka pöllö on heittänyt tänne haravan?⁸⁴²

Kertomuksessa on nähtävissä Järnefeltin vapauspedagogiikkaan sisältyvä luonnollisen rangaistuksen ajatus. Sen sijaan, että isä toruisi poikaansa ylpeäksi ja sekä sanoin että kielloin osoittaisi poikansa väärän suhtautumistavan, eteneekin tapahtumien kulku siten, että poika ympäristöstään saamansa omakohtaisen kokemuksen kautta saattaa kyseenalaiseksi oman suhtautumistapansa ja toimintansa, oppii ”kantapään kautta”. Kertomuksesta on havaittavissa myös sama arvostus kuin edellä esitetyssä kertomuksessa Kulta ja rauta. Myös tässä Järnefeltin myötätunto kohdistuu maalla asuvia ja ruumiillista työtä tekeviä kohtaan. Oppineisuudestaan huolimatta kaupunkilaistunut poika on ylpeä ja turhamainen. Tämä liittyy myös siihen Järnefeltin vallitsevaan elämänmuotoon kohdistuvaan kulttuurikritiikkiin, kuten hänen tuotantonsa laajemmin ottaen kohdistuu. Tieteen ja tekniikan kehityksestä huolimatta ihminen ei ole muuttanut moraalisesti täydellisemmäksi. Tieteen kehittymisestä ei seuraa, että ihminen sen mukana kehittyisi moraalisesti yhtä paljon.

Arvid Järnefelt kasvatti käytännössä opettamalla ja systematisoimalla opetusta. Järnefelt toi mukanaan kasvatuksen kenttään tolstoilaisen kasvatuskäytännön. Käytännössä tämä näkemys ilmeni lukutuvan opetuksesta, sen lehdistä ja keskusteluista sekä Järnefeltin toimittamista oppikirjoista, joiden kertomukset heijastelivat tolstoilaista aatemaailmaa. Esittämiensä kasvatuskäytännön ja opetuksen kautta Järnefelt pyrki tuomaan vaihtoehdon vallalla olevalle kasvatuskäytännölle. Millaisen vastaanoton Järnefeltin kasvatuskäytännöt saivat ja millaiset menestymisen mahdollisuudet niillä kasvatuksen kentässä oli?

841 Järnefelt 1930, 98–99.

842 Järnefelt 1900, 9.

6 JÄRNEFELTIN KASVATUSNÄKEMYSTEN VASTAANOTTO

6.1 Järnefelt vapaamielisen pedagogiikan edustajana

Järnefeltin Heräämiseni-teoksesta tuli suurimpia sensaatioita, joita Suomen kirjallisuus tuntee.⁸⁴³ Tämä johtui lähinnä kahdesta syystä: ensinnäkin teos oli henkilökohtaisella tasolla hyvin paljastava, toiseksi siitä ilmeni se ”uskontunnustus”, kirjoittajan tolstoilainen elämäntähtämys, jonka tämä oli omaksunut. Järnefelt on valmistellut Heräämiseni-teosta samaan aikaan kuin hän viimeisteli Isänmaata. Tästä on osoituksena päiväkirjamerkintä vuodelta 1892, joka sisältää suoraan Heräämiseni-teokseen sisältyvää tekstimateriaalia.⁸⁴⁴

Minna Canth näki Järnefeltin teoksen olevan avain uuteen aikakauteen. Teos käänsi huomion ulkoisista yhteiskunnallisista asioista ihmissielun sisäisiin liikkeisiin ja oli näin ”materialistisen ja samalla realistisen suunnan loppunäytös, viimeinen kuolemanhenkäys”.⁸⁴⁵ Uusi Suometar julkaisi Järnefeltin teoksesta kaksi arvostelua. Ensimmäisessä Agathon Meurman otti torjuvan asenteen. ”Sairaan itsensä sairaskertomuksena” se ei ollut ensinnäkään luotettava. Sopivaa ei ollut myöskään huutaa terveyden löytymistä Kristuksen opista kaiken maailman ääriin. Järnefeltin kieltäytyminen tuomarintyöstä oli itsepetosta, ”huumausta” eikä ”terveellistä heräämistä päivän työhön”. Meurman antoi kuitenkin tunnustusta teoksen psykologisille ja tyyllillisille ansioille.⁸⁴⁶

Viikkoa myöhemmin Oskar Relander esitti samassa lehdessä maltillisemman arvostelun antaen tunnustusta siitä rehellisyydestä, jolla teos on kirjoitettu sekä siitä kulttuurikuvasta, joka sisältyy 80-luvun isänmaallista innostusta kuvaaviin kohtiin. Tolstoin suhteen arvostelu on varovainen. Samoilla linjoilla kuin Relander jatkoi myös Zachris Castren. Tämä moitti Järnefeltiä liian indivi-

843 Nokkala 1958, 79.

844 Päiväkirja 6. 3. 1892. SKSKA

845 Nokkala 1958, 79–80.

846 Häkli 1955, 229; Nokkala 1958, 80.

dualistisesta katsantotavasta ja ihmetteli, miten Hegelin koulun käynyt juristi oli hylännyt historiallisen valtio-oikeuden periaatteen ja omistanut Tolstoin taivo in individuaalisen opin.⁸⁴⁷

Varsinainen polemiikki teoksen pohjalta käytiin Päivälehdessä ja turkulaisen Auran välillä.⁸⁴⁸ Keskustelu johti kolmen esitelmätilaisuuden pitämiseen Helsingissä Heräämiseni-teoksen pohjalta. Ensimmäisessä arvossapidetty ja pelätty kirjallisuusarvostelija ja lehtori Ernst Gråsten kohteli Järnefeltiä ”mitä suurimmalla myötätuntoisuudella” ja piti kohtalon johdatuksena sitä, että ”Arvid Järnefeltin herätys pelasti hänet joutumasta väärään asemaan”. Tolstoin opin hän katsoi olevan ”sivistystä vastustava” ja huomautti, että ilman kilpailua ei ole mitään sivistystäkään. Gråsten ei myöskään hyväksynyt Tolstoin käsitystä kaiken pakon hävittämisestä.

Seuraavassa esitelmätilaisuudessa oli vuorossa armenialainen vapaakirkollinen saarnamies Abraham Amirchanjanz. Tämä oli itse Järnefeltiä kohtaan suosiollinen ja hän piti tätä ennemminkin kristittyinä kuin tolstoilaisena, vaikka katsoikin Tolstoin ja Järnefeltin käsityksissä olevan paljon yhtäläisyyksiä.⁸⁴⁹ Sen sijaan Amirchanjanz hyökkäsi Elisabeth Järnefeltiä vastaan kohdistuen ankaraan arvosteluun Elisabeth Järnefeltin kasvatuksellisiin näkemyksiin. Tätä Järnefelt kuvaa myös teoksessaan Vanhempieni romaani. Amirchanjanz esitti Järnefeltin mukaan epäilyn, että Arvid Järnefelt ei ollut saanut minkäänlaista uskonnollista kotikasvatusta, mitään luottamusta siihen pitkäikäiseen kirkolliseen kulttuuriin, joka alkoi Jeesusesta ja kehittyi meidän päiviimme ja josta kouluissa saa vain muodollisen käsityksen.⁸⁵⁰ Elisabeth Järnefeltin mielestä kritiikki ei kohdistunut lainkaan asian todelliseen ytimeen. Järnefelt toteaa äitinsä oudoksuneen sitä, mitä tämä itse piti päinvastoin ansioinaan: hän ei ole koskaan opettanut lapsilleen muuta kuin sen, mihin itse on voinut uskoa.⁸⁵¹

Viimeisen puheenvuoron piti Järnefelt itse 16. 3. 1895 esitelmöidessään yliopistossa kiusauksesta ja sen voittamisesta. Järnefelt esitti Amirchanjanzin käsitystä oikoen, ettei sukuviettiä voiteta suinkaan avioliiton avulla, vaan taistelussa sitä vastaan. Elleivät aviopuolisot käy tätä taistelua, periytyy vietti lapseen. Ajatus, jonka mukaan ihminen ei voi syntyä ilman syntiä, oli hylättävä. Syy oli Järnefeltin mukaan ihmisessä itsessään.⁸⁵² Puheenvuorossaan Järnefelt itse asiassa tuli esittäneeksi hyvin pitkälle samankaltaisia sukupuolikäytymyksen kautta kasvatukseen liittyviä näkemyksiä kuin paria vuotta myöhemmin valmistuneessa teoksessaan Puhtauden ihanne (1897).

Keskustelu Järnefeltin Heräämiseni-teoksesta jatkui teologiensa keskuudessa. Erik Johanssonin (Kailan) mukaan Tolstoin oppi ei ollut mitään uutta, vaan liittyi optimismissaan jo Jean Jaques Rousseauin esittämiin näkemyksiin. Myös Rousseau oli esittänyt, että ihmislunne oli pohjimmiltaan hyvä ja tämän poh-

847 Nokkala 1958, 80–81.

848 Nokkala 1958, 82–83.

849 Nokkala 1958, 84.

850 Järnefelt 1930, 29–31.

851 Järnefelt 1930, 29–31.

852 Nokkala 1958, 84–85.

jalta olisi tultu toimeen ilman hallituksiakin. Tämä käsitys johti kuitenkin Johanssonin mukaan anarkiaan. Yhtymäkohtaan Rousseau'n kanssa viittasi myös Ernst Neovius (Nevanlinna) sekä Sortavalan seminaarin lehtori Bruno Boxström.⁸⁵³

Boxström, joka heti opettajantoimensa alussa tunnustautui kristillisen kasvatustieteen kannattajaksi, keskittyi ajankohtaisia kulttuuri-ilmiöitä tarkastellessaan taistelemaan vapaamielistä kirjallisuutta vastaan. Tämä kirjallisuus rappeutti hänen mukaansa nuorison ja vähitellen koko kansan. Ensimmäiseksi hän tuomitsi jyrkästi vuonna 1895 Järnefeltin *Heräämiseni*-teoksen. Boxström ei hyväksynyt julkista siveellisesti ala-arvoisten tekojen paljastamista. Ne olisi selvitettävä Boxströmin mukaan yksinäisessä kammiossa ainoastaan Jumalalle. Samaa epäsiiveelliseen ryhmään Boxström tuomitsi Järnefeltin myöhemmät teokset.⁸⁵⁴

Boxström otti kantaa Kasvatustieteen sanomissa myös Helena - teoksen aiotusta palkitsemisesta aiheutuneeseen kiistaan.⁸⁵⁵ Artikkelissaan *Pysy Suomessa pyhänä*, joka oli myös Suomalaisen kirjallisuuden seuran tunnussana, Boxström katsoi tämän tunnussanan tulleen häväistyksi seuran ehdottaessa palkittavaksi "Otavan kustannuksella ilmestynyttä A. Järnefeltin kirjaa". Boxströmin mukaan "sen aatteet sotiivat kristinuskoa ja yhteiskuntajärjestystä vastaan, vieläpä uhkuaa kiihkoa, joka mitä ra'immalla tavalla ja ilkeimmällä iwalla kohdistetaan kansamme uskontunnustuksen pääkohtia vastaan." Järnefeltin Boxström leimasi kansan turmelijaksi ja kysyi, mitä Suomalaisen kirjallisuuden seura aikoo tehdä kilpensä puhdistamiseksi.⁸⁵⁶

Järnefelt oli näin leimattu vapaamielisen kirjallisuuden edustajana epäsiiveelliseksi ja kristinuskoa sekä yhteiskuntajärjestystä vastaan sotivaksi kirjailijaksi. Vapaamielisemmissä suuntauksissa ja etenkin työväestöä lähellä olevissa poliittisissa liikkeissä Järnefeltiin suhtauduttiin kuitenkin myönteisemmin.

Kasvatuksen kannalta avainteksiin kuuluvassa Puhtauden ihanteessa Järnefelt pohti maailman vapauttamista sen "suurimmasta onnettomuudesta, ihmisten yleisestä degeneraatiosta". Vanhempien oli pyrittävä moraaliseen puhtauteen, sillä heistä riippui tulevien sukupolvien luominen. Järnefeltin kanta liittyi Tolstoin esittämään näkemykseen avioliitosta. Korkein ihanne oli neitseellisyys ja naimattomuus. Kuitenkin myös langenneella ja näin avioliittoon menneellä oli mahdollisuus palvella Jumalaa. Tämä edellytti, että hän tällöin kasvatti ja opetti lapsensa Jumalan palvelijoiksi. Tämä oli mahdollista ainoastaan itsekasvatuksen eli kasvattajan oman esimerkin avulla.⁸⁵⁷

Castren suhtautui varovaisen kriittisesti Järnefeltin esittämään näkemykseen. Ajatus, että sukupuoliyhteys saisi tapahtua ainoastaan lasten synnyttämi-

853 Nokkala 1958, 99–100, 290.

854 Kasvatustieteen sanomia 1895, 45–46; 1898, 2–4; ks. myös Isosaari 1964, 123.

855 Kasvatustieteen sanomia 15. 1. 1904, 9–10.

856 Kasvatustieteen sanomia 15. 1. 1904, 10.

857 Järnefelt 1897, 24.

sen tarkoituksessa tuntui askeettisen elämänkäsityksen tuotteelta eikä jättänyt sananvaltaa inhimillisille vieteille.⁸⁵⁸

Järnefeltin itsensä kustantamat teokset Evankeliumin alku ja Mitä on jumalanpalvelus? jäivät menekiltään heikoiksi.⁸⁵⁹ Suuri yleisö oli kiinnostunut enemmän Järnefeltin kaunokirjallisista teoksista kuin tolstoilaisuuden teoreettisesta pohdiskelusta. Teoksesta Helena käyty keskustelu sai sen sijaan laajan mittasuhteen Helena-riitana tunnetun episodin vuoksi. Suomen kirjallisuuden seuran asettamassa lautakunnassa valtion kirjallisten palkintojen jakoa varten oli ehdotettu annettavaksi Järnefeltille 2000 markkaa teoksista Helena ja Orjan oppi. Riita puhkesi, kun ”Joukko kirjallisuuden ystäviä” lausui Uudessa Suomettaressa paheksumisensa Helenan aiotusta palkitsemisesta.⁸⁶⁰ Heidän mukaansa romaani, joka vilisi yhteiskunnallista järjestystä ja uskontoa loukkaavia tendenssejä, oli sellaisena arvoton saamaan palkintoa.⁸⁶¹

Kasvatuksen kannalta kirjan keskeinen tema liittyy Helenan päähenkilöön, joka oli saanut vapaan kasvatuksen. Tämän johdosta nimihenkilö on oman tien kulkija, sovinnaisuuksista piittaamaton ja omaan järkeensä luottava, vaikka toisinaan valinnoissaan häilyvä henkilö. Kasvatuksen avulla Helena on kehittynyt kriittiseksi eri auktoriteetteja kohtaan ja tutkii niitä alituisesti oman järkensä voimalla ja ainoastaan siihen luottaen. Tämä ajatus ei ole jäänyt myöskään Zachris Castrenilta huomaamatta hänen Valvojassa esittämässään arvostelussa. Castren toteaa kirjailijan hyökkääviin aatteisiin ja kirkollisten käsitteiden ja menojen teräväsanaiseen arvosteluun sisältyvän ”oikeutettua kehoitusta syventämään uskontoa persoonalliseksi voimaksi”. Hän näkee Helenassa voimakkaan yksilön nousevan murskaamaan sitä käsitystä, jonka mukaan voidaan ”kansan vuoksi” hyväksyä sisäisesti kestävämmiksi todettuja uskomuksia. Näin Castren ilmaisee epäsuorasti tukevansa sitä individualistista päämäärää, johon Järnefelt kasvatuksen avulla yksilön ja valtion välisessä suhteessa pyrki.⁸⁶²

Vapaan opetuksen ideaa, jonka Järnefelt oli sisällyttänyt jo Helenaa edeltävään Veljekset-teokseen, Järnefelt kehitteli yhden veljeksien, Johanneksen kautta. Maatilalleen perustamassaan pienten lasten koulussa hän sai apulaistensa kanssa opettaa ”vapaasti oman vakaumuksen mukaan”. Järnefeltin oman lukutuvan ja pienten lasten koulun toiminta oli samaan aikaan ollut aktiivisimmillaan. Juuri Veljeksissä Järnefelt kritisoi virallista opetusta siitä, että kaikki oppikirjat on kirjoitettu ylläpitämään vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä.⁸⁶³ Järnefeltin yksityisiä kotikouluja varten laatimasta aapisesta ei tuon ajan virallisissa asiakirjoissa eikä myöskään kasvatusalan lehdissä ole löytynyt mainintaa. Yksi syy tähän on se, että Järnefelt ei ollut tarkoittanutkaan aapista valtion ylläpitämää koululaitosta varten. Tällöin sitä ei ole tarkastettu virallisissa elimissä

858 Castren 1897, 586–591.

859 Nokkala 1958, 86; ks. myös Johansson 1902.

860 Nokkala 1958, 88.

861 Nokkala 1958, 86–92; Häkli 1955, 330–334.

862 Valvoja 1902, 753–758; Häkli 1955, 333–334.

863 Järnefelt 1910, 393–394.

ja ehkä tästä syystä myös kasvatustieteen lehdistö ei ole arvioinneissaan huomannut sitä. Myös aapisen painosmäärä on tuntematon, joten Järnefeltin kasvatustieteen leviämistä hänen laatimansa oppimateriaalin kautta on vaikea arvioida.

6.2 Kriittistä keskustelua lehdistössä

Merkittävimmin Järnefelt toi kasvatustieteen näkökantojensa sivistyneistön tietoisuuteen esitellessään Tolstoin kasvatustieteen ja sivistystieteen näkökantoja *Valvoja*-lehden artikkelissa Leo Tolstoin ajatus lasten kasvatuksesta vuonna 1904, vuotta ennen aapisen julkaisemista.⁸⁶⁴ Tämä oli Järnefeltin merkittävimpiä kannanottoja Tolstoin pedagogiikkaan. On ilmeistä, että Järnefeltin ajatukset pedagogisten näkemysten vaikutuksesta ovat olleet toiveikkaat. Näkökannat on esitetty samaan aikaan kuin Järnefelt haki maakysymyksen ratkaisua georgelaisesta ajattelusta. Järnefeltin toiveet vaikuttaa pedagogiikkaan ja kansansivistykseen ovat kulkeutuneet rinnan hänen maakysymyksen ratkaisuun tähtäävän yrityksensä kanssa. Vuosisadan ensimmäinen vuosikymmen on ollut Järnefeltille merkittävää yhteiskunnallisen toiminnan aikaa.

Jo artikkelin alkuosassa Järnefelt kirjoittaa Tolstoita ihailevaan sävyyn:

Jo v. 1862 ilmestyi Venäjällä suunnatonta huomiota herättänyt kirjoitussarja "kansan valituksesta". Uutuutensa ja vakuuttavuutensa vuoksi hämmästytti tämä julkaisu aikoinaan Venäjän koko sivistyneen yleisön. Myös hänen aikaisemmissa kaunokirjallisissa teoksissaan, erittäin tuossa viehättävässä sarjassa "Lapsuus, poikaikä, nuoruus" tavataan paljon uusia näkökohtia kasvatuksesta ja suhteesta lapsiin".⁸⁶⁵

Järnefelt viittaa vapaan kasvatuksen ja opetuksen sekä erityisesti kotiopetuksen olleen Suomessa laajojen piirien yksityisen keskustelun ja neuvottelun kohteena. Todennäköisesti Järnefelt tarkoittaa tällä ensimmäisen sortokauden aikana syntynyttä keskustelua kasvatuksesta ja opetuksesta sekä erityisesti kotikoulu liikettä, joka sai erityistä kannatusta näihin aikoihin. Sen ohjelmaan kuului kansan yleisen sivistystason nostaminen ja "innostaminen isänmaan asioihin". Tähän pyrittiin erilaisin puhein, luennoin ja keskusteluin. Ohjelmaan kuului myös lukemisen, kirjoittamisen ja laskennon alkeiden opettaminen. Taustalla olivat ensimmäisen sortokauden venäläistyttämistoimet.⁸⁶⁶

Kirjeessään Tolstoille Järnefelt toteaa kirjoittaneensa tämän kasvatustieteen näkökannan *Valvoja*-nimiseen lehteen. Järnefelt mainitsee koonneensa artikkelin Vladimir Tsertkovin julkaisujen pohjalta ja esittävänsä siinä kasvatuksen ytimen sen perusteella, mitä Tolstoi on lausunut kasvatuksesta eri aikoina. Lisäksi Järnefelt toteaa saaneensa kirjoituksestaan kaikkialla "ystävällisen vastaanoton

864 Järnefelt 1904, 266–279. Tähän artikkeliin ei aiemmassa Järnefelt-tutkimuksessa ole kiinnitetty huomiota.

865 Järnefelt 1904, 266.

866 Karjalainen 1970, 59.

avomielisten ihmisten keskuudessa”.⁸⁶⁷ Samasta kirjeestä ilmenevät ne yhteiskunnalliset tahot, jotka ovat olleet poliittisesti Järnefeltiä lähimpänä: poliittiset vastarintamiehet, perustuslailliset, passiivisen vastarinnan kannattajat, nuor-suomalaiset ja -ruotsalaiset.

Järnefeltin Valvojaan kirjoittamaa artikkelia Tolstoin pedagogiikasta voidaan pitää samalla Järnefeltin omana käsityksenä. Järnefelt laati yhtenäisen esityksen irrallisista, Tolstoin 1880-luvulla kokeman henkisen murroksen jälkeisistä lausunnoista ja kirjeistä. Tämä on oleellista siinä mielessä, että Tolstoin toiminta ja vaikutus on ollut tapana jakaa kahteen eri kauteen; taidekirjailijan ja uskonnollisen julistajan.⁸⁶⁸ Tolstoin pedagogisten ajatusten tutkimuksessa juuri uskonnollisen julistajan kausi on jäänyt vähemmälle huomiolle. Tolstoin oma pedagoginen toiminta sattuu lähes kaksi vuosikymmentä ennen hänen ryhtymistään uskonnollis-moralistiseksi julistajaksi. Artikkelissaan Järnefelt toisin sanoen yhdisti omaksumansa ”uskonnollis-moralistisen” tolstoilaisuuden sekä siihen sopivan kasvatusajattelun, joka vastasi Järnefeltin omaksumia periaatteita ja jotka perustuivat enimmäkseen Tolstoin murroksen jälkeisiin kasvatuksesta esittämiin lausuntoihin.⁸⁶⁹

Järnefeltin Valvojaan kirjoittamasta Tolstoin pedagogiikkaa käsittelevästä artikkelista kirjoitettiin Kotikasvatus-lehden vuoden 1907 näytenuumerossa. Kirjoituksessa, joka oli otsikoitu Mietteitä kasvatuksesta, on käytetty suoria lainauksia Järnefeltin Tolstoi - artikkelista. Artikkelin kirjoittaja ei käy tarkemmin ilmi, mutta mahdollisesti se on vastaavan toimittajan K. Kerkkosen kirjoittama.⁸⁷⁰ Erityisesti artikkelista käy ilmi Järnefeltin Puhtauden ihanteessa⁸⁷¹ esittämä itsekasvatuksen ajatus:

Etevin nykyisen Venäjän ajattelijoista on lausunut kasvatuksesta m. m. seuraavat mielipiteet: Kasvatus on monimutkainen ja vaikea asia niin kauvan kuin tahdomme kasvattaa lapsiamme kasvattamatta itseämme. — — En tunne kasvatuksesta ainoatakaan osaa, johon ei kuuluisi itsekasvatus. Minä asettaisin kasvatukselle kaksi sääntöä: on aina työskenneltävä oman täydellisyyden hyväksi eikä mitään salattava lapsilta omassa elämässä.⁸⁷²

Laajempaa keskustelua kasvatusalan lehdistössä Järnefeltin esittämien Tolstoin pedagogisten näkemysten pohjalta ei käydy. Vuonna 1906 Järnefelt suomensi Paul Birykovin laajan teoksen Leo Tolstoin elämä ja teokset. Teoksen ja käännöstyön arvosteli Opettajain lehdessä vastaava toimittaja Kaarlo Ahtiala. Ahtiala käsitteli Tolstoita hyvin myötätuntoisesti.⁸⁷³ Tolstoi oli hänen mukaansa

867 Järnefelt Tolstoille 26.10.1904, ks. Nokkala 1957, 23.

868 Ks. esim. Nokkala 1958, 10; Järnefelt 1892, 209.

869 Järnefelt 1904, 266–279.

870 Kotikasvatusyhdistys perustettiin v. 1907 kotikasvatuksen tehostamiseksi. Yhdistyksen keskeisiä hahmoja oli kansakouluntarkastaja K. Kerkkonen. Yhdistys pyrki kristillisen maailmankatsomuksen pohjalta kehittämään kotikasvatusta esitelmin, opintokerhoin ja julkaisuin. Työ keskittyi alunperin maalaisväestön piiriin. Vuodesta 1918 lähtien vietetyt äitienpäivät ovat saaneet alkunsa yhdistyksen toiminnasta. Halila 1949, 277.

871 Järnefelt 1897, 24.

872 Kotikasvatus 1907, näytenuumero; vrt. Järnefelt 1904, 269.

873 Opettajain lehti 20. 7. 1906.

”varmaa ja kestäväää pohjaa varpainsa alle hakeva kiihkeän innostunut totuuden ja elämäntarkoituksen etsijä”. Ahtiala kehotti opettajia ja kasvattajia tutustumaan Tolstoiin teoksen kautta:

Mikä onkaan opettajalle ja kasvattajalle merkittävämpää kuin tutustuminen tällaiseen persoonallisuuteen, tällaiseen suuremmoiseen voimakkaaseen yksilöön, joka omassa itsessään hyrskevissä hyvän ja pahan ristiaallokossa herkeämättä taistelee, epäilee, luulee löytäneensä oikean sataman, mutta yhä uudestaan huomaa laskeneensa väärään paikkaan, lähtee uudestaan hyrskyihin ja vihdoinkin löytää päämäärän, johon pyrki.⁸⁷⁴

Ahtialan tarkoituksena oli ”erikseen tehdä selkoa” Tolstoista kasvatustieteellisenä kirjailijana sekä hänen opetustoiminnastaan. Sen sijaan Järnefeltin suomennostyö sai Ahtialalta jyrkkää kritiikkiä osakseen. Suuri virhe hänen mukaansa oli jättää kääntämättä ”sivumäärittäin ranskaa”. Ahtiala toteaa, että ”on aivan ihmeellistä, että niinkin vakava mies kuin Arvid Järnefelt voi antautua tällaiseen sopimattomaan leikittelyyn”.⁸⁷⁵

Tolstoin pedagogisiin kokeiluihin viittasi myös Eino Kalima arvostellessaan kyseisen Järnefeltin suomennoksen teoksen Valvojassa. Syyt Tolstoin pedagogisten kokeilujen pysähtymiseen olivat, ettei Tolstoin erittelevä järki antanut tämän tyytyä ”epätietoisiin perustuksiin” ja varmoja hän ei löytänyt. Kalima totesikin, että ”tuossa sielun alituisessa erittelyn tarpeessa piilee syvä traagillisuus, joka saattaa kirjailijan ennemmin istumaan aivan passiivisena ristissä käsin, kuin tekemään jotain, jonka täydellisyydestä hän ei ole varma”.⁸⁷⁶

Tolstoin pedagogisten näkemysten esittely ei jäänyt ainoastaan Järnefeltin varaan. Opettajain lehdessä 2.3.1906 käsiteltiin kasvatustieteellisiä suuntauksia, jotka artikkelissa jaettiin klassiseen, anarkistiseen, uuteen ja tieteelliseen suuntaukseen. Artikkelissa Tolstoi nähtiin anarkistisen pedagogiikan etevimpänä edustajana, ”slaavilaisena Rouseauna” ja klassisen historiallisen suuntauksen vastakohtana. Anarkistisen suuntauksen keskeinen sisältö kohdistui edistyksen kritiikkiin. Kehitys ei kohdistu koko kansaan eikä näin ollen edistä sen onnellisuutta. Onnellisuuden suurin edellytys oli vapaus. Tolstoin pedagogiikka saa kuitenkin osakseen voimakasta kritiikkiä. Tolstoin koulu, joka oli perustettu pakollisen opetuksen vastustamiseksi tuomitsi artikkelin kirjoittajan mukaan oppilaat pakolliseen tietämättömyyteen.⁸⁷⁷

Tolstoin 80-vuotispäivä palautti ainakin jossakin määrin laajemman yleisön mielenkiinnon Tolstoiin ja tämän oppiin. Tällä Tolstoita esittelevällä julkisuudella oli ratkaiseva merkitys myös Akseli Isohiiden elämään.⁸⁷⁸ Vuosikymmenen lopulle tultaessa Tolstoin 80-vuotispäivän kunniaksi Kansanvalistusseu-

⁸⁷⁴ Ahtiala 1906, 274, Opettajain lehti 20. 7. 1906.

⁸⁷⁵ Opettajain lehti 20. 7. 1906.

⁸⁷⁶ Kalima 1906, 564.

⁸⁷⁷ Opettajain lehti 2. 3. 1906.

⁸⁷⁸ Kirjeessään 4.12.1911 E. J. Ellilälle Akseli Isohiisi viittaa Tolstoin 80-vuotissyntymäpäivän johdosta julkaistuihin useisiin suomennoksiin, jotka valtasivat hänet ”yhä täydellisemmin”: ”Se totuus mikä minulle tämän kautta avautui oli äärettömän valtava ja vapauttava. – – Elämä avautui eteeni sanomattoman valoisana, yksinkertaisena ja selvänä.” Salenius-Hatakka 2000, 195–196.

ra julkaisi Eino Kaliman kirjoittaman Leo Tolstoin elämäkerran (1908). Teoksessaan Kalima esitteli Tolstoin pedagogiset näkemykset luvussa Tolstoin kansansivistystoiminta.⁸⁷⁹ Kalima tarkasteli Tolstoin pedagogisten näkemysten muotoutumista, niiden keskeisiä periaatteita ja selosti lopuksi Tolstoin kouluissa toteuttamaa käytännön pedagogista toimintaa. Kaliman Tolstoin pedagogisten näkemysten tarkastelussa on yhtymäkohtia Jean Jaques Rousseauun ajatuksiin:

Hänen runoilijasielunsa löysi jokaisessa lapsessa jotain ylevää ja vääristelemätöntä, mikä kulttuuri-ihmiseltä oli kadonnut. Tälle ajatukselle omistaa Tolstoi kirjoituksen ”Pitääkö talonpoikaislapsen oppia meiltä kirjoittamaan, vai meidänkö heiltä?”, missä hänen yhä kasvava kansan ihailunsa ilmenee yksinkertaisten talonpoikaispoikien turmeltumattomien kykyjen selvänä ihannoimisena.⁸⁸⁰

Kaliman Tolstoin pedagogiikan arviossa on nähtävissä Rousseauun sivistysnäkemysten keskeinen pääteema. Kysymys liittyi Rousseauun asettamassa muodossa koko ihmiskunnan historian ja kehityksen arvoon. Rousseauun mukaan sivistys ei suinkaan ollut parantanut ihmisiä eikä heidän olojansa, vaan päinvastoin sortanut heidän luonnollisia kykyjään ja pyrkimyksiään ja turmellut ihmisiä moraalisesti.

Tolstoin pedagogiset näkemykset tulivat esille kasvatustieteen lehdistössä lähinnä Opettajain lehdessä vielä Tolstoin kuoltua vuonna 1910. Laajahkossa artikkelissaan Leo Tolstoi Kyösti Laine käsitteli Tolstoita lämpimään sävyyn kasvattajana, suurena kirjailijana ja ”elämänarvojen uupumattomana etsijänä”. Laine toi Tolstoin näkemykset esille Kaliman Tolstoi-elämäkerran pohjalta.⁸⁸¹

Järnefeltin pedagogiset näkemykset jäivät Tolstoin pedagogisia näkemyksiä esittelevien artikkeleiden varjoon. Tämä johtui enimmäkseen siitä, että Järnefeltiä pidettiin kasvatustieteen näkemyksissä Tolstoin työn perillisenä Suomessa. Olihan Järnefelt itse tässä suhteessa tehnyt uraa uurtavaa työtä tuomalla Tolstoin pedagogiset näkemykset suuren yleisön tietoisuuteen. On myös selvää, että nämä ajatukset antoivat virikkeitä eräille muille pedagogisille näkemyksille. Tämä ilmeni 1910-luvun alkupuolella rauhankasvatusaateen yhteydessä. Vuoden 1909 Kotikasvatus-lehdessä arvioitiin tamperelaisen kansakoulunopettaja Kyösti Huhtalan teosta Sota ja rauhanaate Kristinopin valossa.⁸⁸² Teoksia myytiin Väinämöisen kirjakaupasta Tampereelta. Huhtala, joka oli syntynyt Lapualla, oli jo nuorena kasvanut kiinni kotiseutunsa hengelliseen valtavirtaukseen herännäisyyteen. Toimiessaan vuodesta 1894 opettajana Tampereella hän osallistui aktiivisesti rahtiustyöhön ja erityisesti rauhanasian edistämiseen.⁸⁸³

Huhtalan teoksessaan Sota ja rauhanaate kristinopin valossa esittämä rauhanaate oli evankeliumien perusteista nousevaa kristillistä pasifismia. Kristinuskon ja sodan välillä oli hänen mukaansa sovittamaton ristiriita. Kysymys sodan oikeutuksesta riippui viime kädessä siitä, millainen arvo kansalliselle

879 Kalima 1908, 66–77.

880 Kalima 1908, 75.

881 Opettajain lehti 25. 11. 1910.

882 Kotikasvatus n:o 2, 1909.

883 Nokkala 1958, 208–209.

itsenäisyydelle oli annettava. Tämän johdosta Huhtalan mukaan tarvittiinkin rauhanaatetta. Hyväksyttäessä kansallisen valtion olemassaolo hyväksyttiin myös mahdollisuus puolustaa sitä sodalla. Tämän johdosta oli erityisesti työskenneltävä rauhanaatteen hyväksi ja toivottava asiantilaa, jossa "kansat kokonaan pääsisivät sodantaakkaa kantamasta". Tarvittiin erityisesti rauhankasvatusta: "Ihmisiä on kasvatettava myös rauhanasian kannattajiksi."⁸⁸⁴

Rauhanaatteeseen kasvattamisella oli keskeinen sija myös Järnefeltin näkemyksissä. Teoksessaan veljekset Järnefelt kritisoivat sitä, että kaikki oppikirjat on kirjoitettu vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä ylläpitämään. Tämän pohjalta teoksen päähenkilö Henrik päättää ryhtyä kirjoittamaan uutta historian oppikirjaa, "jossa ei olisi puhetta vain kuninkaista, tappeluista ja kansojen etevämmyydestä toistensa rinnalla, vaan joka osoittaisi tasa-arvoisuuden ja veljeyden aatteen vaivalloista ja melkein näkymätöntä kehitystä vanhimmista ajoista uusimpaan aikaan asti ja tarkoittaisi siis selventää ja vahvistaa ihmisten uskoa tähän ihmiskunnan yhteiseen, ihanteelliseen tarkoitukseen."⁸⁸⁵ Järnefeltin mukaan Jeesuksen todellinen oppi oli "johto kansallisesta yhdyskunnasta maailmalliseen yhdyskuntaan"⁸⁸⁶.

Myös Huhtalan mukaan oppikirjat ja opetus kouluissa poikkeuksetta koettivat saada kasvattejaan sotaan ihailemaan. Tästä esimerkkinä Huhtala mainitsi Maamme-kirjan ja Väinö Stoolin tarinat, joiden "esittämä ihanne on sotainen maine ja kunnia". Teosten antama yksipuolinen ja väärä kuva sodasta ei Huhtalan mukaan kertonut mitään sodan aiheuttamasta surkeudesta ja julmuudesta, eikä paljastanut sitä mieltä, mikä vallitsi meiltä sotaan viedyissä. Tällaisella opetuksella ei edistetty rauhanaatetta eikä se Huhtalan mukaan ollut sopusoinnussa kristinuskon kanssa. Sen sijaan että historianopetus keskittyi kertomuksiin "sodista, tappeluista ja sotapäälliköistä", sen olisi tullut kertoa rauhallisesta toiminnasta eri aloilla, yhteiskunnan oloista ja tavoista, sen taloudellisesta edistymisestä, tieteiden taistelusta sekä esittää "rauhallisella aloilla toimineiden paljon hyvää vaikuttaneiden henkilöiden elämäkerrat j. n. e." Sodan olisi täytynyt esittää aikakautensa ihannoimattomina kuvauksina, joissa olisi tuotu esille sotien syyt ja seuraukset. Myös sotapäälliköt olisi täytynyt esittää yhteydessä omaan aikakauteensa.⁸⁸⁷ Huhtala tiivistää kirjoituksensa päätteeksi pasifisminsa seuraavasti:

Ei olisi opetettava kansoja vihaamaan toisiaan, vaan näytettävä, miten kaikki nykyään tarvitsevat ja hyödyttävät toisiaan, ja miten kaikki saavat kärsiä, jos yksikin jäsen kansojen joukossa kärsii.⁸⁸⁸

Huhtalan esittämä kristilliseen pasifismiin perustuva kritiikki oli keskeisiltä osin yhdensuuntainen Järnefeltin kanssa. Molemmat kohdistivat kritiikkinsä sellaista yhteiselämän muotoa kohtaan, joka perustui sodan ja yleensä väkival-

884 Kotikasvatus n:o 2, 1909.

885 Järnefelt 1910, 427.

886 Järnefelt 1901, 46.

887 Kotikasvatus n:o 2, 1909.

888 Kotikasvatus n:o 2, 1909.

lan ihannointiin ja jossa koulun oppisisällöt oli valjastettu palvelemaan kansallista olemassaoloa sodan ja väkivallan uhalla. Järnefeltin tavoin Huhtala näki historian silloisten oppisisältöjen palvelevan kansallisia ja itsekkäitä päämääriä, jotka olivat vastakkaisia rauhalle ja kansojen väliselle veljeydelle.

Rauhanaatteesta käytiin keskustelua myös Opettajain lehdessä vuosisadan ensimmäisen vuosikymmenen lopulta toisen vuosikymmenen alkuun. Keskustelun virittäjänä oli myös tällöin Kyösti Huhtala. Huhtalan kirjoitus Sananen sodasta ja rauhanaatteesta oli sisällöltään sama kuin hänen Kotikasvatuslehteen kirjoittamansa artikkeli.⁸⁸⁹ Lähtökohtana Huhtalalla oli Evankeliumien pohjalta nouseva pasifismi, ”Rauhanruhtinaan rakkauden oppi”: ”Rakastakaa vihollisianne” ja ”älkää tehkö pahalle vastarintaa”. Käsiteltyään kansojen välistä oikeutta Huhtala pyrkii osoittamaan sodan mielettömyyden sekä yksityisen kansalaisen että kansantalouden kannalta. Kritiikkinsä Huhtala kohdistaa myös kirjallisuuteen koulujen oppikirjat mukaan lukien. Ne pitävät sotia luonnollisina elämään kuuluvina ilmiöinä ja opettavat ihailemaan murhatöitä ja niiden toimeenpanijoita. Rauhankasvatukseen liittyvä keskustelu jatkui Opettajain lehdessä aina toisen vuosikymmenen alkupuolelle. Tässä keskustelussa viitattiin toisinaan Tolstoihin, jota pidettiin merkittävänä venäläisenä rauhanaatteen ajajana.⁸⁹⁰ Sen kanssa rinnan on kulkenut myös raittiuskasvatus.⁸⁹¹ Suoranaisesti Järnefeltiin eivät sen enempää Huhtala kuin muutkaan rauhanaatteen ajajat viittaneet.

Sen sijaan Järnefeltin tolstoilainen pasifismi nousi esille eräiden kansanopistojen toiminnan yhteydessä. Kiteeläinen maanviljelysneuvos Axel Emil Brander ja hänen tyttärensä Eevi Takala pitivät Puhoksen ja Miehikkälän kansanopistoissa luentosarjoja, joissa käsiteltiin Tolstoin ajatuksia. Tolstoin ajatukset vaikuttivat myös Eevi Takalan puolison Esa Eetu Takalan näkemyksiin. Erityisesti Järnefeltin kehoitus passiiviseen vastarintaan ”sortovaltaa” vastaan sai kannatusta Bobrikovin venäläistyttämistoimenpiteiden vuoksi. Myös Järnefeltin pienviljelijän ihanne sopi hyvin sekä Takalan että Branderin näkemyksiin.⁸⁹²

Järnefelt sai seuraajansa Ylikankaan mukaan lähinnä eräiltä sivistyneistön edustajilta ja sen ohella viljelijäväestön keskuudesta.⁸⁹³ Maakysymystä ajatellen tämä onkin luonnollista, sillä sen yhteydessä Järnefelt tuli voimakkaasti puolus-

889 Opettajain lehti 19. 3. 1909.

890 Ks. esim. Opettajain lehti 21. 1. 1910.

891 Ks. esim. Opettajain lehti 13. 8. 1909; 21. 1. 1910.

892 Tuominen 1999, 249–252.

893 Ylikangas 1990, 322. Nokkalan mukaan tolstoilaisuus sai joitakin kannattajia, jotka ryhtyivät tolstoilaisuuden omaksuttuaan pienviljelijöiksi ja kansankoulun opettajiksi. Tällaisia olivat ainakin Rautjärvellä toiminut Viljo Häyhä sekä Koskelta (TI) syntyisin ollut pappi ja myöhemmin papin virasta eronnut Sulo Karikoski. Myös Kiteelle asettuneen ja ensimmäisiin Tolstoin opin seuraajiin Suomessa kuuluneen maanviljelysneuvos Axel Emil Branderin kansanvalituksen eteen suorittama työ oli verraten laajaa. Nokkala 1958, 133, 144, 149. Ainakin Sulo Karikoski piti henkilökohtaista yhteyttä Järnefeltiin kirjeiden välityksellä. Kirjeessään Järnefeltille 12.11.1913 Karikoski toteaa, että joutuu pappina opettamaan uskonasioista järjen vastaisesti valtiokirkon edustajana. Sulo Karikoski Arvid Järnefeltille 12.11.1913, SKS.

taneeksi torppareiden aseman parantamista. Vaikka Huhtala ei suoranaisesti viitannutkaan Järnefeltiin, on ilmeistä, että Huhtala edusti tahoja, jolla oli suorat yhteydet Järnefeltiin ja yleensäkin tolstoilaisuuteen. Tämä taho vaikutti Pohjanmaalla. Sen keskeisin edustaja oli ylihärmäläisen maakauppiaan poika Matti Edvard Takala (1869-1961). Myös Takala oli lähtöisin herännäisyyden piiristä, mutta taustalla vaikutti myös fennomania.⁸⁹⁴

Kirkon ja valtion auktoriteetin kieltäminen, ruumiillisen työn ja oman esimerkin korostaminen oli luonteenomaista Takalan näkemyksille Järnefeltin ja Huhtalan tavoin. Tähän liittyi perinteisen talonpoikaisen elämäntavan puolustaminen ja ihmisten välisen tasa-arvoisuuden tähdentäminen. Takalan toisinajattelusta kertoo se, että hän joutui kirkkoraadin tutkittavaksi 18.11.1900, koska hän suosi kirkon opista eriäviä opetuksia. Raskauttavimman teon Takala oli tehnyt siinä, että hän ei ollut tuonut elokuussa 1900 syntynyttä lastaan kastettavaksi. Syytöksiin Takala vastasi, ettei löytänyt sen enempää kasteelle kuin muillekaan sakramenteille tai perisyntille perusteita Raamatusta. Takala pysyi Järnefeltin näkemysten kannattajana. Vuonna 1911 Takala Järnefeltin tavoin hautasi lapsensa kotipihansa multa ilman kirkollisia menoja, aivan kuten Järnefelt vuosikymmentä aiemmin. Takala ei tinkinyt periaatteistaan virkamiesten eikä pappien edessä.⁸⁹⁵

Toimintafoorumina Takalalla oli Ylihärmän nuorisoseura, jossa käytiin keskustelua "veljeydenaatteesta" vuonna 1900. Erityistä huomiota Ylihärmässä etenevä "hajaannus" sai keskustelun levittyä sanomalehteen. Pohjalaisessa ilmestyneessä kirjoituksessa ei suoranaisesti mainittu Järnefeltiä nimeltä, mutta kirjoitettiin "kummallisesta tietäjästä", joka halusi pyyhkäistä pois koko kehittyneen yhteiskunnan oikeuslaitoksineen, kirkkoineen ja kouluineen. Tämä sama tietäjä kehotti ihmisiä maatyöhön ja ruumiilliseen työhön, piti rahaa epäjumalana, ei totellut kirkollisia eikä kunnallisia säädöksiä, eikä suostunut maksamaan veroja, vaan ne oli "uloshaettava". Tätä "tietäjää" säesti sokea parvi hänen omia veljiään.⁸⁹⁶

Järnefeltin näkemykset olivat saaneet kannattajia laajemminkin Nuorisoseuran piirissä. Kun Takalaa tämän esittämien näkemysten pohjalta koitettiin erottaa nuorisoseurasta, löytyi kolmisenkymmentä ihmistä, jotka hyväksyivät hänen toimintansa ja käytöksensä. Mitä ilmeisimmin erottaminen ei onnistunut. Seppä lisäksi Korpi mainitsi Järnefeltiin nimeltä viitaten, että yhä paisuvalle tilattomalle väestölle olisi tehtävä jotakin ja parasta olisi, että jokainen voisi hankkia pienen maapalan itselleen.⁸⁹⁷

Takala ei kunnioittanut myöskään kouluja. Nuorisoseuran yhteyteen kehittyneen Takalan piirin tilaisuuksissa laulettiin kansanlauluja valistushenkis-

⁸⁹⁴ Ylikangas 1990, 323.

⁸⁹⁵ Ylikangas 1990, 325–326. Tuomiokapituli velvoitti Takalan saapumaan kuultavakseen, mutta Takala pysyi kannassaan. Takalan kerrotaan ihastelleen arkkipiispan asunnon prameutta ja pohtineen ääneen, mitä Kristus olisikaan saanut aikaan, jos tällä olisi ollut samanlaiset toimintaedellytykset.

⁸⁹⁶ Pohjalainen 10.1.1901; 25.1.1901; Ylikangas 1990, 324

⁸⁹⁷ Pohjalainen 11.4.1901.

ten laulujen asemesta, keskusteltiin ”työväenaatteesta” ja ”yhteistoiminnasta”. Kirjastoihin tuli ryhmän mukaan hankkia kirjallisuutta, joka pitäytyi vanhoihin perinteisiin seurustelutapoihin ja kaihoi ulkoa ja ylhäältä päin tyrkytettyä ”herrain jäljittelyä”.⁸⁹⁸ Ihmisiä kehoitettiin omalla käytöksellään ehkäisemään säätyläismallien leviämistä. Yhteistoiminta viittasi mitä ilmeisimmin Järnefeltin Veljeksissä kehittelemään osuustoimintamalliin, jossa ajatuksena oli, että kylän asukkaat yhdessä ylläpitäisivät keskenään kylänsä koulua, teitä, myllyä ja sahaa.

Järnefelt ei ollut ainoa, joka pyrki elämään Tolstoin opin mukaan. Tolstoin oppia ja tolstoilaista elämäntapaa ehdottomimmin ryhtyi noudattamaan Akseli Isohiisi (vuoteen 1906 Örnmark). Isohiisi oli syntyisin Tenholasta ja oli varakkaan tilanomistajan poika. Päästyään ylioppilaaksi syksyllä 1907 Isohiisi kirjoitautui Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteelliseen osastoon. Isohiisi oli myös opiskellut aktiivisesti Taideyhdistyksen piirustuskoulussa, jossa edistyi hyvin ja osoitti alaan liittyvää lahjakkuutta. Mieltään askarruttaneisiin elämäntarkastuksellisiin pohdiskeluihin liittyen Isohiisi löysi vastauksen Tolstoin teoksista. Merkittävimmät näistä olivat teokset *Mitä on taide*, *Evankeliumi* ja *Mikä on uskoni*. Isohiisi keskeytti yliopisto-opintonsa ja suuntasi opiskelemaan Lahden kansanopistoon tutustuakseen maalaisnuorisoon ja perehtyäkseen maanviljelyyn.⁸⁹⁹

Isohiiden opiskelu sai kuitenkin käänteen hänen koulutustaustansa selvityttyä opiston johdolle. Isohiisi oli hakemukseensa liittänyt ainoastaan kansakoulun päästötodistuksen ja asian selvittyä opiston johdolle Isohiisi toimikin osan ajasta suomen kielen, matematiikan ja fysiikan opettajana. Niin opiskelu kuin opetuskin Lahden kansanopistossa jäi kuitenkin lyhyeksi. Opintojen keskeyttäminen yliopistossa ja siirtyminen Lahteen eivät olleet tyydyttäneet niitä vaatimuksia, joita Tolstoin opin toteuttaminen elämässä edellytti. Isohiiden mielessä kypsyi ajatus ryhtyä ansaitsemaan elantonsa omien kätten töillä, luopua akateemisesta opiskelusta ja siihen perustuvaan ammattiin liittyvästä tulevaisuudesta elää nykyhetken elämää ja palvella lähimmäisiä. Rahaa tai omaisuutta ei saanut olla. Isohiisi päätti myös elää naimattomana.⁹⁰⁰ Käytännössä ihanteen toteuttaminen onnistui Akseli Isohiiden veljen Eelo Isohiiden saavuttua veljensä apulaiseksi Iitin Sääksjärvelle Massin tilalle. Massin tilan omisti Akseli ja Eelo Isohiiden isovelji Kalle (Karl) Isohiisi. Hän luovutti veljilleen palan maata, johon Akseli ja Eelo rakensivat pienen tuvan. Tuvan yhteydessä he viljelivät maata ja pitivät joitakin kotieläimiä. Tilanhoito oli hyvin pitkälle Eelo Isohiiden vastuulla, kun taas Akseli Isohiisi kiersi auttamassa apua tarvitsevia.⁹⁰¹

Veljekset olivat ilmeisen pidettyjä aikalaistensa keskuudessa. Veljesten pientila Eelola oli useiden paikkakuntalaisten, ystävien, sukulaisten ja tuttavien kohtaamispaikka, jonne oltiin aina tervetulleita. Heidän tilastaan muotoutuikin

898 Ylikangas 1990, 325.

899 Salenius-Hatakka 2000, 15–16, 19; Nokkala 1958, 151.

900 Salenius-Hatakka 2000, 33–34, 40, 44; Nokkala 1958, 153.

901 Salenius-Hatakka 2000, 68–70; Nokkala 1958, 156–157.

tolstoilaisuuden toinen voimakeskus Suomessa.⁹⁰² Isohiidellä ja hänen tolstoilaisilla näkemyksillään oli vaikutusta myös alueen kasvatus- ja opetustoimintaan. Samoin kuin Järnefeltinkin lukutupa myös Eelolan tupa veti sunnuntai-päivisin puoleensa kylän ja naapuruston väkeä, joka kokoontui keskustelemaan tolstoilaisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Tuvassa pidettiin myös kotikoulua. Vuoden 1909-1910 aikana Isohiiden tuvassa kokoontui pieniä lapsia opettelemaan kirjoittamista ja lukemista:

Sitte iltaselle menin Akselin tupaan. Sinne oli kokoontunut pieniä lapsia kirjoittamaan ja lukemaan. Minä istuin myöskin oppilaaksi suuren pöydän viereen. Tuntien loputtua laitoimme roihutulen ja leikimme ja kerroimme satuja.⁹⁰³

Eräs Eelolassa Isohiiden veljesten luona lapsuudessaan vierailut oli Aimo Halila, jonka isä oli muuttanut opettajaksi Iitin Sääksjärvelle. Halila on todennut Isohiiden veljesten muiston kuuluneen hänen elämänsä ”kohokohtamuistoihin”.⁹⁰⁴

Isohiiden veljesten kasvatettavana oli myös nuoria poikia, jotka piti ”saa- da takaisin oikealle tielle”. Tällainen oli ainakin Fonte Polon, joka vietti puoli-toista vuotta Akseli ja Eelo Isohiiden kasvatettavana. Fonte Polon oli jäänyt 7-vuotiaana orvoksi ja oltuaan useiden eri sukulaisten ja perheiden kasvatettavana oli päätynyt Edith ja Edward Polonin ottopojaksi. Pojan kasvatuksessa heillä oli ollut vaikeuksia. Polonien kasvatusihanteena oli, että pojan oli oltava poika, miehistyttävä, opittava tekemään työtä ja oltava ahkera.⁹⁰⁵

Isohiiden veljekset ottivat tehtävänsä vakavasti. Omien käten töillä toimeen tuleminen ja itsekasvatuksen avulla esimerkkinä toimiminen olivat Isohiiden kasvatustekniikoita. Kasvatukseen liittyvistä vaikeuksista Akseli Isohiisi kirjoitti Edith Polonille, Fonte Polonin sijaisäidille:

Minä olen paljon ajatellut teidän sanojanne, että lapsen käytös suuressa määrin on riippuvainen meidän tuulestamme. Sitä arvatenkin kylläksi en ole ottanut varteen, joskin kyllä aika ajoin olen koettanut. Tietysti minussa on vikaa ja olen iloinen jos toisten ihmisten kokeuksesta löydän hyviä osviittoja, sillä pojan rakkautta tahtoisin voittaa.⁹⁰⁶

Isohiiden veljekset saivat pojan luottamuksen ja ainakin tässä suhteessa näyttivät onnistuneen kasvatustehtävässään:

Rakas Eelo! Hyvin paljon kiitoksia siitä hauska ajasta jonka vietin luonanne. Täällä on ollut hyvin kauniit ilmat mutta eilen ja tänään on satanut. Eilen olimme saunassa ja sen perästä uimassa, vesi oli kuusitoista astetta. Tänään on setäni syntymäpäivä, hän täyttää viisikymmentävuotta. Ja meillä on vieraita kaupungista. Minä haen aina maitoa ja silloin minä olen lypsänyt neljä tai viisi lehmää. Onko siellä ollut kauniit ilmat tai onko siellä sa-

902 Nokkala 1958, 168.

903 Emmi Tiitinen Eelo Isohiidelle joulukuussa 1909, ks. Salonius-Hatakka 2000, 105.

904 Ks. Salonius-Hatakka 2000, 52. Vieraillessaan Eelolassa Halila on ollut 6-vuotias. Kasvatustieteen professori Aimo Halila tuli tunnetuksi mm. Suomen kansakoululaitoksen historia -teossarjallaan.

905 Salonius-Hatakka 2000, 130–131.

906 Akseli Isohiisi Fonte Polonille vuonna 1911, ks. Salonius-Hatakka 2000, 132.

tanut? Hyvästi nyt minulla ei ole muuta kertomista. Osoitteeni on Helsinki Höyrylaiva Borgå. Svartbäck. Paljon terveisiä kaikille Fonte Polon.⁹⁰⁷

Isohiiden veljesten merkitys kasvattajina ja opettajina ei rajoittunut ainoastaan Eelolan yhteydessä tapahtuneeseen kasvatusta- ja opetustoimintaan. Akseli Isohiisi oli kysytty luennoitsija Nuorisoseuraliikkeen piirissä, jonka tilaisuuksiin hän keräsi myös laajoja kuulijakuntia.⁹⁰⁸ Lisäksi hän piti tolstoilaisuuteen liittyviä esitelmiä Lahden kansanopiston yhteydessä järjestetyissä vuosijuhlissa. Veljekset olivat kiinteässä yhteydessä myös eräisiin kansakoulunopettajiin.⁹⁰⁹

Isohiiden veljekset surmattiin kansalaissodassa heidän pyrkiessään sovitamaan vihollisten välejä ja kieltäytyttyään aseista. Veljekset tunnettiin kyläläisten keskuudessa yleisinä hyväntekijöinä ja passiivisen vastarinnan ehdottomina kannattajina. Heillä oli vankka asema kyläläisten keskuudessa, eivätkä nämä suoranaisesti uhanneet Isohiiden veljesten henkeä. Surmaajat olivat muualta.⁹¹⁰ Isohiiden veljekset elivät tolstoilaisesti ja kuolivat tolstoilaisen pasifismin marttyyreinä, elivät oppinsa todeksi loppuun asti.⁹¹¹

Akseli Isohiiden suhde Arvid Järnefeltiin oli läheinen. Järnefelt piti Isohiitä tolstoilaisempana kuin Tolstoita itseään. Samoin Järnefelt kuvaa äitinsä Elisabeth Järnefeltin ja Akseli Isohiiden suhdetta sellaiseksi, että nämä ymmärsivät toisiaan jo pienimmästä merkistäkin. Isohiisi oli kirjeenvaihdossa Järnefeltin kanssa ja vietti tämän luona koko kesän vuonna 1912. Arvid Järnefelt oli Isohiiden opettaja samoin kuin Tolstoi oli Järnefeltin.⁹¹²

Järnefelt oli jo Heräämiseni-teosta seuranneessa polemiikissa liitetty lähinnä kirkollisella taholla Tolstoin ohella myös Rousseauin henkiseksi perilliseksi. Erityisesti suhde Rousseauhin ilmeni kuitenkin maakysymyksen yhteydessä käydyssä keskustelussa. Jyrkintä kritiikkiä Järnefeltin maakysymyksen yhteydessä esille tuomia ajatuksia kohtaan esitti Agathon Meurman saman nimisessä teoksessa *Maa kuuluu kaikille* (1908). Meurmanin esittämä kritiikki on huomion arvoinen siinä suhteessa, että hän päätyi kritisemaan Järnefeltin kasvatuskäsityksiä tämän yhteiskuntanäkemyksen kautta.

⁹⁰⁷ Fonte Polon Eelo Isohiidelle 17.6.1912, ks. Salenius-Hatakka 2000, 133.

⁹⁰⁸ Erästä Sääksjärven nuorisoseuran kesätapahtumasta, jossa Isohiisi oli pitänyt puheen monisatapäiselle kuulijakunnalle ja saaneen palkkioksi ”huumaavat käten taputukset”, Vih-tori Simonen kertoo ihailevaan sävyyn. Ks. Salenius-Hatakka 2000, 49–50. Eelo Isohiisi liittyi Nuorisoseuraan. Salenius-Hatakka 2000, 88.

⁹⁰⁹ Isohiiden veljeksiin yhteydessä olleita kansakoulun opettajia olivat ainakin Gutten Soldan, kotitalousopettaja Emmi Tiitinen, Sortavalan seminaarissa opiskellut sisar Kerttu Isohiisi, opettaja Elina Alatalo, ”opettaja Halila” ja opettaja Gurli Winqvist. Salenius-Hatakka 2000, 52, 87, 123, 151.

⁹¹⁰ Nokkala 1958, 175; Salenius-Hatakka 2000, 159–162.

⁹¹¹ Tolstoilaista marttyyriutta kuvaa tapahtuma, jossa Eelo Isohiisi ennen kuolemaansa tarjoaa kintaansa vangitsijalleen, joka valittaa käsiensä pakkasella palelevan. Salenius-Hatakka 2000, 150. Isohiiden veljesten kuoleman jälkeen heidän ystävänsä kävi vankileirillä anomassa armoa heidän surmaajilleen. Hän tiesi veljesten jo etukäteen antaneen näille anteeksi. Nokkala 1958, 175; Salenius-Hatakka 2000, 152.

⁹¹² Nokkala 1958, 176; Salenius-Hatakka 2000, 168–169.

Meurman asettui teoksessaan puolustamaan yksityistä maanomistusta ja pyrki näin osoittamaan sekä Georgen että Järnefeltin näkemykset vääriksi. Meurman aloitti teoksensa seuraavasti:

Maa kuuluu kaikille, kaikille ihmisille, koko ihmiskunnalle. Kukapa sen tahtoisi kieltää. —
— Mutta tästä yksityisestä omaisuudesta ovat muutamat väkivaltaisesti, ainakin ilman mitään oikeutta, kappaleen kappaleen jälkeen anastaneet yksityiseksi omaisuudeksi. Tämän vääryyden ovat tiedemiehet ja runoilijat aikoja sitten huomanneet. Viittaen tässä vaan J. J. Rousseauin mielipiteeseen. Hän sanoo: Ensimmäinen joka aidattuansa maakaistaleen hoksasi sanoa: tämä on minun ja tapasi ihmisiä siksi yksinkertaisia, että tämän uskoivat, oli nykyisen yhteiskunnan perustaja. Kuinka paljosta rikoksista, sodista, murhista, kurjuudesta ja kärsimyksistä olisikaan ihmiskukunnan pelastanut se, joka olisi, temmattuaan ylös paalut tai luotuaan umpeen ojat, huutanut vertaisilleen: karttakaa kuulla tätä petturia. Olette hukassa, jos unohdatte, että hedelmät kuuluvat kaikille, ja että maa ei ole kenenkään.⁹¹³

Meurman kytki heti teoksen alkuosassa Järnefeltin esittämät näkemykset, lähinnä vaatimuksen maan yksityisestä omistusoikeudesta Rousseaua alkunsa saaneeseen traditioon. Meurmanin mukaan jo tämä lähtökohta oli puutteellinen, sillä Rousseau ei ilmoittanut, kenen eduksi silloisissa oloissa paalut olisi poistettava, ellei paimentolaisten karjalaumoja varten. Juuri erilaisten elinkeinosten harjoittaminen, karjan paimentaminen ja maanviljely, johtivat vaihdantatalouteen aitaajan maantuotteiden kanssa. Aikaa myöten syntyi aitaajasta perhe ja perheestä kansa. Yksityinen alkuperäinen aitaaja ei olisi voinut puolustaa yksityisomaisuuttaan, vaan siihen pystyi ainoastaan kansa. Juuri kansat olivatkin ensimmäisiä, jotka olivat täydellä teholla anastaneet haltuunsa alueita yhteisestä maapallosta yksityiseksi omaisuudekseen. Tätä yksityistä omaisuuttaan he olivat puolustaneet kaikella voimallaan väistyen ainoastaan silloin kuin eivät olleet anastajaa jaksaneet torjua.⁹¹⁴

Kytkiessään sekä Järnefeltin että omat näkemyksensä uuden ajan yhteiskuntasopimusteorioihin Meurman argumentoi mielipiteitään klassisen liberaalismin käsittein. Järnefeltin hän näki tukeutuvan lähinnä Rousseauin näkemyksiin. Rousseauin tavoin Järnefelt esitti, että juuri yksityinen omistus oli kaiken pahan alku ihmiskunnan kehityksessä. Ihmisten elämä oli niin kauan onnellista kunnes luonnon antimien muuttuminen yksilöiden omaisuudeksi sai aikaan varallisuuserot ja pakotti ihmiset taistelemaan keskenään elämänsä ehdoista. Rousseauin ajatus yhteiskuntasopimuksesta edellytti, että ihmiset luopuvat vapaaehtoisesti oman etunsa ajamisesta ja luovuttavat kykynsä ja voimansa yhteisön palvelukseen. Ainoastaan tällöin yksilöt saattoivat tulla vapaiksi ja vapaina kansalaisina muodostaa oikeudenmukaisen yhteiskunnan.⁹¹⁵

Yhteiskuntasopimusteorioihin viittasi myös Järnefeltin tapa käsitellä Ateisti-teoksessaan oikeuskäytäntöä yhteiskunnan kehityksen kautta. Suku, joka suojeli toisilleen rakkaita ihmisiä, oli kehityksessä korkeammalla kuin eläimet, joille oli kallista vain oma henki. Edelleen pakanuuden taistelussa kristinuskoa vastaan oli kysymys sukujen ja yhteiskuntavallan välisestä taistelusta,

913 Meurman 1908, 5–6.

914 Meurman 1908, 7.

915 Häyry & Häyry 1997, 138.

joka valtiollisesti oli ”yhden kuninkaan taistelua monia kuninkaita vastaan”. Tämä yksi kuningas edellytti itsensä tunnustamista ja johti samalla ajan mittaan keskinäiseen rauhaan eri sukujen välillä. Sen toteutuminen perustui yhteisen hyödyn tietoisuudelle. Taistelu sukujen väliltä siirtyi siihen, kuka saisi olla tuona yhtenä kuninkaana, so. voimistuvan yhteiskuntavallan johdossa. Samalla kuningas anasti itselleen yhteishengen tuotteen sisällyttäessään itselleen tuomarin tehtävän.⁹¹⁶

Yhteishenki, joka alun perin oli asunut ihmisten sydämessä, oli luonut kuninkaan. Kuninkuudesta yhteishengen ilmentymänä kehittyi kuitenkin inhimillisen vallankäytön ja -himon muoto, joka otti yksityisen kosto-oikeuden omaksi asiakseen. Tämä johti siihen, että yhteiskuntavalta edellytti rikoksen rankaisemista. Tehty rikos oli rikos yhteiskuntavaltaa vastaan ja se täytyi hyvittää: ”silmästä täytyy ottaa silmä ja hampaasta hammas”⁹¹⁷. Kun loukatulla oli alkujaan itsellään oikeus suorittaa kosto, ja jos kansankokous tai käräjät hänen kantansa hyväksyivät, oikeus tappaa riitaveljensä, oli hänellä myös luonnollinen oikeus olla tappamatta ja tyytyä sovintoehtoihin, joita hänelle tarjottiin. Nyt yksityinen kosto-oikeus oli kadonnut ja tilalle oli asetettu Jumalan tahtoa maan päällä toteuttavan toimeenpanovallan kosto-oikeus.⁹¹⁸

Sen sijaan Meurmanin esittämät näkemykset liittyivät pikemmin Thomas Hobbesin (1588 - 1679) ja John Locken (1632 - 1704) yhteiskuntasopimusteorioihin. Hobbes esitti, että ihmiset päätyivät keskinäiseen sopimukseen yksinkertaisesti taatakseen oman turvallisuutensa. Hobbesin esittämässä teoriassa järjestyksen ylläpito uskottiin absoluuttiselle itsevaltiaalle, joka omaa etuaan suojellakseen varjeli oikeudenmukaisuuden toteutumista ja alamaistensa turvallisuutta.⁹¹⁹

Hobbesin mallin kaltaista itsevaltiutta Meurman ei kuitenkaan kaavaillut. Sen sijaan keskinäinen sopimus oli välttämätön yksityisen maaomaisuuden ja elinkeinon harjoittamisen turvaamiseksi.⁹²⁰ Tässä suhteessa Meurman lähestyi Locken ajattelutapaa, sillä Locke kiisti Hobbesin esittämän näkemyksen hallitsijan vallan ehdottomuudesta. Locke oletti, että jo ennen sopimusta ihmisten kesken vallitsi universaali luonnollinen laki, jonka säädöksiä sopimusosapuolten oli noudatettava. Ellei kuningas tai parlamentti toiminut sovittujen ehtojen ja luonnollisten oikeuksien mukaisesti, sopimus menetti voimansa. Tärkeimpinä luonnollisina oikeuksina Locke piti oikeutta elämään, vapauteen ja omaisuuden suojaan.⁹²¹

Yksityisen maanomistuksen Meurman katsoi kuuluvan luonnollisena oikeutena yksityisen omaisuuden suojan piiriin. Juuri tästä näkökulmasta hän esitti kritiikkinsä Järnefeltiä kohtaan. Jos yksityiseltä maanomistajalta siirrettiin omistusoikeus valtiolle ja ”maanviljelijät tulevat tämän ihannevaltion vuokraa-

916 Järnefelt 1895, 55–60.

917 Järnefelt 1895, 62.

918 Järnefelt 1895, 63.

919 Häyry & Häyry 1997, 136–137.

920 Meurman 1908, 7.

921 Häyry & Häyry 1997, 137–138.

jiksi, vaikkapa vain aluksi meidän Suomessa, niin silloin kuuluu maa muka kaikille, ja ihmiskunnan olot muuttuvat mitä suloisimmiksi. Sitä kuvaa meille loistavilla väreillä herra Arvid Järnefelt".⁹²² Meurmanin mukaan Järnefeltin näkemykseen liittyikin useita heikkouksia.⁹²³ Järnefelt puhui ainoastaan torppareista eikä lainkaan tehtaiden työntekijöistä, konttoristeista, kauppiaista tai rakennusmiehistä. Jos maanvuokraajalla oli palstatilallaan useita perillisiä eikä taloa ja maata voitu jakaa tai myydä, miten kävi niille perillisille, jotka joutuivat lähtemään kotoaan. Lisäksi Meurmanin mukaan Järnefeltin väite, että torpparit "eivät huoli omasta maasta", vaan pyrkivät "kruunun torppareiksi", oli perusteeton.⁹²⁴

Meurman esitti näkemyksensä yksityisestä omistusoikeudesta luovuttamattomana luonnolliseen oikeuteen perustavana. Juuri yksityinen omistusoikeus tarjosi motivaation ihmisen ja yhteisön toiminnalle sekä kehittymiselle:

Mutta siitä saatamme olla vakuutetut, että yksityisomaisuus tulee pysymään. Se on kestänyt kaikki edelliset mullistukset, ja kestää vastaisetkin, syystä että se on ei ainoastaan ihmisluontoon järkähtämättömästi perustettu, vaan senkin tähden, että se on kaiken tarmokkaan tuotannon välttämätön ehto.⁹²⁵

Suhteessa kasvatukseen Meurman katsoi Järnefeltin näkemyksen johtavan mitä jyrkimpään totalitarismiin. Järnefeltin ihannevaltiossa kaikki käyttivät valtion määräämiä tuotteita valtion määräämin ehdoin. Niille, jotka epäilivät pitkästyvänsä tällaisessa elämässä, "hankittiin taidetta, soitantoja ja tauluja":

Päälle päätteeksi pääsee kansa kaikista ikävyyksistä lasten puolesta. Vastasyntynyt lapsi viedään valtion kasvatustaloksiin, ja sehän on sentään onnellisuuden huippu. — — noihin pariskuntiin — perheestä ei enää voi olla puhuttakaan - jotka lähettävät sikiönsä valtion laitoksiin, itse nauttien määrätyn osansa valtion varastosta, ja sanokaa paljonko on jäljellä näistä viimeksi mainituista sitä, mitä me sanomme inhimilliseksi. Lapset ovat vain seimeen kytkettyjä eläimiä.⁹²⁶

Meurmanin esittämä näkemys Järnefeltin kasvatustaloksesta osana tämän ihannevaltiosi perustui enemmänkin Rousseauin kuin Järnefeltin yhteiskuntasopimuksen tulkintaan. Rousseau ajatteli, että ihmiset luovuttivat yhteiskuntasopimuksessa yksilöllisen tahtonsa valtion yleistahdon ohjaukseen. Totaalinen valtio sai näin uuden perustelun ja johti kasvatustalokseen, jossa valtio sai saman totaalisen kasvatustehtävän kuin Platonin valtio.⁹²⁷ On paradoksaalista, että sekä Rousseau että Järnefelt, jotka vaativat kasvatukseen mitä suurinta luonnonmukaisuutta ja vapautta, näyttävät samalla olevan kytköksissä näkemykseen, jossa kasvatustehtävän kokonaisuudessaan on otanut hoitaakseen valtio.

922 Meurman 1908, 9–10.

923 Meurman 1908, 10.

924 Meurman 1908, 44.

925 Meurman 1908, 42.

926 Meurman 1908, 69–72.

927 Volanen 1992, 151.

Teoksensa Maa kuuluu kaikille kolmannen painoksen (1909) esipuheessa Järnefelt vastasi Meurmanille samaan poleemiseen tyyliin. Järnefelt kiisti väitteen, jonka mukaan puhdasta maanarvoa oli mahdoton erottaa siitä maanarvosta, jonka se oli saanut maanmuokkauksen ja ojittamisen johdosta. Järnefelt toteasi: ”Jos painovoiman laki olisi ristiriidassa jonkun rahakysymyksen kanssa, niin eipä puuttuisi vastaväitteitä painolakiakaan vastaan”.⁹²⁸ Järnefelt pyrki kumoamaan myös Meurmanin väitteet, ettei maavero yksinäisverona riittäisi yhteiskunnan tarvitsemiin tuloihin. Järnefeltin mukaan porvarisluokan vastahakoisuus ei johtunut asiallisista, vaan itsekkäistä syistä. Samoin Järnefelt ihmetteli myös sosialistien vastahakoisuutta georgelaista reformia kohtaan. Hän pyrki todistamaan vääräksi myös heidän väitteensä, jonka mukaan ”uudistus koskisi vain maanomistajia, mutta ei kapitalisteja”.

Georgelaisen maareformin puolestapuhujiin kuului myös Julius Severin Forsman. Forsman oli Kannisen mukaan esittänyt useissa ruotsinkielisissä julkaisuissa ”Georgen oppeja” ja tuonut ne näin tutuiksi ruotsinkieliselle sivistyneistölle.⁹²⁹ Forsman oli omien sanojensa mukaan toiminut myös Järnefeltin perheessä kotiopettajana.⁹³⁰

Forsman työskenteli Georgen oppien parissa samaan aikaan kuin Järnefelt. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisenä aikana Forsman teki tunnetuksi ”Danmarks Retsforbund” -yhdistyksen ajamaa uusliberalistista suuntaa, jonka mukaan vapaa kilpailu talouselämässä oli välttämätön, mutta yksityinen maanomistus väärästi tämän kilpailun ja antoi tälle niin suuren etulyöntiaseman, että vapaasta kilpailusta ei tällöin voitu puhua. Suunnan näkemykselle oli ominaista yhteiskuntaetiikka, jonka mukaan valtion tehtäväksi voitiin katsoa vain oikeudenhoidon ja hallinnon ylläpito. Sen sijaan opetuslaitoksen muu henkinen elämä mukaan lukien katsottiin kuuluvan yksityisyrittelijäisyyden piiriin.⁹³¹

Järnefeltin maakysymyksen ratkaisuyritys ja kansansivistystoiminta herätti innostusta myös eräissä muissa yksittäisissä ihmisissä, jotka kääntyivät Järnefeltin puoleen. Herman Stenberg kirjoitti Järnefeltille pyytäen tätä kirjoittamaan georgelaisuudesta Päivään. Stenberg mainitsee kirjeessään Päivän toimittajien olevan asiasta kiitollisia ja ajavansa mielellään georgelaista maankäyttöaatetta, josta hän on Järnefeltin kirjan pohjalta pitänyt esitelmän Karjalaisessa osakunnassa.⁹³² Samoilla linjoilla jatkoi myös F. Korpi, joka kirjeessään haki Järnefeltiltä tukea ja avustusta sanomalehtiyrittelykselleen. Korven tarkoituksena oli ryhtyä toimittamaan lehteä maakysymyksen ajamiseksi Järnefeltin ajatusten pohjalta. Korven mukaan myös puolue-elämä olisi murrettava, sillä se alkoi olla turmiollista kansalle. Lisäksi lehden kolmantena tarkoituksena oli kansansivistyksen

928 Ks. Kanninen 1940, 94.

929 Kanninen 1940, 98.

930 Tästä ei kuitenkaan ole löytynyt mainintaa Kannisen toteamusta lukuunottamatta. Forsmania eivät mainitse nimeltä myöskään sen enempää Häkli, Nokkala kuin Järnefelt itsekkään, joten Forsmanin suhteesta Järnefeltiin ei ole tarkempaa tietoa.

931 Kanninen 1940, 99.

932 Herman Stenberg Arvid Järnefeltille 11.1.1908. SKS.

levittäminen.⁹³³ Vastauksessaan Korvelle Järnefelt totesi, ettei voinut luvata avustusta yritykselle, mutta toivoi sille kuitenkin menestystä.⁹³⁴

Arvioidessaan georgelaista reformia Kanninen toteaa, että laajakantoisena ehdotuksena se on "kiehtonut realismin koulussa kasvaneen idealistisen yhteiskuntareformaattorin Järnefeltin mieltä" pyrkiessään yhdistämään etiikan ja taloustieteen, yhteis- ja yksityisomistuksen, liberalismiin ja sosialismiin.⁹³⁵ Maakysymykseen liittyvän ihanneyhteiskunnan lopullisimmassa muotoilussaan teoksessa Veneh'ojalaiset (1909) Järnefelt käsitti maaseutuväestön läheisen yhteenliittymisen, "kyläisen yhteisyyden" ihmisille tärkeäksi ja luonnolliseksi. Tällöin ihmiset asuisivat kylittäin viljellen omaa vuokramaataan. Myllyt ja meijerit olisivat viljelijöiden perustamien osuuskuntien omistamia. Maanvuokralla katettaisiin ne yleiset kulut, jotka valtiolta menivät yleisen hallinnon ylläpitoon. Teiden ylläpito toteutettaisiin osittain verotuloin, osittain kyläkunnittain. Vastuu lasten kasvatuksesta olisi vanhemmilla, mutta itse lasten opetus olisi järjestetty pienissä kouluissa, jotka olisivat useamman perhekunnan ylläpitämiä.

Tästä osoituksena ovat teosten Helena ja Veljekset prologit, loppuluvut. Edellisessä Järnefelt kuvaa, miten romaanin päähenkilö Helena yhdessä miehensä Georgin kanssa palstoittaa entisen kotikartanonsa maat, rakennuttaa niille pieniä mökkejä ja navettoja ja vuokraa ne sitten tavallisiksi torpiksi. Maanvuokran hintaa Helena ja Georg pyrkivät laskemaan sen mukaan kuin itse kykenivät supistamaan tarpeitaan ja menojaan. Lisäksi Georg suunnitteli yhteistä osuusmyllyä, jossa kaikki alustalaiset ja muutkin saisivat jauhattaa viljan. Varsinaista kotikoulua tai opetusta Järnefelt ei romaanissaan tuo esille. Sen sijaan Järnefelt on sisällyttänyt kasvatukseen liittyvät ajatuksensa Helenan sisäiseen kehityshistoriaan, jota on käsitelty edellä. Helenalla oli kuitenkin palvelustyttö, joka osallistui hänen lastensa hoitoon näiden syntymästä lähtien. Helenan ja Georgen tilalta löysi kodin myös laitapuolen kulkija Souvari-Heikki. Tämän kautta Järnefelt pyrki osoittamaan, miten köyhäinhoito voitaisiin toteuttaa osana hänen yhteiskunnallista ohjelmaansa.

Maakysymykseen liittyvässä yhteiskuntaihanteessaan Järnefelt liittyi tolstoilais-rousseaulaiseen traditioon ja luonnonoikeusfilosofiaan. Järnefelt ei suosinut erakkoelämää sen paremmin kuin kaupunkiasumustakaan. Askeetti ihminen, joka vetäytyi yksinäisyyteen ja irrottautui muista ihmisistä saattoi tosin olla enemmän tosi elämää kuin tuhansissa länsimaiden kulttuurin kasvateissa yhteensä. Asketismi ei kuitenkaan soveltunut Kristuksen täydellisyyden ihanteeseen. Todellinen "Isän tahdon" täyttäminen ei ollut omaan autuuteen pyrkimistä rukousten ja kieltäytymisen avulla, vaan Jumalan tahdon täyttämistä, jonka tarkoituksena oli taivaan valtakunnan perustaminen maan päälle⁹³⁶. Myös asuminen kaupungeissa turmeli ihmisen luonnollisuuden ja tartutti heihin petoksen ja kaiken pahuuden. Vasta maan välittömässä yhteydessä, maa-

933 F. Korpi Arvid Järnefeltille 11.5.1910. SKS. "F. Korpi" ei ilmeisesti ole sama henkilö kuin aiemmin edellä mainittu pohjalainen seppä Iisakki Korpi.

934 Arvid Järnefelt F. Korvelle 15.5.1910. SKS.

935 Kanninen 1940, 103.

936 Arvid Järnefelt nimeämättömälle ystävälle 5.2.1898, ks. Häkli 1955, 301–302.

seudun vapaassa ja terveessä elämänpiirissä lähellä luontoa ihminen saattoi häiriintymättä toteuttaa Jumalan tahtoa, ansaita omin käsin elatuksensa ja elää omantuntonsa mukaisesti pyrkien moraaliseen täydellisyyteen. Järnefeltin käsitys luonnontilan etevämmyydestä kulttuuriyhteiskunnan muotoihin verraten oli saanut hänet ihannoimaan Suomen kansan heimokuntaisaikojen elämää. Hän kuvasi sorretut torpparit vapaiden korvenraivaajien työn jatkajina.

Järnefelt pyrki maakysymyksen ratkaisemisella toteuttamaan tolstoilais-georgelaisen ihanneyhteiskunnan. Tämä ihanneyhteiskunta muodosti kasvatus-tavoitteen, johon hän halusi kasvattaa sekä lapset että aikuiset. Maakysymyksen ratkaisuun tähtäävän näkemyksen kautta Järnefelt päätyi lähtökohtaan, jossa ihminen ei alkuperältään ollut sen enempiä hyvä kuin paha. Järnefelt ihaili viatonta luonnontilaa ja vaati antamaan arvoa omantunnon sisäiselle äänelle. Tätä kasvatuksen rousseaulaista lähtökohtaa Järnefelt puolusti tolstoilaisittain lähes koko vuosisadan vaihteen ja sen ensimmäisen vuosikymmenen ajan. Rousseau ei kuitenkaan vaatinut palaamista luonnontilaan, vaan turmeltuneen kulttuurin hylkäämistä. Pinnallisen sivistyksen tilalle oli rakennettava uusi luonnonmukainen kulttuuri, jossa ihmisen tunne- ja sisäistä elämää oli kehitettävä.⁹³⁷ Uuden kulttuurin luominen oli Rousseauun mukaan toteutettava pääasiallisesti kolmella alueella, kasvatuksen, uskonnon ja valtioelämän. Järnefeltin pyrkimys näyttää olleen ilmeisen yhdensuuntainen Rousseauun näkemysten kanssa. Järnefeltillä oli kuitenkin täysi työ saada äänensä kuuluviin.

6.3 Kiinnostus Järnefeltin kasvatusaatteeseen laimenee

Järnefelt oli jo vuosisadan vaihteesta lähtien menettänyt kannatustaan ruotsinkielisessä sivistyneistössä.⁹³⁸ Tämä näkyi Järnefeltin tuotannon ruotsinkielisten painosten lukumäärästä. Vastaava kehitys alkoi näkyä myös suomenkielisen sivistyneistön puolella. Kirjeessään Tolstoille vuonna 1902 Järnefelt toteaa saaneensa kustantajaltaan kirjeen, jossa todetaan Järnefeltin lukijakunnan pienenneen. Omaksi lukijakunnakseen Järnefelt mainitsee ”osan lukevasta sivistyneistöstä”.⁹³⁹ Järnefelt jäi maakysymykseen liittyvissä näkemyksissä verraten yksin myös Lohjalla. Maakysymys ei Lohjalla muodostunut polttavaksi ongelmaksi, sillä pitäjässä oli sen verran teollisuutta, että hädätyille torppareille tarjoutui mahdollisuus uuteen uraan.⁹⁴⁰

Maaemon lapsien jälkeen Järnefelt sai etsiä itselleen toisen kustantajan radikaalista sosialistista Vihtori Kososesta, joka toimi myös Vapaan Ajatuksen päätoimittajana. Vuonna 1908 ilmestyi Kososen kustantamana teos *Lapset*. Teos sisälsi useita kasvatukseen ja kouluun liittyviä kannanottoja. Järnefelt oli jo aiemmin yhdistetty Opettajain lehdessä opettajien ja työväenliikkeen suhdetta

937 Bowen 1981, 187.

938 Nokkala 1958, 122.

939 Järnefelt Tolstoille 14. 3. 1902, ks. Nokkala 1957, 19–20.

940 Kaukiainen 1980, 230.

käsittelevässä artikkelissa työväkeä lähellä olevaksi kirjailijaksi. Artikkelissa Järnefeltiä pidettiin lähinnä yhteiskunnallisten epäkohtien kuvaajana:

Arvid Järnefelt kertomuksessaan "Enkelin matka" on kuvannut maailman tältä kannalta. Kun taivaan enkeli tuli maahan ja katseli ihmisiä, huomasi hän, että muutamia oli saatu hyvin hienoiksi, viisaiksi, kauniiksi ja pyöreiksi, mutta se toisten kustannuksella.⁹⁴¹

Kososen kustantama teos sisälsi useita pienimuotoisia yhteiskunnallisia uudistusreformia vaativia ohjelmakirjoituksia: Jalmari Finnen Sankariajan lapsia, Arvid Järnefeltin julkaisuja 2, 3, 5 ja 6, lyhennettynä käännökseenä Ellen Keyn teos Lapsen vuosisata H. Arinan suomentamana, saksalaisen Otto Rühlen sosiiaalidemokraattinen Kansakoulun uudistusohjelma Hilja Pärssisen suomentamana sekä Juhani Ahon Tutkimus taudin syistä. Kososen kustantama teos on osoitus siitä kritiikistä, jolla Suurlakon jälkeen ryhdyttiin entistä määrätietoisemmin arvostelemaan kansakoulua.⁹⁴² Tälle kritiikille oli ominaista, että se painotti yhteiskunnallisten kysymysten esille ottamista opetuksessa, uskonnonopetuksen korvaamista siveysopetuksella, historian opetuksen oppisisältöjen kritiikki, vaatimus kansantalouden alkeiden opettamisesta ja kaunokirjallisuuden ottamisesta yksipuolisten lukukirjojen tilalle.

Kososen teos oli Opettajain lehdessä olleen uskonnonopetuksen asemaa kansakoulussa pohtivan keskustelun käynnistäjä. Opettaja S. Ojanne esitteli "kansakoulun opettajan" kirjoittaman Uskonnonopetus pois kansakouluista -teoksen pääkohdittain. Ojanteen mukaan kirjoittajan käsittelytapa oli yksipuolinen. Lisäksi hän mainitsi tietävänsä tahon, jolla uskonnonopetusta maassa oli alettu näin arvostella. Esimerkkinä tahon käyttämistä kielikuvista Ojanne mainitsee "työntekijän riistäminen", "orjaluokat", "kapitalisti siveysteoria", "rikosten etuoikeus" ja "työn tulosten pidättäminen". Kirjoituksessaan Ojanne ilmaisee tukensa uskonnonopetusta kohtaan sillä edellytyksellä, että oppiaineen sisällä toteutettaisiin uudistuksia. Näitä uudistuksia Ojanne ei kuitenkaan tarvemmin yksilöi.⁹⁴³

Kososen kustantaman teoksen artikkeleihin viitattiin myös eräissä muissa Opettajain lehden numeroissa. Teoksen lapset ensimmäinen osa koostui Jalmari Finnen teoksesta Sankariajan lapsia, joka sai erittäin myönteisen arvion Opettajain lehdessä S. Ojanteelta. Erityisesti Ojanne kiitti teoksen "jaloa" ja "opettavaa" sisältöä.⁹⁴⁴

Järnefeltin ja Ahon kirjoitukset eivät käsitelleet ensisijaisesti kasvatusta kuten kokoelman muut teokset. Järnefeltin julkaisut sisälsivät tämän itsensä kirjoittamat Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta sekä Maa kuuluu kaikille -teoksen 2. painoksen. Lisäksi julkaisusarjaan sisältyivät Järnefeltin kääntäminä Tolstoin Kuinka Evankeliumia on luettava ja Henry Georgen Elä varasta!. Kososen kustantamaan laitokseen ei sisälly erillistä esipuhetta. Huomattava yhdistävä piirre "ohjelmakirjoituksille" on niihin sisältyvä voimakas yhteiskun-

941 Opettajain lehti 15. 5. 1906.

942 Halila 1949, 44.

943 Opettajain lehti 26. 6. 1908.

944 Opettajain lehti 12. 2. 1909.

taa ja kirkkoa, uskontoa tai vallitsevaa kristinopin tulkintaa vastaan kohdistunut kritiikki ja havaittujen epäkohtien johdosta esitetty uudistusohjelma.

Järnefeltin teokset kohdistavat kritiikkinsä tolstoilaisittain vallalla ollutta kristinopin tulkintaa kohtaan:

Syy siihen, etteivät aikamme ihmiset, vaikka janoavat vastausta elämänkysymykseen, odota sitä löytävänsä evankeliumikirjasta, on siinä, että kun Jeesuksen nimi vaan juontuu mieleenkin, tulvahtaa sen yhteydessä esille suuri joukko järjettömiä uskonkappaleita vastamaan Jeesuksen asemasta siihen, mitä tahdottiin Jeesukselta itseltään kysyä.⁹⁴⁵

Edelleen kristinopin todellinen sanoma oli jäänyt hämäräksi sen tähden, että ”korkein totuus, johon ihmiskunnan suurimmat opettajat ovat päässeet, perin juurin tuomitsee kaikkea valtaa, mutta vallan säilyttäminen on muutamalle mahtavalle ihmisjoukolla kaikkein tärkeintä”.⁹⁴⁶ Järnefeltin mukaan evankeliumeja oli luettava niin, että oman järjen valolla perattiin niistä pois se, mikä oli ”hämärää ja ristiriitaista” ja pidettiin kiinni siitä, mikä oli ”selvää ja valaisevaa”.⁹⁴⁷

Maa kuuluu kaikille ja Georgen Elä tapa! ovat nekin osoitus siitä uudistusvaatimuksen linjasta, johon Kososen kustantamalla teoksella pyrittiin. Näiden sisällön olen esitellyt edellisessä pääluvussa. Maa kuuluu kaikille -teoksen 2. painokseen liittämässä esipuheessa Järnefelt kohdisti kritiikkinsä eduskuntaan, joka oli pettänyt kaikki odotukset, joita Laukon lakkolaiset olivat siihen kiinnittäneet. Eduskunnassa olivat Järnefeltin mukaan päässeet vallalle ainoastaan puolueintohimot. Tämä oli johtanut Laukossa vallinneiden epäkohtien todellisen merkityksen unohtumiseen ja saattamiseen puoluekysymykseksi.⁹⁴⁸

Kososen kustantamassa teoksessa yhteiskunnallinen uudistusvaatimus ulotettiin myös kasvatukseen. Itse Järnefeltin esittämiä kasvatustulkintaa teos ei kuitenkaan sisältänyt. Sen sijaan Järnefeltin esittämien näkemysten jatkona oli H. Arinan suomentama Tulevaisuuden kasvatusta Ellen Keyn teoksesta *Barnets århundrade* (2. painos). Keyn visio tulevaisuuden kasvatuksesta liittyi useassa kohden Järnefeltin esittämiin kasvatustulkintoihin. Myös Keyn painotti kasvatuksen vapautta, lapsikeskeisyyttä, itsekasvatusta ja viettien periytymistä lapseen.⁹⁴⁹

Nimenomaan lapsikeskeisyys, lapsen huomioon ottaminen lapsuutta elävänä itsenäisenä persoonana oli yhteistä Järnefeltin Puhtauden ihanteessa ja Keyn Tulevaisuuden kasvatuksessa esittämässä kasvatustulkinnassa. Järnefelt kritisoi lapsikeskeisen kasvatuksen puutetta ja puolusti lapsen asemaa seuraavasti:

Mutta ei kukaan opeta — ei kirkossa, ei koulussa eikä kotona, että hänen elämänsä jo lapsena on itsenäinen, riippumaton siitä eläkö hän huomenna tai mieheksi asti, että oman tu-

945 Järnefelt 1908, 5.

946 Järnefelt 1908, 8.

947 Järnefelt 1908, 10.

948 Järnefelt 1908, 71.

949 Key 1908, 3, 5–6, 9, 11.

levaisuuden tuumat syntyvät oman itsensä ylentämistä varten ja että ihmisen tarkoitus on vaan nykyisyydessä täyttää isän tahto.⁹⁵⁰

Vanhempien ja koulun virhe on siinä, että se kasvattaa lasta vain tullakseen joksikin sittenkuin kasvaa mieheksi. Jos hän kuolee, pidetään hänen elämänsä kesken katkenneena. — Lapsi tulisi kasvattaa niin, että hän ymmärtäisi elämän hänessä itsessään asuvan hengen käskyjen täyttämiseksi.⁹⁵¹

Vastaavasti kritisoi myös Key:

Mutta Fröbelin lause *Eläkäämme lasten hyväksi* pitäisi muuttaa sisältörikkaampaan: *Anta-kaamme lasten elää!*⁹⁵²

Puhutaan koreita sanoja yksilöllisestä kehityksestä, mutta kohdellaan lapsia niinkuin ne eivät olisikaan olemassa omaa tarkoitusta varten, vaan syntyneet ainoastaan vanhempiensa iloksi, ylpeydeksi ja huviksi.⁹⁵³

Mutta ainoa oikea keino lapsen kasvattamiseksi yhteiskunnan jäseneksi on se, että kohtelee sitä sellaisena sekä samalla rohkaisee lapsen pyrkimystä tulemaan yksilölliseksi ihmiseksi.⁹⁵⁴

Keyn ja Järnefeltin kasvatustieteiden lähtökohdat, kasvatuksen uudistusvaatimus ja kasvatustieteiden yhteneväisyys on ilmeinen niiden esittämässä valtion kasvatustieteiden kohtaan liittyvässä kriittisessä asenteessa ja lapsikeskeisen kasvatuksen korostamisessa. Järnefelt sitoo kuitenkin Keytä tiukemmin kasvatustieteiden lähtökohdan omaantuntoon ja itsekasvatustieteiden kautta myös aikuisen ihmisen sisäiseen muutokseen.

Myös Keyn Tulevaisuuden kouluun sisältyvä perusajatus opetuksen järjestämisestä kotiopetuksena on yhteinen Järnefeltin esittämien näkemysten kanssa. Keyn mukaan kasvattamalla lapset koulussa heistä tulee "lauma, joka on opetettu seuraamaan joukkojen lakeja, joukkojen isänmaallisia tunteita, joukko - velvollisuuskäsitteitä. Lapsi oppii olemaan tottelevainen koulua kohtaan, tottelemaan koulua, olemaan uskollinen toverikuntaa kohtaan samoin kuin myöhemmin yliopistoa, osakuntaa, virastoa kohtaan - oppii sen syrjäyttämällä omantuntonsa, oman oikeuskäsityksensä, omat mielipiteensä".⁹⁵⁵ Key jatkaa koulua kritisoiden:

Koulun "järjestys", sen "metodi", sen "järjestelmä", sen "kuri" - joita koulun puoltajat ylistävät sen etuina - ovat minun näkökannaltani ihka vikoja. Velvollisuuden täyttämiseen, työhön, ja järjestykseen, täsmälliseen toimintaan tottuminen, jotka kaikki kuuluvat terveeseen kasvatukseen, ne voi kotikoulu saavuttaa paljon luonnollisemmilla keinoilla. Toinen koulun kuviteltuja etuja on, että lapsi siellä tulee jäseneksi pieneen yhteiskuntaan, joka opettaa sille yhteiskunnallisia velvollisuuksia! Mutta kotihan on se yhteiskunta, jossa lapsi tosissaan oppii auttamisen ja toimeliaisuuden yhteiskunnallisia velvollisuuksia, jotavastoin

950 Järnefelt 1897, 21.

951 Järnefelt 1897, 21, 23.

952 Key 1908, 9.

953 Key 1908, 12.

954 Key 1908, 12.

955 Key 1908, 9.

koulu keinotekoisesti korvaa sen kodin yhteiskuntakasvatuksen, jonka koulu ja kotiläksyt nyt ryöstävät lapsilta.⁹⁵⁶

Keyn esittämä kritiikki ei jäänyt kasvatustieteen viralliselta taholta huomaamatta. Ruin otti kantaa Keyn näkemyksiin luennoissaan kesällä 1904 yliopistollisten lomakurssien osanottajille. Keyn esittämää kritiikkiä Ruin pitää naurettavana liioitteluna: "Päivän kritiikki tässä kysymyksessä [koulupedagogiikassa] mielestäni johtuu melkein naurettaviin liioitteluihin, - niinkuin esim. silloin kun ruotsalainen kirjailijatar Ellen Key laajassa teoksessaan "Barnets århundrade" ("Lapsen vuosisata") on valmis leimaamaan koulut ylimalkaan laitoksiksi, joissa aivan järjestelmällisesti harjoitetaan - sielujen murhaa."⁹⁵⁷ Ruinin mukaan Keyn väärät näkemykset johtuvat "puuttuvista tiedoista olevista oloista" ja tieteellisestä asiantuntemattomuudesta.

Keyn esittämät kriittiset kasvatustieteen näkemykset eivät olleet ainoita Kososen kustantamassa teoksessa. Kansakoulunopettaja, jonka nimeä ei mainita, vaati uskonnonopetuksen poistamista kansakoulusta "yleisen kouluvelvollisuuden ollessa erään tärkeimmän eduskunnassa esille tulevista kysymyksistä" kirjoituksessaan Uskonnonopetus pois kansakoulusta!. Uskonnonopetuksen ja Raamatun kertomusten kirjoittaja näki olevan jyrkästi ristiriidassa koulussa opetetavan tieteellisen tiedon kanssa. Myöskään koulun uskonnonopetuksen avulla lapsiin kasvatettava usko kirkon opinkappaleisiin ja tunnustukseen sekä valtiokirkon siveyskäsitykseen eivät olleet "sitä laatua, että niitä totuuden ja ihmisyiden kannalta voisi pitää ylevinä"⁹⁵⁸. Uskonnonopetuksen sijaan olisi tullut asettaa moraaliopetus, joka herätti arvostelukykä, totuuden halua ja kannusti yhä korkeampiin siveyskäsityksiin.⁹⁵⁹

Kososen omaa ideologista taustaa oli lähellä työväenliikkeen aktiivisiin puhujiin kuuluneen Hilja Pärssisen (Liinamaan) suomentama Otto Rühlen teos Kansakoulun uudistaminen. Pärssinen toimi opettajana Viipurissa ja Helsingissä sekä myöhemmin Sosiaalidemokraattisen puolueen kansanedustajana ja Työläisnainen-lehden toimitussihteerinä vuosina 1907 - 1917.⁹⁶⁰

Pärssinen oli tutustunut Tolstoin sosiaalieettisiin teoksiin ja saanut näistä vaikutteita suullisiin ja kirjallisiin esityksiinsä. Etelä-Karjalan nuorisoseurojen vuosijuhlassa 1906 pitämässään puheessa Pärssinen vetosi Tolstoiin sorrettujen puolesta sortajia vastaan.⁹⁶¹ Työläisnaiseen Tolstoin muistokirjoituksen laatinut Pärssinen kuitenkin toteaa, ettei Tolstoin evankeliumi kelvannut köyhälistön evankeliumiksi: "Köyhälistön täytyy käydä luokkataistelua, taistellen tuleen voittaa oikeutensa, pakkokeinoja käyttäen tulee sen työntää yläluokka sille

956 Key 1908, 12.

957 Ruin 1905, 48.

958 "kansakoulunopettaja" 1908, 7. Kososen kustantamassa teoksessa nimimerkillä "kansakoulunopettaja" kirjoittanut on mahdollisesti ollut Hulda Salmi. Salmi kirjoitti vastaavalla tavalla aktiivisesti Kososen ja myöhemmin F. E. Kristiansonin toimittamaan Vapaa ajatus-lehteen. Ks. esim. Vapaa ajatus n:o 7-8, 1910; n:o 1, 1911; n:o 1, 1-12, 1912.

959 "kansakoulunopettaja" 1908, 12.

960 Härkönen 1994, 88.

961 Nokkala 1958, 231, 264.

nyt kuuluvasta valta-asemasta”.⁹⁶² Tolstoin elämäntyön hän näki kuitenkin arvokkaana, sillä tämä oli lyönyt ammottavia aukkoja valtiovallan ja kirkon auktoriteettiin ja ruoskinut omistavaa luokkaa ankarasti saarnaten työväestön ihmisoikeutta. Pärssisen muistosanoissa paljastuukin koko työväenluokan eri korostuksin esiintyvä suhtautumistapa Tolstoihin ja hänen oppiinsa.⁹⁶³ Pärssisen suhde itse Järnefeltin esittämiin näkemyksiin on kuitenkin jäänyt hämärän peittoon. Häkli kylläkin mainitsee, että Järnefeltiä pyydettiin 4. 6. 1911 puhumaan Helsingin palvelijataryhdistyksen kesäjuhlaan, johon hän ei kuitenkaan mennyt. Juhlapuheen Järnefeltin sijaan piti Hilja Pärssinen.⁹⁶⁴

Toimiessaan kansanedustajana 1910-luvun alussa Pärssinen teki eduskunnassa esityksen kansakoulun muuttamisesta pohjakouluksi. Esitys sai myönteistä vastakaikua Alempi kansanopetus -lehdessä, jossa Kaarlo Werkko asettui puoltamaan ajatusta ”kauniina kansanvaltaisena toimenpiteenä”, kunhan ensin järjestettäisiin alempi kansanopetus maalaiskuntien kansakouluihin.⁹⁶⁵ Pärssisen sosiaalidemokraattisen koulutuspolitiikan taustalla olivat hänen Otto Rühleltä omaksumansa näkemykset. Halilan mukaan sosiaalidemokraattinen kansakoulupolitiikka liittyi Suomessa vapaamieliseen kasvatustoppiin, jonka edustajista tunnettiin erityisesti Natorp ja Paulsen.⁹⁶⁶ Pärssisen kautta myös Rühlen koulutuspoliittiset näkemykset ovat tulleet tunnetuksi kansakouluväen piirissä.

Rühlen teoksen suomennokseen kirjoittamassaan johdannossa Pärssinen esitti koulu-uudistuksen polttavaksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi. Pärssinen katsoi, että vallitsevassa tilanteessa kasvatustoppi ja opetustustyön keskuudessa työskentelevien kannalta oli ratkaistava, mihin suuntaan kouluoloja olisi kehitettävä, mitä koululta oltiin oikeutettuja vaatimaan ja mitä yhteiskunta oli sen hyväksi velvollinen suorittamaan. Suomennoksestaan Pärssinen on jättänyt pois Saksan kansakoulua koskettelevat kohdat. Johdannon lopuksi Pärssinen toteaa Rühlen ehdotusten edustavan sosiaalidemokraattien koulu-uudistusvaatimusta:

Jos kohta muutamissa yksityiskohdissa kuten esim. kasvatuksessa asekuuntoisuuteen saattaa olla eri mieltä Rühlen ehdotusten suhteen, niin sisältyvät niihin pääasioissa sosialidemokraattien koulu-uudistusvaatimukset.⁹⁶⁷

Pärssisen suomentama Rühlen teos on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa käydään läpi silloiseen koulujärjestelmään ja sivistyskäsitykseen liittyvät epäkohdat ja toisessa osassa esitetään sosiaalidemokraattinen ohjelma, jonka mukaan kansanopetus tulisi järjestää. Kansan sivistystason nostamisen edellytykseksi Rühle esitti koulupakkoa. Tämä johtui siitä, että ”sosialidemokratia vaatii

962 Ks. Nokkala 1958, 246.

963 Nokkala 1958, 246.

964 Häkli 1955, 443.

965 Alempi kansanopetus 27. 5. 1911. Kaarlo (Kaarle) Werkko toimi perustamansa esi- ja alkukoulunopettajaseminaarin johtajana Helsingissä 1896–1916. Werkko oli myös Suomen opettajayhdistyksen perustaja ja ensimmäinen puheenjohtaja. Rantala 2002, 42.

966 Halila 1949, 44.

967 Pärssinen 1908, 3.

siinä tiedossa, että tieto merkitsee valtaa, kansansivistyksen kohottamista ja kulttuuritason nostamista, siten kansan vihollisten ja kansan sortajien mahtia murskatakseen ja luokkavaltiota poistaakseen". Sosiaalidemokraattiseen ohjelmaan Rühle sisällytti koulun maallistuttamisen, pakollisen koulunkäynnin julkisissa kansakouluissa, opetuksen maksuttomuuden, vapaat opetusvälineet ja ilmaiset ateriat sekä kansakoulussa että korkeammissa sivistyslaitoksissa. Selostamansa "kirjoituksen tehtävänä on esittää sosialidemokraattisten kansakouluvaatimusten sisältöä, oikeutta ja vaikutusta ja antaa yleisin piirtein kuva kansakoulusta, millainen sen tulisi olla".⁹⁶⁸

Järnefelt ei esittänyt suoranaista kannanottoa sosiaalidemokraattien kansakoulu-uudistukseen tähtäävää vaatimusta kohtaan. Rühlen ohjelmassa oli epäilemättä kohtia, jotka eräiltä osin ovat yhdensuuntaisia Järnefeltin esittämien kasvatuskäsitysten kanssa, mutta myös kohtia, joissa Järnefeltin näkemykset eroavat ratkaisevasti. Samoin kuin Järnefelt myös Rühle korosti työn merkitystä kasvatuksessa ja opetuksessa. Rühle päätyi näkemykseen, jonka mukaan havainto-opetus ei voi olla opetuksen perustana:

Maailma ainoastaan havainnossa katseltuna pysyy pelkkänä kuvana, suurena arvoitukse-
na, olkoonpa sitten että luomme sen Platon tai Darwinin mukaan. Sillä ainoastaan työn
kautta tunkeudumme me esineiden olentoon, opimme esineiden sielun tuntemaan. Ha-
vainto on ristiriitaisen uskonjärjestelmän äiti, työ järkipäisten tieteiden äiti. Havainto-
opetus tähtää pinnalle, työopetus tunkeutuu ytimeen.⁹⁶⁹

Rühle oli vakuuttunut työopetuksen merkityksestä ja vaikutuksesta myös henkiseen kehitykseen. Esimerkkinään hän käytti "puuopetusta". Todellisuus oli hahmotettavissa toiminnan, ei havainnon kautta. Näin Rühle lähestyi pragmatismia. Hän vetosi työopetuksen puolesta myös Wundtiin: "Wundtin fysiologisen sieluopin mukaan johtuu kaikki henkinen kehitys vieteistä, ja kaikki vietit ovat yhdistetyt liikuntoihin".⁹⁷⁰

Rühlen työopetusihanteessa voi nähdä piirteitä, jotka viittaavat utilitaristiin, hyötyyn perustuvaan ajattelutapaan. Oppiaineista on hyötyä siinä määrin kuin ne palvelevat ja ovat hyödyksi käytännölle ja käytännön työelämälle. Toisaalta pragmaattiseen ajattelutapaan viittaa näkemys, jonka mukaan työopetukseen sisältyvä toiminta syventää oppimista ja vaikuttaa näin henkiseen kehitykseen. Myös Järnefeltin aapiseen sovellettama pedagoginen metodi rakentui pitkälle havainto-opetuksen varaan. Kuitenkin Järnefelt pyrki syventämään oppimista toiminnan tasolla liittämällä lukukappaleisiin oppilasta aktivoivia tehtäviä. Näissä oppilasta lähestyttiin vuoropuhelun merkeissä. Samoin oppikirjan loppuun liitettyjä askartelukirjaimistoja on pidettävä poikkeuksellisenä pyrkimyksenä oppilaan oman aktiivisuuden korostamiseen.

Järnefeltin näkemysten kanssa ristiriitaisia ovat Rühlen ohjelmaansa sisällyttämä koulupakko ja koulun maallistuttaminen. Järnefelt pyrki soveltamaan opetukseen koulunkäynti mukaan lukien vapauden periaatetta. Oppimisen eh-

968 Rühle 1908, 39.

969 Rühle 1908, 54.

970 Rühle 1908, 55.

to oli, että lapsi haluaa oppia samoin kuin syömisen ehto oli, että syöjä oli nälkäinen. Koulunkäynti ja oppiminen perustuivat sisäiseen velvollisuuden tuntoon. Vapaa opetus oli joko kotiopetusta tai useampien perheiden toimeenpanemaa yhteistä lasten opetusta, joka oli vapaata sekä opetettaviin aineisiin että opetustapaan nähden.⁹⁷¹ Järnefeltin mukaan myös kasvatus ja uskonto olivat erottamattomia. On eri asia, missä määrin Rühlen esittämä moraaliopetus ja Järnefeltin "kristinopin" tulkinta vastaavat toisiaan. Järnefeltin tulkinnassa kristinusko oli Kristuksen omaa oppia siitä, mitä ihmiselämä on. Pohjimmiltaan se oli sen "äärettömän alkuperän tahdon täyttämistä, jonka osia me tunnemme olevamme", keskinäinen yhteys ja toinen toisensa palveleminen.⁹⁷² Epäilemättä Järnefelt oli passiivisen vastarinnan puolesta puhujana suhtautunut torjuvasti myös Rühlen vaatimukseen asekuntoisten miesten kasvattamisesta ja ajatukseen kansanarmeijasta. Tässä suhteessa teoksen suomentajan, Pärssisen ja Järnefeltin näkemykset ovat yhdensuuntaiset.

Järnefeltin oma käsitys näkemystensä suhteesta sosialismiin ilmeni osaksi Vanhempieni romaanin luvusta Sosialistit tulevat. Suurimmaksi periaatteelliseksi eroksi Järnefelt mainitsi, että tolstoilaisuudessa oli kysymys "yksitellen-teoriasta", kun taas sosialistit olivat "kaikki yht'aikaa -teorian" kannalla. Sosialismi ei vaatinut yksittäisen ihmisen sisäistä muutosta. Sen vaatimus olosuhteiden muuttamiseksi perustui viime kädessä pakkoon. Se asettui kannalle, jossa "vallan siirtyminen" tai vallankumous voitiin toteuttaa tarvittaessa väkivalloin.⁹⁷³ Periaatteellinen ero oli lopulta suuri. Kysymys oli tulevaisuuden ihanneyhteiskunnan, "vapauden valtakunnan" toteutumisesta, jonka ääriviivat Järnefelt hahmotteli jo Heräämiseni-teoksessaan:

Villi saattaa arvella, että heidän olonsa voisivat parantua korkeintaan siinä tapauksessa, että kaikki villit samalla kertaa ottaisivat noudattaakseen heille uutta lakia, ja ettei se mitään auttaisi, jos hän vaan yksin alkaisi sitä seurata. Samalla perustuksella olemme mekin valmiit hylkäämään oman uuden lakimme: emme voi, kun eivät kaikki tahdo yhtäaikaan. Ja tällöin me unohtamme, että olemme haaveksineet *vapauden* valtakuntaa, sillä tämmöiseen valtakuntaan täytyy tiekin olla vapaa. Sinne ei voi tulla minkään inhimillisen lain tai yleisen tahdon pakotuksesta. Se voi siis syntyä ainoastaan niin, että ihmiset tulevat sinne yksitellen omasta tahdostaan.⁹⁷⁴

Käytännössä Järnefelt tuki kuitenkin Virkkalan työväen sivistystoimintaa. Vuonna 1911 Arvid Järnefeltin poika Eero Järnefelt totesi paikkakunnan sosialistien ottaneen haltuun paikkakunnan kaikinpuolisen valistustyön. Isänsä perustaman lukutuvan ja siihen liittyvän opetuksen hän katsoo päättyneen tämän

971 Järnefelt 1904, 273.

972 Järnefelt 1904, 267.

973 Järnefelt 1930, 82; 96–97. Haapalan mukaan 1800-luvun kapitalismi synnytti Suomessa varsin rajallisen palkkatyöväen, joka ei edes kokenut kapitalismia elämänsä uhkatekijäksi. Työväestä alkoi organisoitua, mutta pikemminkin tullakseen osalliseksi porvarilliseen yhteiskuntaan kuin kumotakseen sen. Osallistumisella muodostuvaan kansalaisyhteiskuntaan työväestö yritti kumota sääty-yhteiskunnan eriarvoisuuden. Haapala 1990, 232. Tätä taustaa vasten Järnefeltin yksitellen-teoria tähtäsi huomattavasti syvempään ja perusteellisempaan yksilön ja yhteiskunnan muutokseen.

974 Järnefelt 1910, 221–222.

johdosta. Tällöin lukutuvan kirjasto siirrettiin työväen ”Tietolaan”.⁹⁷⁵ Järnefelt osallistui aktiivisesti Tietolan rakentamiseen tehden satoja tunteja talkootöitä. Tämän lisäksi hän oli myös hankkinut rakennukselle piirustukset ja rakennusmestarin ohjeet ja lopuksi, kun talo oli tullut valmiiksi, ehdottanut sille nimeksi Tietola. Tietolan kirjaston kirjat olivat peräisin kirjailijan äidin Elisabeth Järnefeltin kirjastosta.⁹⁷⁶ Varat Tietolan rakentamiseen saatiin Mustialan kartanon hovijunkkarilta.⁹⁷⁷

Järnefelt lähestyi maakysymystä käsitellessään työväenliikettä ja sosiaali-demokratiaa päätyessään kantaan, jonka mukaan muodollisen, ulkonaisen tasa-arvon ulkoisena edellytyksenä on taloudellinen tasa-arvo. Vuonna 1911 Arvid Järnefeltin poika Eero Järnefelt kysyi isältään: ”Mikä on nyt siis tulos tästä meidän viisitoistavuotisesta maallaolostamme?” Järnefeltin vastauksesta kuultaa se orastava pettymys, jonka hänen pyrkimyksensä maakysymyksen ja tolstoilaisuuden käytännölliseksi ratkaisemiseksi oli tuottanut:

Tulosta ei ole juuri mitään, tai jos on, niin pikemmin kielteinen. Sillä kansan lähestyminen, niinkuin sitä ”Isänmaassa” vielä kuvailin, on pelkkä tuulentupa, yhtä kaunis ja yhtä valheellinen. Tosi lähestyminen on mahdollinen ainoastaan todellisen tasa-arvoisuuden pohjalla, siis ainoastaan todellisen herruudesta luopumisen kautta, jolloin ulkonaista, muodollista tasa-arvoisuutta vastaa *taloudellinen* eli olennainen tasa-arvoisuus. Kaikki sellainen lähestyminen, joka ei samalla poista luokkajaon varsinaista ja ainoaa syytä, eroavaisuutta omaisuussuhteissa, on väärää ja valheellista lähestymistä.⁹⁷⁸

Järnefeltin suhde työväenliikkeeseen oli läheinen. Kun Järnefeltiltä kysyttiin, voiko tolstoilaisuus auttaa työväenliikettä, Järnefelt oli vastannut, ”kyllä voi, se voi näyttää minkälaista vääryyttä on yhteiskunnassa, mitä pahaa ihmisessä”. Kuitenkin myös Peltonen muistellessaan Järnefeltiä korostaa tämän näkemystä sisäisen muutoksen välttämättömyydestä yhteiskunnan muuttamiseksi: ”Jos yksilöt eivät sisäisesti muutu, eivätkä vapaudu itsekkäistä haluistaan, ei myöskään sellaisten ihmisten muodostama yhteiskunta voi muuttua paremmaksi.”⁹⁷⁹

Järnefelt tuli lähentyneeksi perinteistä sosialismia ja työväenliikettä puhuessaan yhdenvertaisemman yhteiskunnan puolesta ja pyrkiessään toteuttamaan yhteiskunnallista uudistusohjelmaa tolstoilais-georgelaisessa hengessä. Järnefelt koki tulleen torjutuksi sivistyneistön ja porvariston taholla:

Jos Henry George on esittänyt oikean teorian hengestä yhteiskunnallisen ja taloudellisen epätasaisuuden poistamiseksi, niin hänen henkensä koetetaan yhdellä taholla vääristää (professorit ja oppineet) ja toisella taholla sitä koetetaan vaikenemisella tappaa (porvaristo ja maanomistajaluokka).⁹⁸⁰

975 Järnefelt 1911, 95–96.

976 Kertonut Betty Peltonen. LKA.

977 Järnefelt 1930, 86–87.

978 Järnefelt 1911, 96–97.

979 Kertonut Betty Peltonen.

980 Päiväkirja 28.11.1906. SKSKA

Järnefelt ei kuitenkaan saanut laajempaa poliittista tukea työväenliikkeestä, joitakin ymmärtäjiä kuitenkin. Myös kasvatusnäkemyksissään hän jäi ilmeisen yksin. Pedagogiset kokeilut eivät olleet tuottaneet mainittavaa tulosta. Hänen pedagogiset näkemyksensä eivät herättäneet laajempaa keskustelua. Ne joko pysyttelivät liian yleisellä ja abstraktilla tasolla tai sitten äärimmäinen individualismi itsekasvatuksen vaatimuksineen ei soveltunut poliittisten liikkeiden kuten sosiaalidemokraattien kansakouluohjelman käyttöön. Vaikka työväenliikkeellä oli monia kannattajia kansakoulunopettajien keskuudessa, valitsi valtaosa opettajista kansalaissodassa valkoisen puolen. Kansakoulunopettajistosta oli kehittynyt yksi yhteiskunnan koossa pitävistä voimista. Tähän liittyi voimakkaasti kansalliset arvot ja ihanteet sekä uskonnollisuus.⁹⁸¹ Nämä olivat monissa kohden ristiriidassa Järnefeltin edustaman tolstoilaisen arvomaailman kanssa. Laajempaa tarttumapintaa Järnefeltin näkemyksiä kohtaan ei kansakoulunopettajistossa ollut.

Häklin mukaan Järnefeltin tilalla Rantalassa vieraili kasvatus- ja opetusmenetelmien laatijoita sekä työkoulujen suunnittelijoita.⁹⁸² Heistä ei ole kuitenkaan löytynyt tarkempaa mainintaa. Oliko Järnefeltin pedagogisilla näkemyksillä mahdollisuus nousta laajemmin esille akateemisessa keskustelussa?

6.4 Järnefelt Tolstoin pedagogiikan ja kasvatustieteellisen tutkimuksen varjossa

Ruinin ja Järnefeltin pedagogiikkaan liittyvät ajatukset keskittyivät olennaisilta osin etiikkaan, hyvän sekä onnellisen elämän ehtoihin ja edellytyksiin. Ruin edusti arvovaltaista pedagogista tahoja. On kuitenkin vaikea arvioida, missä määrin hänen näkemyksensä heijastuivat kasvatusaatteelliseen kenttään. Järnefeltin ja Ruinin näkemyksillä oli yhteinen historiallinen kehitystaustansa. Molemmat olivat opiskelleet samoihin aikoihin filosofiaa Reinin oppilaina, opiskelleet Saksassa Wundtin johdolla, saaneet vaikutteita Kantin filosofiasta ja uus-kantilaisuudesta sekä hioneet käsityksiään filosofisessa yhdistyksessä. Tätä taustaa vasten selittynee heidän yhteinen mielenkiintonsa kasvatuksen etiikkaa keskeisesti korostavaan sisältöön ja suuntaukseen.⁹⁸³

981 Rantala 2002, 15. Rantalan mukaan työväenaate sai kuitenkin monia tukijoita kansakoulunopettajistossa. Kansalaissotaa edeltävänä aikana punaiset olettivat saavansa heistä merkittävän kannattajakunnan.

982 Häkli 1955, 437.

983 Waldemar Ruinin pitkä yliopistollinen ura Aleksanterin ja myöhemmin Helsingin yliopiston kasvatus- ja opetusopin professorina vuosina 1888–1926 vaikutti herbartilaisuuden kehittymiseen ja leviämiseen Suomessa. Ruinin julkaisutoiminta ei ollut kovin laaja, mutta hänen vaikutuksensa kasvatuksen kenttään syventyi laajan esitelmätoiminnan kautta. Professorinväitöskirjassaan Ruin etsi keinoja ihmisen onnellisuuden, ihmisarvon tuottavalle kasvatukselle. Ihmisen perusonneksi hän Kantin tapaan luonnehti pyyteettömän elämänasenteen. Kasvatuksen tehtäväksi hän näki siveellisen luonteen kasvatuksen. Käsitellessään etiikkaa oppiaineiden osana hän hyväksyi opetettavan aineksen välillisenkin

Ruin joutui akateemisessa työssään tekemisiin tolstoilaisen pedagogiikan kanssa esittäessään virallisen arvostelun K. A. Laurentin väitöskirjasta *Leo Tolstoi och Skolan* (1915). Laurent oli väitöskirjansa julkaistessaan Helsingin ruotsalaisen normaalilyseon opettaja, josta myöhemmin tuli kouluneuvos (1927) ja kouluhallituksen ruotsinkielisen osaston päällikkö (1939).⁹⁸⁴ Väitöskirja rakentui kahden teeman varaan. Ensinnäkin teos keskittyi esittelemään Tolstoin pedagogiikkaa ja toiseksi se syventyi tämän pedagogiikan analyysiin.⁹⁸⁵ Ruinin arvioinnissa Laurent oli onnistunut paremmin Tolstoin pedagogiikan analyysissä kuin itse tämän pedagogisen järjestelmän selittämisessä. Teoksen alkupuoli, pedagogisten ajatusten esittely antoikin Ruinin mielestä aihetta useisiin huomautuksiin.

Tolstoin pedagogisia ajatuksia Laurent analysoi Ruinin mukaan samalla sekä ymmärtävästi että kriittisesti. Tolstoin pedagogiikan tunnetuinta vapauden periaatetta olisi Ruinin mukaan voinut verrata moderneihin pedagogisiin suuntauksiin kuten sosiaali- ja työpedagogiikkaan sekä Foersterin moraalipedagogiikkaan, joka oli tullut tunnetuksi näihin aikoihin myös Suomessa.⁹⁸⁶

Loppulukunsa koosteessa Laurent totesi, että Tolstoin didaktisten aatteiden seuraaminen merkitsisi koko silloisen koulujärjestyksen purkamista ja yhteiskuntaelämän täydellistä uudelleenmuovaamista. Sellaisen koulusivistyksen kautta kasvatettaisiin yhteiskunnalle yksilöitä, jotka eivät ehkä ensinkään soveltuisi elämään sellaisina kuin yhteiskunta, joka ilmeni koulun ulkopuolella. Laurentin mukaan ainoastaan asteittain tapahtuva kehitys saattoi samanaikaisesti edistää sekä yksilön että heidän ympäristönsä kehittymistä siten, että he elimellisesti kuuluivat yhteen. Tämän pohjalta Laurent päätyy näkemykseen, että Tolstoin pedagogiikassa oli kysymys utopiasta.⁹⁸⁷

Myös Paavo Virkkunen käsitteli Tolstoin kokemuksia raamattuopetuksesta Laurentin väitöskirjan pohjalta *Koti ja koulu* -lehdessä. Virkkunen kiinnitti huomiota Tolstoin havaintoon, jonka mukaan raamatunhistorian oppikirjoihin laaditut kertomukset eivät kiinnostaneet lapsia samalla tavoin kuin suoraan Raamatusta luetut kertomukset. Erityinen ansio Raamatun kertomuksia suoraan luettaessa oli siinä, että tällöin saatiin täydellinen kuva kaikista inhimillisten ajatusten ja elämän puolista. Lasten oli helpompi ymmärtää suoraa Raamatun tekstiä, sillä näin asiat tuli esitettyä täysinäisin piirtein ”täyteläisessä runollisessa muodossa”. Syy siihen, miksi Raamatun kertomukset niin viehättivät lapsia, oli Tolstoin mukaan se, että siinä luonnonilmiöt saivat selityksensä. Sa-

kasvatusvaikutuksen, mutta ennen kaikkea eettisen kasvatuseriaatteen tuli sisältyä opettavaan ainekseen yhtenä puolena. Samoin kuin etiikan, tuli myös estetiikan sisältyä samaan ainekseen kuin etiikan. Kaikkeen kasvatukseen tuli sisältyä esteettinen elementti, mutta kaiken kasvatuksen ei tarvinnut olla esteettistä kasvatusta. Väitöskirjansa keskeistä teemaa, eettisen asenteen saattamista sopusointuun oppilaan sielunelämän kanssa opettajan rinnastavan toiminnan avulla Ruin kehitti myöhemmin esteettiseen suuntaan. Ruin 1887; Ruin 1905, 6–7; Tuomikoski-Leskelä 1979, 250–251.

984 Päivänsalo 1971, 182.

985 Ruin 1916, 122; ks. myös Laurent 1915, 17, 96.

986 Ruin 1916, 124; ks. myös Päivänsalo 1971, 183.

987 Laurent 1915, 157–158.

moin ihmisten väliset suhteet perheessä, valtiossa ja uskonnossa tulivat ymmärrettäviksi.⁹⁸⁸

Laurentin väitöskirja ei jäänyt huomaamatta myöskään A. R. Rosenqvistilta, joka käsitteli laajasti Tolstoin pedagogiikkaa *Kasvatus ja koulu* -lehdessä artikkelissaan Tolstoin vapaa koulujärjestelmä. Rosenqvist viittasi kirjoituksensa aluksi Laurentin vasta valmistuneeseen väitöskirjaan todeten sen olevan puutteellinen niiltä osin kuin aihetta oli muussa alan ulkomaisessa kirjallisuudessa käsitelty. Rosenqvist esitti artikkelissaan ensin Tolstoin keskeisiä pedagogisia näkemyksiä. Artikkelinsa lopulla hän kritisoi Tolstoin vapauden periaatetta Foesterin moraalipedagogiikkaan liittyvien näkemysten kautta. Rosenqvistin mukaan lapsen luonto ei suinkaan voinut osoittaa kasvatuksen päämäärää, vaan sen saneli ajan kulttuurikanta. Vaikka lapsi kehittyisikin omien sisäisten lakiansa mukaisesti, ei Rosenqvistin mukaan lasta johdettu siveellisesti vapaaksi yksilöksi hillittömän vapauden, vaan kuuliaisuuden ja tottelevaisuuden tietä. Rosenqvist argumentoi tukeutuen Foesteriin:

Foester sanookin, että kuri ja kuuliaisuus ovat valmistuksena henkisen persoonallisuuden vapauteen. Tie oikeaan vapauteen ja siveelliseen itsenäisyyteen käy siis mielestämme yksinomaan kurin ja itsensävoittamisen kautta.⁹⁸⁹

Kuitenkin Rosenqvist antaa Tolstoin pedagogisille näkemyksille merkityksen, joilla oli ratkaiseva vaikutus ”pedagogiikan kopernikaanisessa vallankumouksessa”. Samoin kuin Kopernikus siirsi tähtitieteellisen painopisteen maasta aurinkoon, samoin lapsesta oli tehtävä se aurinko, jonka ympärille opetuksen tuli keskittyä ja järjestyä. Lausunnollaan Rosenqvist viittasi myös John Deweyhin. Myöhempi kasvatuksen historian tutkimus on Tolstoin pedagogiikan merkitystä arvioidessaan päätenyt paljolti samoille linjoille.⁹⁹⁰

Ruinin varovaisen myönteinen asenne Tolstoin pedagogiikkaan liittyi hänen etiikkaa kohtaan tuntemaansa sympatiaan. Vuonna 1904 pitämien yliopiston kesäkurssien luennoilla Ruin painotti etiikkaa, joka väistämättä tuo mieleen kantilaisen etiikan: ”Sitä, mikä on hyvää, on tehtävä, velvollisuus täytettävä sen itsensä tähden.” Ruin liittikin onnellisuutta tähdentävään pedagogiikkaansa Kantin:

Ankarin kaikista, filosofi Kant, sanoo nimenomaan antaessaan asiallista sisällystä siveyslaille: ”etsi omaa täydellisyyttäsi, toisen onnellisuutta!” Tahdonpa vielä väittää, että onnellisuuden kysymys etupäässä onkin kasvatustieteellinen kysymys, toisin sanoen, ettei ihmisten onnellisuutta millään muulla keinolla voida niin tehokkaasti edistää kuin kasvatuksen avulla.⁹⁹¹

Eettisen elämänsuunnan olennaisimpana tunnusmerkkinä Ruin näki altruismin. Tämän pohjalta hän nimitti 19:nen vuosisadan koreileviksi, häikäilemättömän itsekkyyden ajattelijoina Max Stirnerin ja Friedrich Nietzschen.

988 Virkkunen 1916, 363–364, ks. *Koti ja koulu* 1916.

989 Rosenqvist 1916, 94–95.

990 Ks. esim. Bruhn 1989, 322–323; Grue-Sørensen 1961, 203.

991 Ruin 1905, 7.

Ruin ei ottanut kantaa nimeltä Järnefeltin esittämiin kasvatusnäkemyskysymyksiin. Sitä vastoin hän puuttui toisinaan kritiikissään sellaisiin kasvatusnäkemyskysymyksiin, joihin Järnefeltin voi katsoa olleen suoranaisessa yhteydessä. Syy siihen, että yhä edelleen oltiin kaukana siitä tilasta, jota voitaisiin sanoa onnelliseksi, oli Ruinin mukaan siinä, että useiden pedagogien, ”suurten kasvattajain maailmanparannushommia ja toiveita” häittäsi ”*individualinen*” rajoitus. Yksipuolisesti pidettiin silmällä yksilöä ottamatta huomioon yhteiskunnan tai maailman kokonaisuutta, jonka ilmaus myös yksityinen lapsi oli. Kasvattamalla yhteiskunnalle yksilöllisiä kansalaisia ”toivovat he askel askelelta ja aivan perustuksia myöten voivansa luoda uuden yhteiskunnan”.⁹⁹² Tässä päätelmässä Ruinin mukaan kuitenkin oli virhe. Suurimmatkaan pedagogit eivät olleet nähneet, ”kuinka juuri se yhteiskunta, jota he tahtovat kasvatuksellaan auttaa ehkäpä uudistaa, kuinka se lukuisien epätäydellisyyksiensä vuoksi on suurimpana esteenä heidän työnsä menestykselle.”⁹⁹³

Ruin ei nimennyt pedagogeja, joita hän lausunnollaan tarkoitti. Hänen ajatuksensa on tulkittavissa kohdistuviksi juuri sellaisiin kasvatusteoreetikoihin, jotka kasvatusta koskevilla mielipiteillään vaativat muutosta olemassa oleviin pedagogisiin käytäntöihin ja jotka näkivät, että näillä käytännöillä oli ratkaiseva merkitys myös olemassa olevien yhteiskunnallisten olojen kannalta.

Ruin otti kantaa kysymykseen, joka oli keskeinen Järnefeltin kasvatusnäkemyksessä. Päinvastoin kuin Ruin Järnefelt ei nähnyt mahdolliseksi yhteiskunnan kehittymistä muutoin kuin yksilössä tapahtuvan muutoksen kautta. Vain pyrkimällä itse muuttamaan olevia olosuhteita paremmaksi kasvattaja saattoi samalla kyetä ilmaisemaan suunnan, johon myös kasvavan oli pyrkiminen. Todellinen muutos ei ollut mahdollista ilman kasvattajan, aikuisen itsekasvatusta:

Itsekasvatus on siis se kulmakivi, johon muiden kasvatus perustukoon. Jotta kasvatus olisi hyvä, täytyy kasvattajan elämän olla hyvä.⁹⁹⁴

Järnefeltin pedagogiset näkemykset jäivät yleisessä akateemisessa keskustelussa vaille laajempaa huomiota. Sen sijaan Tolstoin ajatukset herättivät keskustelua. Tolstoin pedagogiset näkemykset tulivat laajempaan keskusteluun kasvatustieteen lehdistössä v. 1910 hänen kuolemansa aikoihin ja akateemiseen keskusteluun muutamaa vuotta myöhemmin Laurentin väitöskirjan johdosta. Järnefelt ja hänen esittämänsä pedagogiset näkemykset eivät nousseet esille tässä keskustelussa. Yleisellä tasolla Järnefelt nähtiin Tolstoin ajatusten välittäjänä. Myös pedagogiikassa häntä pidettiin Tolstoin näkemysten jatkajana.

Itsekasvatuksen ajatus suomalaisessa pedagogiikassa murtautui yhä laajemman keskustelun kohteeksi vuosisadan vaihteen jälkeen erityisesti Friedrich Foersterin pedagogisten näkemysten yhteydessä. Tässä keskustelussa Foersterin itsekurin käsite liitettiin itsekasvatukseen ja itsehillintään. ”Yksilöllisyyden re-

⁹⁹² Ruin 1905, 55.

⁹⁹³ Ruin 1905, 56.

⁹⁹⁴ Järnefelt 1904, 268.

hoitukselle” oli ominaista halu poistaa kaikenlaiset rajoitukset mielihalujen tieltä. Väärän yksilöllisyyden kautta yhteiskuntaan tuli yksilöitä, jotka eivät olleet kasvaneet muuhun kuin itsensä palveluun. Yksilö kohosi omasta ”muokkamattomasta yksilöllisyydestään” jalostetummaksi persoonallisuudeksi ainoastaan itsehillinnän avulla.⁹⁹⁵

Tämä näkemys poikkesi lähtökohdiltaan Järnefeltin itsekasvatuksen ajatuksesta. Järnefelt liitti itsekasvatuksen erityisesti kasvattajan itsekasvatukseen. Järnefeltin syvästi individualistinen, yksilöön uskova ja tukeutuva kasvatuskäsitys oli tässä suhteessa vastoin sitä laajempaa pedagogista valtavirtaa, joka suomalaisessa pedagogiikassa oli tulossa laajemman kiinnostuksen kohteeksi. Järnefeltin ”yksilöllisyyden rehoitukseen” perustuva eettisen kilvoituksen itsekasvatuksen ajatus jäi tappiolle Foesterin itsekuria ja itsehillintää tähdentävälle suuntaukselle. Kun Järnefelt pyrki itsekasvatuksen avulla ihmisessä piilevien hyvien ominaisuuksien jalostamiseen ja vahvistamiseen, voi Foesterin edustaman itsekasvatusta painottavan suuntauksen katsoa tähdänneen ensi sijassa ihmisessä piilevän pahan tukahduttamiseen tai kurissa pitämiseen. Ihmisen oli näin tahtonsa avulla hallittava mielihalujaan, jotka eivät olleet sopusoinnussa vallitsevien yhteiskunnallisten moraalinormien kanssa.

Kasvattavasta tendensistään huolimatta Järnefeltin ajatukset kasvatuksesta jäivät tai ne yleisellä tasolla koettiin mitä ilmeisimmin irrallisiksi ja liian radikaaleiksi näkemyksiksi suhteessa kasvatustieteen ja koululaitoksen sisällä vaikuttaneeseen pedagogiseen keskusteluun. Järnefelt ei kyennyt luomaan kyllin perusteltua ja vakuuttavaksi koettua kokonaisesitystä kasvatuksesta, joka olisi kyennyt haastamaan ajan kasvatustieteen ja kouluopetuksen piirissä keskeisesti vaikuttaneen uushumanistisen ja herbartilaisen kasvatussuuntauksen.

⁹⁹⁵ Foerster 1909, 53–57, 99–105; Virkkunen 1910, 235–254.

7 KASVATUKSEN KAUTTA KOHTI UUTTA YHTEISKUNTAA

7.1 Reformipedagogiikka ja yhteiskunnan muutos

Suomen poliittista kenttää jakoi 1800-luvun lopulla ja vuosisatojen vaihtuessa kolme peruskysymystä: kieli, Venäjän kysymys ja sosiaalinen kysymys. Kieli liittyi voimakkaasti kansallisuusaatteeseen, Venäjän kysymys Suomen valtio-oikeudelliseen suhteeseen emämaahansa ja sosiaalinen kysymys sääty-yhteiskunnan rakenteiden ja modernisaation mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Yhteiskunnallinen ja kulttuurillinen murros oli laaja. Siihen liittyi sivistyneistön maailmankatsomuksellinen jännitteisyys, suomalaisen työväenliikkeen syntyminen ja mullistus yhteiskunnan pohjakerroksissa, kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen, taloudellinen ja sosiaalinen muutos edetäessä maatalousvaltaisesta kohti teollista yhteiskuntaa, julkisen tiedonvälityksen kehittyminen sanomalehtineen ja kirjallisuuksineen, tieteessä ja taiteessa tapahtuneet muutokset ja vapaan laajamittaisen kansalaistoiminnan käynnistyminen.⁹⁹⁶

Modernisaatiokriisi vaikutti osaltaan myös pedagogiikkaan. Vanhenevaa ja rapautuvaa yhteiskuntaa oli uudistettava myös kasvatuksen kautta. Reformipedagogiikkaa on tarkasteltava yleisen murrosvaiheen uudistamistarpeista käsin. Saksassa ja Yhdysvalloissa reformipedagogiikka oli vuosisatojen vaihteessa kehittynyt pedagogiseksi uudistusliikkeeksi, jonka tarkoituksena oli uudistaa koulua teollistumisen, kaupungistumisen ja siirtolaisuuden aiheuttamien ongelmien keskellä. Vaikka liike ei ollutkaan yhtenäinen, sen eräänä tunnuspiirteenä oli nähdä lapsuus erityisenä elämänvaiheena ja vaikuttaa sitä kautta aikuisen ihmisen ja yhteiskunnan kehittämiseen.⁹⁹⁷

Tämän tutkimuksen tehtävänä oli selvittää, mikä oli Arvid Järnefeltin kas-

⁹⁹⁶ Jussila 1995, 57.

⁹⁹⁷ Bruhn 1973, 9; Hirsjärvi 1983, 199; Hirsjärvi 1991, 70–71; Hytönen 1998, 19; Iisalo 1988, 200, 203; Miettinen 1990, 35–36.

vatusajattelun sisältö ja mitkä sen muotoutumiseen vaikuttaneita tekijöitä. Lisäksi tehtävänä oli tarkastella Järnefeltin kasvatustieteellisen ajattelun tavoitteita, pedagogista toimintaa ja hänen pedagogisten näkemystensä saamaa vastaanottoa.

Arvid Järnefelt ei ollut systemaattinen kasvatusteoreetikko siinä merkityksessä, että hän olisi esittänyt kasvatuksesta järjestelmällistä ja johdonmukaista kokonaisuutta, jota olisi hallinnut jokin tietty säännönmukaisuus tai periaate. Sen sijaan Järnefeltiä voidaan pitää eklektistyyppisenä kasvatustieteilijänä. Hän valitsi sopivaksi katsomiaan ajatuksia ajan hengen mukaisesti ja yhdisteli niistä omaa kasvatuksellista kokonaisuutta.

7.2 Tolstoin ja Kantin seuraaja

Keskeisesti Järnefeltin ajattelun muotoutumiseen vaikutti se aatteellisesti jännitteinen 1880-luvun kenttä, johon hänen opiskelunsa ajoittui. Vuosikymmenelle oli ominaista naturalististen ja empiiristen luonnontieteiden taholta nousut kritiikki spekulatiivista hegeliläisistä idealismia kohtaan, sääty-yhteiskunnan murentuminen ja yhteiskunnallisen liberalismiin esiin murtautuminen. Tämä jännitteisyys oli nähtävillä myös kasvatustieteessä. Spekulaatiivisen uushumanistisen kasvatuksen tradition rinnalle nousi uusi tieteenala, Wilhelm Wundtin kokeellinen psykologia ja tähän kytköksissä ollut herbartilaisuus, jossa parallelismin hengessä pyrittiin selittämään inhimillistä toimintaa ajatusten maailmaan sisältyvien lainalaisuuksien kautta.

Järnefelt sai vaikutteensa tässä aatteellisessa kentässä aluksi toisaalta ylioppilaskuntansa, toisaalta äitinsä Elisabeth Järnefeltin kirjallisen salongin kautta. Merkittävä rooli aatteellisen keskustelun avartajana ja syventäjänä on ollut myös Thiodolf Reinin perustamalla Filosofisella yhdistyksellä, jonka jäsen Järnefelt oli ja jossa hän myöhemmin piti myös alustuksen tolstoilaisuudesta. Yhdistyksestä saamiensa virikkeiden ja opettajansa Reinin opastuksella Järnefelt päätyi opiskelemaan eräiden muiden Reinin oppilaiden tavoin Leipzigiin Wundtin laboratorioon kokeellista psykologiaa. Opiskelu Leipzigiin saattoi Järnefeltin syventymään filosofiaan ja filosofian historiaan wundtilaisessa hengessä. Wundtin kautta Järnefelt sai vaikutteita Kantin filosofiasta, joka aatteellisesti koettiin uudelleen ratkaisijana siinä empirismin ja rationalismin välisessä umpikujassa, johon vuosikymmenen filosofisessa vastakkainasettelussa oli jouduttu. Se uskantilainen suuntaus, johon Järnefelt Leipzigiin opiskellessaan törmäsi, oli Wundtin ”kansainpsykologia”, joka puolestaan oli lähellä Diltheyn ja Simmelin suorittamaa kulttuurintutkimusta, uskantilaisesta hengentieteellisestä suuntausta.

Järnefelt ei tehnyt Wundtin kokeelliseen psykologiaan liittyvää opinnäytetyötä. Valmistuttuaan filosofian kandidaatiksi Järnefelt jatkoi oikeustieteellisessä tiedekunnassa ja matkusti Venäjälle Moskovan yliopistoon opiskelemaan oikeustiedettä ja venäjää. Järnefeltin tarkoituksena oli tutustua suomensukuisten kansojen oikeuskäytäntöihin. Tämä oli osa itsenäisen Suomen valmistelevaa lainsäädäntötyötä, jonka avulla Järnefelt tahtoi edistää suomalaiskansallista si-

vistysohjelmaa Järnefeltien ja Ahojen veljessarjan omaksuman ohjelman mukaisesti.

Lähtiessään opiskelemaan Moskovaan ja toimiessaan siellä samaan aikaan Moskovan kirjeenvaihtajana Sawo, Kaiku ja Suometar -lehtiin, hänellä oli mukanaan Elisabeth Järnefeltin kirjallisen salongin perustiedot venäläisestä kirjallisuudesta. Tolstoin auktoriteettiasemaa Järnefeltin ajattelussa jo tällöin osoittaa Järnefeltin pyrkimys välittää suomalaiselle lukijakunnalle ensimmäistä kertaa Tolstoin keskeiset pedagogiset näkemykset. Järnefelt toi esille Tolstoin pedagogiikasta erityisesti vapaan opetuksen ja sivistyksen. Opetuksessa keskeistä oli opettajan ja oppilaan välinen suhde samoin kuin sivistyksessä sivistyneistön suhde kansaan. Koululaitos olisi tullut järjestää kansallisista lähtökohdista käsin siten, että koululaitoksessa ja opetuksessa olisi huomioitu ne erityispiirteet, jotka kansakunnalle itselleen oli sukupolvien saatossa kehittyneet. Vapaa opetus ja sivistys tähtäsivät itsenäisen ajattelun ja siten ihmisen itsensä kehittymiseen.

Järnefeltin kotoaan perimä ja opiskeluaikanaan omaksuma radikaali suomenmielisyys johti hänet yhteiskunnallisten kysymysten pohdinnan kautta yhä syvempään yhteiskunta-, sosiaali- ja yksilöetiikan kysymysten tarkasteluun. Järnefelt ei ollut irti aikansa kontekstista 1880-luvun lopulle tultaessa, sillä yhteiskunnallisen murroksen seurauksena murtuvia arvojen ja normien järjestelmää ryhdyttiin filosofisessa keskustelussa ja tutkimuksessa tarkastelemaan muuttuneesta näkökulmasta. Filosofian puolella tämän kehityksen seurauksena oli Westermarckin moraalifilosofia, kasvatustieteessä tämä näkyi Ruinin edustamassa herbartilaisuuden etiikkaa tähdentävässä suuntauksessa.

Järnefeltin siirtyminen Tolstoin näkemysten kannattajaksi oli aikanaan radikaali teko. Keskeinen rooli tässä oli hänen äidillään Elisabeth Järnefeltillä. Aatehistoriallisesti tähän ovat johdattaneet kotoa ja opiskeluaikana peritty radikaali suomenmielisyys, opiskelu Venäjällä sekä ennen kaikkea Kantin filosofia. Kantin ajattelun vaikutteet Tolstoihin ovat tunnettavissa. Kantin kategorisen imperatiivin ja Tolstoin Vuorisaarnasta tiivistämän eettisen ohjenuoran välillä on yhtymäkohtia. Molemmat vetoavat viime kädessä järkeen ja yksilöön. Molemmat pyrkivät esittämään formaalin ohjenuoran, kuinka tulee toimia ei ainoastaan yksittäisessä vaan kaikissa valintatilanteissa. Molemmat suhtautuivat kriittisesti myös kirkkoon, mutta ei uskontoon.

Järnefelt kehitteli omaksumaansa tolstoilaisuutta itsenäisesti tavalla, joka ei suoranaisesti esiinny Tolstoilla. Tolstoilaiseksi Järnefeltin tekee nimenomaan se, että hän on tiukasti sidoksissa Tolstoihin auktoriteettinaan ja tämän esittämiin keskeisiin eettisiin periaatteisiin. Järnefeltin itsenäisessä tolstoilaisuudessa korostui keskeisesti persoonallinen dualismi sekä minuuden suhde kuvan käsitteeseen. Järnefeltin mukaan ihmisen ulkoinen perifeerinen kuva itsestään on rakentunut sen varaan, millaisen kuvan hän haluaa itsestään muille välittää. Tämä valheellinen ulkoinen kuva määräytyy sellaisten yhteiskunnallisten ja kulttuuristen systeemien pohjalta, jotka edellyttävät vertaamista, teeskentelyä, kilpailua, valheellisuutta, epäoikeudenmukaisuutta ja eriarvoisuutta. Näiden systeemien ulkoisina tunnusmerkkeinä ovat viime kädessä oikeuslaitos tuomioistuiminen, poliisi, kirkko, armeija ja koulu. Tämän valheellisen kuvan psykologisena selittäjänä ja sielullisena käyttövoimana on itserakkaus, narsismi.

Tämän ulkoisten systeemien varaan rakentuvan valheellisen kuvansa ihmisen on lyötävä pirstaleiksi ja ryhdyttävä elämään todellisen minän, sen minän mukaisesti, millaisena hän tuntee sisältä päin olevansa. Tämä todellinen minä ei vertaile eikä tee eroa eri ihmisten välillä, vaan se on kaikkia ihmisiä rajoituksetta rakastava minä. Näkemyksensä kautta Järnefelt päätyy tolstoilaiseen yleisen veljeyden periaatteeseen. Tämä periaate toimi Järnefeltin eklektisismien johtavana periaatteena hänen valitessa sopivaksi katsomiaan osia vieraista katsoimuksista ja pyrkiessä yhdistelemään niistä omaa kokonaisuutta.

Järnefelt käyttää kahden minän teemaansa Kantin moraalilain keskeistä periaatetta, vapautta. Kantin moraalifilosofian mukaan ihminen on ”kahden maailman kansalainen”. Toisaalta ihminen kuuluu aineellisena oliona ilmiömaailmaan, jossa toimintomme ovat syiden määräämiä ja siten epävapaita, toisaalta ”olioitten sinänsä” maailmaan, jossa ihminen voi olla vapaa ja seurata tai olla seuraamatta vapaasti siveyslakia. Ilmiömaailmaan kuuluvina ihmisen haluihin perustuvat teot eivät voineet olla koskaan aidosti vapaita. Vapaus liittyi ihmisen rationaaliseen, henkiseen puoleen. Vapaan, autonomisen moraalin perusta saattoi siten olla ainoastaan järki. Järjen periaatteet olivat kaikilla rationaalisilla olennoilla samat ja tällöin myös moraalin periaatteidenkin täytyi olla.

Järnefelt sovelsi Kantin kahden maailman kansalaisuuden ideaa minän kahden kuvan teemaansa. Eläessään valheellisen kuvan määräämin ehdoin tahto ei ollut vapaa, vaan toteutti tämän vääristyneen kuvan edellyttämiä ehtoja, jolloin ihminen viime kädessä toteutti omia mielihalujaan. Järnefelt korosti, että sen sijaan kaikkien omakohtainen, todellinen minä oli sama. Todellisen minän mukaan eläminen oli samaa kuin omantuntonsa mukaan eläminen, joka oli ”Isän tahdon” noudattamista. Jokaisen ihmisen omatunto kumpusi samasta lähteestä ja oli yhteinen. Tämä käsitys ei ollut kaukana Kantin käsityksestä, jonka mukaan järjen periaatteet moraalin periaatteet mukaan lukien olivat kaikilla rationaalisilla olennoilla samat.

7.3 Lasten kasvatusteorian voimalla

Vaikka Järnefelt ei ollut systemaattinen kasvatusteoreetikko, hän oli kasvattaja kahdessa mielessä. Toisaalta hän pyrki kasvattamaan ihmisiä irti systeemien luomasta valhekuvasta oman itsensä, ”todellisen minän”, eräänlaisen järkitahdon toteuttajaksi. Toisaalta Järnefelt pani toivonsa lasten kasvatukseen. Lapset eivät vielä olleet omaksuneet ympäristöstään systeemien edellyttämiä arvoja ja toimintamalleja. Lapsen ”jumalallinen minä” oli vielä puhdas ja turmeltumaton.

Järnefeltin kasvatusteorian kulmakivi oli kasvattajan itsekasvatus. Tolstoilaisuuden käytännöllisessä ratkaisuyrityksessään maanomistusolosuhteiden muuttamiseksi Henry Georgen oppien pohjalta Järnefelt pyrki toimimaan yhteiskuntakasvattajana, yhteiskunnallisena reformaattorina. Järnefelt toi näkemyksiään julki pääasiallisesti kaunokirjallisten teostensa välityksellä. Teostensa kautta hän tarkasteli ajankohdan ongelmia, erityisesti torpparilaitosta ja maakysymystä sekä elämäntutkimuksellisia kysymyksiä, jotka hän liitti pää-

henkilön yksilöpsykologiseen kehitykseen. Teostensa päähenkilöiden tarkan sielunelämän kuvauksen avulla Järnefelt tahtoi perustella tekijät, joiden avulla sosiaalieetiikan ongelmat olivat sekä yksilö- että yhteisötasolla ratkaistavissa. Nämä tekijät perustuivat hänen individualistiseen tolstoilaiseen maailmankatsomukseen, jossa ihmisen omatunto oli se keskus ja perusta, jonka mukaan voitiin ratkaista se, mikä on oikeaa ja mikä väärää. Yksilön järkeen perustuva vapaa kasvu, johon sisältyi moraalinen herkkyyys, oikeamielisyys ja kriittisyys auktoriteetteja kohtaan, loi perustan sille persoonallisuuden kehittymiselle, jonka avulla yksilö kykeni vastustamaan tahtoonsa kohdistuvia heteronomisia pyrkimyksiä. Ainoastaan yksilössä tapahtuneen moraalisen uudistumisen kautta saattoi yhteiskuntakin todella muuttua.

Käytännön yhteiskunnallisen ohjelman Järnefelt pyrki luomaan Georgen oppien pohjalta. Juuri kaunokirjallisten teostensa välityksellä Järnefeltin voi katsoa olleen merkittävä yhteiskunnallinen kasvattaja, tendenssikirjailija ja tarkeitushakuinen mielipiteen muokkaaja. Useat hänen teoksensa olivat samalla oppaita siihen itsekasvatukseen, jota Järnefelt kasvattajilta edellytti. Teokset ovat osaltaan Järnefeltin vaatiman tolstoilais-georgelaisen reformaation käytännön toteuttamispyrkimystä. Järnefeltin pyrkimykset eivät kuitenkaan johtaneet laajempaan reformaatioon.

Olennaiseksi Järnefeltin kasvatuserityksessä muodostui lasten kasvattaminen ja opettaminen vapaana valtaa pitävistä ja edellyttävistä rakenteista. Lapsia ei tullut opettaa koulussa. Laittamalla lapset kouluun "palveltiin valtion johtavien henkilöiden elämänymmärrystä". Kouluopetuksessa kasvatusta kytkeytyi niihin rakenteisiin, jotka perustuivat valheellista kuvaa ylläpitäviin systeemiin. Tällainen valtion koulu "kasvatti lasta vain tulemaan joksikin". Näin se opetti lasta samalla rakentamaan itsestään kuvaa, "jossa tulevaisuuden tuumat syntyvät oman itsensä ylentämistä varten". Tämän sijaan lapsi tuli ymmärtää itsenäiseksi persoonaksi jo lapsena ja kasvattaa häntä tämän perusteella "hänessä itsessään asuvan hengen täyttäjäksi", toteuttamaan omaa todellista minäänsä.

Pakon käyttö kasvatuksessa ja vallitsevat oppisisällöt eri oppiaineissa kasvattivat oppilaita toteuttamaan omia persoonallisia mielihalujaan. Pakko perustui palkkioon ja rangaistukseen, jolloin lapsi oppi toimimaan joko palkkion toivossa tai rangaistuksen pelossa. Oppiaineiden oppisisällöt palvelivat yhteiskunnallista valtaa edustavien ideologian vahvistamista. Näin lapsi oppi tyydyttämään omia persoonallisia mielihalujaan ja tarpeitaan, kun hänen sitä vastoin olisi tullut oppia toteuttamaan omaa todellista minäänsä, omaatuntoaan eli järkitahtoaan omasta vapaasta tahdostaan.

Ainoa mahdollinen tapa kasvattaa lapsia oli kasvattajan itsekasvatus. Ajatus kasvattajan itsekasvatuksesta perustui lapsen kykyyn omaksua ympäristöstään vaikutteita. Tämän vuoksi vanhempien tuli toimia mahdollisimman hyvinä esimerkkeinä lapsilleen. Kasvattava vaikutus ilmeni kasvattajan pyrkimyksessä hyvään. Lapsi oppi esimerkin tartunnaisuudella. Opetuksen tehtävä oli jakaa vapaasti tietoa ja herättää eloon "ajatuksen itsenäisyys". Opetus tuli toteuttaa joko kotiopetuksena tai niin, että useammat vanhemmat yhdessä vastaisivat lastensa opetuksesta. Näin vanhemmat kykenivät opettamaan lapsiaan

vakaumuksensa mukaan. Myös opetuksessa tuli noudattaa vapauden periaatetta. Opettaja sai määrätä tunnit, mutta oppilas tunnin aiheet. Oppimisen ehto oli se, että lapsi halusi oppia samoin kuin syömisen ehto oli se, että syöjä on nälkäinen.

Kasvattajan itsekasvatuksen kulmakivi oli uskonto. Se antoi kasvatukselle perustan ja määräsi suunnan. Järnefelt piti Jeesusta esikuvana ja opettajana, ihmisenä, joka kykeni elämään täysin omantuntonsa mukaan, ensimmäisenä ”täydellisenä tolstoilaisena”. Uskonnon ydin oli ihmisten keskinäisen yhdenvertaisuuden oivaltaminen, yleinen veljeys, jonka noudattaminen oli mahdollista seuraamalla omaatuntoaan. Mikään vuorisaarnan käskyistä ei ollut ristiriidassa omantunnon kanssa.

Järnefeltin uskonnollisen katsomuksen perusvire ei pohjimmiltaan ollut kaukana siitä saksalaisesta metafysiikan traditiosta, jota myös Wundt edusti. Järnefelt oli uskonnolliselta katsomukseltaan panteisti Wundtin tapaan. Wundt otaksui, että yksilöllinen, persoonallinen sielu ei jatka olemassaoloaan ruumiin kuoleman jälkeen. Persoonallisen kuolemattomuuden tarpeessa Wundt näki egoistisen onnentarpeen ilmauksen. Kuolemattomuusajatuksen todella arvokkaana sisältönä oli hengen ja sen arvojen häviämättömyyden vakaumus. Tämän takasi se, että maailma oli Jumalan - maailmantahtona - kehkeytymistä. Järnefeltin kasvatuspäämäärään liittyvissä näkemyksissä tähän sisältyi moraalinen täydellistyminen, ihmisen täydelliseksi tulemisen ajatus.

Järnefelt ei pyrkinyt esittämään näkemyksiään vain teoriassa, vaan kasvatetti myös käytännössä opettamalla ja systematisoimalla opetusta. Kehittelemänsä ajatusten pohjalta Järnefelt perusti oman kotikoulun eli lukutuvan sukulaislapsiaan ja Lohjan Virkkalan kylän tarpeita silmällä pitäen. Lukutupaa varten laadittiin aapinen ja kaksi lukukirjaa, toimitettiin lehtiä, valmisteltiin näytelmiä ja kuoroesityksiä, joita käytiin esittämässä myös naapuripitäjissä. Tarkoituksena oli alueen väestön sivistystason nostaminen. Perusopetusta annettiin äidinkielenä ja matematiikassa. Oleellisen osan lukutuvan opetuksesta muodostivat siellä pidetyt keskusteluillat, jotka keskittyivät elämäkatsomuksellisten ja uskonnollisten kysymysten pohdintaan. Lukutuvan toiminta kuitenkin hiipui pääasiassa sosialismin levitessä paikkakunnalle ja työväen sivistystoiminnan käynnistyttyä. Maailmankatsomuksellisesta ohjelmasta kertoo sekin, että ne, jotka olivat osallistuneet lukutuvassa järjestetyille kurseille, siirtyivät Virkkalan työväentalossa Tietolassa järjestettyihin esitelmätilaisuuksiin ja kursseihin sekä pelastusarmeijan käynnistämiin lukutupailtoihin. Järnefeltin lukutupa ja kotikoulu toimivat paikallisesti. Järnefeltin kasvatusajattelua kuitenkin syvensi hänen käsityksensä ja kokemuksensa opetuksesta.

7.4 Kasvatus ja yhteiskunta

Järnefeltin kasvatusajattelun keskeinen merkitys liittyy hänen yhteiskuntaihanteeseensa. Tämä nousi esille erityisesti Järnefeltin Agathon Meurmanin kanssa käymässä keskustelussa. Vanhan klassisen Euroopan poliittisen teorian lähtö-

kohta on ollut ajatus yksilön arvon ylittävästä totaalisesta valtiosta. Vanhan klassisen ja uuden modernin valtiokäsityksen taitekohdan keskeisenä tunnusmerkkinä on pidetty ajatusta vapaasta yksilöstä, jolle kuuluvat luovuttamattomat ihmisoikeudet. Vapaan yksilön ja valtion välinen suhde nosti esille kaksi kysymystä: Millaista tukea yksilö tarvitsee vapaan ja rationaalisen toiminnan perustaksi ja miten nämä vapaat yksilöt järjestävät valtiollisen yhteiselämänsä? Kahta erilaista ja usein toisilleen vastakkaisina pidettyä näkemystä yksilön ja valtion välisestä suhteesta modernissa valtiokäsityksessä ovat edustaneet John Locke ja Jean Jacques Rousseau. Nämä suhtautumistavat ovat perustavanlaatuisia myös kasvatuksen kannalta.

Locken lähtökohtana oli, että yksilöt ovat luontaisesti sielultaan tasapainoisia ja ehyitä. Valtion perustaksi Locke määritteli sopimuksen, jossa vapaat yksilöt päättävät ihmisoikeuksia kunnioittavasta perustuslaista. Tätä ajatusta on pidetty parlamentaarisen, liberaalin demokratian ydinajatuksena. Locken poliittinen liberalismi koki kuitenkin Adam Smithin taloudellisen liberalismien mukaan tullessa kriisin, jonka seurauksena ryhdyttiin korostamaan yhteiskunnan kokonaisuutta ja kasvatustehtävää. Tämän ajatuksen toivat esille Rousseau ja Kant.

Rousseaun näkemyksen mukaan ihminen on syntynyt vapaana, mutta on vallitsevissa oloissa kaikkialla kahleissa. Rousseauinkin mukaan valtion perustana oli sopimus, joka ei kuitenkaan ollut ensisijassa ihmisoikeuksien turvaamiseksi. Hänen mukaansa yhteiskuntasopimuksessa ihmiset luovuttivat tahtonsa valtion yleistahdon ohjaukseen. Näin vanha klassinen, jo Platonin esittämä totaalisesta valtiosta ajatus sai uuden perustelun. Myös Kantin rationalismi tuki yksilön järkipäätä vapautta. Yksilötahdon totalitaarisesta kehittämismahdollisuudesta loi perustuksen ajatus, jonka mukaan rationaali on kaikilla sama ja että valtio edustaa tätä universaalia järkeä.

Järnefelt ei kulttuuri- ja yhteiskuntakritiikissään tukeutunut ainoastaan Tolstoiin. Järnefelt sovelsi kahden minän teemaansa Rousseaulta peräisin olevaa ajatusta ”rakkautta itseen”. Minuus, joka oli rakentunut valheellisen kuvan varaan, oli riippuvainen kehittyneiden kulttuurimuotojen vääristyneistä muodoista, systeemeistä. Eläessään tällaisten kulttuurimuotojen ja systeemien ylläpitämien kuvien varassa yksilö tuli tyydyttäneeksi narsistisella tavalla omaa sisäistä persoonallista rakkaudentarvettaan. Tällaisten vertailuun, kilpailuun, sortoon, epätasa-arvoon ja alistamiseen perustuvien minän kuvien muodot ilmenivät kulttuurin eri alueilla tieteessä, taiteessa, politiikassa ja uskonnossa. Rousseaulaisittain rakkaus itseen oli vallitsevassa kulttuurissa muuttunut itse-rakkaudeksi. Sen sijaan sen olisi tullut olla sen alkuperäisen oikeudenmukaisuuden tunteen toteuttamista, jonka perustana oli viime kädessä lajin säilymiseen perustuva rakkaus, järki. Järnefeltin todellisen minän toteuttamisen voi nähdä juuri moderniin yhteiskuntaan sovellettuna rousseaulaisen luonnontilan kaipuuna, jossa rakkaus itseen toteutui ainoastaan omaatuntoaan noudattamalla rakkautena muihin.

Luonnontila, jossa ihmistä ohjasi lajin säilymiseen perustuva rakkaus itseen, ei sinänsä ollut paha eikä väärä. Ihmisen sisäinen ja todellinen kuva perustui ”amour de soihin”, rakkauteen omaa itseään kohtaan, itsensä varjelemi-

seen ja ylläpitämiseen perustuvaan ihmisen lajityypilliseen piirteeseen. Hyväksi niin Järnefeltin kuin Rousseau'n mukaan ihmisen teki tarpeiden vähyyks ja itsensä muihin vertaamatta jättäminen. Tämä minä henkisesti laajenemispyrkimyksessään asetti toiset itsensä kaltaiseksi. Toiset olivat samaa luontoa kuin minä ja samoja kuin minä.

Todellisen demokratian, kansan aidon yhteistahdon pahimpana esteenä olivat kulttuurielämässä kehittyneiden itserakkauden muotojen kuten eri ryhmittymien, säätyjen, korporaatioiden ja puolueiden itsekkyyks. Nämä pyrkivät asettamaan rajoittuneen etunsa todellisen yhteishyvän tilalle. Syynä tähän Järnefeltin mukaan oli minän ulkoinen kuva, joka oli sama kuin Rousseau'n "amour propre", itserakkaus. Se syntyi yhteiskunnassa ja edellytti vertailua. Kulttuurimuotojen kehittyessä, omistusoikeuden ja valtion syntyessä rakkaus itseen muuttui itserakkaudeksi. Ulkoinen kuva kehittyi, kun ulkonaiset suhteet pääsivät vaikuttamaan sisäiseen kuvaan. Tästä suhteesta syntyivät itserakkauden eri muodot kuten omistamishalu, hallitsemishalu, kostonhimo, katteus ja turhamaisuus. Kaikki nämä edellyttivät itsensä vertaamista muihin. Ihminen menetti vapautensa, kun tarpeet kasvoivat niin suuriksi, että tahto ei kyennyt enää niitä toteuttamaan. Nämä tarpeet kehittivät riippuvuussuhteita, joiden vaikutuksesta ihminen ei enää ollut vapaa.

Rousseausta Järnefelt poikkesi korostamalla voimakkaasti kasvattajan itsekasvatusta. Kasvattava vaikutus ilmeni tällöin kasvattajan pyrkimyksessä hyvään. Ainoastaan itsekasvatuksen avulla oli vältettävissä ympäristön ja yhteiskunnan turmeleva vaikutus kasvatettavaan. Itsekasvatuksen osalta Järnefelt poikkeaa Kantista. Kant ei luottanut pelkästään omaehtoiseen kasvuun, vaan piti kulttuuriin sisältyvää sivistysprosessia kasvatuksen välttämättömänä edellytyksenä. Itsekasvatuksen ideaa Kant ei kehitellyt.

Järnefeltin individualistinen yleisen veljeyden oppi oli yhteiskuntaelämään sovellettuna sama kuin Rousseau'n yhteiseen hyvään pyrkivä yleistähto. Järnefeltin mukaan lapsen suhde omaan sisimpään oli heikko ulkoa päin tuleviin vaikutteisiin nähden. Lasten kasvatuksen tavoitteena oli vahvistaa lapsen todellista minuutta ja ehkäistä minuutta vääristävien kulttuurimuotojen vaikutus. Vaikka Järnefelt vaati kasvatuksen vapautta ja luonnonmukaisuutta, hän esitti Rousseaua painokkaammin jäljittelyyn perustuvan kasvatustieteen, itsekasvatuksen. Lapsen todellinen luonto, "jumalallinen minä", oli vielä heikko lapsen omassa tietoisuudessa. Todellinen minuus oli vielä heikkona voimana saatettava oikeaan kehityksen uomaan esimerkin tartuttavalla voimalla, kasvattajan omassa pyrkimyksessä hyvään. Kasvattajan pyrkimys hyvään oli sama kuin lapsessa vaikuttava hyvä, jumalallinen luonto. Tähän perustui esimerkin tartuttava voima.

Järnefeltin käsitys, jonka mukaan lapsi luonnostaan oli turmeltumaton ja että kaikki pahuus siirtyi lapseen ympäröivästä yhteiskunnasta ja kulttuurista, oli peräisin Rousseauhön liittyvästä traditiosta. Kuitenkin he poikkeavat toisistaan, kun tarkastellaan vapaan yksilön suhdetta valtioon. Kun Rousseau edellytti rationaalisen toiminnan perustaksi Locken tapaan yksilöiden keskinäistä sopimusta, Järnefeltin mukaan tällaista sopimusta ei tarvittu, sillä se sisältyi jo yksilön järkeen. Tämä yksilöjärki määräsi yksilön toimintaa niin, että sitä nou-

dattamalla toteutuvat luonnostaan myös ihmisoikeudet.

Järnefeltin pyrkimys oli löytää individualistiselle yksilötahdolle perusta, jonka kautta hän olisi kyennyt muotoilemaan kollektiivisen yleistahdon, jonka ilmaus yksilötahto oli. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että yksilötahdolle Järnefelt asetti korkean altruistisen eettisen yleisen veljeyden ihanteen, joka periaatteessa oli kaikkien hyväksyttävissä. Yleisen veljeyden ihanne oli toteutettavissa yksilössä tapahtuvan muutoksen kautta. Tätä päätöstä voitiin helpottaa kuitenkin muuttamalla ulkoisia yhteiskunnallisia olosuhteita. Näiden olosuhteiden muuttamiseen Järnefelt pyrki Georgen maaohjelmalla, jota hän torpparikysymyksen ongelmaa ratkaistessaan piti yhteiskuntamallinaan. Järnefelt olisi rousseaulaisittain asettunut kannattamaan näkemystä, että pienessä ryhmässä, jollaista suomalainen kyläkunta edusti, voitiin perinpohjaisen ja vapaan keskustelun jälkeen enemmistöäänestyksellä heijastaa kokouksen henkeä ja siten edustaa yksilötahdon ylittävää yleistahtoa. Järnefelt ei kuitenkaan kaavaillut yleistahtoa ainoastaan yhden kyläkunnan ilmaukseksi, vaan yksittäiset kyläkunnat olisivat keskinäisen yhteistoiminnan kautta muodostaneet yhteenliittymän, jonka johtavaksi keskuksiksi olisi voitu ajatella koko maan käsittävä yhteisö eli valtio. Kyläkuntien yhteistoiminnan kautta Järnefelt päätyi laajemman yleistahdon kokonaisuuteen, jonka ilmaus yksilötahto viime kädessä oli. Järnefeltin voikin katsoa tolstoilaisuuden yhteiskunnallisessa ratkaisupyrkimyksessään päätyneen Georgin ja Tolstoin oppien pohjalta Rousseauin jalanjäljille.

7.5 Autonominen ihminen

Järnefeltin kasvatustähtäystä voi kritisoida siitä, että se ei ota huomioon moraalisen kypsyyden ajatusta ja jättää vähälle huomiolle aikuisen ja lapsen välillä vallitsevan luontaisen normatiivisen suhteen. Toisin sanoen Järnefeltin kasvatustähtäyksen puutteena on sen tosiasian huomaaminen, että lapsi jo (elämän)kokemuksen puutteesta ei pysty näkemään omien tekojensa seurauksia. Pienellä lapsella ei vielä lainkaan ole käsitystä siitä, mikä hänelle on hyväksi tai pahaksi. Hieman isommat lapset voivat olla ymmärtämisestä huolimatta vielä virheellisten käsitysten vallassa. He saattavat haluta tehdä asioita, joita myöhemmin tulisivat katumaan. Tilanteessa, jossa lapsella ei vielä ole käsitystä omasta hyvinvoinnistaan tai tämä käsitys on kehittymätön, tarvitaan moraalista auktoriteettia. Lapsen moraalinen auktoriteetti luontaisesti on oma vanhempi. Lapsuus ja aikuisuus ovat voimasuhteiltaan hyvin erilaiset. Vanhempi on ylivoimainen lapseensa nähden niin fyysisesti kuin älyllisestikin ennen tämän täysi-ikäiseksi tuloa. Normiauktoriteettiin perustuvan vaateen oikeutus on myös osa heteronomisten itseä koskevien velvollisuuksien oikeuttamista. Se, että kasvattaja tietää kasvatettavan hyvinvoinnin vaatimukset häntä itseään paremmin, perustuu kasvattajan kykyyn nähdä, minkä tekemistä tai tekemättä jättämistä kasvatettava myöhemmin tulisi katumaan.⁹⁹⁸

⁹⁹⁸ von Wright 2001, 294–306.

Kasvattajan rooli normatiivisena auktoriteettina aiheuttaa sen, että kasvatettavan hyvinvoinnin nimissä kasvattaja panee velvollisuuden kasvatettavan kannettavaksi. Niitä käskyjä, joita annetaan kasvatettavan hyvän nimissä, kutsutaan moraalikäskyiksi ja niitä kasvatuksellisia päämääriä, joita moraalikäskyt palvelevat, kutsutaan moraalikasvatukseksi. Käskyn antaja on puolestaan moraaliauuktoriteetti.

Heteronomisten kasvatettavan itseä huomioon ottavien velvollisuuksien perusteella voidaan esittää, että kasvattajan tulee saada kasvava tekemään tietty teko. On monia tapoja, miten kasvattaja voi onnistua tässä. Järnefelt tarjoaa mallinaan kasvattajan omaa esimerkkiä. On kuitenkin tilanteita, joissa tämä tapa ei ole riittävä. Yksi ehkä yleisin tapa on käskeä kasvatettavaa. Kun siihen turvaudutaan, kasvattaja asettaa kasvatettavalle velvollisuuden toimia tavalla, jota kasvattaja pitää hyvänä kasvatettavalle. Velvollisuus on heteronominen, sillä velvoite tiettyyn toimintaan tulee tällöin kasvatettavan ulkopuolelta. Tällöin joudutaan tilanteeseen, jota Järnefelt nimenomaan kritisoi. Kasvatettavaa eivät kannusta toimintaan hänen omat halunsa eivätkä hänen omat välttämättömyyksiä koskevat oivalluksensa. Se, jota nämä seikat kannustavat, on kasvattaja eli normiauuktoriteetti. Kasvatettava ei välttämättä tee käskyä oman hyvänsä vuoksi, vaan esimerkiksi välttääkseen rangaistuksen, miellyttääkseen tai kunnioittaakseen kasvattajaa. Järnefeltin pyrkimys on kasvattaa lapset autonomisiksi toisia huomioon ottavien velvollisuuksien toteuttajaksi. Järnefeltin perushypoteesi on, että tämä toisen ihmisen hyvän kunnioittaminen asettaa ihmiselle autonomisen välttämättömyyden tehdä osuutensa sen yhteisön suuremman hyvän puolesta, jonka jäsen hän on.

Moraalisen auktoriteetin harjoittaminen muuttuu moraaliseksi tyranniaksi, kun kasvatettava tietää itse paremmin oman hyvänsä kuin kasvattaja. Erityisesti kysymys nousee esille vanhempien ja lasten välillä lasten varttuessa ja itsenäistyessä. Moraalisen kypsyyden lapsi saavuttaa, kun hän tulee kykeneväksi huolehtimaan omasta hyvinvoinnistaan. Vanhemmat ovat fyysisesti ja psyykkisesti ylivoimaisia lapsiinsa nähden ennen näiden täysi-ikäisiksi tuloa. Lasten ja vanhempien välinen normatiivinen suhde on olemassa luontaisesti, mutta se myös iän myötä purkautuu luontaisesti lasten aikuistuessa ja saavuttaessa moraalisen kypsyyden. Järnefeltin kasvatustähtäys törmää tässä klassiseen kasvatuksen perusongelmaan: miten lapsen moraalinen kypsyys kehittyy ja milaista tukea lapsi sen kehittymiseen liittyvässä kussakin eri vaiheessa tarvitsee?

Järnefelt toi mukanaan kasvatuksen kenttään tolstoilaisen kasvatustähtäyksen. Käytännössä tämä ilmeni Järnefeltin teoksiinsa sisällyttämistä kasvatustähtäyksistä, Tolstoin pedagogiikkaa esittelevistä lehtiartikkeleista, luku-tuvan opetuksesta, sen toiminnan yhteydessä toimitetuista lehdistä ja käydyistä keskusteluista sekä Järnefeltin toimittamista oppikirjoista, joiden kertomukset heijastelivat tolstoilaista aatemaailmaa. Esittämiensä kasvatustähtäysten ja opetuksen kautta Järnefelt pyrki tuomaan vaihtoehdon vallalla olevalle kasvatustähtäykselle. Järnefeltin kasvatustähtäykset eivät levinneet laajalle eivätkä aikaansaaneet laajaa keskustelua. Järnefelt ei myöskään esittänyt johdonmuksista ja systemaattista kasvatustähtäystä.

1900-luvun alun suomalaisessa aatteiden kentässä nousi esiin uusia aate-

virtauksia, jotka haastoivat Järnefeltin tolstoilaisuuden. Näistä nietzscheläisyys oli yksi. Myös Spencerin ”evoluutioprintsiippiin” pohjautuva näkemys vei jalansijaa Järnefeltin edustamalta tolstoilaisuudelta. Porvariston taholla Järnefeltin näkemyksistä erkaannuttiin ensin ruotsinkielisen sivistyneistön ja sitten suomenkielisen sivistyneistön puolelta vuosisadan vaihteeseen tultaessa. Järnefeltin näkemykset koettiin liian radikaaleiksi. On ilmeistä, että suurlakon jälkeen julkaistu teos *Maa kuuluu kaikille* passiivisen vastarinnan vaatimuksiin, lakkokehotuksiin ja jyrkkine maanomistusolosuhteiden vaatimuksiin vaikutti kielteisesti porvariston suhtautumiseen Järnefeltin edustamaa tolstoilaisuutta kohtaan. Pasifismin kannatus, joka oli ollut suosittu erityisesti nuorsuomalaisuuden piirissä, väheni helmikuun manifestista alkaen. Ensimmäinen maailmansota ja kansalaisota puhalsivat Järnefeltin passiivisen vastarinnan edustajana viimein lähes näkymättömiin.

Työväestössä ja sosialisteissa Järnefeltin näkemykset herättivät periaatteellista myötätuntoa, mutta hekin kokivat hänen näkemyksensä joko tehottomiksi tai sitten porvarillisen elitistisiksi. Osaltaan tähän vaikuttivat Järnefeltin aatellinen syntyperä ja sen mukanaan tuomat ennakkoluulot työväestön keskuudessa. Kuitenkin Järnefelt nähtiin oikeudenmukaisemman yhteiskunnan puolestapuhujana, joka radikaaleilla näkemyksillään raivasi tietä sosialismin aatteelle. Järnefeltin voikin nähdä eräänlaisena välittävänä lenkkinä sääty-yhteiskunnan murenemisessä.

7.6 Järnefeltin kasvatuserformi

Oleelliseksi kasvatusvälineeksi Järnefeltille muodostui kirjallisuus. Kun Snellmanin ja häntä esikuvanaan pitäneen Yrjö-Koskisen käsitys kirjallisuuden merkityksestä tähtäsi kansallishengen herättämiseen ja kansan kohottamiseen kohti korkeampaa sivistystä⁹⁹⁹, Järnefeltille kirjallisuudella oli kasvattava ja yhteiskuntaa muuttava merkitys. Tendenssimäisesti hän halusi kasvattaa ihmistä kohti yhteistä veljeyttä Tolstoin hengessä Kristuksen opin mukaisesti.

Jos Järnefeltille halutaan etsiä paikkaa kasvatuksen traditiossa, hänet voidaan sijoittaa 1900-luvun alun reformipedagogiseen virtaukseen. Järnefeltin tarkoituksena ei ollut uudistaa ainoastaan koulua, vaan hänen kasvatuskäsityksensä tunkeutui syvemmälle kulttuurin ytimeen. Järnefelt pyrki uudistamaan kasvatuksen ja samalla myös kouluopetuksen. Järnefelt ei kuitenkaan pyrkinyt muuttamaan kasvatusta yhteiskunnan muuttuneesta tilanteesta johtuneita tarpeita vastaavaksi, vaan ajoi reformia, joka muuttaisi yksilön ja yhteiskunnan elämänmuotoa sen arvoperustasta lähtien. Muutosvaatimus ulottui syvälle kulttuuriin, sen juuriin.

Reformipedagogiikkaan Järnefeltin näkemys liittyi sen kautta, että hän ymmärsi lapsuuden erityisenä elämänvaiheena, joka ratkaisevasti vaikutti siihen, millainen ihminen aikuisena oli ja mihin yhteiskunta tätä kautta kehittyi.

⁹⁹⁹ Kempainen 2001, 341.

Kasvatuksen aatehistoriassa Järnefeltin voikin katsoa sijoittuvan lapsen oikeuksien puolustajana lapsikeskeisen pedagogiikan edustajaksi. Tässä mielessä Järnefelt oli läheistä sukua paitsi Tolstoille myös ruotsalaiselle kirjailijalle Ellen Keylle. Myös Key korosti luonnollista ja vapaata kasvatusta, lapsen oikeuksia, vanhempien asemaa lastensa ensisijaisina hoitajina sekä kohdisti kritiikkiään koululaitosta kohtaan. Myös Aleksanteri Ahola-Valon (1900-1997) kasvatustieteen virallisella taholla Järnefeltin reformipedagogisiin lapsen oikeuksia, kasvattajan itsekasvatusta ja yhteiskunnan muutosta puoltaviin näkemyksiin suhtauduttiin kriittisesti tai ne torjuttiin asiattomina. Keskustelu Järnefeltin näkemyksistä jäi verraten vähäiseksi. Järnefelt sai kuitenkin joitakin ymmärtäjiä kansakoulunopettajien ja nuorisoseuraliikkeen piiristä. Näiden ajatuksia ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole ollut mahdollista selvittää tarkemmin.

Arvid Järnefeltin kasvatuksesta esittämien ajatusten voi katsoa tukeneen ja luoneen uraa lapsikeskeiselle kasvatukselle Suomessa. Lapsen aseman korostuminen ja kasvatustieteen siirtyminen aikuiselle itsekasvatuksen vaatimuksen perusteella liitti Järnefeltin vuosisadan vaihteen moraalipedagogiseen virtaukseen, joka oli luonteeltaan individualistinen, yksilöä korostava. Ihminen sisälsi itsessään täydellistymisen mahdollisuuden yhä korkeamman ihmisyyden toteuttajaksi.

Reformipedagogiikan sisällä vaikuttaneita virtauksia tarkasteltaessa Järnefeltin voi katsoa liittyneen lapsen vapaata kehitystä ja itseilmaisua korostavaan suuntaukseen ja toisaalta radikaaliin tai pikemminkin anarkistiseen yhteiskunnalliseen uudistusliikkeeseen. Järnefelt näki kasvatuksen keskeiseksi välineeksi yhteiskunnalliseen yhdenvertaisuuteen tähtäävän yleisen veljeyden vaatimuksen toteuttamiseen pyrittäessä. Järnefeltin luokittelu reformipedagogiikkaan liittyvän progressiivisen pedagogiikan edustajaksi ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Järnefeltin kasvatuskäsitys oli kyllä uudistukseen pyrkivä ja uutta luova, mutta sitä on vaikea ymmärtää asteittain eteneväksi. Järnefeltin yritys muuttaa lähimmäisten omaksumaa arvojärjestelmää oli kestävä ja johdonmukainen pyrkimys. Tolstoilaisuuden toteuttamisen vaatimus merkitsi totaalista ja yhtäkkistä muutosta yksilön elämässä, sillä se edellytti tolstoilaisten arvojen järjestelmän toteuttamista nykyhetkestä alkaen. Sen sijaan kasvattajan itsekasvatuksen kautta Järnefeltin käsitys kasvatuksesta lähenei kohti progressiivisesti, vähitellen ja asteittain etenevää kasvamisen prosessia, kasvua.

Järnefelt irtautui vallitsevista kasvatuskäsityksistä, kasvatustieteen ja koulukasvatuksen suuntauksista kuten uushumanismista ja herbartilaisuudes-

1000 Ahola-Valon mukaan "valtion poliitikkojen mukaisia ovat yhteiskunnan laitokset ja myös koululaitos, jossa ei ole välitetty ihmisestä". Ahola-Valon mukaan se, että ihmiset tappavat toisiaan, on osoitus siitä, että ihmisyyden kehityksessä ollaan alkukantaisella asteella. Ajatussuuntaus, jonka avulla pidetään yllä nykyistä kehitystä, on valtiokoneiston ylläpitämää. Ahola-Valo näki kasvatuksessa keskeiseksi moraalin ja järjen, joiden välineinä hän piti itsekuria ja itsekasvatusta. Tolstoin teos *Evankeliumi* oli Ahola-Valon mukaan lähellä sitä moraalista perustaa, jolle kasvatusta voitiin rakentaa. Henkilökohtainen tiedonanto 9. 2. 1995. Ahola-Valo oli perehtynyt Rousseauin, Pestalozzin ja Tolstoin kasvatustieteen. Jäämeri 1998, 43.

ta, kyseenalaistamalla ja sanoutumalla irti siitä arvoperustasta ja elämänmuodosta, joka vallitsi näitä pedagogisia järjestelmiä edustavien keskuudessa. Toisaalta Järnefeltin kasvatusnäkemys virisi samasta Kantiin pohjautuvasta transsendentaalisen vapauden idean ja kausaalideterminismin välisestä ristiriidasta kuin herbartilaisuus. Tämän lähtökohdan mukaan kasvatusta ei ollut mahdollista, sillä transsendentaalisti vapaa subjekti ei tarvinnut kasvatusta ja determinoidulle luonnonoliolle se puolestaan ei ollut mahdollista. Ratkaisuksi myös tähän ongelmaan Järnefelt tarjosi kasvattajan itsekasvatusta. Tämän kautta Järnefelt pyrki esittämään tavan kasvattaa lapsia vapaaksi elämänmuodosta, joka perustui persoonallisen hyödyn tavoitteluun, menestyksen toivoon, omaisuuden hankintaa, kilpailuun, sortoon ja epätasa-arvoon. Kasvatuksen avulla lapsille oli annettava moraalinen perusta, jolla ihmisyyttä kohtaan harjoitettua sortoa milloin yhteiskuntaluokan, rodun, isänmaallisen yhtenäisyyden, ideologian, taloudellisten, poliittisten tai milloin sotilaallisten perusteiden nojalla voitiin passiivisesti vastustaa. Tässä suhteessa Järnefelt oli anarkisti, valtion vastainen. Anarkistina Järnefelt kyseenalaisti vallan legimitetin myös kasvatuksessa.

7.7 Utopia

Kasvatus ja koulutus toteutuvat aina yhteiskunnallisten rakenteiden ja prosessien rajoissa. Kun kasvatuksen arvot kiinnittyvät vahvasti vallalla olevaan järjestelmään, ne suosivat järjestelmän ja vallitsevien olosuhteiden säilyttämistä vahvistamalla jo olemassa olevia arvoja. Tämä näkyy ennakkoluulojen ja asenteiden vahvistamisena sen sijaan, että opettaisi pohtimaan, miten järjestelmän perusteita muutettaisiin. Seurauksena voi olla kulttuurin dekadenssi, ihmisyksilön ja kulttuurin tila, jossa kumpikaan ei toteuta kaikkia rakentavia mahdollisuuksiaan. Tämä johtaa henkisen elintilan supistumiseen.

Järnefeltin radikaalit näkemykset eivät soveltuneet eivätkä soveltuisi tänäkään päivänä käytettäviksi sellaisenaan virallisessa koulujärjestelmässä. Niiden johdonmukainen seuraaminen merkitsisi koulujärjestelmän purkamista ja yhteiskuntaelämän uudelleenmuovaamista. Järnefeltin kasvatusnäkemystä johdonmukaisesti seuraamalla olisi luultavasti kasvatettu lapsia, jotka eivät olisi kyenneet elämään vallitsevien yhteiskunnallisten lainalaisuuksien ja rakenteiden rajoissa. Yksilön ja yhteiskunnan kehittyminen on ehkä mahdollista asteittain; Järnefelt ei tyytynyt pieneen askeleeseen, vaan otti suuren harppauksen. Tuloksena oli utopia. Vaikka kysymyksessä olisi utopia, tila ilman huippua, joka on saavuttamaton, päämäärätön ja päättymätön, se ei vähennä hänen aatteen merkitystä. Utopiassa on aina kysymys myös ihanteesta. Tämä ihanne voi toimia johtotähtenä myös monelle kasvattajalle.

Hyvä yhteiskunta tarvitsee hyviä rakenteita ja hyvät rakenteet hyviä ihmisiä. Arvid Järnefeltistä voi sanoa saman, mitä von Wright on todennut Tolstoista: "Tolstoin tapaus näyttää minusta erinomaisesti kuvaavan valistuneen ihmisen yksinäisyyttä itsensä seurassa. Hän seuraa valoa, mutta tämä valo ei lähde kiinteästä pisteestä, vaan hän kantaakin sitä edellään; ja mitä pitemmälle hän

kulkee, sitä syvemmäksi ja yksinäisemmäksi muuttuu se pimeys, jossa hän harhailee. Jos sellaiselle ihmiselle on olemassa armo, täytyy sen johtua siitä, että hän on etsinyt totuutta, ei siitä, että hän olisi sen löytänyt.”¹⁰⁰¹

Arvid Järnefeltin kasvatustajatteluun merkitys on ennen kaikkea siinä, että hän on ohjeillaan auttanut kirkastamaan hyvän kasvatuksen ja hyvän yhteiskunnan ihanteita. Tässä mielessä Järnefeltiä voidaan pitää ”paideuttisena” eli kasvatustahtoisena ajattelijana.

1001 von Wright 1989, 310. Ks. myös Pihlström 2001, 1.

ENGLISH SUMMARY

The purpose of this study is to investigate the educational thinking of the Finnish writer Arvid Järnefelt as expressed in his fiction, textbooks and other works between the 1880s and 1917. The study examines the philosophical principles underlying educational thinking, educational objectives (moral ideas) and educational methods. The emphasis is on the Tolstoyan reflections in Järnefelt's educational thinking and on the response by the contemporary educational establishment. This is done by undertaking a historical and philosophical reconstruction of Järnefelt's educational thinking. The research approach is that of interpretation of historical texts. The methods utilised are those of content analysis in historical research.

Järnefelt's educational thinking was greatly influenced by his home upbringing and the intellectual atmosphere of his student years in the 1880s. The idealistic and naturalistic philosophies were the opposing ideologies of the time. This competition occurred simultaneously with the dissolution of the uniform, homogeneous culture of the *ancien régime*. This was also the period of liberalization, industrialization and change in the production structures. Järnefelt's ideology or philosophy of life, and his educational thinking were influenced by the social problems related to the above-mentioned change in society. In the new social environment he sought for values and norms that would form the basis for the education and upbringing of the new generation.

Järnefelt studied in Leipzig under the supervision of Wilhelm Wundt, who was a pioneer of experimental psychology. He introduced neo-Kantianism and folk psychology to Järnefelt. The two philosophies formed the basis of Herbartianism, which was breaking into Finnish educational thinking at the time. The philosophical studies in Germany were followed by legal studies in Russia, where he acquainted himself with Russian literature, Tolstoy's ideas and pedagogy. At this time he also introduced Tolstoy's pedagogical thinking to the Finnish public.

After his journey to Russia in 1891 Järnefelt took up Tolstoy's ideas. Personal dualism and the concept of image form important parts of Järnefelt's interpretation of Tolstoyism. A man has two images of himself, an inner and an outer image. The outer image is the image that a person wants to show to other people. According to Järnefelt, the outer image is not real since it is based on social and cultural structures which, on the one hand, are based on comparison, pretence, competition and falsity. The outer image leads to injustice and social inequality. The judicial system, police, church, army and school are elements of these social and cultural structures. The psychological reasons for the existence of the outer image are egotism and narcissism.

One should destroy the false outer image and obey one's true self. The true self is the one that a person feels inside (inner image). The true self does not compare people or discriminate against them, but loves everybody without restriction. Following his intuition and views, Järnefelt ends up with the Tolstoyan principle of general brotherhood. The principle of general brotherhood

was the principle leading to Järnefelt's eclecticism, when he selected various parts of other philosophies in order to make his own synthesis.

Järnefelt was an educator in two senses. On the one hand, he sought to teach people to obey their 'true selves'. On the other hand, he believed in childhood education. Children in their natural state were not spoiled by social and cultural structures. They did not follow the values and behavioural codes of their environment. The 'godlike self' was pure, clean and unspoiled. Children should be educated free of the influence of those supporting current social and cultural structures. Therefore, children should not go to school. Putting a child to school would 'serve the ideas of the ruling members of society'. The state-owned school would 'only educate a child to become somebody'. In this sense, it would teach a child to build up a self-image by which 'future plans for self-aggrandizement are made'. Järnefelt wanted to emphasize that, on the contrary, a child should be brought up to 'express the spirit inside him', i.e. to obey his 'true self'.

The contents of the various school subjects and the use of coercion in education taught the pupils to satisfy their own personal desires. Coercion is based on reward and punishment, which together control the child's behaviour. According to Järnefelt, the contents of school subjects were designed to support the ideology of the social establishment. In this way a child would learn to satisfy his own personal desires/needs, when in reality he should learn to obey his 'true self' of his own free will.

According to Järnefelt, the proper way to educate children would be for educators to educate themselves. Therefore, parents should be models for their children. A child would learn from the example of the parents. The task of education would be to freely distribute information and, therefore, to wake up 'independence of thought'. Teaching could be organized in the form of private tuition at home or so that several parents would have joint responsibility for teaching their children. In this way parents would be able to teach their children according to their own convictions. The principle of freedom should be carried into the design of lessons. The teacher would organize the lessons but the children would choose the subjects. Like hunger is the precondition of eating, the desire to explore new things is the precondition of learning.

Religion forms the basis of the self-education of the educator. It was the basis of all education. To Järnefelt, Jesus was a teacher and role model and a human being who was able to obey his conscience. Jesus was the 'perfect Tolstoyan'. The core of religion lay in the realization of universal equality, in the brotherhood of all humans to be realized by following one's conscience. None of the commandments of the Sermon on the Mount would contradict the precepts of one's conscience.

The practical application of Tolstoyism appeared in the question of land ownership. According to the ideas of Henry George, the biggest land-owners should give some of their land to those with none. Järnefelt followed these ideas and tried to influence society directly, propagating his ideas in the novels in which he dealt with contemporary social problems and questions of *Weltanschauung*. Describing the moral development of his characters, he was able to

show how ethical problems could be solved at the individual and societal level. Conscience would tell one what was right and what was wrong. A free education based on self-education would result in moral sensitivity, a knowledge of what is right and wrong and a critical attitude towards authorities. It would also lay the foundations for the development of a personality by which an individual would be able to resist the heteronomic influences interfering with his own will. Social change would come from individual moral awakening alone.

Järnefelt's educational ideas did not spread widely nor were they widely debated. His main contribution was to introduce the Tolstoyan view of education to Finland. This was manifested in his novels, newspaper articles, his own magazines, in reading circles and public debate, and the textbooks he edited. His stories reflected his Tolstoyan ideas. He sincerely wanted to give an alternative to established pedagogical ideas.

Academic discussion took little notice of Järnefelt's ideas. Tolstoy's ideas were more widely known. Official academic opinion was either critical or rejected them totally. His ideas were overshadowed by Forrester's ideas of self-discipline and self-control. Where Järnefelt wanted to foster the human potential for good, Forrester wanted to suppress the evil. The individual was to use his own free will to resist the desires that went against the moral norms of society.

In early 20th century Finland, Tolstoy's ideas were challenged by those of Nietzsche and Spencer. Among the intelligentsia, Järnefelt's ideas were first abandoned by the Swedish-speaking bourgeoisie and later by its Finnish-speaking counterpart. The working class and socialists were in principle in favour of his ideas but considered them ineffective or elitist. This was partly due to Järnefelt's upper-class background. By his radical social ideas, Järnefelt, however, paved the way for socialism. His ideas can be considered as contributing to the collapse of the *ancien régime* in Finland.

As an educational philosopher, Arvid Järnefelt was an eclectic rather than a systematist. He never formulated any consistent general philosophy of education governed by fixed principles, but rather attempted to combine elements from the above-mentioned sources into something that bore his own imprint.

Järnefelt could be classified as a reform pedagogue of the early 20th century. He aimed at changing society and human behaviour through self-education starting from the individual's own values. Education was the key to social equality.

He thought that childhood is a stage of life that substantially influences what kind of adult a person will become and how society will evolve. In the history of education Järnefelt can be considered a representative of child-centred pedagogy and a defender of children's rights. He follows the traditions of Lev Tolstoy, the Swedish author Ellen Key, Jean-Jacques Rousseau and François Rabelais. They, too, emphasized natural and free education, children's rights, the right of parents to be the primary guardians of their children, and, like Järnefelt, criticized the contemporary school system.

Järnefelt's educational ideas can be considered to support and promote child-centred education in Finland. The major significance of his educational philosophy is the clarification of the role of good education and social ideals.

LYHENTEET

Tutkimuksessa käytettyjä lyhenteitä

AJYA	=	Avid Järnefeltin yksityisarkisto
EJYA	=	Eero Järnefeltin yksityisarkisto
FYA	=	Filosofisen yhdistyksen arkisto
HDbI	=	Helsingfors Dagblad
HMA	=	Hämeen maakunta-arkisto
KA	=	Kansallisarkisto
LKA	=	Lohjan kaupunginarkisto
Mbl	=	Morgonbladet
Npr	=	Nya Pressen
OA	=	Kustannusosakeyhtiö Otavan arkisto
SKSKA	=	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto

LÄHTEET

Painamattomia lähteitä

Arvid Järnefeltin yksityiskokoelma (AJYK)

Niemi, H. 1904. Kodin ja koulun ensimmäinen kirja Herman Niemen aapisen mukaan. Toim. H. Genetz. Helsinki: Otava.

Eero Järnefeltin yksityisarkisto (EJYA)

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 20.10.1886

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 28.1.1887

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 6.10.1887

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 18.12.1887

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 22.1.1888

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 27.2.1888

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 6.1.1895

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 9.4.1897

Arvid Järnefelt Eero Järnefeltille 3.2.1924

Elli Järnefelt Saimi Swanille 29. 12. [1889]

Filosofisen yhdistyksen arkisto (FYA)

Filosofisen yhdistyksen jäsenluettelo

Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat

Hämeen maakunta-arkisto (HMA)

Lohjan seurakunnan arkisto

Lohjan seurakuntaan muuttaneet

Lohjan yhteislyseon paperit

saapuneiden ja menneiden kirjeiden diaarit, matrikkelit,
perustamisasiakirjat

Uudenmaanlänin kansakouluntarkastajien arkistot

Lohjan piirin kansakouluntarkastajan kirjekonseptit

Uudenmaan tarkastuspiirin diaarikirja, Lohjan piiri 1906 - 1913, A 1

Uudenmaan piiri, saapuneet asiakirjat, kouluhallituksen kirjeet,
1888-1907

Kustannusosakeyhtiö Otavan arkisto (OA)

Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetuksen kustannussopimus 27. 6. 1905.

Lohjan kaupunginarkisto (LKA)

Betty Peltonen: Vuoden 1918 muistelmia

Lohjan Virkkalan kirjasto

Vieremän lukutuvan kirjakokoelma

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (SKSKA)

Arvid Järnefelt: Aus den Worlesungen des Herrn Prof. Wilhelm Wundt
uber Psychologie. Im Wintersemester 1884-5 an Universität Leipzig. (91 s.)

Arvid Järnefeltin päiväkirjamuistiinpanoja 1891 - 1931. Tulkinnut Riitta
Laine 1977

Arvid Järnefeltin kirjekokoelma

Arvid Järnefelt Minna Canthille 12.12.1884

Emma Järnefelt Elli Järnefeltille 26.12.1895
 Elli Järnefelt Elisabeth Järnefeltille 11.2.1899
 Elli Järnefelt Juhani Aholle 8.12.1899
 Herman Stenberg Arvid Järnefeltille 11.1.1908
 F. Korpi Arvid Järnefeltille 11.5.1910.
 Arvid Järnefelt F. Korvelle 15.5.1910.
 Sulo Karikoski Arvid Järnefeltille 12.11.1913.

Arvid Järnefeltin käsikirjoituskokoelma:

Kasvatuksesta 1909 (7 sivua). Venäjänkielinen.

Vapaus, yhdenvertaisuus ja veljeys

Siniwuokko. Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus. Vieremän
 lukutuvan toimituksia no. 2.

Kuolema. Kolminäytöksinen näytelmä.

Arvid Järnefeltin leikekokoelma. Kirjailijaa koskevia tai hänelle kuuluneita
 leikkeitä. Rva Elma Järnefelt lahjoittanut 3. 5. 1973:

Helsingin Sanomat 15. 11. 1961

Vala, E. En finsk tolstojan. Stockholms - Tidning

Vala, E. 1942. Muistelmia Arvid Järnefeltistä. Elanto 27.3.1942.

Juhani Ahon kirjekokoelma

Arvid Järnefelt Juhani Aholle 13.7.1882

Arvid Järnefelt Juhani Aholle 16.10.1889

Arvid Järnefelt Juhani Aholle 4.4.1895

Arvid Järnefelt Venny Soldan - Brofeldtille 4.9.1904

Elli Järnefelt Juhani Aholle 8.12.1899

Sulo Haltosen jäämistö:

Arvostelut, muistiot ja muistiinpanot: Arvid Järnefelt lukukirjan
 toimittajana. Arvostelu A. Järnefeltin kirjasta Lukemisen ja
 kirjoittamisen alkuopetus + aineistoa. 6 l. Laatikko 14.

Kansallisarkisto (KA)

Sibeliuksen perheen arkisto: kirjeet ja käsikirjoitukset. Elisabeth Järnefeltin
 kokoelma:

Sirkka No 1/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 9 p. lokakuuta

Sirkka No 2/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 16 p. lokakuuta

Sirkka No 3/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 23 p. lokakuuta

Sirkka No 4/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 14 p. marraskuuta

Sirkka No 6/1898, Wirkkalassa sunnuntaina 4 p. joulukuuta

Sorkin lehti n:o 1 - 5 ja n:o 7 - 8 1897

Sorkkibladet No 4, 10. Oktober 1897.

Aino Järnefeltin kirje Kasper Järnefeltille 12. 3. 1900

Painetut lähteet

- Aarnio, P., Ellilä, E. J., Jokela, E., Nevalainen, J., Peltomäki, T. & Turunen, M. (toim.) 1951. Nuori Ikaros III. Nuoren voiman liiton kolmekymmenvuotisjulkaisu. Porvoo.
- Ahlman, E. 1982. Ihmisen probleemi. 2. Painos. Jyväskylä: Gummerus.
- Aho, J. 1986. Juhani Ahon kirjeitä. Teoksessa J. Niemi (toim.) Juhani Ahon kirjeitä. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 441. Helsinki: SKS.
- Aika N:o 1. Tammikuu 1912.
- Aika N:o 7—8. Heinä—elokuu 1912.
- Aika N:o 1. Tammikuu 1914.
- Aikakauslehti vanhemmille ja kasvattajille 1899.
- Alempi kansanopetus. 1905, 1910—1917.
- Birykov, P. 1906. Leo Tolstoin elämä ja teokset I. Porvoo: WSOY.
- Bäckström, M.-L. (toim.). 1982. Teuvo Pakkala. Kirjeet 1882—1925. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 383. Jyväskylä: SKS.
- Canth, M. 1896. Arvostelu Neiti Ellen Keyn viime lausunnoista naisasiassa. Teoksessa E. Tuovinen (toim.) Taisteleva Minna. Minna Canthin lehtikirjoituksia ja puheita 1874—1896. Helsinki: SKS.
- Canth, M. 1990. Minna Canthin kirjeet.
- Canth, M. 1973. Minna Canthin kirjeet. H. Kannila (toim.) Minna Canthin kirjeet. Helsinki: SKS.
- Castren, Z. 1895. Rikoksen rankaisemisesta??? Valvoja 15 (), 336—357.
- Castren, Z. 1902. Helenasta!!! Valvoja 22, 753—758.
- Cleve, Z. J. 1886. Koulujen kasvatusoppi. Suom. J G. Sonck. Helsinki: Edlund.
- Diesterweg, R. 1850. Wegweiser zur Bildung für Deutsche Lehrer. Neljäs, korjattu painos. Essen: Bädefer.
- Foester, F. W. 1909. Koulu ja luonteenkasvatus. Suom. Oskari Mantere. Porvoo: WSOY.
- George, H. 1906. Edistys ja köyhyys. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- George, H. 1908. "Elä varasta". Arvid Järnefeltin julkaisuja N:o 2. Teoksessa Kosonen, V. (kust.) 1908. Lapset. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Grotenfelt, A. 1916. Uuden ajan filosofian historia. Helsinki: Otava.
- Helsingfors Dagbladet 3.12.1882, n:o 329.
- Höföding, H. 1920. Etiikka. Eetilliset periaatteet ja niiden soveltaminen tärkeimpiin elämänsuhteisiin. Porvoo: WSOY.
- Höföding, H. 1913. Etik. En fremstilling af de etiske principer og deres anvendelse paa de vigtigste livsforhold. Köbenhavn og Kristiania: Gyldendalske boghandel nordisk forlag.
- Jalkanen, H. 1914. Arvid Järnefelt: Hiljaisuudessa, arv. H. Jalkanen. Aika N:o 1. Tammikuu 1914, 36—37.
- Johansson, E. 1902. Mietteitä Arvid Järnefeltin: Mitä on Jumalanpalvelus? nimisen kirjan johdosta. Teologinen aikakauskirja 1902, 205—223.
- Järnefelt, A. 1926. Arvid Järnefelt. Teoksia II. Helena. Porvoo: WSOY.

- Järnefelt, A. 1926. Arvid Järnefelt. Teoksia III. Elämän meri, Maaemon lapsia, Hiljaisuudessa. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1895. Ateisti. Kokoelma pienempiä kirjoituksia. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1898. Evankeliumin alku eli Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta. Helsinki: Päivälehdessä kirjapaino.
- Järnefelt, A. 1926. Helena. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1894. Heräämiseni. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, A. 1926. Huligaani ynnä muita kertoelmia. 2. p. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1893. Isänmaa. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, A. 1943. Isänmaa. 4. painos. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1908. Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta. Arvid Järnefeltin julkaisuja N:o 5. Teoksessa Kosonen, V. (kust.) 1908. Lapset. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Järnefelt, A. 1912. Kansallisteatterin nykyinen tila. Kiertokysely. Aika N:o 7—8. Heinä-elokuu 1912. 370.
- Järnefelt, A. 1892. Kirjailijan muotokuvia. Leo Tolstoi. Valvoja 12 (4), 209—227.
- Järnefelt, A. 1918. Kirjeitä sukupuolikysymyksestä. Turku: Otava.
- Järnefelt, A. 1886. (nimim. Arvi Rauta). Kirjeitä Venäjältä. Sawo 9. 12. 1886.
- Järnefelt, A. 1887. (nimim. Arvi Rauta). Kirjeitä Venäjältä. Sawo 17. 2. 1887.
- Järnefelt, A. 1887. (nimim. Arvi Rauta). Kreivi Leo Tolstoi kansansivistyksestä. Sawo 24. 12. 1887.
- Järnefelt, A. 1904. Leo Tolstoin ajatus kasvatuksesta. Valvoja 24 (4), 266—279.
- Järnefelt, A. 1905. Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, A. 1908. Maa kuuluu kaikille! Matkoiltani Laukon lakkomailla. Toinen lisätty painos. Arvid Järnefeltin julkaisuja N:o 6. Teoksessa V. Kosonen (kust.) 1908. Lapset. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Järnefelt, A. 1907. Maa kuuluu kaikille. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Järnefelt, A. 1980. Maa kuuluu kaikille. Keuruu: Otava.
- Järnefelt, A. 1901. Mitä on jumalanpalvelus. Kuopio: Uusi Savo.
- Järnefelt, A. 1897. Puhtauden ihanne. Kuopio: Otava.
- Järnefelt, A. 1924. Sointula. Kolminäytöksinen näytelmä. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1955. Valitut teokset. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1928. Vanhempieni romaani. Ensimmäinen osa. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1929. Vanhempieni romaani II. Toinen nide. Aleksander ja Elisabeth Suomessa. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1930. Vanhempieni romaani III. Kolmas nide. Elisabetin usko. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1944. Vanhempieni romaani. Porvoo: WSOY.
- Järnefelt, A. 1910. Veljekset. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, A. 1910. Veljekset. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, A. 1909. Veneh'ojalaiset. Helsinki: Vihtori Kosonen osakeyhtiö.
- Järnefelt, E. 1911. Arvid Järnefelt kotonaan. Nuori Suomi.
- Järnefelt, E. (toim.) 1900. Satuja ja kertomuksia. Helsinki: Otava.
- Järnefelt, M. 1982. Muistelmia. Jyväskylä: Gummerus.

- Kaiku 11.12.1886; 26.2.1887.
- Kaila, E. 1934. *Persoonallisuus*. Helsinki: Otava.
- Kaila, E. 1912. *Nykyajan filosofeja*. II. Harald Höffding. Aika N:o 1 Tammikuu 1912. 37—45.
- Kalima, E. 1906. *Uusi elämäkerrallinen teos Leo Tolstoista*. Paul Birjukov; Leo Tolstoin elämä ja teokset. I Lapsuudesta ensi miehuuden ikään. Suom. Arvid Järnefelt. *Valvoja* 26 (10), 564—573.
- Kannila, H. (toim.) 1973. *Minna Canthin kirjeet*. Helsinki: SKS.
- Kansakoulun lehti* 1894-1899.
- Kant, I. 1978. *Kritik der praktischen Vernunft*. Stuttgart.
- Kant, I. 1931. *Siveysopilliset pääteokset*. Suom. J. E. Salomaa. Porvoo: WSOY.
- Kasvatus ja koulu* 1916—1917.
- Kasvatusopillinen aikakauskirja* 1906.
- Kasvatusopillisia sanomia* 1895, 1898 & 1904.
- Key, E. 1908. *Tulevaisuuden kasvatus*. Teoksessa Kosonen, V. (kust.) 1908. *Lapset*. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Key, E. 1908. *Tulevaisuuden koulu*. Teoksessa Kosonen, V. (kust.) 1908. *Lapset*. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Kosonen, V. (kust.) 1908. *Lapset*. Kuvauksia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Kotikasvatus* 1907, 1908—1911.
- Koti ja kiertokoulu* 1894—1896.
- Koti ja koulu* 1916.
- Manninen, J., Niiniluoto, I. 1996. *Ajatuksen laboratorio*. Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873—1925. Suomen filosofinen yhdistys. Helsinki: Hakapaino oy.
- Mantere, O. 1916. *Eräitä siveyskasvatusopin pääkysymyksiä*. Ääriviivoja. *Kasvatus ja koulu* 1916, 223—230.
- Meurman, A. 1908. *Maa kuuluu kaikille*. Porvoo: WSOY.
- Meurman, A. 1909. *Muistelmia I*. Helsinki: WSOY.
- Meurman, A. 1904. *Yrjö Koskisen muisto*. Kainulainen 1904. Pohjalaisen osakunnan kansallismielinen vähemmistö (toim.). SKS: Helsinki, IX—XXI.
- Morgonbladet* 4.12.1882; 10.4.1884.
- Niemi, H. 1904. *Kodin ja koulun ensimmäinen kirja* Herman Niemen aapisen mukaan. H. Genetz (toim.). Helsinki: Otava.
- Niemi, H. 1899. *Opas Lukemisen ja kirjoituksen alkuopetuksesta*. Suomen 4:s yleinen Pikku- ja kiertokoulun harrastajien kokous Helsingissä kesäkuun 1 ja 2 päivänä 1905. Sensuurin hyväksymä 25. p. lokak. 1905. K. F. Bäckmanin kirjapaino.
- Niemi, J. (toim.) 1986. *Juhani Ahon kirjeitä*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 441. Helsinki: SKS.
- Nokkala, A. 1957. *Järnefeltin kirjeet Tolstoille*. *Valvoja* 77 (1), 3—30.
- Nuori Suomi* 1891—1892, 1911.
- Nya Pressen* 16.4.1884.
- Opettajain lehti* 1906—1910.
- Pakkala, T. 1908. *Aapinen*. Helsinki: Otava.

- Pakkala, T. 1982. Kirjeet 1882—1925. Teoksessa M.-L. Bäckström (toim.) Teuvo Pakkala. Kirjeet 1882—1925. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 383. Jyväskylä: SKS.
- Pohjalainen 10.1.1901; 11.4.1901.
- Päivälehti 15.5.1895.
- Pärssinen, H. 1908. Lukijalle. Teoksessa V. Kosonen (kust.) 1908. Lapset. Kuvia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Rein, T. 1919. Muistelmia elämän varrelta II. Helsinki: Otava.
- Rosenqvist, A. R. 1916. Tolstoin vapaa koulujärjestelmä. Kasvatus ja koulu 1916 (2), 89—97.
- Rousseau, J.-J. 1905. Emile eli kasvatuksesta. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapainon osakeyhtiö.
- Rousseau, J.-J. 1997. Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Ruin, W. 1918. Kaksi ajattelijaa murrosajoiltamme. Muistoja ja kokemuksia. Porvoo.
- Ruin, W. 1916. K. A. Laurent, Leo Tolstoj och skolan. Bedömande inför historisk-filosofiska sektionen. Kasvatusopillinen aikakauskirja 1916, 122—144.
- Ruin, W. 1886. Kunskap och ideal. Ett bidrag till fråga om vetandets begräsning. Helsingfors.
- Ruin, W. 1905. Onnellisuus ja kasvatus. Helsinki: Otava.
- Ruin, W. 1905. Taide ja koulu. Mietteitä nuorisomme esteettisen kasvatuksen päämäärästä. Valvoja 25 (10), 547—565.
- Ruin, W. 1927. Uusi aika — uusi oppi. Kasvatus ja koulu 1927, 41—53.
- Rühle, O. 1908. Kansakoulun uudistaminen. Lyhennellen suomentanut Hilja Pärssinen. Teoksessa V. Kosonen (kust.) 1908. Lapset. Kuvia lapsille lapsista. Helsinki: Vihtori Kososen kirjapaino.
- Sawo 9.12.1886; 17.2.1887; 24.12.1887; 31.12.1887.
- Schopenhauer, A. 1944. Pessimistin elämänviisaus. Porvoo: WSOY.
- Soininen, M. 1897. Herbartilaisuus kasvatusopillisessa kirjallisuudessamme. Valvoja 17 (1), 1—23.
- Soininen, M. 1924. Johdanto. Teoksessa H. Spencer Kasvatus. Kolmas painos. Porvoo: WSOY.
- Spencer, H. 1924. Kasvatus. Kolmas painos. Porvoo: WSOY.
- Talas, S. 2000. Aino Sibeliuksen kirjeitä Järnefelt-suvun jäsenille. Helsinki: SKS.
- Talas, S. 1996. Elisabeth Järnefeltin kirjeitä 1881—1929. Helsinki: SKS.
- Tiainen, L. 1951. Arvid Järnefeltin lukutupa. Teoksessa P. Aarnio, E. J. Ellilä, E. Jokela, J. Nevalainen, T. Peltomäki ja P. Turunen (toim.) Nuori Ikaros III, 63—69.
- Tolstoi, L. 1906. Evankeliumi. Suomentanut K. W. Järnefelt. Helsinki: Otava.
- Tolstoi, L. 1909. Kristillinen oppi. Helsinki: Otava.
- Tolstoi, L. 1911. Kristuksen oppi. Lapsille esittänyt Leo Tolstoi. Suom. Arvid Järnefelt. Lahti: Lahden kirjapaino- ja sanomalehtiosakeyhtiö.
- Tolstoi, L. 1907. Mikä on uskoni. Helsinki: Otava.
- Tolstoi, L. 1908. Mitä meidän on siis tekeminen. Helsinki: Otava.

- Tolstoy, L. 2000. Tolstoy as teacher. *Leo Tolstoy's Writings on Education*. Käänt. C. Edgar. New York: Philmark Lithographics. Alkuperäisjulkaisu 1861—1874.
- Tolstoy, L. 1972. *Tolstoy on Education*. 2. painos. Käänt. L. Wiener. Chicago: University of Chicago press. Alkuperäisjulkaisu 1967.
- Tolstoy, L. 1982. *Tolstoy on Education*. Tolstoy's educational writings 1861—62. Käänt. A. Pinch. London: The Athlone Press. Alkuperäisjulkaisu 1861—1874.
- Tuovinen, E. (toim.) 1994. *Taisteleva Minna*. Minna Canthin lehtikirjoituksia ja puheita 1874 - 1896. Helsinki: SKS.
- Uusi Suometar 4.5.1884; 14.11.1886; 3.12.1886; 21.12.1886; 9.1.1887; 16.2.1887.
- Uusi Suomi 17.11.1961.
- Virkkunen, P. 1910. *Itsehallinta koulussa*. Kasvatusopillinen aikakauskirja 1910, 235—254.
- Virkkunen, P. 1916. Leo Tolstoin kokemuksia raamattuopetuksesta. *Koti ja koulu* 1916, 363—364.
- Westermarck, E. 1933. *Moraalin synty ja kehitys I*. Siveelliset yleiskäsitteet. Porvoo: WSOY.
- Wundt, W. 1904. *Einleitung in die Philosophie*. Leipzig.

Tutkimuskirjallisuus

- Aaltola, J. 1992. Merkityksen käsite ihmistutkimuksen ja kasvatuksen perusteiden analyysin lähtökohtana. *Chydenius-instituutin tutkimuksia* 3/1992. Jyväskylän yliopisto.
- Aejmelaeus, L. 2000. *Kristinuskon synty*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Aho, A. J. 1951. *Juhani Aho I*. Elämä ja teokset. Porvoo: WSOY.
- Aho, J. 1991. Kellokoneen henki vai refleksin summa. *Psykologisia tutkimusperinteitä kartesiolaisuudesta 1900-luvulle*. Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan opetusmonisteita ja selosteita 40/1991.
- Aho, J. 1989. *Käsityksiä sielusta ja sielutieteestä - psykologia ja psykologinen ihmiskuva Suomessa 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Oulun yliopisto. Yleinen aate- ja oppihistoria. Historian laitoksen julkaisuja No. 3.
- Aho, J. 1993. *Sieluun piirretty viiva*. Psykologisia perinteitä suomenmielisestä sielutieteestä kokeelliseen kasvatustieteen oppiin. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Ahonen, A., Haavio, M. & Mikkonen, V. I. 1944. *Aleksis Kivestä Saima Harmaajaan*. Suomalaisen kirjailijain elämäkertoja. Porvoo: WSOY.
- Alanen, Y. J. E. 1944. *Kansamme tien viitoittajia*. Helsinki: WSOY.
- Alanen, Y. J. E. 1958. *Virallinen lausunto*. *Teologinen aikakauskirja*, 179—184.
- Alapuro, R., Alestalo, M., Haavio—Mannila, E. (toim.) 1992. *Suomalaisen sosiologian historia*. Juva: WSOY.
- Allardt, E. 1992. *Positivismi sosiologiassa ja yhteiskuntatieteissä*. Teoksessa Alapuro, R., Alestalo, M., Haavio—Mannila, E. (toim.) 1992. *Suomalaisen sosiologian historia*. Juva: WSOY.
- Annala, P. 1983. *Uuden olemisen etiikka*. Tillichin etiikan perusteemoja. *Missiologian ja ekumeniikan julkaisuja* 38.

- Archambault, R. 1972. Introduction. Teoksessa L. Wiener (käännös venäjältä.) Tolstoy on education. 2. painos. Chicago: University of Chicago press, V—XIII.
- Armstrong, M. 1982. Teoksessa Tolstoy on Education. Tolstoy's educational writings 1860-1861. Selected and edited by Alan Pinch and Michael Armstrong and translated by Alan Pinch. London: The Athlone Press.
- Blaisdell, B. 2000. Introduction. Teoksessa B. Blaisdell (toim.) Tolstoy as teacher. Leo Tolstoy's Writings on Education. Käänt. C. Edgar. New York: Philmark Lithographics, 1—24.
- Bowen, J. 1981. A History of Western Education. The modern west europe and the new world. Methuen & co ltd. II new fetter lane. London. Printed in the United States of America.
- Bruhn, K. 1989. Kasvatusopin historian kehityslinjoja. Helsinki: Otava.
- Bruhn, K. 1973. 1900-luvun pedagogisia linjoja. Helsinki: Otava.
- Dahl, O. 1971. Historiatutkimuksen metodiopin peruspiirteitä. Helsinki: W&G.
- Ehrnrooth, J. 1993. Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914. Historiallisia tutkimuksia 167. Helsinki: SHS.
- Ervasti, E. 1960. Suomalainen kirjallisuus ja Nietzsche I. 1900-luvun vaihde ja siihen välittömästi liittyvät ilmiöt. Turun yliopiston julkaisusarja. Sarja B, osa 77.
- Graham, P. 1967. Progressive Education: a History of Progressive Education Association 1919-1955. New York: Teachers College Press.
- Grotenfelt, A. 1938. Uuden ajan filosofian historia. Jälkimäinen osa. Toinen nidos. Helsinki: Otava.
- Grotenfelt, A. 1916. Uuden ajan filosofian historia. Jälkimäinen osa. Ensimmäinen nidos. Helsinki: Otava.
- Grotenfelt, A. 1913. Uuden ajan filosofian historia silmällä pitäen yleisen sivistyksen ja erityistieteiden kehitystä. Ensimmäinen osa. Renessansista valistusaikaan. Toinen korjattu laitos. Helsinki: Otava.
- Grüe - Sörensen, K. 1961. Kasvatuksen historia I. Muinaisuudesta valistukseen. Porvoo: WSOY.
- Grüe - Sörensen, K. 1961. Kasvatuksen historia II. Pestalozzista nykyaikaan. Porvoo: WSOY.
- Haapala, A. (toim.) 1991. Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen. Suomen estetiikan seuran vuosikirja 6. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Haapala, A., Haapala, E., Kinnunen, A., Lammenranta, M (toim.). 1989. Kirjallisuuden filosofiaa. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Haapala, P. 1995. Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914-1920. Helsinki: Painatuskeskus Oy.
- Haapala, P. (toim.) 1990. Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Tampere: Vastapaino.
- Haapanen—Nordell, I. 1988. Kohti ihmisyyttä: Arvid Järnefeltin näytelmät ja niiden aatteet. Tampereen yliopisto. Kirjallisuustieteen pro gradu - tutkielma.
- Haavio—Mannila, E. 1992. Suomalaisen sosiologian historia. Juva: WSOY.

- Haavisto, J. 1983. L. N. Tolstoin pedagoginen toiminta. Opetusministeriö. Korkeakoulu- ja tiedeosasto. Opettajankoulutustoimisto. Jatko-opiskelututkielmia ja -selosteita 62/83.
- Halila, A. 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia. Kolmas osa. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Porvoo: WSOY.
- Hautala, M. 1994. Tule siksi, mikä olet. Erik Ahlmanin ihmiskäsityksestä kasvatustajatteluun. Oulun yliopisto. Kajaanin opettajankoulutuslaitos. Acta Universitatis Ouluensis. Series E 16.
- Heim, K. 1926. Tolstoi und Jesus. Glaube und Leben. Gesammelte Aufsätze und Vorträge. Berlin.
- Heiskanen, P. 1989. Leo Tolstoin kasvatustajattelu ja Jean Jaques Rousseauun vaikutus siihen. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden pro gradu -työ.
- Helkama, K., Myllyniemi R. & Liebkind K. 1999. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Helsinki: Edita.
- Hirsjärvi, S. 1985. Johdatus kasvatustilofosofiaan. Helsinki: kirjayhtymä.
- Hirsjärvi, S. & Huttunen, J. 1991. Johdatus kasvatustieteeseen. Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, S. (toim.) 1983. Kasvatustieteiden käsitteistö. Keuruu: Otava.
- Hytönen, J. 1998. Lapsikeskeinen kasvatust. Juva: WSOY.
- Huizinga, J. 1967. Historian olemus. Esseitä ja tutkielmia. Porvoo: WSOY.
- Häkli, P. 1955. Arvid Järnefelt ja hänen lähimailmansa. Porvoo: WSOY.
- Hämäläinen-Forslund, P. 1999. Elisabethin romaani. Järnefeltin perheen pietarilainen tausta. Porvoo: WSOY.
- Härkönen, M. (toim.) 1994. Naisia, asiakirjoja, arkistoja. Suomen naishistorian arkistolähteitä. Helsinki: SHS.
- Häyry, H. & Häyry, M. 1997. Hyvä, kaunis, tosi — arvojen filosofiaa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Höföding, H. 1911. Jean Jaques Rousseau ja hänen filosofiansa. Helsinki: Otava.
- Iisalo, T. 1983. Kasvatustilofosofian tutkimuksesta. Kasvatust 14 (1), 26—30.
- Iisalo, T. 1988. Kouluopetuksen vaihteita. Helsinki: Otava.
- Iisalo, T. 1977. Menneisyyden kasvatustun tutkimus. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden laitoksen opetustilofosofia n:o 5.
- Iisalo, T. 1980. Spekulaatiivisesta empiiriseen kasvatustieteeseen. Kasvatustieteellisen tutkimuksen ja teorianmuodostuksen historiaa. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Julkaisusarja A: 67.
- Iisalo, T. 1979. The Science of Education in Finland 1828-1918. The History of Learning and Science in Finland 1828-1918. Societas Scientiarum Fennica.
- Immonen, K., Hapuli, R., Leskelä, M., ja Vehkalahti K. (toim.) 2000. Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 -lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: SKS.
- Isosaari, J. 1964. Bruno Boxström ja Sortavalan seminaarin kasvatustilofosofian opetust 1882—1917. Jyväskylän kasvatustilofosofian korkeakoulu. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 10.
- Jossas, E. 1990. Agathon Meurman. Suomalaisuusliikkeen uskonto- ja kirkkopoliitikko 1863-1899. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 152.
- Jussila, O. & Hentilä, S. & Nevakivi, J. 1995. Suomen poliittinen historia 1809-1995. Juva: WSOY.

- Jutikkala, E. 1958. Suomen talonpojan historia. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 257. osa. Helsinki: SKS.
- Jutikkala, E. (toim.) 1968. Suomen talous- ja sosiaalhistorian kehityslinjoja. Porvoo: WSOY.
- Juva, M. 1956. Rajuilman alla. Suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty. Porvoo: WSOY.
- Juva, M. 1966. Suomen kansan historia IV. Kansallinen herääminen. Helsinki: Otava.
- Jäämeri, H. 1998. Valo ihmiskunnalle. Suomen kuvalehti 11, 36–43.
- Kalima, E. 1908. Leo Tolstoi. Helsinki: Raittiuskansan kirjapaino O.-Y.
- Kallio, O. 1928. Uudempi suomalainen kirjallisuus I. Perustava aika. Kansallisromantiikka. Porvoo: WSOY.
- Kanninen, M. 1940. Arvid Järnefelt maakysymyksen käsittelijänä. Henry Georgen maareformi — Järnefeltin yhteiskunnallinen maailmanparannusohjelma. Tampere: Tampereen kirjapaino-osakeyhtiö.
- Karhu, E. 1979. Suomen kirjallisuus 2. Helsinki: Otava.
- Kari, J. (toim.) 1991. Didaktiikka ja opetussuunnittelu. Juva: WSOY.
- Karjalainen, E. 1970. Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet. Tapiola: W&G.
- Karkama, P. 1971. Sosiaalinen konfliktromaani. Rakennetutkimus suomalaisen yhteiskunnallisen realismin pohjalta. Oulu.
- Kaukiainen, Y. 1980. Lohjalaisten historia 2 (1808—1925). Hämeenlinna: Arvi Karisto OY:n kirjapaino.
- Kempainen, L. 2001. Sivistys on Suomen elinehto. Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen kasvatustieteiden ja koulutuspolitiikka vuosina 1850-1882. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C, osa 168: Turku.
- Kirjavainen, H. 1985. Modernin ihmiskäsityksen juuret. Teoksessa H. Kirjavainen (toim.) Metacentrum. Aatevirtaukset. Helsingin systemaattisen teologian laitoksen julkaisuja 5, 1—17.
- Klinge, M. 1968. Ylioppilaskunnan historia. Kolmas osa 1872—1917. Porvoo: WSOY.
- Klinge, M. 1980. Poliittisen ja kulttuurisen Suomen muodostaminen. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Porvoo: WSOY, 11-41.
- Kopponen, T. (toim.) 1986. Arvid Järnefelt. Kodin suuret klassikot I. Espoo: W&G.
- Kopponen, T. 1985. Järnefeltien koulu. Teoksessa Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisusarja 2, 79—89.
- Kopponen, T. 1975. ”Järnefeltien koulu”. Tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä. Helsingin yliopisto. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus.
- Koskimies, R. 1927. Suomalaisia kirjailijoita XX vuosisadan alussa. Porvoo: WSOY.
- Kotkanheimo, L. 1989. Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Aapisten sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 10.

- Kuikka, M. 1991. Johdatus kasvatuksen historian tutkimukseen. Helsinki: Otava.
- Kuikka, M. 1993. Suomalaisen koulutuksen vaiheet. Helsinki: Otava.
- Laitinen, K. 1981. Suomen kirjallisuuden historia. Helsinki: Otava.
- Lajunen, L. 1980. Saatteeksi. Teoksessa A. Järnefelt Maa kuuluu kaikille. Valikoima kirjoituksia. Toimittanut Lauri Lajunen. Keuruu: Otava.
- Lammenranta, M. 1989. Kirjallisuuden filosofiaa. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lappalainen, P. 1959. Aukusti Juhana Mela. Uranaukaisijan elämä. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja B. Osa 72.
- Launonen, L. 2000. Eettinen kasvatusajattelu suomalaisen koulun pedagogisissa teksteissä 1860-luvulta 1990-luvulle. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in Education, Psychology and Social Research* 168.
- Laurent, K. A. 1915. Leo Tolstoi och skolan. Helsinki: Akad. afh.
- Laurila, K. S. 1938. Estetiikan peruskysymyksiä. Porvoo: ????
- Laurila, K. S. 1944. Tolstoi ja Luther vuorisaarnan selittäjinä. Helsinki: WSOY.
- Lehmusto, H. 1926. Snellman kasvatusopillisena ajattelijana. Jyväskylä: K. J. Gummerus osakeyhtiö.
- Lehtisalo, L. & Raivola, R. 1999. Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle. Juva: WSOY.
- Leinonen, M. 1988. Elämä on koulu. Elinikäisen kasvatuksen idean, elämäntoulujärjestelmän sekä yleisten kasvatuseriaatteiden kytkeytyminen maailmankatsomukseen Johan Amos Comeniuksen ajattelussa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden pro gradu -työ.
- Louekari, V. 1996. Henkilöhakemisto. Teoksessa J. Manninen ja I. Niiniluoto (toim.) Ajatuksen laboratorio. Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873—1925, 525—554.
- Lounela, P. 1977. Ken talonsa jättää: rvid Järnefelt. Helsinki: Tammi.
- Luukanen, N. 1985. 1880-luku — aatteiden kamppailun vuosikymmen. Teoksessa Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisusarja 2, 30—38.
- Manninen, J., Niiniluoto, I. (toim.) 1996. Ajatuksen laboratorio. Filosofisen yhdistyksen pöytäkirjat 1873—1925. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Manninen, J. 1977. Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina. Teoksessa M. Kuusi, R. Alapuro & M. Klinge (toim.) Maailmankuvan muutos tutkimuksen kohteena. Helsinki: Otava.
- Mantere, O. 1916. Eräitä siveyskasvatusopin pääkysymyksiä. Ääriviivoja. Kasvatus ja koulu 1916, 223—230.
- Melin, V. 1977. Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866-1921. *Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A. Vol 117.*
- Miettinen, R. 1990. Koulun muuttamisen mahdollisuudesta. Analyysi opetus-työn kehityksestä ja ristiriidoista. Helsinki: Gaudeamus.
- Murtorinne, E. 1992. Suomen kirkon historia 3. Autonomian kausi 1809-1899. Porvoo: WSOY.
- Mustelin, O. 1966. Hjalmar Neiglick. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.

- Naziv, I. 1928. *Palava sydän. Leo Tolstoin elämä.* Porvoo: WSOY.
- Niemi, J. 1980. *Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolveen.* Joensuun korkeakoulu. Joensuun korkeakoulun julkaisuja sarja A 17. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 364.
- Nieminen, R. 1990. *Minna Canth. Kirjailija ja kauppias.* Keuruu: Otava.
- Niiniluoto, I. 1994. *Järki, arvot ja välineet.* Keuruu: Otava.
- Nokkala, A. 1958. *Tolstoilaisuus Suomessa.* Helsinki: Tammi.
- Nurmi, K. E. 1986. *Johdatus kasvatuksen historiallisiin ja filosofisiin perusteisiin.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Nurmi, V. 1982. *Kasvatuksen traditio.* Porvoo: WSOY.
- Nurmi, V. 1988. *Uno Cygnaeus. Suomalainen koulumies ja kasvattaja.* Helsinki: Kouluhallitus.
- Ojakangas, M. 1997. *Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen.* Helsinki: Kirjapaino oy Like.
- Ojala, A. 1962. *Tituksen ongelma. Arvid Järnefeltin ajatuksia hallitsemisesta.* Suomalainen Suomi 1962, 1 - 10.
- Palmgren, R. 1983. *Kapinalliset kynät. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kauno-kirjallisuus I.* Juva: WSOY.
- Pesonen, P. 1977. *Otavan suuri ensyklopedia 3.* Keuruu: Otava.
- Peuranen, E. 1995. *Takaisin Venäjälle. Kirjoituksia kulttuurista 1986—1995.* Jyväskylä: Atena kustannus oy.
- Piaget, J. 1977. *Lapsen psykologia.* Jyväskylä: Gummerus.
- Pietäinen, J.-P. 1988. *Suomen postin historia 1.* Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Pihlström, S. 2001. *Usko, järki ja ihminen. Uskonnonfilosofisia esseitä. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 227.* Helsinki: Suomalainen teologinen kirjallisuuseura.
- Pinch, A. 1982. *The historical background. Teoksessa Tolstoy on Education. Tolstoy's educational writings 1861-62. Selected and edited by Alan Pinch and Michael Armstrong and translated by Alan Pinch.* London: The Athlone Press.
- Pitkänen, P. (toim.). *Näkökulmia elämäntutkimuksen muodostamiseen.* Helsinki: Gaudeamus. Renvall, P. 1965. *Nykyajan historian tutkimus.* Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY.
- Poijärvi, L. A., Havu, I., Oittinen, R. H. & Wecksell, J. A. (toim.) 1952. *Pieni tietosanakirja. 2 ja 4. osa. Toinen painos.* Helsinki: Otava.
- Puolimatka, T. 1997. *Opetusta vai indoktrinaatiota. Valta ja manipulaatio opetuksessa.* Tampere: Kirjayhtymä Oy.
- Pyykkö, L. 1976. *Lukijalle. Teoksessa Tolstoi, L. 1976. Ylösousemus.* Hämeenlinna: Arvi A. Karisto osakeyhtiö.
- Päivänsalo, P. 1971. *Kasvatuksen historian tutkimus Suomessa vuoteen 1970.* Helsinki: Ylioppilastuki.
- Päivänsalo, P. 1982. *Kasvatuksen tutkimuksen olemuksesta.* Helsinki: Gaudeamus.

- Rantala, 1991. Teoksessa Haapala, A. (toim.) 1991. Kirjallisuuden tulkinta ja ymmärtäminen. Suomen estetiikan seuran vuosikirja 6. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Rantala, J. 2002. Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussyytökset ja opettajan asema paikallisyhteisössä. Historiallisia tutkimuksia 214. Helsinki: SKS.
- Rapila, A. K. 1983. Kuvernööri A. A. Järnefeltin toiminta kansakoulujen perustamisessa Vaasan läänissä 1890-1894. Teoksessa Koulu ja menneisyys XXI, 68—113.
- Rasila, V., Jutikkala, E. & Kulha, K. 1980. Suomen poliittinen historia. Juva: WSOY.
- Renvall, P. 1965. Nykyajan historian tutkimus. Porvoo: WSOY.
- Rinne, R. (toim.) 1987. Juhlakirja apulaisprofessori Taimo Iisalonen merkkipäivänä 27. heinäkuuta 1987. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A:116 1987.
- Ripatti, M. 1993. Arvid Järnefeltin käsitys lasten kasvatuksesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden pro gradu -työ.
- Ruutu, M. 1983. Kulttuurikehityksen yleislinjat. Teoksessa Tommila, P. & Reitala, A. & Kallio, V. (toim.) 1983. Suomen kulttuurihistoria II. Porvoo: WSOY.
- Salomaa, E. 1965. Viaporin kapina. Helsinki: Kansankulttuuri oy.
- Salomaa, J. E. 1989. Filosofian historia II. Uusi aika. Jyväskylän yliopisto. Filosofian laitos. Jyväskylä 39/1989. Uusintapainos.
- Salomaa, J. E. (toim.) 1931. Immanuel Kantin siveysopilliset pääteokset. Suomentanut sekä johdannolla varustanut J. E. Salomaa. Porvoo: WSOY.
- Salonius-Hatakka, M. 2000. Ei saarnaamalla vaan elämällä. Akseli ja Eelo Isohiiden tarina. Jyväskylä: Atena.
- Shlovsky, V. 1978. Lev Tolstoy. Käänt. Olga Shartse. Moscow: Progress publisher.
- Solovjew, J. 1900. Leo Tolstoi. Elämä ja kirjallinen toiminta. Helsinki: Otava.
- Somerkivi, U. 1958. Lukutaito. Helsinki: Otava.
- Sosiaalipsykologian alkumuodot Euroopassa: Wilhelm Wundt. <http://www.uta.fi/tyt/avoin/verkko-opinnot/sospsyka/spwundt.htm> 19.6. 2002.
- Siljander, P. 2001. Johann Friedrich Herbart kasvatusteoreetikona — hallinta, kasvattava opetus, kuri. Teoksessa R. Huhmarniemi, S. Skinnari & J. Tähtinen (toim.) Platonista transmodernismiin. Juonteita ihmisyyteen, ihmiseksi kasvamiseen, oppimiseen, kasvatukseen ja opetukseen. Kasvatusalan tutkimuksia 2. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 277—294.
- Suutarinen, S. 1992. Herbartilainen pedagoginen uudistus Suomen kansakouluissa vuosisadan alussa (1900—1935). Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in Education, Psychology and Sosial Research 90.
- Tarkiainen, V., Kauppinen, E. 1934. Suomalaisen kirjallisuuden historia. Toinen korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Taylor, C. 1995. Autenttisuuden etiikka. Suom. Timo Soukola. Helsinki: Gaudeamus.

- Tiainen, L. 1951. Arvid Järnefeltin lukutupa. Teoksessa P. Aarnio, E. J. Ellilä, E. Jokela, J. Nevalainen, T. Peltomäki & M. Turunen (toim.) Nuori Ikaros III, 63—69.
- Toikka, M. 1994. Rakkauden jakautuminen kahtia. Arvid Järnefeltin tolstoilainen seksuaalietiikka ja naiskuva novellissa Maria ja romaaneissa Helena, Greeta ja hänen Herransa ja Minun Marttani. Turun yliopisto. Taiteiden tutkimuksen laitos. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -työ.
- Toikka, M. 2000. Mustan korpin varjossa. Naisen mahdollisuudet ruumiillisuuteen ja haluun Arvid Järnefeltin teoksessa Minun Marttani. Teoksessa Immonen, K., Hapuli, R., Leskelä, M., ja Vehkalahti K. (toim.). Modernin lummo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800-1900 -lukujen vaihteen sukupuolisuudesta. Helsinki: SKS.
- Toorop, P. 1992. Leo Tolstoi: Etiikka ja eetos. Teoksessa Todistajan katse. Kirjoituksia kirjallisuuden ja taiteen etiikasta. Porvoo—Helsinki—Juva: WSOY, 71—89.
- Troyat, H. 1994. Leo Tolstoi. Juva: WSOY.
- Tuomikoski, M. 1987. Arvid Järnefeltin tolstoilaisuudesta; näkökulmia kirjailijan tolstoilaisuuteen ja taiteelliseen tuotantoon. Helsingin yliopisto. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaattityö.
- Tuomikoski-Leskelä, P. 1979. Taidekasvatus Suomessa I. Taidekasvatuksen teoria ja käytäntö koulupedagogiikassa 1860-luvulta 1920-luvulle. Jyväskylän yliopisto. Taidekasvatuksen laitos. Julkaisu 5, 1979.
- Tuominen, V. 1999. "Käy hehkuvin rinnoin, mielin puhtahin..." Kansanopistohankkeet Pohjois-Karjalassa vuosina 1890-1934. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteellisiä julkaisuja N:o 47.
- Tuovinen, E. 1994. Taisteleva Minna. Minna Canthin lehtikirjoituksia ja puheita 1874—1896. Helsinki: SKS.
- Uosukainen, R. 1970. Vuosisadan lopun nainen Minna Canthin kuvaamana. Lisensiaattityö. Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 2000. Didaktiikan perusteet. Juva: WSOY.
- Vertainen, T. 1998. Ranskan kirjallisuuden historiaa esiromantiikasta postmoderniin. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vestergaard, E., Löfstedt, J. & Ödman, P. 1981. Perspektiv på pedagogiken. Stckholm: Wahlström & Widstrand.
- Viljanen, L. 1955. Arvid Järnefelt. Teoksessa A. Järnefelt Valitut teokset. Toinen painos. Porvoo: WSOY, V—XIX.
- Virtanen, K. 1974. Kansakunnan historia 5. Ahdistettu kansakunta 1890—1917. Porvoo: WSOY.
- Virtanen, M. 2001. Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. Hämeenlinna: SKS.
- Voipio, A. 1944. Mikael Soinisen elämä. Helsinki: Otava.
- Volanen, R. 1992. Pohjoismaisen demokratian puolustus. Kanava 20 (2), 150—154.
- von Wright, G. H. 1989. Ajatus ja julistus. Porvoo: WSOY.
- von Wright, G. H. 1965. Edvard Westermarck och Filosofiska föreningen. Suomen Filosofisen yhdistyksen vuosikirja Ajatus XXVII. Helsinki.

- von Wright, G. H. 1971. *Explanation and understanding*. London.
- von Wright, G. H. 1947. *Hj. Neiglicks filosofiska insats. Societas Scientiarum Fennica. Commentationes humanarum litterarum tomus XIV. 2.* Helsingfors.
- von Wright, G. H. 2001. *Hyvän muunnelmat*. Helsinki: Otava.
- Vygotsky, L. S. 1982. *Ajattelu ja kieli*. Espoo: W&G.
- Väyrynen, K. 1984. Snellmanin kasvatustilfilosofiasta. Teoksessa I. Patoluoto (toim.) J. V. Snellmanin filosofia ja sen hegeliläinen tausta. Helsingin yliopisto. *Filosofian laitoksen julkaisuja* 1, 17-43.
- Väyrynen, K. 1992. *Der Prozess der Bildung und Erziehung im finnischen Hegelianismus*. *Studia Historica* 42. Helsinki: SHS.
- Watson, Sr., R. I. 1978. Wilhelm Wundt. The Great psychologists. <http://www.educ.southern.edu/tour/who/pioneers/wundt.htm> 24.6.2002.
- Webb, C. 1964. *A History of Philosophy*. London: Oxford University Press.
- Wertheimer, M. 1978. *A Brief of History of Psychology*. Revised edition. University of Colorado.
- Wilenius, R. 1987. *Kasvatuksen ehdot*. Jyväskylä: Atena.
- Ylikangas, H. 1990. *Mennyt meissä*. Porvoo: WSOY.
- Ödman, P. J. 1987. Hermeneutiikka, kriittinen filosofia ja kasvatust. Teoksessa E. Vestergaard & J. I. Löfstedt & P. J. Ödman (toim.) *Johdatus kasvatuksen filosofiaan*. Helsinki: Yliopistopaino, 107—135.